

**МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УКРАЇНА)
ГУМАНІСТИЧНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ЯНА ДЛУГОША
В МІСТІ ЧЕНСТОХОВІ (ПОЛЬЩА)**

**ISSN (print) 2617-0833
ISSN (online) 2617-0841**

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»**

**ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ
ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Виходить два рази на рік

Випуск 1(36) 2024

МУКАЧЕВО-ЧЕНСТОХОВА

**MUKACHEVOSTATEUNIVERSITY (UKRAINE)
HUMANISTIC-NATURAL SCIENCES UNIVERSITY NAMED AFTER YANA
DLUHOSHA IN CZESTOCHOWA(POLAND)**

**ISSN (print) 2617-0833
ISSN (online) 2617-0841**

**International scientific journal
«EDUCATION AND SCIENCE»**

**NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
ECONOMIC SCIENCES**

Published twice a year

Issue 1(36) 2024

MUKACHEVO-CZĘSTOCHOWA

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»**

*Заснований у 2006 році. Виходить двічі на рік.
Співзасновники та видавці журналу*

*Мукачівський державний університет (Україна)
Гуманістично-природничий університет ім. Яна
Длугоша в місті Ченстохові (Польща)*

*У 2018 році перереєстрований, Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ №23077-12917ПП*

Перереєстрований у 2024 році, ідентифікатор медіа R30-04572

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Мукачівського державного університету
(Протокол №11 від 22.05. 2024 р.)

Головний редактор:

Щербан Тетяна Дмитрівна – доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України (Мукачево, Україна)

Заступники головного редактора:

Jerzy Piwowarski – Dr. hab., Prof. AJD (Ченстохова, Польща)

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Відповідальний секретар: **Мовчан Катерина Миколаївна** (Мукачево, Україна)

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Розділ "Природничі та технічні науки"

Відповідальний редактор: Козарь Оксана Петрівна – доктор технічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Злотенко Б.М. – д-р т. н., професор (Київ, Україна)

Блецкан Д.І. – д-р фіз.-мат. н., професор (Ужгород, Україна)

Boguslaw Wozniak – Dr. Eng., Prof. (Лодзь, Польща)

Шаблій О. І. – д-р геогр. н., професор (Львів, Україна)

Yuriy Povstenko – Prof. Dr. hab. (Ченстохова, Польща)

Ravol Lizak – Prof. Ing, PhD (Ружонберог, Словацька Республіка)

Кабацій В.М. – к. фіз.-мат. н., доцент (Мукачево, Україна)

Смочко Н.М. – д-р. геогр. н., доцент (Мукачево, Україна)

Розділ "Гуманітарні та суспільні науки"

Відповідальний редактор: Теличко Наталія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Попович Н.М. – д-р пед. н., професор (Мукачево, Україна)

Шандор Ф.Ф. – д-р філос. н., професор (Ужгород, Україна)

Оросова Рената – д-р філософії (Словацька Республіка)

Саболч Єва – д-р філософії, професор (Угорщина)

Beata Urbanowicz – Prof. hab. Dr., професор (Ченстохова, Польща)
Marzena Bogus – Dr. (Ченстохов, Польща)
Daniela Kukla – Dr., Prof. (Ченстохова, Польща)
Maryla Renat – Dr. (Ченстохова, Польща)
Максименко С.Д. – д-р психол. н., професор (Київ, Україна)
Ямчук Т.Ю. – к. психол. н. (Мукачево, Україна)
Швардак М.В. – д-р. пед. н., доцент (Мукачево, Україна)
Прокопович Л.С. – к. філол. н., доцент (Мукачево, Україна)
Малець О.О. – д-р і.н., професор (Мукачево, Україна)
Морська Л.І. – д-р пед. н., професор (Львів, Україна)

Розділ "Економічні науки"

Відповідальний редактор: *Реслер Марина Василівна* – доктор економічних наук, професор (Мукачево, Україна)

Члени редакційної колегії:

Папп В. В. – д-р екон. н., професор (Мукачево, Україна)
Боднар М.І. – д-р екон. н., професор (Київ, Україна)
Задорожний Зеновій-Михайло В. – д-р екон. н., професор (Тернопіль, Україна)
Куцик П.О. – к. екон. н., професор (Львів, Україна)
Maya Margvelashvili – PhD. prof. (Тбілісі, Грузія)
Peter Šoltés – PhD. doc. Senior research fellow (Братіслава, Словачька Республіка)
Gozora V.A. – PhD. Prof. (Братіслава, Словачька Республіка)
Jan Hron – Prof. Ing, DrSc. dr. h.c. (Прага, Чеська Республіка)
Teresa Martyniuk – PhD. Prof. (Сопот, Польська Республіка)
Robert Magda – PhD. Prof. (Геделле, Угорська Республіка)
Ровт Алекс – к. екон.н. (США)
Пітюлич М.І. – д-р екон. н., професор (Ужгород, Україна)
Дем'ян Я.Ю. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)
Лизанець А.Г. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)
Лінтур І.В. – к. екон. н., доцент (Мукачево, Україна)

М 58

Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА» / ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.); заст. гол. ред.: Jerzy Piwowarski; В.В. Гоблик. – Мукачево-Ченстохова: РВВ МДУ; Гуманістично-природничий університет ім. Яна Длугоша в місті Ченстохові, 2024. – Вип. 1(36). – 308 с.

УДК 37:001(051)-027.543-028.42"540*6"

Міжнародний науковий журнал "ОСВІТА І НАУКА" зареєстровано та проіндексовано в таких міжнародних наукометричних базах даних: *Index Copernicus, ResearchBib, SJIF/Inno-Space (Марокко), CiteFactor, Infobase Index (Індія), DRJI (Індія), Turkish Education Index, Global Impact Factor, Eurasian Scientific Journal Index, зареєстрований в Google Scholar.*

©Мукачівський державний університет, 2024
© Гуманістично-природничий університет ім. Яна
Длугоша в місті Ченстохові (Польща), 2024

International scientific journal
«EDUCATION AND SCIENCE»
Founded in 2006. Published twice a year.
Co-founders of and publishers the journal: Mukachevo State University (Ukraine)
Humanistic-Natural Sciences University named after Yana Dluhosha in
Czestochowa (Poland)

Re-registered in 2018, Certificate of state registration of printed mass media, KV №23077-12917PR

Registered in 2024, media identifier R30-04572

*Recommended for publication and dissemination through the Internet
by the Academic Council of Mukachevo State University
(Protocol No. 11 dated May 22, 2024)*

Chief Editor:

Shcherban Tetyana – Doctor of Psychology, Professor. Honored Worker of Education of Ukraine (Mukachevo, Ukraine)

Deputies editor in chief:

Jerzy Piwowarski – Dr. hab., Prof. AJD (Częstochowa, Poland)

Hoblyk Volodymyr – Doctor of Economics, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Responsible secretary: **Movchan Kateryna** (Mukachevo, Ukraine)

EDITORIAL BOARD

Section "Natural and technical Sciences"

Responsible editor: Kozar Oksana – Doctor of Technical Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Zlotenko B.M. – Dr. Eng., Professor (Kyiv, Ukraine)

Bleckan D.I. – Dr. Eng., Professor (Uzhgorod, Ukraine)

Boguslaw Wozniak - Dr. Eng., Prof. (Lodz, Poland)

Shabli O.I. – Dr. of Geography, Professor (Lviv, Ukraine)

Yuriy Povstenko – Prof. Dr. hab. (Częstochowa, Poland)

Pavol Lizak – Prof. Ing, PhD (Ruzhonberog, Slovak Republic)

Kabatsiy V.M. – Ph. D in Physics and Mathematics, Docent (Mukachevo, Ukraine)

Smochko N.M. – Dr. of Geography (Mukachevo, Ukraine)

Section "Humanities and Social Sciences"

Responsible editor: Telychko Natalia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Popovich N.M. – Dr. of Ped. sc., Professor (Mukachevo, Ukraine)

Shandor F.F. – Dr. of Philosophy, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Orosova Renata – Dr. of Philosophy (Slovak Republic)

Sabolch Eve – Dr. of Philosophy, Professor (Hungary)

Beata Urbanowicz – Prof. hab. Dr., Professor (Częstochowa, Poland)

Marzena Bogus – Dr. (Częstochowa, Poland)

Daniela Kukla – Dr., Prof. (Częstochowa, Poland)
Maryla Renat – Dr. (Częstochowa, Poland)
Maksimenko S.D. – Dr. of Psychological sc., Professor (Kyiv, Ukraine) Yamchuk T.Yu. – Candidate in Psychological sc. (Mukachevo, Ukraine)
Schwardak M.V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)
Prokopovich L.S. – Candidate in Philosophy., Docent (Mukachevo, Ukraine)
Malets O.O. – Doctor of History, Professor (Mukachevo, Ukraine)
Morsjka L.I. – Dr. of Ped. sc., Professor (Lviv, Ukraine)

Section "Economic Sciences"

Responsible editor: Resler Marina – Doctor of Economic Sciences, Professor (Mukachevo, Ukraine)

Members of the editorial board:

Pap V.V. – Doctor of Ec., Professor (Mukachevo, Ukraine)
Bodnar M.I. – Doctor of Ec., Professor (Kyiv, Ukraine)
Zadorozhny Zenoviy-Mykhailo V. – Doctor of Ec., Professor (Ternopil, Ukraine)
Kutsik P.O. – Candidate in Economics, Professor (Lviv, Ukraine)
Maya Margvelashvili – PhD. prof. (Tbilisi, Georgia)
Peter Šoltés – PhD. doc. Senior research fellow (Bratislava, Slovak Republic)
Gozora V.A. – PhD. Prof. (Bratislava, Slovak Republic)
Jan Hron – Prof. Ing, Dr Sc. dr. h.c. (Prague, Czech Republic)
Teresa Martyniuk – PhD. Prof. (Sopot, Republic of Poland)
Robert Magda – PhD. prof (Giedelle, Hungary Republic)
Rovt Alex – Candidate in Economics (USA)
Pityulich M.I. – Doctor of Ec., Professor (Uzhgorod, Ukraine)
Demyan Y.Yu. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)
Lizanets A.G. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)
Lintur I.V. – Candidate in Economics, Docent (Mukachevo, Ukraine)

International scientific journal «EDUCATION AND SCIENCE»/ ed. board: T.D. Shcherban (Ed. in Chief); Deputy Ch. Ed: Jerzy Piwowarski; V.V. Hoblyk. – Mukachevo. – Częstochowa: MSU publ., Humanistic-Natural Sciences University named after Yana Dluhosh in Czestochowa, 2024. – Issue 1(36). – 308 p.

UDK 37:001(051)-027.543-028.42"540*6"

The previous name of the journal «Scientific Bulletin of Mukachevo State University», ISSN 2311-8164. The journal has been registered and indexed in such international scientometric catalogs and databases: *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *SJIF/Inno-Space (Mapokko)*, *CiteFactor*, *Infobase Index (Індія)*, *DRJI (Індія)*, *Turkish Education Index*, *Global Impact Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *запечатований в Google Scholar*.

© Mukachevo State University, 2024
© Humanistic-Natural Sciences University named
after Yana Dluhosh in Czestochowa (Poland), 2024

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES

УДК 630*92:630:913(23)(234.421.1)(045)

ПРАВОВЕ ВНОРМУВАННЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ ГІРСЬКОЇ ЕКОСИСТЕМИ КАРПАТСЬКИХ ЛІСІВ

Блистів В. І., Малець О. О., Малець Н. Б., Бабинець М. М.

LEGAL REGULATION OF FOREST MANAGEMENT FOR THE MOUNTAIN ECOSYSTEM OF CARPATHIAN FORESTS

Blistiv Vasily, Malets Oleksandr, Malets Natalia, Babinets Miroslava

Сьогодення диктує умови та ставить вимоги щодо впровадження соціально-орієнтованих запитів у веденні лісового господарства. Тому, на часі є потреба у доступній формі на доказовій лісознавчій базі розкривати завдання і перспективи екоорієнтованого євроінтегрованого лісівництва. У статті розглянуто лісознавчі підходи до забезпечення стабільності гірських лісових екосистем, насамперед з позицій врахування та реакції на соціальні запити нормативно-правовим вдосконаленням засад поліфункціонального гірського лісівництва.

Ключові слова: лісотвірні види, лісова типологія, водозбірний принцип, рівновага популяцій, лісові екосистеми, громадські організації, нормативно-правові акти.

The present dictates conditions and sets requirements for the introduction of socially oriented requests in forestry management. Therefore, at the time there is a need for an accessible form on an evidence-based forest science basis to reveal the tasks and prospects of eco-oriented European-oriented forestry. The article considers forest science approaches to ensuring the stability of mountain forest ecosystems, first of all from the standpoint of taking into account and responding to social demands by the legal improvement of the foundations of multifunctional mountain forestry. The forest management policy, which in the recent past was focused overwhelmingly on the use of raw materials of the forest - wood and non-wood, led to negative environmental and economic consequences, degradation of these resources and an increase in their prices. Based on this, it is important to clarify the main trends in forest management in terms of rational forest management and reforestation. The future of the forest lies in the effective cooperation of government officials, scientists and the public. Therefore, the issues of forming programs that determine the directions of forest management are of particular relevance and require detailed study with the involvement of both forests industry specialists, scientists, non-governmental organizations, the media, and the public.

Key words: forest-growing species, forest typology, water-collecting principle, equilibrium of populations, forest ecosystems, public organizations, legal acts.

Політика ведення лісового господарства, що в недалекому минулому була орієнтована в переважній більшості на використання сировинних ресурсів лісу – деревинних і не деревинних, призвела до негативних екологічних та економічних наслідків, деградації цих ресурсів та збільшення цін на них. Виходячи з цього, актуальним є з'ясування основних тенденцій ведення

лісового господарства з точки зору раціонального лісокористування та лісовідновлення. Майбутнє лісу – в ефективній співпраці державних чиновників, науковців та громадськості. Тому питання формування програм, що визначають напрями ведення лісового господарства набувають особливої актуальності та вимагають детального вивчення із залученням як фахівців лісової галузі, науковців, неурядових організацій, засобів масової інформації, так і громадськості.

Дослідженню стану лісового господарства приділено багато уваги в працях вітчизняних дослідників і практиків. Слід відзначити Олійника В.С., Блистіва В.І., Гербути Ф.Ф., Криницького Г.Т., Парпана В.І., Чернявського М.В. та ін.. Метою статті є дослідження тенденцій розвитку лісового господарства в Україні і розробка рекомендацій щодо правового унормування ведення лісового господарства в екосистемі Карпатських лісів. Передусім ряд проблемних питань стосується заготівлі деревини. На сьогодні її отримання у гірських лісах пов'язане з проведенням рубок головного користування і регулюється Правилами рубок головного користування в гірських лісах Карпат, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 № 929 та Порядком спеціального використання лісових ресурсів, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 761. Проміжне користування (рубки, пов'язані з веденням лісового господарства) зараз регулюються Правилами поліпшення якісного складу лісів, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724. Застосування цих нормативних актів пов'язане з поділом лісів на категорії, які затверджено постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733. Системне поєднання вимог і нормативів цих документів обумовлює планове ведення лісового господарства у гірських лісах, включно з метою отримання деревини. Відчутний вплив на цей процес мають не прогнозовані та стихійні наслідки шкідливої дії біотичного, абіотичного та антропогенного характеру на лісові екосистеми. Їх результат та у деяких випадках попередження регулюється Санітарними правилами у лісах України, затвердженими постановою Кабінету

Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555. Також доцільно відзначити суттєве значення для заготівлі деревини, здебільшого дров паливних у лісах об'єктів ПЗФ, що займають значні території навколо гірських населених пунктів територіальних громад, проте там існують окремі правила і нормативи, що врегульовані Міндовкіллям і пов'язані з традиційним веденням лісового господарства. Незначна кількість деревини отримується у процесі виконання великих інфраструктурних, енергетичних, промислових та рекреаційних проектів, проте їх реалізація та функціонування може мати значний вплив на стабільність лісових екосистем.

Здавалося б внормовані практики ведення лісового господарства на підставі науково обґрунтованих рекомендацій і правил та більш ніж сторічного лісівничого досвіду [4,5,6,7,8,9, ін.] викликають ряд запитань, передусім суспільно-політичного характеру і насамперед до заготівлі деревини (більш поширене - вирубки лісів). Перш за все, це пов'язано з резонансом, який викликає у суспільстві зв'язок катастрофічних та періодичних повеней з вирубкою лісів, сформований громадською думкою на підставі популістських заяв та корисливих інтересів окремих політиків і діячів від охорони природи й екології зокрема. Ця спрощена схема призвела до негативних наслідків у внормуванні та реформуванні ведення лісового господарства на підставі вимог заборон та зменшення обсягів заготівлі деревини. Парадоксом є те, що екоактивісти виключили з цього зв'язку оцінку стабільності лісових екосистем, як комплексний фактор через який формується вплив заготівлі деревини на величину і динаміку річкового стоку. Проте, оцінка гідрологічної ролі лісу і відповідні дослідження набули в лісівництві подальшого розвитку та нових підсумків. На жаль, ці питання у правовому внормуванні відійшли на задній план під тиском очікування швидких результатів від популістських ідей, на кшталт заборони суцільних санітарних рубок та масового виділення пралісів, особливо природних лісів на рівні з тими ж пралісами чи заборони дуба північного та робінії звичайної.

Отож, другим колом проблемних питань, що окреслені у Карпатському лісівництві стосуються гірських лісів, також є процес підготовки нормативних документів для реалізації передових ідей не залежно від їх джерела чи лобіювання. Тут, зазвичай, все йде по колу і повертається на «круги своя», погіршуючи ситуацію. Оновлення правової нормативної бази, як правило, проходило за двома сценаріями: перший базувався на удосконаленні рекомендацій, правил та інструкцій на підставі результатів науково-дослідних робіт відомих інститутів, а другий – на підставі імплементацій вимог європейського правового законодавства за пропозиціями громадських організацій, які спираються на євроінтеграційні зобов'язання уряду та підписані міжнародні конвенції. Останнім часом ключову роль почала відігравати потреба економічної ефективності отримання деревини, як основного продукту лісового господарства. Окремо розвиваючись, ці три напрямки важко поєднуються в одну економіко-соціальну модель і їх можливі суперечливі наслідки потрібно нівелювати приведенням до екозбалансованого розвитку, за якого економічна система лісокористування (ведення лісового господарства) успішно функціонуватиме на основі стабільних лісових екосистем. Останнім часом у бізнес-середовищі стало креативним слово «екосистема» як екологічна система, яка функціонально уподібнюється з економічною системою, проте ці питання (системи) слід понятійно розводити для напрацювання успішних прикладів, їх конкретного збалансування на засадах синергії та емерджентності результатів лісівничих заходів.

Наступною проблемою є поєднання на рівні громадської думки, пов'язаної з гонінням на Карпатське лісове господарство, питання заготівлі і транспортування деревини з незаконними та самовільними рубками та відповідним збагаченням лісівників чи підприємців. Тут не має рації аналізувати ці деструктивні процеси, проте вони відіграють ключову роль у намаганнях швидких реформ галузі та нівелювання престижу професії лісівників, таким чином відволікаючи від актуальних системних змін у

лісовому господарстві на користь швидкоплинних популістських та волонтаристських проєктів.

Визначений ряд проблем, які на поверхні й є очевидними для фахових лісівників, не має сенсу розглядати без врахування тенденцій у природоохоронній сфері. Не вдаючись до їх історичного та власне українського підґрунтя, варто зосередитись на перспективі розвитку гірського лісівництва в умовах задекларованої посиленої екологізації більшості сфер суспільно-економічного розвитку.

Ключову роль у найближчий період відіграватиме імплементація в національне законодавство кількох ключових європейських конвенцій та директив. Передусім, це Мережа «Natura 2000» у країнах ЄС або «Emerald - Смарагдова мережа» в умовах України. Віднесення лісових ділянок до територій мережі за суб'єктивним баченням професійних екоактивістів на підставі звітів від виконаних грантів без опрацювання та обговорення у фаховому середовищі відповідних рекомендацій і методики призведе до подальшої ескалації між лісівниками і природоохоронцями. Нав'язування волонтаристських ідей безапеляційного характеру загрожує спотворити позитивний характер виділення мережі «Natura 2000» в Україні. Слід зауважити, що рішення, які саме території доречно включити до мережі, приймається на основі оцінки важливості цієї території для збереження видів і оселищ на рівні всієї Європи, і тут важливо синхронізувати інформацію та європейські підходи з практичними кроками в Україні, яка вже отримала асоційоване членство ЄС. Через безвідповідальне ставлення, туди попередньо включено об'єкти ПЗФ, багато з яких для збереження видів і оселищ на рівні всієї Європи не мають практичного значення. Також очевидним постає загострення іншого питання пов'язаного з співвідносністю статусу та функціоналу видів наших об'єктів ПЗФ з універсальною міжнародною класифікацією Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) за шістьма категоріями та віднесення до мережі територій лісфонду поза межами виділеного ПЗФ. Тут доречно визначитись з шостою категорією, де охорона

пов'язана з екозбалансованим використанням природних ресурсів, у нашому випадку зі стабільністю Карпатських лісових екосистем у лісокористуванні.

Якщо говорити про висновки та пропозиції щодо означених проблемних питань, то слід відштовхуватися від нормативно-правових актів та рекомендацій, які вже напрацьовані у лісівничій сфері та їх адаптацію до лісівничої практики у гірських лісах. Слід відзначити затвердження НТР Держлісагентства нової редакції «Правил рубок головного користування в гірських лісах Українських Карпат». За задумом розробників з Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва (УкрНДІгірліс) Правила спрямовані на екологізацію рубок в регіоні Українських Карпат, сприятимуть реалізації вимог Карпатської конвенції в практичній діяльності лісогосподарських підприємств регіону шляхом ширшого запровадження поступових (смугово-поступових, групово-поступових) і вибіркових рубок головного користування, удосконаленню природного відновлення зрубів з метою відтворення корінних деревостанів, а у лісах з обмеженим режимом користування – більш широкого запровадження у практику ведення лісового господарства принципів наближеного до природи лісівництва. Важливим для практичного застосування у цих Правилах є внормоване позиціонування гірських лісів, високогірних лісів, проектного розміру лісосік, площі водозборів екосистемної стабілізації [3, с. 101]. Ключовим тут є виділення елементарних водозборів та водозборів для ведення лісового господарства при лісовпорядкуванні, та визначення Держлісагентством порядку цього виділення і обрахунку обсягу вкритих лісом площ на водозборах. Така робота, доведена до рівня нормативно-правових актів, дозволить задіяти до практики інший документ, прийнятий Міндовкіллям наказ Міндовкілля № 277 від 01.05.2023 «Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки звіту з оцінки впливу на довкілля планованої лісогосподарської діяльності на водозбори гірських лісів Українських Карпат» за результатами грантового проекту [1, с.21]. Тут можна очікувати синергії позитивних положень цих документів, незважаючи на слабу деталізацію відзначених постулатів першого та широку

декларативність другого. Можливо, працюючи у цьому напрямку, вдасться розкрити для широкого загалу відповідним внормуванням питання впливу заготівлі деревини на гідрологічний режим гірських та передгірних територій. Важливо відзначити позитивний приклад просування в одному напрямку та тотожних підходів до «екологізації» лісового господарства в горах громадянським суспільством (агентство розвитку «Форза») та лісівничою наукою (УкрНДІгірліс).

Наступним пов'язаним напрямком, що потребує правового внормування є лісовідтворення у гірських лісах. Окрім внормування, зазначеними Правилами рубок обсягів збереження природного поновлення та схем змішання лісових культур за типами для лісорослинної зони Карпат (Типи лісових культур за лісорослинними зонами Полісся та Лісостеп, Степ, Карпати, Крим, Держкомлісгосп, 2010 р.), всі нормативні акти мають загальнодержавний характер, у яких у незначній мірі виділяються гірські особливості лісовідновлення. Внормоване переміщення насіння і садивного матеріалу лісонасіннєвим і лісокультурним районування, яке опрацьоване за лісотвірними видами [6, с. 77]. Щоб врегулювати обсяги, якість та лісотвірний потенціал лісовідновлення в горах, доцільно поєднати лісовпорядкувальні проекти лісокористувачів з програмами лісокультурного виробництва за регіональним принципом. Прикладом такого документу є Програма лісокультурного виробництва по Закарпатській області до 2020 року: проектні положення та необхідна інформація [2, с.10]. Такий підхід для гірських лісів Карпатського регіону слід закладати у проектні показники Заходів розвитку лісонасіннєвої та лісорозсадницької справи на період 2025-2030 років і Державної програми «Ліси України» до 2035 року, якщо така прийматиметься за регіональним принципом.

Ці програмні документи повинні включати плани підвищення лісистості річкових басейнів до оптимального рівня. І тут позитивну роль відіграє програма організації лісового фонду для самозаліснених земель, що реалізується Держлісагентством. У гірських умовах слід звернути увагу на

підвищення верхньої межі лісу шляхом природнього заліснення полонин. Ці майбутні ліси особливо важливі для зарегулювання річкового стоку, упередження ерозії та селей, на початку 90-х навіть розроблялись проекти штучного підняття верхньої межі лісового поясу (полонина Рівна на Закарпатті). Проте, як і тоді, так і зараз відсутнє внормування господарської діяльності у таких лісах, починаючи від віднесення ділянок за категоріями до рубок формування чи реконструктивних заходів у них. Слід враховувати, що не всі природньо заліснені землі без господарських заходів стануть біотично стійкими та продуктивними лісами майбутнього, особливо на староорних, девастрованих та еродованих землях за переваги піонерних та інвазійних видів, що не формуватимуть корінних деревостанів стабілізаційного типу лісу.

Проблема контролю за зловживаннями у процесі заготівлі і переміщення деревини успішно вирішується у процесі реформування лісових правових відносин: вдосконалення електронного обігу деревини, впровадження електронних лісорубного квитка, товаро-транспортних накладних, сертифіката походження та фотофіксації завантажених транспортних засобів. Ці механізми контролю, запроваджені у процесі централізації лісозаготівельного процесу в рамках створення однієї компанії призведуть до скорочення виробничих витрат, проте не особливо підвищать застосування природозберігаючих технологій щодо способів і методів лісозаготівлі, що насамперед важливо для різноманіття гірських умов. Навпаки, є ризик уніфікації відповідних процесів та нормативів, виходячи з економічної доцільності.

Іншим важливим питанням, пов'язаним з попередніми пропозиціями є повернення до належного рівня та удосконалення використання матеріалів лісовпорядкування, насамперед з позицій виділення окремо напрямків господарювання за групами класів віку та різновікового лісівництва (постійного лісу). Зволікання у цьому процесі призводить до невнормованого застосування, а відповідно і хибної критики позитивних процесів в удосконаленні лісового господарства (приклад дискредитації рубок переформування). Проекти організації ведення лісового господарства та базові матеріали повинні

проходити стратегічну екологічну оцінку (СЕО) на регіональному рівні. Тут знову для гірських лісів доречно згадати про оцінку стабільності лісових екосистем виділених за водозбірним принципом. Слід відмовитись від повидільної оцінки впливу діяльності (ОВД) для планової лісгосподарської діяльності, як здебільшого неефективного заходу для збереження довкілля та шкідливого для оперативного прийняття рішень і своєчасного виконання робіт [8].

Отже, слід зазначити, що близько половини гірських лісів не належать до категорії експлуатаційних і виконують насамперед захисні, рекреаційні та інші суспільні особливо цінні функції. Вони мають певні обмеження господарської діяльності та підвищений режим пасивної охорони у порівнянні з експлуатаційними, що може дозволити розглянути питання щодо прирівняння їх до шостої категорії територій охорони природи за міжнародною класифікацією з відповідним позиціюванням щодо Смарагдової мережі.

Забезпечення окремими нормативно-правовими актами рубок головного користування, формування, переведення та переформування у гірських лісах Карпат наблизить рівень гірського лісівництва до задекларованих засад екозбалансованого розвитку.

Внормування стратегічної екологічної оцінки (СЕО) та оцінки впливу діяльності (ОВД) на регіональному рівні (для гірських лісів) дозволить внести адекватність щодо оперативного прийняття рішень і своєчасного виконання лісгосподарських робіт на засадах екозбалансованого лісівництва та природоохоронних зобов'язань.

Термінологічне уточнення понять сталого, екозбалансованого екоадаптивного, наближеного до природи, стійкого, стабільного розвитку для управління лісами, ведення лісового господарства, лісівництва чи лісової політики та лісових відносин, які часто використовуються як синоніми, дозволить конкретизувати нормативи і заходи, зокрема для потреб гірського лісівництва.

Список використаних джерел

1. Потьонди Джон П. Класифікація стану водозборів. Технічні настанови. Дж. Потьонди, Теодор Гайєр. Лісова служба США. 2010. 62 с.
2. Програма лісокультурного виробництва по Закарпатській області до 2020 року (проектні положення та необхідна інформація). В. І. Блистів, Ф.Ф.Гербут, О.Г. Спачинська, Н. О. Шандрович [за сприяння НГО «Форза»]. Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. 148 с.
3. Олійник В. С., Блистів В. І. Грабово-букові ліси Закарпаття: формування, стійкість, захисна роль. Ів.-Франківськ: Видавництво «НАІР», 2019. 160 с.
4. Рекомендації з цільового вирощування насаджень в Карпатах. Режило Л.Є., Питикин А. І. Гербут Ф.Ф., Гніденко В.І. Мукачево: Мукачівська типографія, 1986. 22 с.
5. Ліси Закарпаття: нариси з історії та часопис. Мурга В., Давидова Ю., Блистів В., та ін. [упорядник В. Кий]. Ужгород: РІК-У, 2019. 368 с.
6. Настанови з лісового насінництва. Лось С. А., Терещенко Л. І., Гайда Ю. І., Шлончак Г. А. і ін. Харків: Вид-во УкрНДІЛГА, 2017.
7. Олійник В. С., Блистів В. І. Лісогідрологічний стаціонар «Свалява». *IV симпозиум UEFRO з проблем бука: короткий путівник по науково-дослідних об'єктах*. Львів : 1995. С. 13-15.
8. Наближене до природи та багатофункціональне ведення лісового господарства в Карпатському регіоні України і Словаччини. Посібник. - За редакцією Г. Т. Криницького та М. В. Чернявського. Дрогобич : ПП Коло, 2014. 278 с.
9. Чабон В., І. Сачков, І. Барка, В. Парпан Введення лісового господарства як система для зменшення небезпеки виникнення паводків/ Національний лісовий центр. Словаччина [за сприяння НГО «Форза»]. Зволєн : 2015. 51 с.

References

1. Potyondi John P. Classification of watershed condition. Technical guidelines. J. Potyondi, Theodore Gayer. – US Forest Service, 2010. - 62 p.
2. Forest Cultivation Program for Zakarpattia Region until 2020 (draft provisions and necessary information). V. I. Blystiv, F. F. Herbut, O. G. Spachinska, N. O. Shandrovyich [with the support of NGO "Forza"]. – Ivano-Frankivsk: Foliant, 2010. - 148 p.
3. Oliynyk V. S. Grabovo-beech forests of Zakarpattia: formation, stability, protective role. V. S. Oliynyk, V. I. Blystiv. – Ivano-Frankivsk: NAIR Publishing House, 2019. - 160 p.
4. Recommendations for targeted cultivation of plantings in the Carpathians. Rezhilo L.Ye., Ptykin A. I. Herbut F.F., Hnidenko V.I. – Mukachevo: Mukachevo Printing House, 1986. – 22 p.
5. Forests of Zakarpattia: essays on history and periodicals. Murga V., Davidova Yu., Blystiv V., et al. [compiler V. Kyy]. – Uzhgorod: RIK-U, 2019. - 368 p.
6. Guidelines for forest seed production. Los S. A., Tereshchenko L. I., Hayda Yu. I., Shlonchak H. A. and others. – Kharkiv: UkrNDILGA Publishing House, 2017.
7. Oliynyk V. S. Forest hydrological station "Svalyava". V. S. Oliynyk, V. I. Blystiv. IV symposium UEFRO on beech problems: a brief guide to scientific research objects. – Lviv: 1995. – P. 13-15.
8. Nature-friendly and multifunctional forest management in the Carpathian region of Ukraine and Slovakia. Manual. - Edited by H. T. Krynytskyi and M. V. Cherniavskyi. – Drohobych: PP Kolo, 2014. - 278 p.
9. Forest management as a system for reducing the risk of floods / V. Chaboun, I. Sachkov, I. Barka, V. Parpan // National Forestry Center. Slovakia [with the support of NGO "Forza"]. – Zvolen: 2015. – 51 p.

УДК 576.5:611.01:001.2(045)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖКЛІТИННОГО СИГНАЛІНГУ В РОСЛИНАХ ТА ЛЮДСЬКОЇ ФІЗІОЛОГІЇ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЙ БІОЛОГІЇ ТА АНАТОМІЇ

Бродович Ю.Р., Делеган І.І., Бродович В.Ю.

INTERCELLULAR SIGNALING IN PLANTS AND HUMAN PHYSIOLOGY: A VIEW FROM THE PERSPECTIVE OF BIOLOGY AND ANATOMY

Brodovych Yuriy, Delegan Ivan, Brodovych Vladana

У статті проаналізовано спільні механізми міжклітинного сигналіngu, що регулюють різноманітні біологічні процеси у рослин та людей. Зокрема, досліджено вплив рослинних гормонів на фізіологічні процеси у людей, а також взаємодію людських гормонів з рослинними тканинами. Аналіз базується на останніх дослідженнях у галузі молекулярної біології, фізіології рослин та анатомії людини, і відкриває нові перспективи для розуміння біологічної взаємодії між різними видами організмів. Взаємозв'язок між біологічними системами рослин та людей відображає важливі аспекти фізіології і анатомії організмів.

Ключові слова: фітогормони, міжклітинний сигналіng, здоров'я людини, фізіологія рослин, анатомія людини, біологія

The article analyzes the common mechanisms of intercellular signaling that regulate various biological processes in plants and humans. In particular, the influence of plant hormones on physiological processes in humans, as well as the interaction of human hormones with plant tissues, is investigated. The analysis is based on the latest research in molecular biology, plant physiology and human anatomy, and opens up new perspectives for understanding the biological interaction between different types of organisms. The relationship between the biological systems of plants and humans reflects important aspects of the physiology and anatomy of organisms.

Keywords: phytohormones, intercellular signaling, human health, plant physiology, human anatomy, biology

У вищих рослин регулювання та координація обміну речовин, ріст та морфогенез часто залежать від хімічних сигналів від однієї частини рослини до іншої. Рослини виробляють сигнальні молекули, які називаються гормонами, походить від грецького слова, що означає «збуджувати або стимулювати». Вони мають глибокий вплив на розвиток при дуже низьких концентраціях. Фітогормони, які є ключовими регуляторами росту та розвитку рослин, також можуть мати вплив на фізіологію та анатомію людини. Дослідження показують, що деякі фітогормони, такі як ауксини, цитокініни та гібереліни, можуть взаємодіяти з клітинами та тканинами людського організму, активуючи специфічні сигнальні системи клітин та модифікуючи фізіологічні процеси.

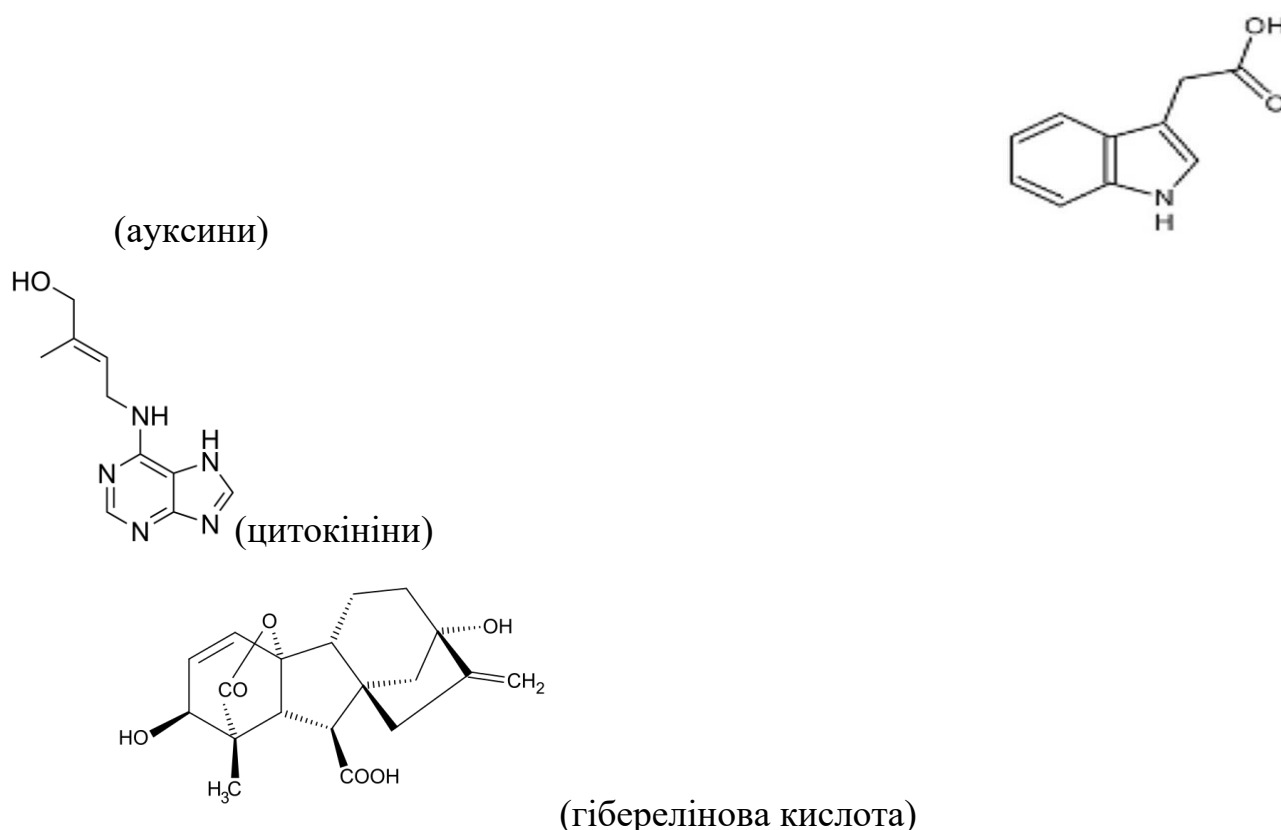

Рис. 1 Взаємодія фітогормонів з клітинами

Виявлено, що ауксини, які зазвичай відповідають за ріст та розвиток рослин, можуть мати аналогічний вплив на ріст клітин у людини, активуючи механізми проліферації та диференціації. Однак, важливо зазначити, що дії фітогормонів у людей можуть відрізнятися від їх дій у рослинах.

Також, цитокиніни та гібереліни, що викликають ріст стебла і збільшення розміру листя, можуть також впливати на клітинні процеси у людини, такі як проліферація, диференціація та апоптоз. Вивчення цих механізмів міжклітинного сигналіngu відкриває нові можливості для розуміння взаємодії між рослинами та людьми на молекулярному рівні.

Отже, розуміння впливу фітогормонів на міжклітинний сигналінг у людей може мати важливі для медичної практики результати, дозволяючи розвивати нові стратегії лікування на основі рослинних речовин та їх молекулярних механізмів дії.

Одним із ключових аспектів взаємодії фітогормонів з людським організмом є їх взаємодія з рецепторами на клітинних мембранах. Новітні дослідження підтверджують, що деякі фітогормони можуть взаємодіяти з

білковими структурами на поверхні рецепторів людської клітини, викликаючи каскади сигналів, аналогічні тим, що спостерігаються у рослинних клітинах. Це відкриває можливість для використання рослинних сполук у медичній терапії та розробці нових лікарських препаратів.

Виявлено, що деякі компоненти рослин, які містяться у відомих лікарських травах, можуть активувати сигнальні системи клітин схожі на ті, що спостерігаються при взаємодії з рецепторами фітогормонів у рослинах. Це відкриває можливість використання рослинної терапії для лікування різноманітних захворювань та підтримки загального здоров'я людини.

Крім того, важливо дослідити молекулярні механізми, що лежать в основі взаємодії фітогормонів з клітинними компонентами людського організму. Дослідження цих механізмів дозволить краще розуміти, як фітогормони впливають на функції клітин та тканин у людей, і в якому обсязі цей вплив може бути корисним або потенційно шкідливим.

Узагальнюючи, вивчення взаємодії фітогормонів з людським організмом є важливим напрямом досліджень у біології та медицині. Розуміння цих механізмів дозволить розробляти нові підходи до лікування різних захворювань та збереження здоров'я людини на основі природних ресурсів.

Таблиця 1

Головні ознаки сигнальних систем у про- й еукаріотів

Сигнальні системи	Прокаріоти	Одноклітинні еукаріоти	Багатоклітинні еукаріоти
Хемосигнали	Гормоноподібні субстанції, амінокислоти, пептиди, поживні речовини	Гормоноподібні субстанції, пептиди, поживні речовини	Гормони, фактори росту, феромони, метаболіти
Типи сигнальних систем	Дво-, одно-мультikomпонентні	Дво-, три-мультikomпонентні	Три- і мультikomпонентні
Мембранні рецептори	З ферментною активністю (гістидин-кіназа, циклаза), серпентинові	З ферментативною активністю (циклази), серпентинові	Серпантинового типу, з ферментативною (тирозин-кіназою) активністю
GTP-зв'язані білки	GTP- зв'язуючі білки, гомологічні до еукаріотичних мономерів Ras- білків	$\alpha\beta\gamma$ -гетеротримерні G –білки і мономерні G – білки гомологічні до мономерів Ras- білків	$\alpha\beta\gamma$ -гетеротримерні G – білки і мономерні G –білки Ras, Raf, Rho родин

Використання гена для створення білка називається експресією генів. Останні дослідження підтверджують, що фітогормони можуть мати вплив на цей процес у людей через механізми епігенетики та регуляції активності генів. Фітогормони можуть взаємодіяти з процесами науки епігенетики, що контролюють зміни в хроматині, такими як метилювання ДНК та модифікації гістонів, що може призводити до змін у експресії генів.

Деякі фітогормони можуть активувати або пригнічувати конкретний генетичний шлях, що контролює певний клітинний процес, такий як поділ клітин, апоптоз або диференціація. Це може мати серйозні наслідки для розвитку та функціонування різних органів та систем у людей. Так, апоптоз або клітинна загибель I типу, що спричиняє стиснення цитоплазми, конденсацію хроматину, фрагментацію ядра та блебінг клітинної мембрани, регулюється комплексною взаємодією сигналів саме з поверхні клітин.

Розуміння механізмів регуляції активності генів, що викликаються фітогормонами, може відкрити нові можливості для медичних досліджень та лікування, а саме, регуляція експресії генів за допомогою фітогормонів може бути використана для корекції деяких генетичних захворювань або для підтримки здоров'я та функціонування організму.

Таким чином, вивчення впливу фітогормонів на експресію генів у людей відкриває нові перспективи для розуміння спільних рис генотипу між людиною та рослинами на молекулярному рівні.

Останні дослідження вказують на те, що фітогормони можуть впливати на склад та функції мікробіоти людини. Мікробіом, що складається з різноманітних бактерій, грибів та інших мікроорганізмів, має важливе значення для здоров'я людини, впливаючи на імунну систему, метаболізм та навіть психічний стан.

Фітогормони, як активні речовини рослинного походження, можуть входити в контакт з мікробіотою, викликаючи зміни у складі та функціях мікроорганізмів. Деякі фітогормони можуть сприяти росту корисних бактерій, таких як пробіотики, та зменшувати кількість шкідливих мікроорганізмів у

кишечнику. Це може мати важливе значення для здорової мікрофлори кишечника та загального стану організму.

Крім того, виявлено, що зміни в мікробіоті, викликані впливом фітогормонів, можуть впливати на різні аспекти фізіології та здоров'я людини, включаючи імунну відповідь, енергетичний обмін та навіть психічний стан. Дослідження в цьому напрямку дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок між споживанням рослинної їжі, фітогормонами та мікробіотою, що може мати важливі наслідки для рекомендацій з харчування та лікування різних захворювань пов'язаних з ним.

Також були проведені дослідження, які пов'язують споживання фітогормонів та зміни в психологічному стані людини. Проте важливо відзначити, що цей вплив може бути індивідуальним і залежить від багатьох факторів, таких як тип продукту, дозування, частота споживання, особливості організму тощо. Отже, деякі дослідження вказують на те, що споживання продуктів, які містять фітостероли, може мати певний позитивний вплив на психічний стан, зменшуючи ризик депресії та стресу.

Узагальнюючи, вивчення впливу фітогормонів на мікробіом людини відкриває нові можливості для розуміння ролі рослинних речовин у збереженні та покращенні здоров'я людини. Дослідження в цьому напрямку може сприяти розробці нових дієвих стратегій лікування та профілактики захворювань, базуючись на впливі на мікробіоту.

Одним зі способів, якими фітогормони можуть впливати на людський організм, є їх взаємодія з ендокринною системою. Ендокринна система відповідає за регуляцію різних фізіологічних процесів у тілі, включаючи ріст, розвиток, обмін речовин та репродукцію. Дослідження показують, що фітогормони можуть взаємодіяти з різними гормонами, що виробляються ендокринною системою, викликаючи зміни у їх рівнях та функціях.

Наприклад, деякі фітогормони можуть мати естрогеноподібну активність або впливати на рівень гормонів щитовидної залози, які несуть великий вплив на майже всі процеси в людському організмі. Це може мати важливе значення

для регуляції гормонального балансу та підтримки здоров'я людини. Деякі дослідження також показують, що фітогормони можуть мати імуномодулюючий ефект, тобто вони можуть впливати на імунну систему, змінюючи активність імунних клітин та молекул. Наприклад, деякі фітогормони та фітонутрієнти, такі як каротиноїди в моркві або флавоноїди в квітах, можуть впливати на імунну відповідь людини.

Розуміння взаємозв'язку між фітогормонами та ендокринною системою важливо для розробки стратегій збереження та покращення здоров'я людини. Зокрема, вивчення впливу фітогормонів на ендокринну систему може сприяти розробці нових підходів до лікування та профілактики різних ендокринних захворювань, таких як діабет, захворювання щитовидної залози та розлади репродуктивної системи.

Вивчення впливу фітогормонів на різні аспекти фізіології людини відкриває перспективи для їх використання для дотримання здорового способу життя та профілактиці захворювань. Зокрема, фітогормони можуть бути включені до раціону харчування у вигляді природних дієтичних доповнень або екстрактів з рослин, що містять їх у великій кількості.

Враховуючи їх потенційний позитивний вплив на мікробіому, ендокринну систему та імунну відповідь, використання фітогормонів може допомогти зміцнити імунітет, покращити роботу ендокринних залоз та забезпечити оптимальне функціонування організму. Такий підхід може сприяти профілактиці захворювань, зменшенню ризику розвитку хронічних захворювань та підтримці загального здоров'я.

Використання фітогормонів може мати важливе значення для підтримки здорового стану кісток, шкіри, волосся та інших тканин організму. Деякі фітогормони, які мають антиоксидантні та протизапальні властивості, можуть сприяти зменшенню впливу вільних радикалів та запобігати передчасному старінню.

Враховуючи всі описані фактори, використання фітогормонів може бути важливою складовою здорового способу життя. Проте перед їхнім

використанням необхідно провести додаткові дослідження для розуміння оптимальних доз, способів прийому та можливих побічних ефектів.

Висновки та потенційні напрямки майбутніх досліджень. Хоча вже було проведено значні дослідження щодо впливу фітогормонів на організм людини, багато питань залишаються відкритими і вимагають подальшого дослідження.

Один із напрямків подальших досліджень полягає у вивченні конкретних механізмів дії фітогормонів на клітинний та молекулярний рівні. Розкриття точних сигнальних систем клітин, за допомогою яких фітогормони впливають на клітини людини, допоможе краще зрозуміти їхні функції та потенційні корисні ефекти.

Важливим є вивчення впливу різних видів фітогормонів на різні аспекти здоров'я людини. Оскільки вони можуть мати різні механізми дії та побічні ефекти, важливо досліджувати їхні потенційні користі та ризики для конкретних груп людей та конкретних випадків.

Крім того, подальші дослідження мають вивчити можливі побічні ефекти використання фітогормонів та розробити методи їхнього мінімізування. Розуміння потенційних ризиків та обмежень використання фітогормонів допоможе розробити безпечні та ефективні стратегії їхнього використання в медичній практиці та дієтетиці.

Подальші дослідження в області впливу фітогормонів на організм людини мають великий потенціал для розкриття нових способів підтримки здоров'я та лікування різних захворювань. Важливо продовжувати це дослідження для максимізації його користі для людства.

Список використаних джерел

1. Акімова О. В., Безугла І. І. Фітогормони: природа, біосинтез, фізіологічна роль та застосування в сільському господарстві. *Технологія виробництва та переробки продукції тваринництва*. 2018. № 4(17). С. 3–14.
2. Казаков В. В., Денисов В. М. Фітогормони: природа, види, механізми дії, застосування. *Журнал Біологічний*. 2017. № 71(1). С. 27–32.
3. Максимова Л. Ю., Барсуков С. Н. Фітогормони та їх застосування у сільському господарстві. *Журнал наукових публікацій аспірантів і докторантів*. 2016. Вип. 8. С. 36–40.

4. Сухомлин О. В., Титов А. Ф. Фітогормони як перспективна група біологічно активних сполук у медицині та косметології. *Медична хімія*. 2020. № 22(1). С. 9–17.
5. Хом'як Н. І., Потапчук І. М. Фітогормони в рослинах та їх роль у регулюванні росту і розвитку. *Молодий вчений*. 2019. № 5.1. С. 228–231.

References

1. Akimova, O. V., and Bezuhla, I. I. 2018. "Fitohormony: pryroda, biosyntezy, fiziologichna rol ta zastosuvannya v silskomu hospodarstvi [Phytohormones: nature, biosynthesis, physiological role and application in agriculture]. *Technology of production and processing of animal husbandry products* 4(17): 3-14.
2. Kazakov, V. V., and Denysov, V. M. 2017. Fitohormony: pryroda, vydy, mekhanizmy dii, zastosuvannya [Phytohormones: nature, types, mechanisms of action, application]. *Biological journal* 71(1): 27-32.
3. Maksymova, L. Yu., and Barsukov, S. N. 2016. Fitohormony ta yikh zastosuvannya u silskomu hospodarstvi. *Journal of scientific publications of graduate students and doctoral students* 8: 36-40.
4. Sukhomlyn, O. V., and Tytov, A. F. 2020. Fitohormony yak perspektyvna hrupa biolohichno aktyvnykh spolk u medytsyni ta kosmetolohii. *Medicinal chemistry* 22(1): 9-17.
5. Khomiak, N. I., and Potapchuk, I. M. 2019. Fitohormony v roslynakh ta yikh rol u rehuliuванні rostu i rozvytku. *A young scientist* 5.1: 228-231.

УДК 681.7:004.354.3:544.227-024.25(045)

ОПТИКО-ЕЛЕКТРОННИЙ СЕНСОР НА ОСНОВІ ШАРУВАТИХ КРИСТАЛІВ МОНОСУЛЬФІДУ ГЕРМАНІЮ ЛЕГОВАНИХ СУРЬМОЮ
Кабацій В.М., Фордзюн Ю.І., Максютова О.В., Питьовка О.Ю.

OPTOELECTRONIC SENSOR BASED ON LAYERED CRYSTALS OF GERMANIUM MONOSULFIDE DOPED WITH ANTIMONY
Kabatsiy Vasyl, Fordziun Yurii, Maksyutova Olena, Pytovka Oksana

У статті показана можливість створення та використання оптико-електронного сенсора на основі кристалів моноссульфіду германію (GeS) легованих сурмою (Sb) для модулів, які відстежують положення Сонця на небі. Розроблений сенсор дозволяє застосувати режим автоматичного супроводу положення Сонця та підвищити енергоефективність сонячної енергії.

Ключові слова: фотоелектричні датчики, сонячна енергетика, автоматизовані системи орієнтації сонячних модулів, моноссульфід германію, шаруваті кристали.

The article shows the possibility of creating and using an optoelectronic sensor based on antimony-doped germanium monosulfide (GeS) crystals for modules that track the position of the Sun in the sky. The sensor we have developed allows us to apply the mode of automatic tracking of the position of the Sun and increase the energy efficiency of solar energy.

Key words: photoelectric sensors, solar energy, automated orientation systems of solar modules, germanium monosulfide, layered crystals.

Актуальним завданням у сфері альтернативної енергетики є вдосконалення технології виготовлення сонячних електростанцій та підвищення ефективності

фотоелектричних панелей. Максимальна енергія, що виробляється сонячними модулями, виходить у разі нормального падіння сонячних променів на площину модулів. Тому для підвищення ефективності сонячних модулів необхідно передбачити режим автоматичного супроводу сонячних модулів до Сонця.

Для цих цілей використовуються різні автоматизовані системи орієнтації сонячних модулів як по куту падіння сонячних променів на сонячні модулі, так і за напрямком руху Сонця по небу. При автоматичному сонячному відстеженні сонячні модулі точно керуються шляхом вимірювання фотоЕРС або струму в фотоелементах датчиків положення Сонця та поворотних механізмів в обох координатах. Фотоелектричні датчики, що стежать за положенням Сонця на небі, є важливими елементами електронної схеми управління кутовими або лінійними переміщеннями обертових модулів.

Не менш важливими є безконтактні, безінерційні вимірювання малих кутових і лінійних переміщень з урахуванням їх спрямованості в контрольно-вимірювальних приладах, необхідних для виконання різних завдань в машинобудуванні, авіаційній і космічній промисловості [4].

У даній роботі показана можливість використання кристалів моноссульфіду германію, легованих сурмою, для розробленого нами оптико-електронного сенсора по відстеженню положення Сонця на небі із врахуванням напрямку його руху.

Одержання кристалів моноссульфіду германію легованого сурмою

Кристали моноссульфіду германію, легованого Sb, вирощували статичною сублімацією в попередньо запаяних кварцових ампулах діаметром 18-22 мм і довжиною 180-200 мм, попередньо запаяних до залишкового тиску 133 Па. Для отримання легованих кристалів до початкової закладки додавали сурму 0,1 і 1,0 ат. %, а процес синтезу здійснювався разом з домішкою. По завершенні синтезу отриманий полікристалічний злиток струшували на одному кінці ампули, який потім поміщали в горизонтальну двозонну трубчасту піч резистивного нагріву. Оптимальні умови для вирощування кристалів наступні: температура зони випаровування 900 К, температура зони конденсації 800 К.

Кристали виростили з газової фази у вигляді плоскопаралельних пластин розміром до $8 \times 15 \times 0,1$ мм.

Для проведення електричних і фотоелектричних вимірювань до природних граней кристалів (001) шляхом припливу індію прикладали компланарні контакти так, щоб електричне поле було спрямоване уздовж кристалографічної осі b . За знаком термоЕРС було встановлено, що як спеціально нелеговані, так і леговані сурмою кристали GeS мають p -тип провідності.

ФотоЕРС у кристалах GeS:Sb

У кристалах GeS:Sb об'ємна фотоЕРС спостерігається при відсутності зміщення на екранованих контактах. В абсолютних цифрах фотоЕРС дорівнює ~ 200 мкВ. При вимірюваннях використовувався поздовжній режим з нанесеними на площину контактами (001). Ширина світлового щупа не перевищувала 0,5 мм.

Спектральний розподіл фотоЕРС для різних положень світлового зонда щодо контактів показано на рис. 1. Спектральне порівняння

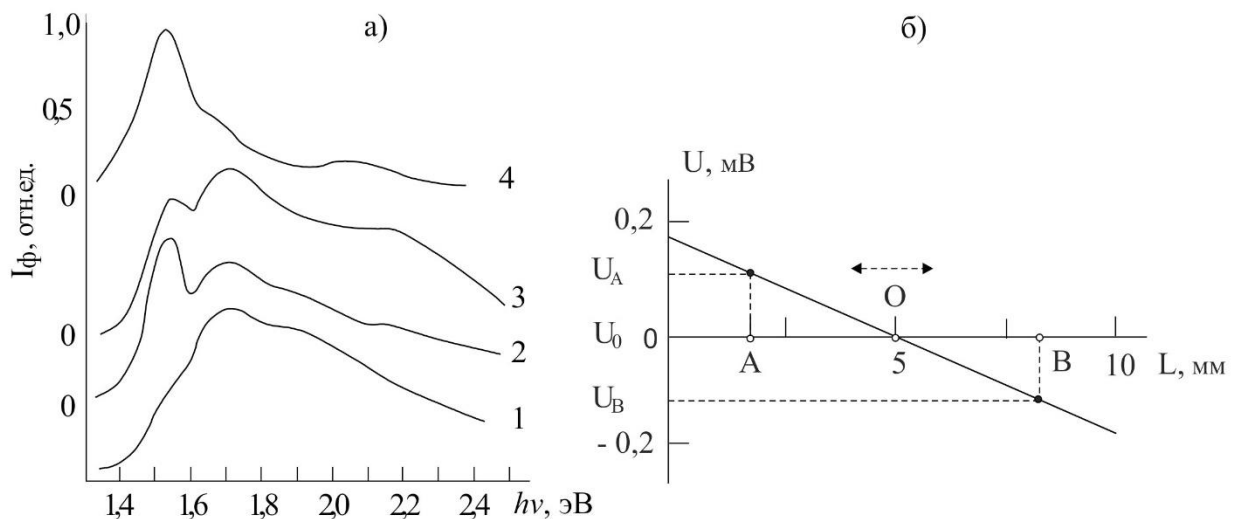

Рис. 1. Спектри фотоЕРС (криві 1, 3, 4) і ФП (2) кристала GeS<Sb> (а) та зондова характеристика фотоЕРС-ефекта (б)

ФотоЕРС та фотопровідність (ФП) кристалів GeS:Sb не виявили жодних

додаткових максимумів та особливостей на спектральних кривих, виміряних без застосування зовнішнього електричного поля. З порівняння спектрів ФП і фотоЕРС видно, що максимумами спектрального розподілу фотоЕРС знаходяться при тих же енергіях, що і максимумами власної ФП, тобто в області межі фундаментального поглинання моноссульфіду германію. У досліджених кристалах не виявлений внесок фотоіонізації домішкових атомів при утворенні фотоЕРС як при кімнатних, так і при низьких температурах. Таким чином, з порівняння спектрів ФП і фотоЕРС випливає, що фотоЕРС в об'ємі кристала GeS:Sb виникає в результаті генерації світлом електронно-діркових пар з області самопоглинання з подальшим їх просторовим поділом. Характер довгохвильової частини спектра фотоЕРС визначається його власним поглинанням, і не виявлено внеску домішкових центрів в утворення фотоЕРС, принаймні при кімнатній температурі. Відсутність довгохвильового хвоста вказує на те, що ймовірність інжекції з електродів в напівпровідник в цьому випадку невелика. Спостерігається значна різниця в короткохвильовій частині спектра фотоЕРС і фотопровідності може бути обумовлена нерівномірним розподілом електричного поля в товщі зразка.

За сучасними уявленнями, фотоелектричний ефект у напівпровідниках ґрунтується на явищі просторового поділу нерівноважних електронно-діркових пар, що генеруються світлом. Поглинання світла і фотоіонізація тільки збільшують число вільних електронів і дірок, але не розділяють їх в просторі.

Для виникнення фотоелектричного ефекту повинні існувати додаткові причини поділу нерівноважних зарядів різних знаків. Будь-яка неоднорідність в об'ємі кристала може привести до виникнення фотоЕРС. Ця неоднорідність може створюватися або коливанням домішок в пробі, або включеннями другої фази. Неоднорідні зразки характеризуються фотоелектричними явищами в результаті модуляції внутрішніх потенціальних бар'єрів. У нашому випадку найбільш вірогідною причиною об'ємної фотоЕРС є неоднорідний розподіл компенсуючої сурм'янистої домішки і структурних дефектів-комплексів {VGe–SbGe}. Цей дефект представлений нерівномірно розподіленими зарядженими

центрами, які утворюють кластери, що створює значні потенційні бар'єри в об'ємі кристала, відокремлюючи електричним полем надлишкові (нерівноважні) носії заряду. Спостережуване зниження сигналу фотоЕРС з підвищенням температури зразка пов'язане зі зменшенням обсягу і висоти потенційних бар'єрів, а також за рахунок збільшення термічної іонізації центрів.

При вивченні фотоелектричного ефекту в структурі метал–GeS:Sb–метал виявлено низку цікавих особливостей. Зокрема, встановлено, що на загальний тип спектральної залежності струму короткого замикання фотоелектричного ефекту істотно впливає розташування світлового зонда відносно омичних контактів (криві 1, 3, 4 на рис. 1, а). Значне перетворення спектрів, яке спостерігається в області максимуму (1,52 eV), відповідає межі власного поглинання моносulfіду германію легованої сурмою. Крім того, у разі поздовжнього фотоелектричного ефекту в шаруватих кристалах GeS:Sb, тобто при нанесенні омичних контактів на поверхню (001), фотоЕРС має максимальне значення, коли світловий щуп розташований поблизу одного з контактів, і рівномірно зменшується в міру його руху до іншого контакту, приймаючи значення нуля, коли світловий щуп досягає середини відстані між контактами (рис. 1, б). Подальший рух світлового щупа в напрямку іншого контакту супроводжується інверсією знака фотоЕРС і збільшенням його значення до максимального значення біля другого контакту. Ця особливість зонда, характерна для ефекту фотоЕРС в монокристалах GeS:Sb, була успішно використана нами для створення різного типу оптико-електронних сенсорів [5,6].

Оптико-електронний сенсор поворотного модуля сонячної електростанції.

Основним елементом оптико-електронних сенсорів для вимірювання кутових або лінійних переміщень є фотоелектричний активний елемент (АЕ), створений на основі шаруватих кристалів GeS:Sb, конструкція якого показана на рис. 2. Активний елемент 1 складається з металевого корпусу 2, на дні якого

розміщена діелектрична фторопластова підкладка, до якої прикріплена плоскопаралельна пластинка 3 з моносulfіду кристалічного германію, легованого сурмою. На натуральній грані (001) кристала нанесені омичні індієві контакти 5, підключені від клем струму 6. Верхня частина корпусу герметично закрита віконцем 4, яке прозоре для сонячного випромінювання, що падає на кристал. Залежність величини сигналу на вході підсилювача від положення світлового пучка щодо омичних контактів АЕ визначається характеристикою зонда (рис. 1, б).

Функціональна схема оптико-електронного сенсора поворотного модуля сонячної електростанції показана на рис. 3. Ідентично виготовлені АЕ 1 і 9 знаходяться у фокусі параболічних дзеркал 7 і 8, закріплених в горизонтальному і вертикальному положеннях відповідно.

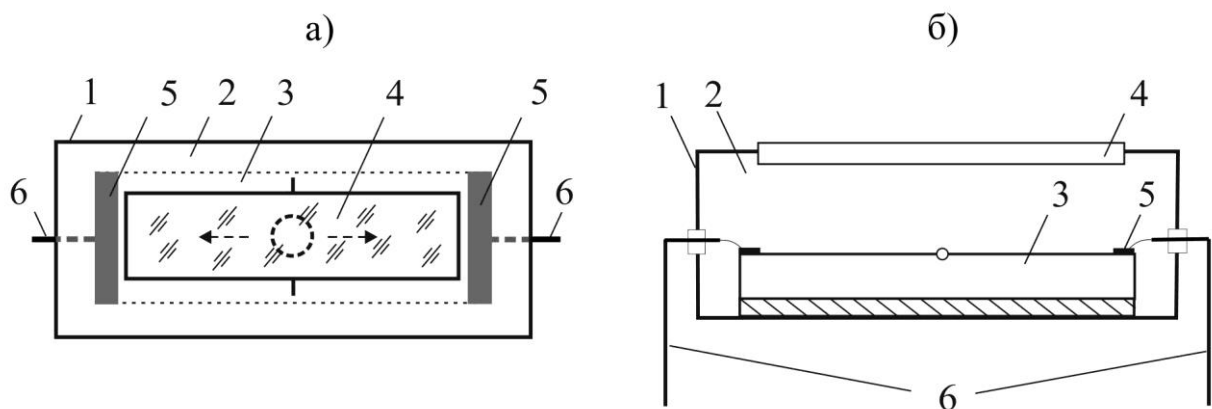

Рис. 2. Конструкція активного елемента оптико-електронного сенсора: вид зверху (а) та збоку (б) 1 – активний елемент; 2 – корпус; 3 – плоскопаралельна пластинка GeS:Sb; 4 – віконце; 5 – омичні контакти; 6 – струмовиводи

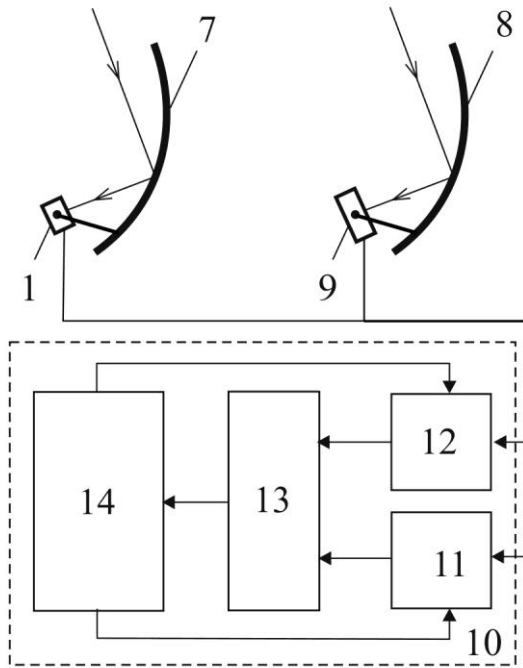

Рис. 3. Функціональна схема оптико-електронного сенсора поворотного модуля сонячної електростанції: 1, 9 – активні елементи; 7, 8 – параболічні дзеркала; 10 – блок обробки електричних сигналів; 11, 12 – підсилювачі; 13 – аналогово-цифровий перетворювач; 14 – мікропроцесор

Електричні сигнали від АЕ 1 і 9 надходять на блок обробки електричних сигналів 10, до складу якого входять підсилювачі 11 і 12, аналого-цифровий перетворювач 13 і мікропроцесор 14, який також керує роботою підсилювачів. Оптико-електронний датчик поворотного модуля сонячної електростанції працює наступним чином. Спочатку параболічні дзеркала налаштовуються таким чином, щоб відбиті від них сонячні промені потрапляли рівно в середину АЕ 1 і 9 (точка О на рис. 1, б). При такому розташуванні світлового променя фотоЕРС дорівнює нулю і сигнал в ланцюзі відсутній.

Зміна положення Сонця на небі призводить до того, що світлові промені, відбиті від параболічних дзеркал, рухаються уздовж АЕ 1 і 9 (наприклад, в точку А або точку В на рис. 1, б) в напрямку одного з контактів 5 (рис. 2, а), що в кінцевому підсумку призводить до появи фотоЕРС, яка подається на входи підсилювачів 11 і 12 (рис. 3). Величина і полярність напруги на виходах підсилювачів 11 і 12 подаються на аналого-цифровий перетворювач 13, який

формує відповідні числові коди для мікропроцесора 14. Після обробки отриманих цифрових кодів мікропроцесор 14 подає відповідні електричні сигнали для управління поворотними модулями з метою повороту сонячних батарей в потрібному напрямку.

Коли падіння напруги на входах підсилювачів 11 і 12 стає рівним нулю, мікропроцесор 14 переходить в режим таймера, що забезпечує енергоефективність оптико-електронного датчика. Робота мікропроцесора 14 з різною періодичністю і тривалістю часу задається апаратним або програмним забезпеченням, в залежності від обраного типу поворотних модулів і умов їх експлуатації.

З порівняння спектрів ФП і фотоЕРС випливає, що фотоЕРС в об'ємі кристала GeS:Sb виникає в результаті генерації світлом електронно-діркових пар з області самопоглинання із подальшим їх просторовим поділом.

Встановлено, що на загальний тип спектральної залежності струму короткого замикання фотоелектричного ефекту істотно впливає розташування світлового зонда відносно омичних контактів.

Розроблений нами оптико-електронний сенсор для вимірювання кутових або лінійних переміщень на основі моносольфідних кристалів германію, легованих сурмою, має просту конструкцію і розширену сферу використання.

Результати експериментів показали можливість та перспективи використання такого оптико-електронного сенсора для відстеження положення Сонця на небі з урахуванням його напрямку.

Список використаних джерел

1. Возняк О. Т., Янів М. Є. Енергетичний потенціал сонячної енергетики та перспективи його використання в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Теорія і практика будівництва.* 2010. № 664. С. 7–10.
2. Фортов В. К., Макаров А. В., Митрова Т. А. Глобальна енергетична безпека: проблема і шляхи розв'язання. *Вісник НАН України.* 2011. № 8. С. 30–42.
3. Porous silicon cells: a new possibilities for terrestrial application / V. A. Skryshevsky, V. G. Litovchenko, N. I. Klyui and others. *Proc. 17th European Photovoltaic Solar Energy Conf. Munich, 2001.* P. 1858–1861.
4. Тхеин Лин У, Батырев Е. В. Формирование контура автоматического слежения солнечной энергетической установки. *Оборонный комплекс: научно-технический журнал.* 2009. № 2. С. 38–41.

5. Блецкан Д. І., Кабацій В. М., Блецкан М. М. Оптоелектронний датчик спостереження: Патент 80952 Україна, МПК F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), опубл. 10.06.13. Бюл. № 11.

6. Блецкан Д. І., Кабацій В. М. Оптоелектронний модуль спостереження за рухомим джерелом світла: Патент 80953 Україна, МПК F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), опубл. 10.06.13. Бюл. № 11.

References

1. Vozniak, O. T., and Yaniv, M. Ye. 2010. Enerhetychnyi potentsial soniachnoi enerhetyky ta perspektyvy yoho vykorystannia v Ukraini [Energy potential of solar energy and prospects for its use in Ukraine]. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: Theory and practice of construction* 664: 7–10.

2. Fortov, V. K., and Makarov, A. V. 2011. Hlobalna enerhetychna bezpeka: problema i shliakhy rozviazannia [Global energy security: problem and solutions]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine* 8: 30–42.

3. Skryshevsky, V. A., Litovchenko, V. G., Klyui, N. I. and others. 2001. Porous silicon cells: a new possibilities for terrestrial application. *Proc. 17th European Photovoltaic Solar Energy Conf.* Munich.

4. Tkheyn, Lyn U, and Batirev. E. V. 2009. Formyrovanye kontura avtomaticheskoho slezheniya solnechnoi enerhetycheskoi ustanovky [Formation of an automatic tracking circuit for a solar power plant]. *Defense complex* 2: 38-41.

5. Bletskan, D. I., Kabatsii, V. M., and Bletskan, M. M. 2013. Optoelektronnyi datchyk sposterezhenia: Patent 80952 Ukraina, MPK F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), opubl. 10.06.13. Biul. № 11 [Optoelectronic surveillance sensor: Patent 80952 Ukraine, IPC F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), publ. 10.06.13. Bul. No. 11].

6. Bletskan, D. I., and Kabatsii, V. M. 2013. Optoelektronnyi modul sposterezhenia za rukhomym dzherelom svitla: Patent 80953 Ukraina, MPK F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), opubl. 10.06.13. Biul. № 11 [Optoelectronic module for monitoring a moving light source: Patent 80953 Ukraine, IPC F 24 J 2/12 (2006.01), G 01 N 21/17 (2006.01), G 02 B 1/02 (2006.01), publ. 10.06.13. Bul. No. 11].

УДК 008-047.37(477.87):37.091.4Потушняк(045)

БАГАТОГРАННІСТЬ СПАДЩИНИ Ф. ПОТУШНЯКА В ДОСЛІДЖЕННІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Малець О. О., Малець Н. Б., Бабинець М. М.

THE VERSATILITY OF F. POTUSHNIAK'S HERITAGE IN THE STUDY OF THE TRADITIONAL CULTURE OF UKRAINIANS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION

Malets Oleksandr, Malets Natalia, Babinets Miroslava

Федір Потушняк (1910-1960 рр.) є видатним діячем і творцем української культури і науки Закарпаття 40-50-х років ХХ століття. Його творча спадщина надзвичайно різнобічна, жоден з його попередників не мав такої широкої тематики етнографічних досліджень Закарпаття. Цілу низку праць вчений із закарпатського села Осій присвятив вивченню господарських занять, народної матеріальної і святково-обрядової культури, сімейно-родових відносин закарпатців. Енциклопедично освічений гуманітарій (етнограф,

археолог, літературознавець, фольклорист, філософ, письменник) орієнтувався у світовій науковій і художній літературі.

Справжній педагог, який виховував студентів громадянами Карпатського краю, прищеплював їм любов до етнографії, археології та краєзнавства, організовував археологічні розкопки, майстерно викладав свої дисципліни.

Ключові слова: освіченість, етнографія, філософія, література, історія, фольклор.

The purpose of this article is an attempt to reveal the multifaceted heritage of Fedir Potushniak as a prominent ethnographer, archaeologist, folklorist, philosopher, talented writer, and researcher of the traditional culture of Ukrainians in Transcarpathia. The general bibliography of F. Potushniak's works includes about 300 items, among which a number of articles devoted to the problems of philosophy and the development of philosophical thought in Transcarpathia can be distinguished. During 1948-1959, the scientist worked in the field of archaeology. He carried out archaeological research in more than forty settlements, studied 80 monuments, most of which belong to the Neolithic, Copper, Bronze and Iron Ages. In this area, the monograph "Archaeological Finds of the Bronze and Iron Ages in Transcarpathia" (1958) was published. More than 10 scientific and about 80 newspaper articles were published. Among plenty of ethnographic works of the ethnologist the special place is occupied by articles devoted to the study of folk demonology. As a poet, prosaist, and dramatist, F. Potushniak remained an original singer of Ukrainians in Transcarpathia. His works successfully combine real life with the symbolism of Transcarpathian folk philosophy: holidays and traditional ceremonies, beliefs and superstitions, tales and legends, fairy tales and proverbs, and folk magic.

Keywords: education, ethnography, philosophy, literature, history, folklore.

Нелегка людська доля, ідеологічні переслідування, навмисні звинувачення і перекручування його наукового доробку призвело до того, що прізвище Ф. Потушняка як українського етнолога, археолога і фольклориста було відоме переважно у вузькому колі закарпатських вчених. Ф. Потушняка згадували як знаного українського прозаїка, але його реальний внесок у наукове українознавство може бути оцінене лише після докладного аналізу його народознавчих праць. Наукові праці засвідчують, що він глибоко розумів і відстоював загальноукраїнський контекст традиційної культури українців Закарпаття [1, с. 7].

Твори Ф. Потушняка залишаються актуальними і сьогодні. Вони утверджують духовне розкріпачення людини Закарпаття, не втрачають не тільки безперечного історико-літературного значення, але і своєї ідейно-виховної дієвості, гідно подаючи Закарпаття в загальному набутку української культури [2, с. 11-12].

Першу спробу літературного портрета визначного митця дав у 1942 році Є. Недзельський, умістивши в ужгородській газеті «Русское слово» велику

статтю з шести частин «Критические заметки о творчестве Ф. Потушняка»[3]. Автор статті вперше на рівні конкретного аналізу заговорив про цілість постаті письменника у всіх сферах його діяльності – як ученого, прозаїка та ліричного поета. Він твердить, що аналіз художньої творчості Потушняка повинен ґрунтуватися на вивченні філософської сутності, здійсненої ним як ученим-етнографом систематизації народних вірувань. Саме із студій Ф. Потушняка Є. Недзельський виводить такі елементи його художньої творчості, як «містика», насиченість оповідань та віршів образами, кожен з яких становить немовби сторінку з певної епохи розвитку народного духу. Наукова праця вченого дає змогу художникові «через душу свого народу проникнути в глибини душі людини взагалі, причому прозаїк і ліричний поет ідуть різними шляхами: в белетристиці Ф. Потушняк відтворює народну душу, в ліриці – свою власну».

Цінними для розуміння творчості Потушняка, зокрема його філософсько-естетичної концепції, є праці Л. Голомб: “Життя закарпатського селянина, глибини його духу давали письменнику матеріал для розв’язання складних екзистенційних проблем” [4, 268].

Федір Потушняк працював у галузі поезії, прози й художнього перекладу, етнографії, фольклористики та археології. Цю спадщину досліджували Л. Голомб [4], Т. Лях [6], М. Тиводар [7], Г. Павленко[8].

Метою даного дослідження є спроба розкрити багатогранну спадщину Федора Потушняка як видатного етнографа, археолога, фольклориста, філософа, талановитого письменника, дослідника традиційної культури українців Закарпаття. Загальна бібліографія праць Ф. Потушняка нараховує близько 300 найменувань, серед яких можна виокремити низку статей, присвячених проблемам філософії і розвитку філософської думки на Закарпатті. Лірична поезія Потушняка довгі роки замовчувалася і, фактично, невідома сучасному читачеві. Шлях визначного майстра українського слова, більш відомого своїми прозовими творами, у світ лірики розпочався наприкінці 20-их років, і тривав до кінця життя. На цьому шляху було й нерозуміння, навіть неприйняття, але були і творчі тріумфи. Його модерністські поезії склали

збірки «Далекі вогні» (1934), «Таємничі вечори» (1938), «Можливості» (1939), «На білих скалах» (1941), «Терези вічності» (1944) [5, с.120-125].

Лірика Ф. Потушняка належить до елітарної поезії й на рівні буденної свідомості не сприймається. Даремна річ – нарікати на те, що вона незрозуміла. Така поезія не піддається «розшифруванню», раціоналістичному витлумаченню, а сприймається через сугестивне навіювання інтуїцією, суголосною вібрацією нервів, відповідною психічною настроєністю. Вона вимагає від читача певного обов'язкового рівня літературної освіченості та духовної культури. Утверджуючи в людині творче начало, Ф. Потушняк у багатьох творах поетизує інші духовні цінності – прагне звеличити просту людину, загублену в світі наживи, класової нерівності («Воячок», «Товкач», «Камені»...) Поезія у прозі «Слава» викриває невдячність суспільства, яке нехтує людиною та її заслугами, коли вона вже не потрібна жерцям золотого тільця, топче культурні та духовні надбання. Ці моральні настанови актуальні у теперішній непростий час та необхідні для виховання, усвідомлення духовних орієнтирів у сучасної молоді.

У машинописі «Філософських статей» Потушняка олівцем, на титульній сторінці зазначено, «Я і безконечність». Тут Потушняк охарактеризував як філософів (давньогрецьких) – Геракліта, Сократа і українських – Сковороду, Дудровича, так і їх філософську систему. Так, у статті «Геракліт Ефеський» автор розкриває ним філософські погляди Геракліта – того, що перший через осмислення природи вивів прапринцип всього – в огні – вічним розумі. Так, Геракліт вважає вогонь основою основ, і що з вогню твориться все, і все потім перетворюється у вогонь. У статті «Найбільш мудрий із людей Сократ». Звідси дізнаємося про народження Сократа, його життя, та смерть, якої Сократ не побоявся відстоюючи правду. Сократ перш за все звернув увагу на людину, на самого себе, на добро і зло, мораль, чесноту у людині – оце і є гасло Сократа: «Пізнай себе». За Сократом основою всього буття є Правда – найвища цінність життя [6].

У праці «Андрій Іванович Дудрович» Ф. Потушняк розкриває нам

причини еміграцій закарпатців, передусім вчених, науковців, письменників до Словаччини, Угорщини, Болгарії тощо. Автор доводить, що вони емігрували не за заробітками, а щоб своєю працею, своїми здатностями, і, врешті, великими знаннями працювати там на благо свого народу. Тому ми маємо гордитися такими діячами культури як Орлай, Балудянський, Дудрович та інші.

Стаття «Сковорода і Закарпаття» передусім цікава тим, що автор висуває свою теорію причетності Сковороди до Закарпаття. Її суть така: 1750 року Григорій Сковорода був командирований дяком до Токаю. А починаючи з 1714 року – почалося постійне постачання токайського вина у Російський царський двір, через те, що Петрові І воно дуже сподобалося – отже, Сковорода перебував на Закарпатті. Філософську систему Сковороди детально проаналізував автор також у цій статті, висновком чого є те, що Сковорода створив власну філософічну систему, ядром якої є «пізнання себе через Бога».

«Світогляд закарпатського народу». У даній праці Федір Потушняк дає ґрунтовний аналіз філософії закарпатського народу і виділяє такі риси закарпатського українця:

- закарпатські українці – це переважно пастирі і земледільці;
- у нього сильно розвинуте сусідство, товариство, спільна праця;
- розвинена велика любов до рідного краю, людей, сім'ї [6, с.57].

Досліджуючи проблему снів Потушняк пише свою «Психологію снів». Тут він характеризує її, як чотиригранну: насамперед фізіологічну і психічну, а потім філософську та медичну. В основу своєї праці він поклав ділення снів на такі категорії: прості сні, сні зв'язані з первісними інстинктами нашого «Я», сні вищого надприродного ґатунку, божевільні сні. Щодо теорії Зіґмунда Фрейда, то Потушняк полемізує з нею в окремих її аспектах, але загалом погоджується з видатним німецьким психологом ХІХ століття [9].

Цікаво, що до «Психології снів» є своєрідний додаток: це сні самого Федора Потушняка, які були записані ним в період з 1952 по 1957 роки. Цікава психологічна мініатюра «Герої». В її основі – неперервний внутрішній зв'язок простої людини зі своїм середовищем. У творі «Скарб» Ф. Потушняк утверджує

філософську думку, що велике багатство не може належати окремій особі, а повинно служити громаді, цілому суспільству. Тільки тоді, говорить автор, людина не міняє на нього своє серце. Кинутий до криниці скарб, робить її воду живлющою й цілющою, сприяє духовному очищенню та моральному зціленню людини. Композиційно, як правило, твори побудовані на своєрідних антитезах добра і зла з його філософським трактуванням. Такий прийом бачимо у мініатюрах «Лицар і квітка», «Дві душі», «Криниця», «Радість», «Дорога», «Сніжні далечі», «Вовк», «Подорожні», «Дві долі»... Алегорія у творах, побудованих за принципом прямого протиставлення двох різних начал, передає аспекти суспільного життя, утверджуючи поняття добра – зокрема увагу до малих людей («Лицар і квітка») або гармонійну повноту духовного світу, потяг до краси і прагнення творити її («Дві душі», «Криниця»); такі поезії в прозі, як «На пристані», «Радість», «Сніжні далечі», «Подорожні», присвячені утвердженню мрії, яку прагне досягнути людина [10].

Фольклорно-етнографічні дослідження народних вірувань, демонології та пов'язаних з ними звичаїв та обрядів склали цілу збірку «Народних вірувань». Сюди увійшли вірування про вогонь, сонце, місяць, воду, вірування про демонів, відьом, вовкунів, а також статті «Дні», «Північ і полудень», Хата», «Карачун», Великдень», «Їжа та напої». Загалом у Потушняка є приблизно п'ятдесят народних вірувань. Глибоко вивчений і опрацьований автором матеріал засвідчує багатство духовної культури народу, а заразом – виводить її на простори світової міфотворчості у різних часових зрізах, подає широку картину формування філософської думки, естетики поетичного світосприйняття [9].

Отже, у період радянського літературознавства вся складність творчого світу видатного митця зводилась до цілком простих розв'язань: «...поезія і проза Ф. Потушняка через абстрактність, містичну забарвленість і образну ускладненість була незрозумілою широкому читачеві».

Але сьогодні, в умовах вивільнення наукового мислення від стереотипів марксистсько-ленінської доби в літературознавстві, розпочинається новий етап

вивчення літературної спадщини митців, фактично вилучених із літературного процесу із ярликами буржуазних націоналістів. Як справедливо констатує О. В. Мишанич, «Поетичний Парнас Закарпаття 30-их років ще й досі належно неоцінений, не розкритий його естетичний код дивовижної патріотичної, соціальної, пейзажної й філософської лірики...» [4].

Розглядаючи проблему заселення Закарпаття, Федір Потушняк виокремлював дві теорії. Одна з них про пізнє заселення Закарпаття українським населенням (слов'янами), що українці прийшли на територію тільки з приходом угорців. Цю теорію намагався довести О. Петров, О. Бонкало, А. Годинка. Друга теорія доводила, що закарпатські українці (слов'яни) жили в краї ще до приходу мадярів. (Г. Стрипський, Л. Нідерле, І. Меліх). Відповідно українців Закарпаття прийнято, за галицьким зразком, ділити на верховинців, бойків, лемків, а за домашнім поділом – на верховинців, долинян, лемаків та гуцулів [1, с.8-11].

Як зазначає Ф. Потушняк: першою записаною і надрукованою пам'яткою українців Закарпаття є балада про Стефана Воеводу, яку видав у своїй граматиці чеський вчений Ян Благослав, який вважав, що вона є зразком найсхіднішого діалекту чеської мови. Першим на неї, як на українську пісню, звернув увагу В. Ковальський і в 1886 році опублікував в «Отечественном сборнике». Вивчали пісню також О. Потебня та І. Франко, який її реконструював. Та все ж найдавнішими з народних пісень є збірка Михайла Лучкая, що була надрукована наприкінці його «Граматики слов'яно-руської» (Slavo-Ruthena grammatika) і вийшла латинською мовою у 1850 р. Записи пісень, прислів'їв дають живі приклади народної мови волинян. Він прагнув подати приклади з різних жанрів, але орієнтувався на одну місцевість. На цих записах помітний вплив видання Яна Коларпа «Narodnie spivanky», яке вийшло у Будапешті 1834 р. Що стосується народних пісень, то їх, на думку Ф. Потушняка, друкували в текстах наукових статей. Так зробив В. Гнатюк у статті «Словацький опришок в народній поезії», опубліковані в ЗНТШ, Ю. Жаткович «Русские співанки из Стройны», Ю. Геровський опублікував

«Угрорусские народные песни» (17 із села Чертежного, 9 із Гобури, 15 із Сухої). В «Місяцеслові» на 1889р. було опубліковано 18 народних долинянських пісень. Народна пісня замінила творчість поетів, була справді тим, що найбільше мав змогу читати народ [1, с. 167-172].

В історії збирання закарпатської народної творчості Ф. Потушняк виділяє також Мадярське культурне товариство, яке з 1837 р. взялося публікувати народнопісенну творчість тих слов'янських народів, які проживали на теренах Австро-Угорщини. Але видавало їх у перекладах мадярською мовою. Так з'явилися два збірники українських народних пісень Закарпаття угорською мовою. Переклад на угорську мову здійснив Т. Легоцький. До цього збірника потрапили поезія О. Духновича «Я русин був...» і галицька «Дайте руки, юні друзі» [11].

Розглядаючи відображення угорської революції в фольклорі, Ф. Потушняк звертає увагу на спадщину Г. Стрипського, який 1908 р. в журналі «Ethnographia» опублікував статтю «Лайош Кошут в русинській народній творчості», в якій він проаналізував пісні про Кошута, що були ним зібрані в Буковині і на Закарпатті. Найбільше пісень про Кошута ним записано у гуцулів, бо шлях вздовж Тиси зв'язує Закарпаття з Галичиною. Г. Стрипський писав, що народ жалів Л. Кошута як борця з царизмом. Ще перед Першою світовою війною (1910-1912 рр.) почав збирати і записувати мелодії народних пісень Закарпаття Ф. Колесса. Зібрані матеріали він опублікував лише після війни у «Науковому збірнику товариства «Просвіта». (річник II, 1923р.). Вони представляли північно-західну частину Закарпаття, переважно Ужанщину (села Ужок, Волосянку, Люту, Кострино, Івартовець Нижній і Цегелка). У другій збірці «Народні пісні Підкарпатської Руси» («Науковий збірник товариства «Просвіта», річник XIII-XIV) в 1938 р. Ф. Колессою було наведено 156 мелодій і 28 варіантів. З них 144 мелодій з околиць Ужгорода (с. Невицьке, Радванка, Горяни, Раково) і 12 мелодій та текстів із Земплищини (с. Радвань). Крім того, Ф. Колесса у 1924 видав книжечку для шкіл «Руські народні пісні Підкарпатської Руси». Написав він ще кілька статей про мелодії народних

пісень, що є спільними в українців, словаків, чехів і поляків[12].

Більшість предметів і етнографічних явищ на Закарпатті, на думку Ф. Потушняка, розвивалися від первісних до сучасних. Змінювалися соціально-економічні відносини, набирали все нових форм більшість з етнографічних явищ і матеріальної культури. Не маємо міграцій культур, але мігрують окремі культурні елементи найнесподіванішими шляхами. Вони можуть проникати непомітно і сприйматися на сприятливому ґрунті. Речі матеріальної культури мають свою усталену форму. Матеріальна основа життя народу та шляхи його культурного розвитку позначені тріумфом творчої праці людського розуму і рук. Заслугою етнографії як науки є те, що вона вивчає все багатство життя народу[11].

Ф. Потушняком було опубліковано близько 300 наукових праць та заміток із етнографії, археології, історії, фольклористики та літературознавства. Міркуючи на роллю праці в своєму житті Ф. Потушняк писав, що «...сєнс його життя лише у праці, яка принесла користь людям.» По закінченню університету він вчителював у с. Білки, а згодом – у с. Великий Бичків. У березні 1937 року був мобілізований до чехословацької армії. Політичні події 1937-1938 рр. затримали майбутнього вченого і письменника в місті Брно, де він влаштувався на роботу в місцеву бібліотеку. Лише влітку 1939 р. Ф. Потушняк повернувся в рідний край. В умовах угорської окупації вчений зосередив свої зусилля на науковій роботі в «Підкарпатському товаристві наук». Почав пробувати своє творче перо як письменник і поет. З 1940 по 1944 рр. науковець працював над розробкою проблем традиційної народної культури Закарпаття. За цей час ним було опубліковано понад сто праць з етнології та країнознавства. Водночас він видав ряд праць з філософії й фольклористики, написав кілька художніх творів. Наукові праці з етнології переважно висвітлюють проблеми святково-обрядової культури, бо вона, на думку вченого, передає дух народу, а саме «...філософія народу захована в його віруваннях» [7, с. 42-44].

У травні 1944р. Ф. Потушняка було мобілізовано до угорської армії і відправлено на східний фронт. Біля м. Богородичани 27 серпня 1944 року він

потрапив у полон до советських військ. У березні 1945 року повернувся в Закарпаття і почав працювати завідувачем відділу культури та побуту газети «Закарпатська Україна», а в 1946 році його прийняли у спілку радянських письменників України. У жовтні 1945 року став викладачем Ужгородського університету, згодом - старшим викладачем, а з липня 1947 року – доцентом кафедри загальної історії. З 1948 – 1953 рр. склалися основні погляди Ф. Потушняка на історію та культуру України і Закарпаття як викладача вищої школи. Свою позицію він вимушений був захищати в численних суперечках з недоброзичливцями, недругами, а тому про них довідуємося з протоколів засідань кафедри, вчених рад факультету і університету, з писаних власноруч лекцій вченого. В одній з таких дискусій Ф. Потушняк наполягав на тому, «... лектор повинен абсолютно знати свій предмет, любити його». Саме такі якості він демонстрував на своїх лекціях. Висока ерудованість, інформованість про світові досягнення в етнології й археології, володіння кількома іноземними мовами, доброзичливість у стосунках зі студентами, повага і любов студентів викликали заздрість деяких викладачів-недоуків істфаку. «Ідеологічні колеги» звинувачували Ф. Потушняка в «... буржуазній ерудиції, демонструванні власних поглядів перед студентами...», що є недопустимим і негідним советського педагога. Більше того, більшовицькі ідеологи докоряли йому в ігноруванні праць класиків марксизму-ленінізму, партійних документів. Ф. Потушняк захищався і доводив, що Й. Сталін і В. Ленін не були фахівцями в етнографії та археології, а тому немає потреби посилатися на них у кожній лекції. У ті часи у своїх лекціях він використовував дослідження провідних українських етнологів Ф. Вовка, Н. Заглади, П. Чубинського, М. Зубрицького. Знайомив студентів з працями В. Шухевича «Гуцульщина», Д. Щербаківського «Сторінки з української демонології», З. Фрейда «Психологія первісної культури і релігії», З. Кузелі, Ю. Жатковича, Ф. Колеси, М. Грушевського. Ф. Потушняк дуже боляче реагував на численні провокації та цілком очевидну брехню щодо себе з боку «ідейно-політичного» керівництва факультету. Психологічні та нервові стреси активізували серцеву хворобу та цукровий

діабет. Недуга прикувала його лікарняного ліжка і 12 лютого 1960 року Ф.М. Потушняк пішов з життя. Він завжди вважав себе українським і закарпатським патріотом, а не «радянським», як йому написали у некролозі. Протягом життя свої зусилля вчений концентрував на письменницькій та науковій роботі. За роки радянської влади в галузі етнографії ним з 1945 по 1960-ті роки було опубліковано п'ять наукових статей з народної культури Закарпаття та понад 20 газетних етнографічно-фольклорних досліджень. Основні зусилля Ф. Потушняк зосереджував на археологічних дослідженнях. Очевидно, надмірна політизація совєтської етнографії спричинила до зацікавлення ним археологією, хоч нею він цікавився ще у Празькому університеті під час навчання. За роки роботи в Ужгородському університеті Ф. Потушняк працював над темою «Народна магія Закарпаття» (з 1949 по 1950 рр.), по якій ще в досовєтський час опублікував понад сто статей, але з ідеологічних міркувань працю не допустили до захисту. З 1952 року вчений працював над новою темою дисертації «Географічне розміщення етнографічних елементів на Закарпатті». Як результат, було підготовлено монографічне дослідження, що він здав до друку, але чергові звинувачення ... змусили автора забрати рукопис. Згодом (1954-1959 рр) вчений опублікував змістовні наукові дослідження: «До вивчення правових звичаїв на Закарпатті», «Серп у похоронних обрядах», «До історії матеріальної культури на Закарпатті», статтю про розвиток плуга на Закарпатті. Ці статті з матеріальної культури та про народні вірування (1955-1958 рр.) були опубліковані у пресі й склали основу його нової кандидатської дисертації, але із «ідеологічно неправильних» причин працю до захисту не допустили.

Ф. Потушняк пішов з життя у розквіті сил так повністю і не реалізувавши свого творчого і наукового потенціалу. Вистояти вченому, педагогу, етнологу, археологу, філософу, письменнику, поету і великому життєлюбу допомагала любов до рідного краю, до його людей. В уста одного із своїх літературних героїв Ф. Потушняк вклав слова «кожен чоловік повинен мати на землі куток, де б жило його серце, пам'ять по нім...» Ці слова передають життєве кредо

самого Ф. Потушняка, для якого Закарпаття з його українським людом було тим кутком рідної землі, в якому пам'ять про нього житиме віками [1, с. 50-53].

Список використаних джерел

1. Тиводар М. П. Життя і наукові пошуки Федора Потушняка. Ужгород: Гражда, 2010. 283 с.
2. Потушняк Ф. Твори. Роман. Оповідання. Поезія в прозі. Київ: Дніпро, 1980. 495 с.
3. Недзельський Євген. Критичні замітки про творчість Ф. Потушняка (III). *Русское слово*. 1942. № 42–47.
4. Голомб Л. Федір Потушняк. *Письменники Срібної землі: до 60-річчя Закарпатської організації Національної спілки письменників України* / ред. П. М. Ходанич. Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”, 2006. С.263–269.
5. Потушняк Ф. Мій сад: поезії та драми / упор., підготовка текстів, передм. та прим. Д. М. Федаки. Ужгород: ВАТ “Видавництво “Закарпаття”, 2007. 576 с.
6. Лях Т. О. Метафізика пошуку в новелах Федора Потушняка. *Слово і Час*. 2019. № 1. С. 52–59.
7. Тиводар М. П. Закарпаття: народознавчі роздуми. Ужгород: Карпати, 1995. 205 с.
8. Павленко Г., Павленко М. Федір Михайлович Потушняк очима студентів-істориків. *Carpatica – Карпатика*. Ужгород: Ліра, 2001. Вип. 9: Науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження). С. 39–43.
9. Потушняк Ф. Клади в народном віруванні. *Русская правда*. Ужгород. 1940. 27, 28, 29, 30 березня.
10. Potusnyak F. Aruszin nepviselet. *Zorya Hajnal*. Ужгород. 1943. Ч. 1-4.
11. Lehoczky T. Regi ruthen puskaortatok. *Ethnographia*. 1895. Т. VI.
12. Гнатюк В. Веселе в Керестурі. *Матеріали до української етнології*. Т. X. Львів, 1908.

References

1. Tyvodar, M. P. 2010. *Zhyttia i naukovi poshuky Fedora Potushniaka [Life and scientific researches of Fedir Potushniak]*. Uzhhorod: Hrazhda.
2. Potushniak, F. 1980. *Tvory. Roman. Opovidannia. Poeziia v prozi [Works. Novels. Stories. Poetry in prose]*. Kyiv: Dnipro.
3. Nedzelskyi, Yevhen. 1942. Krytychni zamitky pro tvorchist F. Potushniaka (III) [Critical notes about the work of F. Potushnyak (III)]. *Russian word* 42–47.
4. Holomb, L. 2006. Fedir Potushniak [Fyodor Potushniak]. In Khodanych, P. M. ed. *Writers of the Silver Land: to the 60th anniversary of the Transcarpathian organization of the National Union of Writers of Ukraine*, 263–269. Uzhgorod: KP "Uzhgorod City Printing House".
5. Potushniak, F. 2007. *Mii sad: poezii ta dramy [My Garden: Poems and Dramas]*. Uzhhorod: VAT “Vydavnytstvo “Zakarpattia”.
6. Ljakh, T. O. 2019. Metafizyka poshuku v novelakh Fedora Potushnjaka [Metaphysics of search in the novels of Fedir Potushniak]. *Word and Time* 1: 52-59.
7. Tyvodar, M. P. 1995. Zakarpattya: narodoznavchi rozdumy [Transcarpathia: ethnographic thoughts]. Uzhhorod: Karpaty.
8. Pavlenko, H. 2001. Fedir Mykhaylovych Potushnyak ochyma studentiv-istorykiv [Fedir Mykhailovych Potushnyak through the eyes of students-historians]. *Carpatica* 9: 39–43.
9. Potushnyak, F. 1940. Klady v narodnom viruvaniyi [Clades in the national belief]. *Russian truth*, March 27, 28, 29, 30.
10. Potusnyak, F. 1943. Aruszin nepviselet [Arusin folk costume]. *Zorya Hajnal* 1-4.
11. Lehoczky, T. 1895. Regi ruthen puskaortatok. *Ethnographia* VI.
12. Hnatyuk, V. 1908. Veselye v Keresturi [Fun in Kerestur]. *Materials to Ukrainian ethnology* X.

УДК 17.023.36:39:94(477.87)(045)

ЗАКАРПАТТЯ: СПЛЕТЕНІСТЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Деркач О.О., Мовчан К.М.

TRANSCARPATIA: THE INTEGRATION OF HISTORY AND CULTURAL TRADITIONS

Derkach Oksana, Movchan Kateryna

В статті розглядається історичний розвиток та культурна спадщина Закарпаття, досліджуються історичні етапи його розвитку, відзначаючи періоди влади різних державних утворень, а також аналізуються унікальні культурні традиції та національні особливості, які роблять Закарпаття неповторним та відображаються у сучасній правовій системі, впливають на його розвиток.

Ключові слова: історія, правова спадщина, культурні традиції, Закарпаття, історичні пам'ятки.

Transcarpathia, with its varied history, is reflected in the legal systems that have been formed in these lands over the centuries. The legal heritage of the region reflects its cultural diversity and the influence of the various civilizations that have influenced it. In this article, we will consider the history and cultural traditions of Transcarpathia, which are reflected in the modern legal system and influence its development. The article examines the historical development and cultural heritage of Transcarpathia, providing an overview of key events and influential aspects that determined the modern image of the region. The historical stages of its development are studied, noting the periods of power of various state entities, as well as analyzing the unique cultural traditions and national features that make Transcarpathia unique. Further, the article examines the current challenges and opportunities of the region, pointing out its potential for the development and preservation of cultural heritage in the conditions of the modern world. This article examines the interweaving of history and cultural traditions of Transcarpathia, noting their influence on the formation of the unique identity of this region.

Key words: history, legal heritage, cultural traditions, Transcarpathia, historical monuments.

У Закарпатській області, яка межує з Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, мирно співіснують різні релігійні конфесії та національності, взаємодоповнюючи і розвиваючи культуру, традиції та освіту. Цей край завжди привертав увагу своєю вишуканістю і містичністю, яка пронизує кожен його куточок. Сплетіння історичних подій та культурних традицій робить Закарпаття неповторним, надаючи йому особливого шарму та привабливості. Закарпаття, як унікальний регіон на заході України, завжди привертало увагу своєю багатшаровістю історії та культурних традицій. Цей край, зі своєю неповторною атмосферою та розмаїттям етнічних груп, відображає довгу і складну історію та спадщину різних цивілізацій, що тут зустрічалися.

Вона включає в себе періоди влади різних держав та етнічних груп, які

вплинули на формування правових традицій регіону. Наприклад, традиції угорського, словацького, румунського та інших народів, які колись мешкали на Закарпатті, відображаються у сучасних правових нормах, які регулюють права та обов'язки мешканців регіону.

Історія Закарпаття – це виткана зі складних ниток подій, що переплітаються протягом віків. За свою історію цей регіон був частиною різних держав і імперій, від Австро-Угорщини до Чехословаччини, від Радянського Союзу до сучасної України.

Дослідники історії Закарпаття Е. Балагурі, І. Гранчак, Д. Данилюк, В. Ілько, Г. Павленко, В. Пальок зазначають, що «багатовікове перебування Закарпаття під владою іноземних поневолювачів сприяло появі численного неукраїнського населення, особливо в містах та промислових центрах сільської місцевості деяких районів. Попри це, автохтонне населення становило в II половині XIX – на поч. XX ст. основну частину населення краю» [1].

Кожен період залишив свій слід у культурному та історичному розвитку Закарпаття, створюючи унікальне поєднання традицій та впливів. Сплетіння різних правових традицій у Закарпатті створює не лише унікальну систему права, але й відображає глибокі аспекти духу та традицій цього регіону. Кожна етнічна група, що мешкала на Закарпатті протягом історії, внесла свій внесок у формування правових норм і принципів. Наприклад, угорська традиція права може відзначатися акцентом на правах власності та сімейного права, тоді як румунська традиція може віддавати перевагу принципам спадщини та земельних прав. Румунські правові концепції можуть виявитися у сферах, таких як цивільне право та адміністративна система.

В Закарпатті також проживали словацькі та єврейські громади, які приносили з собою власні правові традиції та звичаї, включаючи релігійні та культурні практики.

Всі ці елементи створюють складну та багатошарову систему права на Закарпатті, яка відображає багатство та різноманітність культурного та історичного досвіду регіону. І хоча вони можуть відрізнятися за деякими

аспектами, вони також взаємодіють та об'єднуються для створення унікальної правової системи, яка відображає дух та традиції Закарпаття.

У сучасних умовах Закарпаття стикається з численними правовими викликами, включаючи гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, захист прав меншин та розвиток правової свідомості серед населення. Проте, історичний досвід та культурні традиції Закарпаття слугують важливим джерелом для вирішення цих викликів та розвитку сучасної правової системи регіону.

Культурні традиції Закарпаття є невід'ємною складовою частиною його ідентичності, яка відображає глибину і різноманіття цього регіону. Мозаїка символів, що складається з унікальних народних звичаїв, ремесел, фольклору, музики та мистецтва, створює неповторну атмосферу, яка зберігається та передається з покоління в покоління.

У Закарпатті збереглися давні народні традиції, які стали символами регіону. Карпатські весілля, наприклад, відображають багатство та колорит звичаїв українського народу, відзначаючи важливі події в житті сім'ї та спільноти. Народні ремесла, такі як різьблення на дереві та гончарство, не лише передають унікальний естетичний досвід, а й відображають спосіб життя і взаємозв'язок людей із природою. Багата музична спадщина кобзарів та бандуристів, з історією, що сягає далеко у минуле, є важливим елементом культурного життя регіону, який надихає та об'єднує людей.

Ці культурні традиції є не лише джерелом національної гордості, але й важливим фактором збереження історичної спадщини та культурного розвитку Закарпаття. Вони відображають багатство і різноманітність національного складу та історичного досвіду регіону, а також слугують міцним зв'язком між минулим, сучасним та майбутнім. Культурні традиції Закарпаття відіграють ключову роль у формуванні та збереженні ідентичності цього унікального регіону. Регіон активно розвивається в галузі туризму, виноробства, сільського господарства та інших галузей, зберігаючи при цьому свою унікальну ідентичність. Відновлення і реконструкція історичних пам'яток, розвиток

культурних подій та фестивалів допомагають зберегти та відродити дух Закарпаття в сучасному світі.

Закарпаття – це не просто територія на мапі, а справжня скарбниця історії та культури. Сплетіння історичних долей і культурних традицій робить цей край особливим і привабливим для вивчення та дослідження. Пригадуючи минуле і приймаючи сучасні виклики, Закарпаття залишається живою легендою, яка продовжує чарувати своєю неповторністю та красою. Цей край відкриває перед нами безмежні можливості для дослідження і поглиблення знань про багатий культурний та історичний контекст регіону.

Список використаних джерел

1. Нариси історії Закарпаття / авт. кол.: І. М. Гранчак, Д. Д. Данилюк, Е.А. Балагурі, В.І. Ілько, Г. В. Павленко, В. В. Пальок. Ужгород: Госпрозрахунковий РВВ Закарпатського обл. управління по пресі, 1993. Т. I. З найдавніших часів до 1918 р. 436 с.

References

1. Hranchak, I. M., Danyliuk, D. D., Balahuri, E.A., Ilko, V.I., Pavlenko, H. V., and Palok, V. V. authors collective. 1993. *Narysy istorii Zakarpattia. T. I. Z naidavnishykh chasiv do 1918 r. [Essays on the history of Transcarpathia. T. I. From the earliest times to 1918]*. Uzhhorod: State self-supporting RWV of the Zakarpattia region. press management.

ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

UDC [37.091.2:37.016:81]-042.2(045)=111

ANALYSIS AND COMPARISON OF MODERN LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS ALONG WITH THEIR PERSPECTIVES IN LANGUAGE LEARNING METHODS

Kobiakov Serhiy, Golovash Ihor

АНАЛІЗ І ПОРІВНЯННЯ СУЧАСНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ РАЗОМ З ЇХ ПЕРСПЕКТИВАМИ В МЕТОДАХ ВИВЧЕННЯ МОВИ

Кобяков С. В., Головаши І. Ю.

Ця стаття досліджує, як системи управління навчанням (LMS) можуть допомогти людям вивчати мови. Вона розглядає різні методи навчання мовам та те, як функції LMS, такі як форуми для обговорень та завдання, можуть їх підтримувати. Стаття також порівнює популярні варіанти LMS, такі як Schoology, Moodle та Google Classroom. Головний висновок: LMS може стати чудовим інструментом для вивчення мов, особливо якщо його використовувати з правильною методикою навчання. Дослідження показало, що використання LMS для вивчення мов зростає. Функції LMS, такі як форуми для обговорень та групові проекти, можуть бути корисними для таких методів, як комунікативне навчання мовам (CLT) та навчання, орієнтоване на завдання (TBLT), які фокусуються на розмовній мові та реальних ситуаціях. Хоча деякі методи спираються на особисту взаємодію, LMS все одно може бути корисним для таких речей, як матеріали та практичні завдання. Schoology та Moodle краще підходять для CLT та TBLT, оскільки вони мають функції, які допомагають людям працювати разом. Google Classroom простіший у використанні, що може бути корисним для вчителів, які хочуть поєднувати онлайн-навчання з очним. Стаття також зазначає, що необхідні подальші дослідження в цій галузі, щоб повністю розкрити потенціал LMS у мовному навчанні.

Ключові слова: системи управління навчанням (LMS), комунікативне навчання мови (CLT), навчання мови на основі завдань (TBLT), повна фізична реакція (TPR), прямий метод, взаємодія в реальному часі, інструменти спільного навчання.

This research analyzes modern Learning Management Systems (LMS) and their application in language learning. It compares Schoology, Moodle, and Google Classroom, considering their suitability for different language learning methods like Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), Total Physical Response (TPR), and The Direct Method. The study reveals that Schoology and Moodle excel in supporting CLT and TBLT due to their collaboration and communication tools, while Google Classroom is better suited for TPR and The Direct Method given its simplicity and ease of use. These findings emphasize the significance of selecting an LMS that aligns with the adopted language learning method and can facilitate effective language acquisition.

Key words: Learning Management Systems (LMS), Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), Total Physical Response (TPR), The Direct Method, Real-time Interaction, Collaborative Learning Tools.

Problem statement. *The rapid transition to online learning due to the COVID-19 pandemic and disruptions caused by the war in Ukraine have highlighted the need for effective learning management systems (LMS) that can cater to diverse educational needs, leading to the need for the accelerated introduction of modern information and communication technologies in the education of schoolchildren and students. Specific types of web-based content management systems, such as learning management systems (LMS), have been used for this purpose. Due to widespread adoption, many LMSs have been developed in recent years. All these platforms often provide similar features, and users are unlikely to choose the most suitable one for them. There are many methodologies for assessing the quality of e-learning in the scientific literature. However, there are no good explanations or detailed studies of most modern LMS platforms. This article offers an analysis of the usability and functionality of LMS framework software. In modern development conditions, it is necessary to provide a broad comparative analysis of the main e-learning management systems. All of them support the use of multimedia elements, the creation and editing of lectures, exercises and learning assignments. Lack of communication support leads to the use of web forums and social networks outside the LMS. This paper presents an enriched current trend of web-based learning management system software methodologies from a design and development perspective. It includes examining how different LMS platforms cater to the specific needs of language learners, such as providing interactive exercises, incorporating multimedia content, facilitating communication between learners and instructors, and offering personalized learning experiences. Additionally, the problem statement might address any gaps in existing research regarding the integration of LMS into language learning methodologies and suggest areas for further investigation or improvement.*

Research methods and techniques. Here we utilized a mixed methods approach and techniques when writing the article analyzing and comparing LMS systems for language learning:

Literature Review - We conducted an extensive review of existing research on

LMS use for language learning to synthesize key findings, best practices, limitations, and future directions.

Feature Analysis - We analyzed the language learning features and tools of leading LMS through evaluation of platforms based on parameters like text/speech tools, assessment types, communication modes, accessibility etc.

Study Analysis and Literature Review. The adoption of LMS in language teaching has increased rapidly, with systems like Moodle, Blackboard, and Canvas becoming commonplace in language classrooms and programs. Researchers have explored the benefits and limitations of using LMS for language learning across educational contexts. Several studies have found LMS useful for blending face-to-face language instruction with online activities. LMS features like discussion forums, blogs, and wikis allow language learners to engage in meaningful communication and collaboration [1]. Automated vocabulary practice, personalized feedback, and multimedia integration have also enhanced language learning experiences [2]. LMS analytics provide language instructors richer insights into student progress [3]. However, challenges with effectively leveraging LMS capabilities in language classrooms remain. Teacher training on LMS pedagogical use has often been inadequate [4]. Certain language skills like speaking or listening are more difficult to develop solely through LMS environments [5]. LMS interfaces and tools sometimes lack localization, hindering adoption by language learners [6]. Research also points to the need for LMS design more tailored to language learning. Gottipati and Shankararaman (2018) recommend enhanced text-to-speech, speech recognition, and machine translation functions. Mobile apps, game-based activities, adaptive feedback, and student profiling would also improve language learning on LMS platforms [7].

The use of LMS in language education has been a topic of interest for researchers and educators alike. A study by SAGE Journals investigated the effect of LMS on students' speaking fluency and listening skills. The study found that LMS can be used to foster speaking fluency and listening skills.

Another study by Frontiers in Psychology investigated the use of technology in classrooms and its effect on learners' motivation. The study found that technology

can be effectively used in different contexts of language learning.

Finally, a systematic literature review by arXiv based on 229 papers published between 2017 and 2023 focused on the use of Large Language Models (LLM)-based solutions to address software engineering challenges. While this study is not directly related to language education, it highlights the growing interest in LLM-based solutions in various fields.

Recent studies highlight new LMS innovations for language education using AI-enabled chatbots, virtual reality situations, and augmented reality embedded objects to enhance engagement and motivation [8].

Main Content Presentation. Learning Management Systems (LMS) are software applications designed to facilitate the administration, delivery, tracking, and management of educational content. They serve as comprehensive platforms that allow educators to create, organize, and deliver learning materials, as well as assess and monitor student progress. While a learning management system (LMS) may not serve as a panacea for every learning obstacle any organization or studying process faces, it holds value, particularly for organizations engaged in training and educational initiatives for various stakeholders, including employees, customers, suppliers, distributors, members of professional associations, military personnel, college students, and others. If your organization falls into any of these categories, you likely understand the complexities associated with overseeing the dissemination of learning programs. The rise of remote technologies has democratized education by enabling individuals to tap into a rich repository of learning resources, including engaging video lectures, interactive assignments, and immersive virtual laboratories. This unprecedented access empowers learners to gain comprehensive knowledge and hone their skills [8].

LMS are pivotal in modern education due to several key reasons. **Centralized Learning Hub:** LMS provide a centralized location for educational resources, making it easy for instructors to organize and distribute content. Students can access materials, assignments, and assessments conveniently from one platform. **Communication and Collaboration:** LMS offer communication tools such as discussion forums, messaging systems, and collaborative spaces.

Scalability and Consistency: LMS support the delivery of educational content to a large number of students consistently. This scalability is especially crucial in online or blended learning environments where courses may have diverse participants.

Administrative Efficiency: LMS streamline administrative tasks such as enrollment management, attendance tracking, and grade recording. To understand the importance of language learning and its impact on teaching methods, it is important to understand the purposes of language learning and the benefits it brings. Language learning holds immense importance in modern education due to its numerous cognitive, cultural, and practical benefits. We can name key aspects highlighting the significance of language learning:

Cognitive Development: Learning a new language enhances cognitive abilities, including problem-solving, critical thinking, and creativity.

Global Communication: In our interconnected world, language skills are crucial for effective global communication.

Career Opportunities: Language proficiency is a valuable asset in the global job market.

Access to Diverse Perspectives: Acquiring a new language unlocks opportunities to explore diverse cultures, viewpoints, and cognitive frameworks.

Cultural Enrichment: Language learning is a gateway to cultural enrichment, allowing individuals to engage with literature, music, and art from different linguistic traditions.

Technological Advancements: Language skills are increasingly valuable in the context of technology and innovation. In summary, language learning in modern education goes beyond the acquisition of communication skills. It contributes to cognitive development, global citizenship, career opportunities, and a richer understanding of the world, making it an essential component of a well-rounded education.

We aim to provide a comprehensive overview of the most popular LMSs available today and how they can be used to support language learning. It also discusses the different language learning methods and techniques that can be used to

enhance the learning experience. The article is written in English and provides a recent analysis of the different LMSs and their features. It is a great resource for anyone interested in learning more about modern LMSs and how they can be used to support language learning. We tried to formulate specific research questions related to language learning methods and their integration into LMS. What are the most effective language learning methods that can be integrated into LMS? How can LMSs be used to support language learning in a more personalized and adaptive way? What are the best practices for using an LMS for language learning? To answer those questions we conducted an overview of Learning Management Systems (LMS) in language learning, aiming to offer an in-depth examination of the literature regarding their utilization in language education. Additionally, we investigate the influence of LMS on learning language methods.

To understand how modern LMSs influence learning language methods, we tried to highlight and identify the methods that interest us. There are several language learning methods and pedagogies that have been developed over the years. Some of the most popular ones include:

Communicative Language Teaching (CLT): This method emphasizes the importance of communication in language learning. It focuses on developing learners' ability to communicate effectively in real-life situations. CLT is often used in conjunction with other methods and is considered to be one of the most effective methods for language learning.

Task-Based Language Teaching (TBLT): This method is based on the idea that language learning should be task-oriented. It involves learners working on tasks that are designed to help them develop their language skills. TBLT is often used in conjunction with other methods and is considered to be an effective way to learn a language.

Total Physical Response (TPR): This method emphasizes the importance of physical movement in language learning. It involves learners responding physically to language input, which helps them to internalize the language. TPR is often used with beginners and young learners.

Direct Method: This method emphasizes the importance of speaking and listening skills. It involves learners being exposed to the target language in a natural way, without translation. The Direct Method is often used with beginners and is considered to be an effective way to learn a language.

Learning Management Systems (LMS) can support and enhance these methods in several ways. For example, LMS can provide learners with access to a wide range of learning materials, including multimedia resources, interactive exercises, and quizzes. LMS can also provide learners with opportunities to collaborate with other learners and receive feedback from teachers. Additionally, LMS can help teachers to monitor learners' progress and provide personalized feedback and support.

Choosing the right Learning Management System (LMS), one should cater to language learners, offering multimedia resources, interactive exercises and quizzes that test their knowledge. The LMS should provide a means for learners to assess their progress and receive feedback on their linguistic prowess. Language learners can use various digital guides: **iSpring Learn** and **Schoology** offers user-friendly interfaces and detailed progress reports. **Talent LMS**, **Litmos**, **Canvas LMS**, **Blackboard Learn**, and **Google Classroom** cater to language learners with rich multimedia resources, interactive exercises, and assessment tools. Open-source platforms like **Moodle** and **Open edX** provide similar functionalities, while **Rosetta Stone** focuses specifically on language acquisition. These LMS are relevant to language education because they help to ensure that the LMS is effective in meeting the needs of language learners.

We aimed to focus our analysis on widely used Learning Management Systems like **Schoology**, **Moodle**, and **Google Classroom**. Each platform has its strengths and weaknesses regarding ease of use. Schoology has a clean and intuitive interface, making it easy for users to navigate. It offers features like course organization, assignment submission, and communication tools that are straightforward to use. But some users may find the initial setup and customization options slightly complex. Moodle is highly customizable, allowing educators to create personalized learning environments. The interface can be overwhelming for new users, especially those

without technical expertise. Google Classroom is integrated with other Google services like Google Drive, Docs, and Calendar, making it easy to access and use. But while Google Classroom is user-friendly for basic tasks like assigning and submitting work, it may lack some advanced features compared to other platforms. Customization options are somewhat limited compared to Moodle, for example. On the other hand Moodle is open-source and fully customizable. Google Classroom's collaboration features are limited to a specific class, whereas Schoology has groups that serve interests outside of a class. It integrates with popular video conferencing platforms like Zoom and Google Meet, allowing for virtual collaboration and real-time interactions. When we consider the overall ratings, ease of use, value for money, customer support, and functionality ratings of each platform we definitely can find that users often appreciate Schoology's intuitive interface, ease of use for both instructors and students, and robust collaboration features such as discussion boards and messaging. Some users have reported occasional technical glitches or difficulties with the mobile app, especially related to grading and assignment management. Moodle is highly regarded for its robust customization choices, versatility in course layout, and impressive functionalities like discussion forums, quizzes, and grading tools. Additionally, users value the active community assistance and the availability of useful plugins. Common complaints include a steep learning curve for new users, especially those without technical expertise. The interface is sometimes criticized for being less user-friendly compared to more modern platforms. Users often highlight Google Classroom's seamless integration with Google Workspace tools but some users find Google Classroom lacking in advanced features and dependency on Google's ecosystem. Moodle follows open standards such as IMS Global Learning Consortium standards, ensuring compatibility with a wide range of educational tools and systems.

We compared Schoology, Moodle, and Google Classroom focusing on Communicative Language Teaching (CLT), Task-Based Language Teaching (TBLT), Total Physical Response (TPR), and The Direct Method:

CLT & TBLT

Ideal Platform: Schoology or Moodle

Reasoning: Both CLT and TBLT emphasize collaboration, communication, and real-world task simulation. Schoology and Moodle offer features like discussion forums, group projects, and assignment creation that facilitate these methods.

Schoology's Advantage: Schoology might have a slight edge with its social learning tools that can encourage interaction and collaboration.

Moodle's Advantage: Moodle's strength lies in its customizability. You can install plugins specifically designed for CLT or TBLT activities.

TPR & Direct Method

Possible Platforms: All three could work, but with limitations.

Reasoning: TPR and Direct Method heavily rely on real-time interaction and movement. While online platforms can't fully replicate that, they can still be used for instructional materials, vocabulary presentations, and some practice activities.

Best Option: Google Classroom for its simplicity. Ease of use might be important if teachers are incorporating online elements alongside the in-person aspects of TPR and The Direct Method.

Schoology/Moodle Potential: If schools using Schoology or Moodle have video conferencing integrations, those features could be helpful for TPR and The Direct Method.

Here's a table summarizing the key points:

Feature	CLT & TBLT	TPR & Direct Method
Best Platform	Schoology or Moodle	Google Classroom (limited)
Reason	Collaboration tools, discussion forums	Simplicity, ease of use
Schoology's Advantage	Social learning tools	N/A
Moodle's Advantage	Customizable with CLT/TBLT	N/A

	plugins	
--	---------	--

So Schoology and Moodle are more suitable for CLT and TBLT than Google Classroom. CLT and TBLT emphasize collaboration, communication, and real-world task simulation. Schoology and Moodle offer features like discussion forums, group projects, and assignment creation that facilitate these methods. CLT and TBLT, which emphasize collaboration, communication, and real-world task simulation, may be better suited to platforms like Schoology and Moodle. These platforms offer features like discussion forums, group projects, and assignment creation tools that directly support these methods, compared to Google Classroom.

Google Classroom is a better option for TPR and The Direct Method. TPR and The Direct Method heavily rely on real-time interaction and movement. Google Classroom is simple and easy to use, which is important when teachers are incorporating online elements alongside the in-person aspects of TPR and The Direct Method. While TPR and Direct Method prioritize real-time interaction and movement, Google Classroom can still be a valuable tool. Its simplicity and ease of use make it a strong choice for teachers who want to integrate online elements alongside the in-person aspects of these methods. This allows for activities and communication to flow smoothly between the physical classroom and the virtual space.

Overall impact.

While this study provides valuable information, the interpretation of the results should take into account limitations such as the constantly changing online environment and evolving teaching method. Based on our findings, we recommend that future research focus in the field of LMS and language learning. **Adaptive Learning:** Investigate how LMS can be made more adaptive to cater to individual learning styles and pace. This could involve the use of AI and machine learning algorithms. **Mobile Learning:** With the increasing use of mobile devices, research could look into how LMS can be optimized for mobile learning, particularly for

language learning. **Teacher Training:** Research on how to train teachers to effectively use LMS for language teaching could also be beneficial.

Список використаних джерел

1. Lin H. Blending online components into traditional instruction in pre-service teacher education: The good, the bad, and the ugly. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*. 2008. Vol. 2(1). P. 1-15.
2. Nakamura C. Implementing Moodle for independent vocabulary learning by Japanese EFL undergraduate students. *Teaching English with Technology*. 2017. Vol. 17(1). P. 53–71.
3. Martín-Monje E., Castrillo M. D., Mañana-Rodríguez J. Understanding online interaction in language MOOCs through learning analytics. *Computer Assisted Language Learning*. 2018. Vol. 31(3). P. 251–272.
4. Oz H. Teachers' and students' perceptions of interactive whiteboards in the English as a foreign language classroom. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*. 2016. Vol. 15(3). P. 156–177.
5. Blake R., Wilson N. L., Cetto M., Pardo-Ballester C. Measuring oral proficiency in distance, face-to-face, and blended classrooms. *Language Learning & Technology*. 2008. Vol. 12(3). P. 114–127.
6. Tabar M. S. H., Alavi S. Z. EFL teachers' attitudes toward using CMS (Content Management System) in language teaching. *Journal of Studies in Learning and Teaching English*, 2013. Vol. 1(2). P. 17–32.
7. Chen H. R. EFL learners' perceptions of mobile-assisted language learning: a case study of Taiwanese university students. *TESL-EJ*. 2016. Vol. 20(2). P. 1–15.
8. Molero Prieto P. M., Casanova Correa J. F., Serrano Díaz N., Orgaz Guerrero N. Key Aspects for Developing Digital Competence in Secondary Education Teachers during the COVID-19 Pandemic: A Qualitative Research Study. *International journal of environmental research and public health*. 2020. Vol. 17(21). P. 8166.
9. Хома П. П., Кузма М. В., Данкулинець В. В., Козар Ю. В. Дистанційні технології навчання та саморозвиток особистості. *Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА»*. 2023. Вип. 2(35). С. 246–251.

References

1. Lin, H. 2008. Blending online components into traditional instruction in pre-service teacher education: The good, the bad, and the ugly. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 2(1), pp. 1-15
2. Nakamura, C. 2017. Implementing Moodle for independent vocabulary learning by Japanese EFL undergraduate students. *Teaching English with Technology*, 17(1), pp. 53-71.
3. Martín-Monje, E., Castrillo, M. D., and Mañana-Rodríguez, J. 2018. Understanding online interaction in language MOOCs through learning analytics. *Computer Assisted Language Learning*, 31(3), pp. 251-272.
4. Oz, H. 2016. Teachers' and students' perceptions of interactive whiteboards in the English as a foreign language classroom. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 15(3), pp. 156-177.
5. Blake, R., Wilson, N. L., Cetto, M., and Pardo-Ballester, C. 2008. Measuring oral proficiency in distance, face-to-face, and blended classrooms. *Language Learning & Technology*, 12(3), pp. 114–127.
6. Tabar, M. S. H., and Alavi, S. Z. 2013. EFL teachers' attitudes toward using CMS (Content Management System) in language teaching. *Journal of Studies in Learning and Teaching English*, 1(2), pp. 17-32.
7. Chen, H. R. 2016. EFL learners' perceptions of mobile-assisted language learning: a case study of Taiwanese university students. *TESL-EJ*, 20(2), pp. 1-15.
8. Molero Prieto, P. M., Casanova Correa, J. F., Serrano Díaz, N., and Orgaz Guerrero, N. 2020. Key Aspects for Developing Digital Competence in Secondary Education Teachers during the COVID-19 Pandemic: A Qualitative Research Study. *International journal of environmental research and public health*, 17(21), p. 8166.
9. Khoma Petro, Kuzma Mykhailo, Dankulynets Vasyl, and Kozar Yurii. 2023. Dystantsiini

teknolohii navchannia ta samorozvytok osobystosti [Distance learning technologies and personal self-development]. *International Scientific Journal "Education and Science"*, 2(35), pp. 246-251.

UDC 37.012:37.013.77:37.011.3-056.3(045)=162.1

SPECYFICZNE TRUDNOŚCI U UCZENIU SIĘ MATEMATYKI - DYSKALKULIA

Irena Sorokosz

The article delves into the profound importance of foundational skills cultivated by students throughout their educational journey, namely reading, writing, and arithmetic, as they embark upon the expansive realm of knowledge and interconnectedness. It highlights the transitional phase marked by a blend of novel prospects and obstacles, particularly underscored by the prevalence of learning hurdles. The author meticulously examines the diverse spectrum of these impediments, categorizing them into nonspecific challenges stemming from multifaceted factors and specific hindrances originating from perturbations in perceptual and motor faculties. A focal point is dedicated to elucidating the complexities associated with grasping mathematical principles, executing calculations, and comprehending numerical concepts, accentuating their pivotal role in academic proficiency.

Key words: skills, students, schooling, reading, writing, arithmetic, knowledge

Najważniejszymi umiejętnościami, jakie nabywa uczeń w toku nauki szkolnej jest czytanie, pisanie i liczenie. Na tej bazie buduje wiedzę o sobie i otaczającym świecie. Rozpoczęcie nauki szkolnej, to wejście w świat nowych informacji, relacji, doświadczeń, a jednocześnie czas mierzenia się z różnymi trudnościami, odkrywania możliwości i poznawania własnych ograniczeń. Jednym z poważniejszych ograniczeń w karierze szkolnej są trudności w uczeniu się. Psycholodzy i pedagodzy badający ten problem upatrują przyczyn zjawiska w obszarze niespecyficznych i specyficznych trudności w uczeniu się (SPE). Do pierwszej grupy zalicza się: trudności spowodowane niskim poziomem zdolności umysłowych, schorzeniami neurologicznymi, zaburzeniami sensorycznymi oraz emocjonalnymi, niekorzystnymi dla rozwoju dziecka warunkami socjalnymi, ekonomicznymi i nieodpowiednim nauczaniem. Natomiast specyficzne trudności spowodowane są zaburzeniami funkcji percepcyjno-motorycznych oraz ich integracji powodując, że uczeń pomimo prawidłowego rozwoju umysłowego oraz korzystnych warunków szkolnych i środowiskowych przejawia, określone trudności w nabywaniu wiedzy i kompetencji

potrzebnych w edukacji na poziomie adekwatnym do wieku. Jednym z obszarów są trudności w opanowaniu pojęcia liczby, procedur liczenia, w zrozumieniu wielkości, jakie symbolizują liczby i relacji między nimi.

Badania wskazują, że 41% badanych uczniów nie lubi matematyki, a 17% kojarzy ją ze stresem, gdzie głównym problemem jest system szkolnych ocen. Aż 72% przyznaje, że stresuje się sprawdzianami z matematyki dlatego, że są one na ocenę [1]. Znane jest także zjawisko wytracania zdolności matematycznych, na co wskazuje fakt, że po kilku miesiącach nauki w szkole większość dzieci przestaje manifestować swoje możliwości i uzdolnienia matematyczne. Trudności w uczeniu się matematyki pojawiają się już na początku edukacji szkolnej, a ujawniają w sposób wyraźny w klasach czwartych szkół podstawowych. Narastające zaległości zastępują początkową fascynację szkołą i stopniowo przeradzają się w niezadowolenie, rozczarowanie, frustrację i na długo zakorzenioną, niechęć do matematyki [2]. Nauczyciele często postrzegają takich uczniów jako leniwych, słabych, niezdolnych, a tym samym nie oczekują od nich sukcesów. Matematyka traktowana jest także jako „krytyczny filtr” istotnie różnicujący pozycję ucznia na określonym szczeblu kształcenia [3]. Jedną z przyczyn trudności jest lęk matematyczny [4], określany jako „panika, bezradność, paraliż i dezorganizacja psychiczna, która pojawia się, gdy wymagane jest manipulowanie liczbami i rozwiązywanie problemów matematycznych” [5]. Lęk przed matematyką ma wpływ na procesy poznawcze powodując zmniejszenie pojemności pamięci roboczej, deficyt w zakresie kontroli uwagi, oddziałuje na pętlę fonologiczną zaangażowaną w tymczasowe przechowywanie informacji werbalnych [6]. Lęk przed matematyką może również współwystępować z dyskalkulią i powodować niższe osiągnięcia osób cierpiących na specyficzne trudności (SPE), utrudniając rozwój podstawowych pojęć liczbowych potrzebnych do przyswajania matematyki [7].

Brytyjskie Stowarzyszenie Dysleksji opisuje dyskalkulię jako trudności w nauce obejmujące najbardziej podstawowy aspekt umiejętności arytmetycznych, polegający na odbiorze, zrozumieniu lub wytworzeniu informacji ilościowych i przestrzennych. Uczniowie z dyskalkulią mogą mieć trudności ze zrozumieniem

prostyh pojęć związanych z liczbami, przejawiają trudności w uczeniu się procedur liczbowych, wskazywaniu czasu, obliczaniu cen, mierzeniu temperatura czy prędkości [8].

Z kolei Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne definiuje dyskalkulię jako „niepełnosprawność matematyczną”, gdzie zdolności matematyczne diagnozowane są znacznie poniżej oczekiwanych, biorąc pod uwagę wiek chronologiczny ucznia, inteligencję i wiedzę odpowiednio do wieku, co utrudnia proces uczenia się, a także czynności dnia codziennego wymagających zdolności matematycznych [9].

Ladislav Košč zdefiniował dyskalkulię rozwojową jako „strukturalne zaburzenie zdolności matematycznych, mające źródło w genetycznych lub wrodzonych nieprawidłowościach tych części mózgu, które są bezpośrednim anatomiczno-fizjologicznym podłożem dojrzewania zdolności matematycznych zgodnie z wiekiem; jest zaburzeniem występującym bez jednoczesnego zaburzenia ogólnych funkcji umysłowych”[10]. Wyróżnił on sześć typów dyskalkulii:

1. werbalną - zaburzenia w nazywaniu pojęć i relacji matematycznych, określeniu liczby przedmiotów, nazywaniu cyfr;
2. leksykalna - zaburzenie odczytywania symboli matematycznych, cyfr, liczb i znaków operacyjnych;
3. graficzną - trudności w zapisywaniu liczb i symboli matematycznych;
4. wykonawczą - zaburzenie manipulowania obiektami, porównywania ilości i wielkości, szeregowania w kolejności rosnącej/malejącej, wskazywania, który obiekt jest mniejszy/większy/ tej samej wielkości;
5. pojęciowo-poznawczą - zaburzenie rozumienia abstrakcyjnego, niezbędnego do wykonania obliczeń pamięciowych i dostrzeganiu zależności liczbowych (np. mnożenie i dzielenie, dodawanie i odejmowanie);
6. operacyjną - zaburzenie wykonywania działań matematycznych przy niezaburzonych zdolnościach pisania/czytania liczb.

Tabela 1. Charakterystyczne objawy dyskalkulii w zależności od wieku ucznia

Poziom edukacyjny	Symptomy trudności
dzieci w wieku przedszkolnym:	mała pojemność pamięci operacyjnej, nie zna kolejności liczebników, nie potrafi rozpocząć liczenia z dowolnego miejsca,

	trudności z rozumieniem pojęcia ilości, trudności w wyznaczaniu wyniku dodawania i odejmowania w zakresie 10 w pamięci, trudności w porównywaniu liczebności zbiorów (różniczności i równoliczności), trudności z porządkowaniem obiektów wg ciągu rosnącego lub malejącego, trudności z klasyfikacją obiektów według kształtu i rozmiaru. trudności z rozumieniem pojęcia stałości liczby, przywiązanie do konkretów - brak reprezentacji np. liczby 10 w umyśle, mylenie kształtów figur geometrycznych (zwłaszcza w nietypowym położeniu), brak rozumienia przemienności dodawania (np. $8+2=10$ to $2+8=10$), trudności w odwzorowywaniu, rysowaniu i konstruowaniu złożonych kształtów, trudności w orientacji przestrzennej w schemacie ciała, rozpoznawania kierunków, trudności z orientacją w czasie – nauką kolejności pór roku, dni tygodnia, miesięcy, trudności z zapisaniem poszczególnych liczb za pomocą cyfr, trudności z opanowaniem znaków matematycznych ($>$, $<$, $+$, $-$, $=$),
uczniowie klas IV-VI:	mała pojemność pamięci operacyjnej, trudności z szybkim porównywaniem wielkości zbiorów niesymbolicznych zamienianie cyfr w liczbie miejscami np. 13 – 31, trudności z zapisywaniem i odczytywaniem liczb wielocyfrowych, szczególnie mających więcej niż jedno zero w środku, trudności w opanowywaniu treści dotyczących ułamków zwykłych i dziesiętnych, problemy z zapisem przecinka przy zapisie liczb dziesiętnych np. 0,70 i 0,07, problemy z zapamiętaniem kolejności operacji potrzebnych do wykonania zadania, w tym kolejności wykonywania działań, brak logicznego zapisu operacji matematycznych, otrzymywanie wyników nieadekwatnych do treści zadania, zamiana/pomijanie znaków działań matematycznych, trudności z myśleniem logicznym i rozumowaniem matematycznym szczególnie podczas wykonywania zadań tekstowych, pamięciowy styl uczenia się matematyki,
uczniowie kl. VII-VIII oraz szkół ponadpodstawowych	trudności w posługiwaniu się językiem matematycznym, trudności z myśleniem logicznym, rozumowaniem matematycznym, trudności w rozumieniu i wykonywaniu rozbudowanych zadań tekstowych, stosowanie nieefektywnych strategii liczenia, zamienianie cyfr w liczbie lub trudności z zapisywaniem i odczytywaniem liczb wielocyfrowych, wolne tempo liczenia, nieprawidłowa organizacja przestrzenna rachunków matematycznych, niemożność opanowania tabliczki mnożenia, duże trudności z przekształcaniem wzorów, mała pojemność pamięci operacyjnej,

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://mgiep.unesco.org/article/about-dyscalculia>; A. Szkolak-Stępień. Samoświadomość nauczycieli wczesnej edukacji w kontekście diagnozowania dyskalkulii rozwojowej. e-mentor, 2021, 2(89), 78–87, s. 81.

Badanie przyczyn dyskalkulii obejmują między innymi analizę procesów odpowiedzialnych za umiejętności matematyczne, tj. koncentrację uwagi, percepcję wzrokową i słuchową, pamięć wzrokową, orientację wzrokowo-przestrzenną oraz logiczne myślenie [11]. Ze względu na rodzaj deficytów poznawczych wyróżnia się podtypy zaburzeń uczenia się matematyki i arytmetyki związane z: (1) deficytami proceduralnymi (*procedural deficits*) – utrzymywanie się niedojrzałych procedur liczenia, słabym rozumieniem istoty liczenia, osłabioną pamięcią roboczą, (2) deficytami pamięci semantycznej (*semantic memory deficits*) – deficyt zdolności do

wydobywania z pamięci długotrwałej faktów arytmetycznych oraz określeń słownych, (3) deficytami przestrzennymi (*spacial deficits*) – problemy z organizacją przestrzenną zapisu matematycznego, interpretowaniem zapisu liczb w systemie pozycyjnym oraz zagadnieniami bazującymi na zdolnościach wzrokowo-przestrzennych [12].

Trudności w uczeniu się matematyki, podobnie jak pozostałe przedmioty szkolne mają znaczny wpływ na funkcjonowanie ucznia i powodują obniżenie samooceny i poczucia własnej skuteczności i obniżenie motywacji do podejmowania wysiłku intelektualnego. Przecenianie trudności zadań matematycznych powoduje wycofywanie się i rezygnację z rozwiązywania zadań. Niska odporność emocjonalna na sytuacje trudne i frustracja często idą w parze z objawami psychosomatycznymi (np. bóle brzucha, głowy, nudności) [13]. Każdy nauczyciel pracujący z uczniem ze specyficznymi zaburzeniami w uczeniu się matematyki przede wszystkim powinien zrozumieć na czym one polegają, co z kolei wymaga obserwacji w toku lekcji, rozmowy z uczniem i zapoznania się z diagnozą psychologiczno-pedagogiczną.

Jednym z najważniejszych działań w pracy z uczniem z dyskalkulią jest obniżenie napięcia i stresu ucznia przy jednoczesnym wsparciu i dostrzeganiu pozytywnych cech oraz drobnych osiągnięć. Może w tym pomóc uświadomienie uczniowi na czym polega jego trudność, że jego problemy to jedynie mały fragment całości, nie cała prawda o nim. Badania własne realizowane w szkole podstawowej pokazały, że świadomość bycia uczniem ze specyficznymi trudnościami (SPE) wpływa na obniżenie poziomu jego lęku przed odpowiedziami ustnymi (33%), a co czwarty uczeń ocenił, że uległa poprawie jego aktywność na lekcji, że częściej się zgłasza do odpowiedzi (25%). Tylko 3,4% oceniło swoją aktywność na lekcji jako niższą niż w okresie poprzedzającym otrzymanie opinii z poradni [14].

Duże znaczenia nabiera także proces efektywnego nauczania matematyki. Badacze zwracają uwagę na zjawisko tzw. „papierowej matematyki”, polegającej na sprowadzanie edukacji matematycznej do przerabiania z uczniami zadań z zeszytów ćwiczeń lub z kart pracy, gdzie wystarczy „polecieć otworzyć zeszyty ćwiczeń na właściwej stronie, przeczytać im zadanie i dopilnować, żeby wpisały w odpowiednie

miejsce właściwą liczbę lub znaki działań i relacji”[2].

Świadomość nauczycieli dotycząca symptomów trudności o charakterze dyskalkulii i umiejętność pracy z takim uczniem to prosta droga do sukcesu. Warto tu wspomnieć o takich działaniach jak wprowadzanie nowego materiału na konkretnych przykładach, przechodzenie do bardziej abstrakcyjnych zadań dopiero po zrozumieniu przykładów przez ucznia, a także stosowanie nauczania wielozmysłowego oraz przedstawianie działań matematycznych w alternatywny sposób. Ważne jest także używanie języka przejrzystego i zachęcanie uczniów do ujmowania terminów matematycznych własnymi słowami [15].

Uczenie się i nauczanie, zdaniem Mahesh’a C. Sharma opiera się o psychologię poznawczą, informującą o tym, jak dzieci uczą się matematyki, neuropsychologię informującą o funkcjach wykonawczych, w procesie rozumienia i uczenia się poszczególnych pojęć matematycznych. Lingwistyka dostarcza wiedzy o roli języka w konceptualizacji i przekazywaniu idei matematycznych, a wiedza pedagogiczna pomaga to wszystko urzeczywistnić. Specjaliści zajmujący się nauczaniem matematyki powinni rozumieć te procesy, a także posiadać umiejętności pracy z uczniem mającym trudności i specyficzne problemy matematyczne, takie stwarza dyskalkulia [16]. Mimo, że każdy obszar edukacji jest ważny, to jednak badania międzynarodowe potwierdzają tezę, że edukacja matematyczna jest jednym z czynników podnoszenia konkurencyjności państw. Biegłość matematyczna sprzyja bowiem innowacyjności i wzrostowi produktywności. Pomoc uczniom z dyskalkulią w pokonywaniu trudności matematycznych nie ogranicza się tylko do umiejętności szkolnych, ale niejednokrotnie są podstawą do budowania poczucia sprawstwa i wiary w swoje możliwości przy jednokrotnym akceptowaniu własnych ograniczeń.

Bibliografia

1. Mniej niż 20 procent polskich uczniów ma dobre doświadczenia z nauką matematyki. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9381467,mniej-niz-20-procent-polskich-uczniow-ma-dobre-doswiadczenia-z-nauka-m.html> (dostęp 25.01.2024).
2. Matematyka do poprawy. URL: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/matematyka-do-poprawy.html> (dostęp 25.01.2024).
3. Tadeusiewicz R. Skąd się biorą trudności z matematyką i jak zostać szczęśliwym spawaczem? URL: <http://ryszardtadeusiewicz.natemat.pl/108075,skad-sie-biora-trudnosci-z-matematyka-i-jak-zostac-szczesliwym-spawaczem> (dostęp 23.01.2024).

4. Ashcraft M. H. Lęk matematyczny: konsekwencje osobiste, edukacyjne i poznawcze. *Current Directions in Psychological Science*. 2002. Vol. 11(5). P. 181–185. DOI:10.1111/1467-8721.00196, S2CID16387293 (dostęp 21.01.2024).
5. Tobias S., Weissbrod C. Anxiety and Mathematics: An Update. *Harvard Educational Review*. 1980. Vol. 50. P. 63–70. DOI: <https://doi.org/10.17763/haer.50.1.xw483257j6035084> (dostęp 22.01.2024).
6. Cipora K. Lęk przed matematyką z perspektywy psychologicznej i edukacyjnej. *Edukacja*. 2015. Vol. 1(132). P. 139–150.
7. Embertson J., Babbie P. The dyscalculia assessment. A practical guide for teachers. *Bloomsbury Publishing* London, 2010. S. 7.
8. What is Dyscalculia. URL: <https://cpdonline.co.uk/knowledge-base/mental-health/what-is-dyscalculia> (dostęp 25.01.2024).
9. About Dyscalculia. URL: <https://mgiep.unesco.org/article/about-dyscalculia> (dostęp 24.01.2024).
10. Kosci L. Psychologia i patopsychologia zdolności matematycznych. Wydawnictwo RTV, 1982. S. 23.
11. Plessis S. 4 Causes of Dyscalculia 2023. URL: <https://www.edublox tutor.com/what-causes-dyscalculia/> (dostęp 03.02.2024).
12. Kalinowska E., Granice magii – studium przypadku ucznia z dysleksją głęboką i dyskalkulią. *Forum Oświatowe*. 2020. Vol. 32, No 2(64). S. 117–144.
13. Gruszczyk-Kolczyńska E. Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki. WSiP, Warszawa, 1994. S. 138.
14. Sorokosz I. Świadomość problemu a wybrane aspekty oceny siebie i sytuacji szkolnej. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, 2010.
15. Dyscalculia and Maths Difficulties. URL: <https://dyslexia.ie/info-hub/about-dyslexia/dyscalculia-and-maths-difficulties/> (dostęp 05.02.2024).
16. Some Remediation Principles for Dyscalculia and Acquired Dyscalculia. URL: <https://www.bdadyslexia.org.uk/dyscalculia/professor-mahesh-c-sharma-full-article-bda-handbook-2022> (dostęp 21.01.2024).

References

1. Less than 20 percent of Polish students have good experience with mathematics learning. Available at: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/9381467,mniej-niz-20-procent-polskich-uczniow-ma-dobre-doswiadczenia-z-nauka-m.html> [Accessed 25.01.2024].
2. Mathematics to improve. Available at: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/matematyka-do-poprawy.html> [Accessed 25.01.2024].
3. Tadeusiewicz R. Where do the difficulties with mathematics come from and how to become a happy welder? Available at: <http://ryszardtadeusiewicz.natemat.pl/108075,skad-sie-biora-trudnosci-z-matematyka-i-jak-zostac-szczesliwym-spawaczem> [Accessed 23.01.2024].
4. Ashcraft, M. H. 2002. Mathematical anxiety: personal, educational and cognitive consequences. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), pp. 181–185. DOI:10.1111/1467-8721.00196, S2CID16387293 [Accessed 21.01.2024].
5. Tobias, S., and Weissbrod, C. 1980. Anxiety and Mathematics: An Update. *Harvard Educational Review*, 50, pp. 63–70. DOI: <https://doi.org/10.17763/haer.50.1.xw483257j6035084> [Accessed 22.01.2024].
6. Cipora, K. 2015. Fear of mathematics from a psychological and educational perspective. *Edukacja*, 1(132), pp. 139–150.
7. Embertson, J., and Babbie, P. 2010. The dyscalculia assessment. A practical guide for teachers. Bloomsbury Publishing London.
8. What is Dyscalculia. Available at: <https://cpdonline.co.uk/knowledge-base/mental-health/what-is-dyscalculia> [Accessed 25.01.2024].
9. About Dyscalculia. Available at: <https://mgiep.unesco.org/article/about-dyscalculia> [Accessed 24.01.2024].
10. Kosci, L. 1982. *Psychology and patopsychology of mathematical abilities*. Publishing house RTV.
11. Plessis, S. 2023. 4 Causes of Dyscalculia Available at: <https://www.edublox tutor.com/what-causes-dyscalculia/> [Accessed 03.02.2024].
12. Kalinowska, E. 2020. Magic limits - a student study of a student with deep dyslexia and discalculia. *Forum Oświatowe*, 32, 2(64), pp. 117–144.
13. Gruszczyk-Kolczyńska, E. 1994. *Children with specific learning difficulties in mathematics*.

Warszawa: WSiP.

14. Sorokosz, I. 2010. *Awareness of the problem and selected aspects of self -assessment and the school situation*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.

15. Dyscalculia and Maths Difficulties. Available at: <https://dyslexia.ie/info-hub/about-dyslexia/dyscalculia-and-maths-difficulties/> [Accessed 05.02.2024].

16. Some Remediation Principles for Dyscalculia and Acquired Dyscalculia. Available at: <https://www.bdadyslexia.org.uk/dyscalculia/professor-mahesh-c-sharma-full-article-bda-handbook-2022> [Accessed 21.01.2024].

УДК 37.011.3-051:316.647.5:37.064.2(045)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ

Барчі Б.В., Шелея Е.М.

TOLERANCE OF THE TEACHER AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL INTERACTION WITH STUDENTS

Barchi Beata, Sheleia Evelina

У статті проаналізовано поняття «толерантність», обґрунтовано важливість та особливості формування толерантності вчителя та учнів школи. Охарактеризовано чинники, що впливають на ефективність процесу формування толерантності. На основі аналізу праць науковців дано визначення педагогічних умов формування та структурні компоненти толерантності.

Ключові слова: толерантність, вчитель, ефективність, професіоналізм, терпимість, емоції, ненасильство, соціальна дистанція.

Education of individual tolerance, as a form and method of interpersonal interaction and a model of behavior, acquires special significance and is one of the most important problems of the education process. The purpose of the article is to do a theoretical analysis of tolerance as a complex, multifaceted and multicomponent phenomenon that is studied and understood in the context of various aspects of psychology and pedagogy. The article analyzes the concept of "tolerance", substantiates the importance and peculiarities of the formation of tolerance of the teacher and school students. The factors affecting the effectiveness of the tolerance formation process have been characterized. Based on the analysis of the scientists' works, the pedagogical conditions of formation and structural components of tolerance have been defined.

It has been substantiated that the unity of the goals of the teacher and the student is one of the success factors in the formation of tolerance. The prospects for further research in the diagnosis of the formation of tolerance of schoolchildren have been outlined.

Keywords: tolerance, teacher, efficiency, professionalism, tolerance, emotions, nonviolence, social distance.

Виховання толерантності особистості, як форми і способу міжособистісної взаємодії та моделі поведінки набуває особливої значимості та є однією з найважливіших проблем процесу освіти. В рамках педагогічного процесу сьогодення головне навантаження і відповідальність за якість

виховання свідомої і стійкої толерантної поведінки лягає саме на освітнє середовище, на педагогів - вчителів, вихователів, соціальних педагогів, психологів. Головною умовою, що забезпечує своєрідність взаємодії в педагогічному процесі, є характер стосунків, який складається між усіма його учасниками. Серед усього розмаїття стосунків центральне місце посідає толерантне ставлення, в якому виражається міра прийняття людини та терпіння з боку педагога в ситуаціях, коли вона (людина) не відповідає вимогам та очікуванням.

Методологічним підґрунтям терпимості й толерантності є, як відомо, гуманістична філософія та психологія. Насамперед, це праці М. Бубера, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Г. Allport, психологія вибачення, психологія та педагогіка ненасильства. Для М. Бубера терпимість являє собою невіддільну частину діалогу між «Я» і «ТИ», за якої відбувається справжня зустріч у стосунках, позиціях, можливостях. У контексті теорії «здорової особистості» А. Маслоу толерантність виступає як один із провідних принципів, що дає ключ до розуміння суті людини, пояснює специфіку взаємодії людей. Терпимість, за А. Маслоу, це один зі шляхів самоактуалізації особистості, можливість вибору, особистісного зростання, міра прийняття себе та інших людей такими, якими вони є, можливість встановлення з оточуючими доброзичливих особистісних стосунків. Принцип терпимості досить яскраво виражений у руслі концепції «повноцінно функціонуючої особистості» [7].

Надати допомогу іншій людині, зокрема у розв'язанні проблем, що виникають у неї, можна не директивно, а спираючись на прагнення людини до свободи і до позитивних змін. Це стає можливим завдяки безумовному прийняттю людини, емпатичному розумінню та конгруентності. У результаті стимулюється тенденція особистості до самоактуалізації, реалістичного уявлення про себе, зняття суперечностей між «реальним я» та «ідеальним я», а відтак - людянішого, терпимішого ставлення до себе та оточення.

На думку вченого, який показує шлях духовного розвитку людини, що рухається шляхом пошуку й реалізації смислів, толерантності відводиться роль

невіддільної складової такого розвитку, оскільки цей розвиток має цілісний характер, який виражається в осягненні цінностей творення, переживання, ставлення, і розгортається в напрямі здобуття свободи, незалежності, гнучкого реагування на мінливі життєві ситуації [1].

Розвиток людини відбувається у взаємозв'язку із соціумом. У науковій літературі виокремлено шість критеріїв зрілої особистості: широкі межі «Я» як здатність подивитися на себе збоку та соціальна активність; здатність до теплих сердечних соціальних стосунків (зокрема й толерантність); емоційна нетурботливість та самосприйняття (уміння впоратися з власним емоційним станом); реалістичне сприйняття, досвід та домагання; здатність до самопізнання та почуття гумору; спрямовувальна (цільна) життєва філософія [5].

Таким чином, терпимість, або толерантність, є життєво важливою особистісною властивістю. Прояви прощення в міжособистісних стосунках можуть бути визначені як рішення: відмовитися від негативних думок, емоцій та поведінкових проявів щодо людини, яка завдала незаслуженої образи; заохочувати позитивні думки, емоції та поведінкові прояви щодо того самого кривдника, тобто проявляти терпимість. Ненасильство розглядається як ідеологічний, етичний і життєвий принцип, в основі якого лежить визнання цінності всього живого, людини та її життя; заперечення примусу як способу взаємодії людини зі світом, природою, іншими людьми, способу розв'язання політичних, моральних, економічних і міжособистісних проблем і конфліктів, утвердження й посилення прагнення всього живого до позитивного самовираження [6].

Базовим поняттям цього напрямку гуманістичної науки є прийняття позиції ненасильства. Автори виокремлюють психологічні умови набуття особистістю позиції ненасильства: прийняття власної особистості; подолання психологічних захистів; усвідомлення рівня власного егоцентризму та набуття асертивності; формування терпимості. Терпимість виступає в даній теорії як внутрішній гнучкий механізм існування позиції ненасильства, вона

зорієнтована на іншу людину, прийняття і розуміння її в зіставленні з собою і своїми поглядами. Оволодіння терпимістю є вираженням особистісної зрілості. З психологічного погляду особливий інтерес становлять також питання визначення функцій терпимості й толерантності, їхніх видів, форм, психологічної структури [4].

Психологічний зміст толерантності не може бути зведений до окремої властивості чи характеристики. Це складний, багатоаспектний і багатокомпонентний феномен, що вивчається та розуміється у контексті різних аспектів психології та педагогіки.

Науковий аналіз і синтез результатів досліджень психологів дозволили сформулювати визначення педагогічної толерантності як володіння вміннями і навичками толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу. Тобто, це вміння будувати відкриті та конструктивні відносини з учнями, колегами, батьками, адміністрацією та іншими учасниками освітнього середовища, не дискримінувати, а допомагати розвивати різні потенціали та потреби кожного із них [5].

Педагогічна толерантність є соціальною категорією, яка виявляється в настановленні на прийняття іншої людини, в здатності емпатично розуміти її погляди та почуття, а також в здатності до відкритого та довірчого спілкування. Ця якість педагога виявляється через активний соціокультурний підхід до спілкування та навчання, де кожна людина розглядається як унікальна особистість зі своїми унікальними потребами та можливостями [2].

Комплексна діагностика педагогічної толерантності вчителя загальноосвітньої школи, підкреслює важливість комунікативно-педагогічної толерантності як професійної якості вчителя. Ця якість сприяє підвищенню ефективності його виховної та навчальної діяльності, оскільки вона дозволяє побудовувати позитивні взаємини з учнями та сприяє їхньому розвитку [3].

Важливою методологічною умовою дослідження толерантності є вивчення якостей особистості вчителя, які впливають на формування педагогічної толерантності, а також особливостей сприйняття партнера по

спільній діяльності. Дослідження цих аспектів дозволяє краще розуміти, як педагогічна толерантність формується та виявляється в педагогічній практиці, та розвивати стратегії та підходи до її підвищення у вчителів загальноосвітніх шкіл [7].

Комунікативно-педагогічна толерантність позитивно впливає на низький рівень тривожності, щирість і товариськість у відносинах з оточуючими, емоційну залученість, природність і безпосередність у спілкуванні, а також високий рівень інтелекту. Упевнена адекватність вчителя, виражена у життєрадісності, спокої і відчутті безпеки, сприяє зняттю напруги у взаємодіях з усіма суб'єктами освітнього процесу та прийняттю інших людей такими, які вони є.

За результатами дослідження виявлено, що зі стажем роботи вчителя зменшується частка таких компонентів комунікативно-педагогічної інтолерантності, як невміння приховувати або хоча б згладжувати неприємні почуття, що виникають при зіткненнях з некомунікабельними партнерами, і невміння або небажання розуміти або приймати індивідуальність інших людей. Це може свідчити про те, що з роками вчителі стають більш відкритими та толерантними у відносинах з іншими. Показник дивергентності (кількість позитивних зв'язків) у педагогів з високим рівнем комунікативно-педагогічної толерантності вище, ніж у інтолерантних педагогів. Це свідчить про те, що толерантні вчителі мають більше позитивних відносин з оточуючими та виявляють більшу готовність до співпраці та позитивного спілкування [3].

Структура особистості толерантного педагога відрізняється більшою організованістю і інтегративністю в порівнянні з розрізною структурою якостей особистості інтолерантних педагогів. Це означає, що у толерантних вчителів різні якості і характеристики сполучаються в єдину цілісну структуру, що сприяє їхній більш ефективній та адаптивній діяльності [6].

У вчителів з високим рівнем педагогічної толерантності при оцінці особистості учнів використовуються диференційовані характеристики, ідеальний учень для них відрізняється активністю, самостійністю,

ініціативністю. У вчителів з низьким рівнем толерантності ідеальний учень оцінюється лише як працьовитий та тихий. Соціальна дистанція між суб'єктами навчально-виховного процесу у педагогів з недостатньо розвинутою толерантністю характеризується офіційністю та скороченням міжособистісних відносин до мінімуму. У вчителів з високим рівнем педагогічної толерантності мається менша соціальна дистанція, і вони зберігають позитивні відносини з усіма суб'єктами освітнього процесу.

Толерантність є складним психологічним феноменом, і вона не може бути гарантована лише знаннями, уміннями, навичками або певними «психічними рисами». Толерантність полягає в умінні приймати інших людей, розуміти їхні погляди і діяти конструктивно відносно різних точок зору.

Толерантність може бути розвинена та активована у кожної людини, але це вимагає зусиль і внутрішньої готовності. Людина повинна бути відкритою до нових ідей і думок, бути готовою слухати інших і вивчати їхні переконання та перспективи. Це вимагає самовдосконалення, самосвідомості і постійного вдосконалення своїх відносин з іншими людьми. Толерантність варто розглядати не тільки як якість, але і як систему внутрішніх ресурсів особистості вчителя, які відображають його готовність і здатність позитивно та об'єктивно розв'язувати складні задачі взаємодії з дітьми.

Таким чином, можна зробити висновок, виховання толерантності вимагає чіткого усвідомлення доцільності педагогічних впливів, чіткого визначення мети, перш за все, педагогом. Формування даної якості можливо тільки при наявності мотивації і усвідомленні школярем того, навіщо саме йому необхідна ця якість (особиста мета) і усвідомленні значущості для суспільства (соціальна мета). Єдність цілей вчителя і учня є одним з факторів успішності формування толерантності. Перспективами подальших досліджень вбачаємо у діагностиці сформованості толерантності школярів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 256 с.

2. Максимова О. О. Позиція толерантності вчителя НУШ Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: монографія / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2019 344 с.
3. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 150 с.
4. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. С. 159–163.
5. Пірен М. І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник НАДУ*. 2015. № 2. С. 51-56.
6. Савченко О., Андрусич О. Вчимося толерантності. *Учитель початкової школи: науково-методичний журнал*. 2014. № 9(16). С. 4–8.
7. Ханстантинов В. О. Моральні засади толерантності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Політологія. Соціологія. Філософія*. 2010. Вип. 15. С. 55-61.

References

1. Bekh, I. D. 2012. *Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku [Personality in the space of spiritual development]*. Kyiv: Akademvydav.
2. Maksimova, O. O.; Lytnyov, V. E., Kolesnyk, N. E., and Zavyazun, T. V. eds., 2019. *Pozytsiya tolerantnosti vchytelya NUSH Systema pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennya Novoyi ukrayins'koyi shkoly [The position of tolerance of the teacher of NUS. The system of training future specialists in the context of the formation of the New Ukrainian School]*. Zhytomyr: Ed. O. O. Evenok.
3. Molchanova, A. O. 2013. *Tolerantnist' yak tsinnisna osnova profesiynoyi diyal'nosti pedahoha [Tolerance as a valuable basis of a teacher's professional activity]*. Kyiv: Institute of Pedagogical Education and Adult Education of National Academy of Sciences of Ukraine.
4. Orlovska, O. V. 2012. *Tolerantnist' ta yiyi sutnisni kharakterystyky [Tolerance and its essential characteristics]*. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, pp. 159-163.
5. Piren, M. I. 2015. *Tolerantnist' – diyevyy chynnyk zlahody ta konsolidatsiyi v suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi [Tolerance is an effective factor of harmony and consolidation in modern Ukrainian society]*. *Bulletin of NADU*, 2, pp. 51-56.
6. Savchenko, O., and Andrusych, O. 2014. *Vchymosya tolerantnosti [Learning tolerance]*. *Elementary school*, 9(16), pp. 4–8.
7. Khanstantynov, V. O. 2010. *Moral'ni zasady tolerantnosti [Moral principles of tolerance]*. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Political science series. Sociology. Philosophy*, 15, pp. 55-61.

УДК 378.091:796.011:378.011.3-057.87(045)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Гавришко С. Г., Мороз Ф. В.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE PHYSICAL EDUCATION SYSTEM OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN MODERN CONDITIONS

Havryshko Serhii, Moroz Fedor

У статті висвітлені різні підходи у організації системи фізичного виховання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Проаналізовано анкетування здобувачів щодо організації системи фізичного виховання, проведене на базі Мукачівського державного університету. Досліджено шляхи вдосконалення системи фізичного виховання у закладах вищої освіти.

Ключові слова: фізичне виховання, спорт, компетентності, система фізичного виховання, здобувачі вищої освіти.

The article reveals the concepts of "physical education system", "physical education", "physical training", "competence", "sport". The following legal documents were analyzed: Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017, Law of Ukraine "On Higher Education" dated July 1, 2014. (covers the purpose and tasks of higher education), Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 193 dated 15.02.2021 "On approval of the Recommendations on the strategic development of physical education and sports among student youth for the period until 2025" (covers various approaches to the organization of the system of physical education of first-graders (bachelor's) level of higher education).

The general competencies of a number of educational and professional programs of the first (bachelor) level of higher education are analyzed. The list of general competences, the formation of which can be effectively carried out by means of physical education and sports, is defined.

Information from the website of the Ministry of Education and Science of Ukraine related to the organization of the education process under martial law and recommendations on education security was separately researched. The peculiarities of the educational process in institutions of higher education in distance form are taken into account.

The survey of applicants regarding the organization of the physical education system conducted on the basis of the Mukachiv State University was analyzed.

Ways of improving the system of physical education in institutions of higher education were studied.

Keywords: physical education, education seekers, primary schools, competences, martial law, distance learning.

В останні роки на систему освіти в Україні суттєво вплинули захворювання COVID-19 та особливо війна, яка масштабувалась на Україні з лютого 2024 року. Спочатку заклади освіти були змушені перейти на дистанційну форму навчання, а через численні небезпеки пов'язані з війною,

форми проведення навчального процесу і зараз постійно варіюються. В ближній перспективі ці небезпеки будуть суттєво впливати на підготовку здобувачів у закладах вищої освіти. Звичайно, в залежності від віддаленості від лінії бойових дій, керівництво закладів вищої освіти по різному організовують навчальний процес. Можуть використовуватися різні форми проведення занять та консультацій із здобувачами(онлайн, офлайн, змішана), варіюватись розклад дзвінків, форми проведення видів контролю. Слід зауважити, що тривалий період використовувалась переважно саме дистанційна форма організації навчального процесу, яка не була забезпечена інформаційними методичними матеріалами, гаджетами в учасників освітнього процесу, а також необхідними навичками педагогів, які необхідні при цій формі роботи.

Для подальшого державотворення, активізації інтеграційних процесів України до Європейського Союзу та НАТО, особливо важливим умовою є наявність висококваліфікованих кадрових ресурсів. В цьому контексті необхідна якісна освітня система, яка б забезпечувала формування важливих компетентностей в поєднанні із збереженням здоров'я та всебічним фізичним розвитком. На сьогодні значна частина здобувачів вищої освіти перебуває у стані емоційного напруження та тривоги, що погіршує стан здоров'я та здатність до продуктивного навчання.

Разом з тим, забезпечити стійку мотивацію здобувачів до формування необхідних компетентностей можна лише за умов використання сучасних підходів до навчання, забезпечення оптимальної рухової активності та створення безпечного навчального середовища для здобувачів. Виходячи з цього, організовані закладом вищої освіти заняття різними видами рухової активності є необхідними, для збереження і зміцнення здоров'я, якісної фахової підготовки, всебічного розвитку. Тому, функціонування різних форм роботи з фізичного виховання із здобувачами вищої освіти в умовах сьогодення є особливо важливим.

Особливості здоров'язбереження здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання_описали Д. В. Єфімов, С. Р. Замрозевич-Шадріна, Л. В.

Вікторова [1, с. 107]. Застосування засобів фітнесу для оздоровлення студентської молоді проаналізували К.В. Мулик, К.В.Максимова [2, с. 71-82]. Особливості фізичного виховання в дистанційній формі розглянули Ж.В. Малахова, Г.Л. Єщенко[3, с. 19]. Забезпечення процесу фізичного виховання в умовах воєнного стану розкрили В. І. Счастливцев, В. М. Рожченко[4, с. 420]. Б. М. Шиян у підручнику з методики фізичного виховання розглянув поняття «фізична культура», «фізичне виховання», «спорт», [5, с. 21-25]. Спектр можливостей застосування інтерактивних методів у фізичному вихованні проаналізував Афанасьєв А. [6, с. 16-18].

Таким чином, є різноманітні дослідження науковців по цій темі. Наше завдання полягає в порівнянні, систематизації та узагальненні різних аспектів щодо вдосконалення системи фізичного виховання у закладах вищої освіти.

Завданнями статті – проаналізувати мету та завдання вищої освіти України; зробити огляд понять «фізичне виховання», «фізична підготовка», «спорт», «компетентність»; охарактеризувати систему організації фізичного виховання у закладах вищої освіти і форми роботи із здобувачами для зміцнення і збереження їх здоров'я; описати основні причини неефективності системи фізичного виховання здобувачів вищої освіти; звернути увагу на рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо безпеки процесу навчання в умовах війни; окреслити шляхи забезпечення ефективності системи фізичного виховання у закладах вищої освіти в сучасних умовах.

Повномасштабна війна в Україні спричиняє негативний вплив на ефективність системи вищої освіти. Здобувачі потерпають від систематичних небезпек, відсутній сталий режим дня, знизився об'єм рухової активності та відсутній повноцінний відпочинок. Це погіршує їх соціальну активність та фізичну підготовленість. Зауважимо, що через відсутність повноцінної комунікації між здобувачами вищої освіти, а також із викладачами відбувається зниження якості освітніх послуг. Переважно малорухомий спосіб життя вкрай негативно впливає на підростаючого покоління, що призводить до погіршення стану здоров'я, фізичного розвитку та ослаблення захисних функцій організму.

Разом з тим, мета освіти в Україні не змінюється та направлена на «...всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей...» [7]. Поставлена мета може бути досягнута за умови формування високого рівня розвитку фізичної культури у суспільстві, що реалізується через ефективну систему фізичного виховання і спорту та забезпечення належного рівня фізичної підготовленості молоді.

Розмежуємо поняття «фізичне виховання», «фізична підготовка», «спорт», «компетентність». Фізичне виховання – це педагогічний процес, спрямований на фізичне і духовне вдосконалення людини, формування оволодіння нею систематизованими знаннями, фізичними вправами та способами їх самостійного використання протягом усього життя. Його засобами є фізичні вправи, гігієнічні фактори та сили природи. Прикладна спрямованість процесу фізичного виховання визначається як фізична підготовка. Вона реалізується безпосередньо на аудиторних та секційних заняттях. Спорт – це спеціальна діяльність, спрямована на досягнення у якому-небудь виді фізичних вправ найвищих результатів, які виявляються у процесі змагань. Відмітимо, що до успішності у спортивній діяльності необхідні певні рухові задатки, здібності та морфо-функціональні особливості розвитку організму конкретного спортсмена [5, с. 21-25].

Одним із рівнів освіти, що покликаний забезпечити якісну фахову підготовку майбутніх спеціалістів для різних галузей є вища освіта, яка направлена на формування комплексу компетентностей, які включають систему знань, умінь, навичок і цінностей для подальшої соціалізації, самовдосконалення та успішної професійної діяльності[7].

В Законі України «Про вищу освіту» у статті 26 визначені завдання, які необхідно вирішити в процесі досягнення мети вищої освіти. Серед основних завдань закладу вищої освіти є «формування особистості..., моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в

сучасних умовах»[8].

На виконання Наказу МОН України №193 від 15.02.2021 «Про затвердження Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року» та згідно «Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року» від 15.02.2021 року у закладах вищої освіти пропонується створення двох систем – системи фізичного виховання та системи спорту[9].

Частина закладів вищої освіти, для забезпечення ефективності функціонування системи фізичного виховання для здобувачів 1 курсу першого (бакалаврського) рівня освіти, включають у освітньо-професійні програми навчальну дисципліну «Фізичне виховання». Вона входить обов'язковою складовою гуманітарного компонента освіти, що забезпечує підвищення рухової активності здобувачів першого курсу та є основою для залучення студентської молоді до фізкультурно-масових заходів. Як стверджують Жанна Антіпова, Тетяна Барсукова, Геннадій Кучеренко практичні заняття з фізичного виховання, разом з фізкультурно-оздоровчими формами роботи у закладах вищої освіти, використовуються для належної рухової активності здобувачів. Важливість наявності саме обов'язкових академічних занять підкреслюється тим, що у більшості здобувачів відсутні навички зміцнення власного здоров'я засобами фізичної виховання і спорту [10, с.7]. З метою забезпечення змістового дозвілля студентства використовуються різноманітні рухові флешмоби, диспути, туристичні походи, естафети та руханки у природніх умовах, товариські турніри з окремих видів спорту, майстер-класи, групові виконання улюблених фізичних вправ та фітнес-комплексів. Разом з тим, для реалізації завдань системи спорту плануються окремі спортивні секції, а також проводяться спортивні змагання. Також можуть використовуватися семінари, круглі столи та організовуватися методичні об'єднання.

Інша частина закладів вищої освіти, для реалізації завдань фізичного виховання, акцентує значну увагу на роботу спортивних секцій з різних видів

спорту та участь здобувачів у спортивних змаганнях. В цьому випадку, обов'язковою умовою є наявність добре розвинутої спортивної інфраструктури, фахівців різної спортивної спеціалізації та належне фінансування спортивних змагань.

В статті 17 Закону України «Про освіту» визначається, що «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня... загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю...»[7].

Нами був проведений аналіз загальних компетентностей освітньо-професійних програм 21 спеціальності першого(бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету. Так, у всіх проаналізованих ОПП були присутні наступні загальні компетентності: «Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу, суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види і форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя», «Навички міжособистої взаємодії», та «Здатність працювати в команді та автономно». На нашу думку, для формування цих компетентностей ефективно можуть бути використані засоби і форми фізичного виховання і спорту.

Враховуючи теперішні умови життя в Україні, науково-педагогічним працівникам крім належного рівня професійної підготовки необхідно володіти послідовністю дій в разі оголошення різного виду небезпек. Особливо це актуально проводячи заняття у офлайн режимі. Більшість закладів вищої освіти працюють у змішаному режимі, тому питання забезпечення безпечних умов навчання здобувачів є ключовим. Так, при оголошенні повітряної тривоги, заняття припиняються, а викладачі із здобувачами переміщуються до укриття. Воно в свою чергу має відповідати вимогам розробленим Державною службою з надзвичайних ситуацій.

Вагомим аспектом ефективності системи фізичного виховання є бажання здобувачів реалізувати свій потенціал, розвинути закладені задатки і здібності.

Основними причинами байдужості здобувачів вищої освіти до фізичного виховання і спорту є: низька емоційність занять, загальна втома від перевантаження значною кількістю навчальних дисциплін та великим об'ємом матеріалу виділеного на самостійне вивчення, відсутність сучасної спортивної інфраструктури, невміння оптимально спланувати режим дня, недостатня комунікація здобувачів з викладачами та з однолітками. В цьому контексті має бути покращена комунікація науково-педагогічних працівників із здобувачами. Спілкування має сприяти підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти до здорового способу життя, формування потреби у систематичних заняттях фізичними вправами та розуміння значення рухової активності.

Аналізуючи проведене нами анкетування щодо ефективності фізичного виховання здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Мукачівського державного університету слід зазначити, що більшість опитаних здобувачів вважають, що не беруть активної участі у різних формах роботи з фізичного виховання. Лише 18% відповіли, що активно залучені до фізкультурно-масової роботи у ЗВО. Аналіз відповідей на друге питання анкети засвідчує, що лише 12% здобувачів мають потребу у систематичних заняттях фізичними вправами. Відповідаючи на питання щодо на вмотивованості та свідомості у процесі рухової діяльності лише 17% дали стверджувальну відповідь. 28% здобувачів не вбачають необхідності в аудиторних заняттях фізичним вихованням. Негативно ставляться до проведення дистанційних занять фізичними вправами навчання 62% здобувачів. Разом з тим, на запитання про професійний рівень науково-педагогічних працівників фізичного виховання і спорту, 82% респондентів вважають, що викладачі працюють на належному рівні, але замало двосторонніх ігор та ігрових вправ.

Тому, реалії сьогодення потребують від науково-педагогічних працівників застосування нових підходів до процесу викладання фізичного виховання[10, с.7]. Через додаткове психічне напруження, що зазнає українська молодь, необхідно демократизувати характер навчального процесу, та забезпечити стійку мотивацію здобувачів до систематичних занять фізичними

вправами, що дозволить реалізувати їх руховий потенціал. При цьому є обов'язковий систематичний самоконтроль в процесі рухової діяльності.

Також, в умовах сьогодення покращення потребує і дистанційна форма проведення занять, яка використовується у переважній більшості закладів вищої освіти. Так, за даними Ж. Малахова та Г. Єщенко[3, с.19], переважна більшість викладачів для організації дистанційного навчання використовували застосунки Google (Google Classroom, Google Meet, Google диск). На нашу думку, потрібно урізноманітнити можливості для здобувачів обирати різні платформи та мобільні додатки (Viber, платформа ZOOM, особисті, електронні скриньки та інші).

Ще одним аспектом підвищення ефективності системи фізичного виховання у закладах вищої освіти є використання ігрових технологій. Їх застосування активізує навчання, робить його цікавим та емоційним. Крім цього ігри та ігрові вправи підвищують рухову активність, вчать мислити в процесі вирішення рухових завдань, моделювати правильну поведінку в життєвих ситуаціях. А. С. Афанасьєв [6, с.16-18] констатує, що ігрові технології у фізичному вихованні включають імітаційні і сюжетні рухливі ігри, ігри з використанням мультимедійних технологій, спортивні ігри, в ігрові розминки, ігри-естафети, спортивні квести.

Таким чином, реформування системи фізичного виховання у закладах вищої освіти необхідно проводити шляхом створення двох систем – системи фізичного виховання і системи спорту. Вони покликані вирішувати різні завдання, але разом з тим, доповнюють одна одну.

У викладацькій діяльності фахівців фізичного виховання і спорту у закладах вищої освіти необхідно концентрувати зусилля на формуванні компетентності у використанні різних видів і форм рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя, навички міжособистої взаємодії та здатність працювати в команді.

Особливості організації навчального процесу у закладах вищої освіти, через війну в Україні вимагають від науково-педагогічним працівникам, крім

належного рівня професійної підготовки, володіти послідовністю дій в разі оголошення різного виду небезпек та забезпечувати безпечні умови навчання.

Вагомим аспектом ефективності системи фізичного виховання є бажання здобувачів розкрити свій потенціал, що може реалізуватись через демократизацію навчального процесу та забезпечення стійкої мотивації здобувачів до систематичних занять фізичними вправами.

Вдосконалення потребує дистанційна форма проведення занять. Одним із напрямків є урізноманітнення можливостей для здобувачів обирати різні платформи, мобільні додатки та формування в учасників навчального процесу вмінь застосовувати інформаційні технології.

Одним із шляхів підвищення ефективності системи фізичного виховання у закладах вищої освіти є використання ігрових технологій. Тому у навчальний процес необхідно включати рухливі і спортивні ігри, ігрові розминки, ігри-естафети, ігри з елементами спортивних вправ, спортивні квести, ігри з використанням мультимедійних технологій.

Лише за умови систематичних занять фізичними вправами та сформованої у здобувачів вищої освіти достатньої бази рухових умінь і навичок, можливе збереження та зміцнення їх здоров'я, розвиток здібностей, забезпечення належного рівня фізичної підготовки, що в свою чергу визначає готовність здобувачів вищої освіти до майбутньої професійної діяльності та повноцінного життя.

Список використаних джерел

1. Єфімов Д. В., Замрозович-Шадріна С. Р., Вікторова Л. В. Проблема здоров'язбереження здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. *Інноваційна педагогіка. Теорія та методика навчання з галузей знань*. 2022. Вип. 43, Т. 1. С. 105-109.
2. Мулик К. В., Максимова К. В. Культурологічна еманация фітнес-культури як засіб оздоровлення студентської молоді. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 58. С. 71-82.
3. Малахова Ж. В., Єщенко Г. Л. Використання хмарних технологій під час карантину при викладанні дисципліни «Фізичне виховання». *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти (частина II)*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19-20 грудня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 19.
4. Счастливцев В. І., Роженко В. М. Фізичне виховання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні*. 2022. С. 420.
5. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. 272 с.
6. Афанасьєв А. Можливості застосування інтерактивних методів у процесі навчання фізичної

культури старшокласників. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науковопедагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2021. № 2(130). С. 16-18. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.2\(130\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.2(130).03) (дата звернення 14.02.2024).

7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 14.02.2024).

8. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t141556?an=415> (дата звернення 15.02.2024).

9. Про затвердження Рекомендацій щодо стратегічного розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді на період до 2025 року: Наказ МОН України від 15.02.2021 № 193. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/e6a/db3/602e6adb3ed95324184309.pdf>. (дата звернення 16.02.2024)

10. Антіпова Ж., Барсукова Т., Кучеренко Г. Здоров'я здобувачів: збереження та зміцнення – головне завдання фізичного виховання у закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 3(21). С. 6-15. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3\(21\)-6-15](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3(21)-6-15)

References

1. Yefimov, D. V., Zamrozevych-Shadrina, C. R., and Viktorova, L. V. 2022. Problema zdorov'iazberezhennia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh dystantsiinoho navchannia [The problem of health care of higher education applicants in distance learning]. *Innovative pedagogy. Theory and methodology of learning from the fields of knowledge*, 43, 1, pp. 105-109.

2. Mulyk, K. V., and Maksymova, K. V. 2017. Kulturolohichna emanatsiia fitnes-kultury yak zasib ozdorovlennia studentskoi molodi [Cultural emanation of fitness culture as a means of healing student youth]. *Pedagogy and psychology*, 58, pp. 71-82.

3. Malakhova, Zh. V., and Yeshchenko, H. L. 2020. Vykorystannia khmarnykh tekhnolohii pid chas karantynu pry vykladannia dystsypliny «Fizychne vykhovannia» [The use of cloud technologies during quarantine in teaching the discipline "Physical Education"]. *Practical and theoretical issues of development of science and education (part II): II International Scientific and Practical Conference*, Lviv, December 19-20, 2020. Lviv: Lviv Scientific Forum.

4. Schastlyvets, V. I., and Rozhechenko, V. M. 2022. Fizychne vykhovannia zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Physical education of higher education applicants in martial law]. *Educational process in the conditions of martial law in Ukraine*, pp. 420.

5. Shyian, B. M. 2001. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv. Chastyna 1 [Theory and methodology of physical education of students. Part 1]*. Ternopil: Educational book - Bogdan.

6. Afanasiev, A. 2021. Mozhlyvosti zastosuvannia interaktyvnykh metodiv u protsesi navchannia fizychnoi kultury starshoklasnykiv [Possibilities of using interactive methods in the process of teaching physical culture of high school students]. *Scientific journal of MP Drahomanov National Pedagogical University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 2(130), pp. 16-18. Available at: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.2\(130\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.2(130).03) [Accessed 14.02.2024].

7. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 r [About Education: Law of Ukraine of September 5, 2017]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [Accessed 14.02.2024].

8. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 r. [On Higher Education: Law of Ukraine of July 1, 2014]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t141556?an=415> [Accessed 15.02.2024].

9. Pro zatverdzhennia Rekomendatsii shchodo stratehichnoho rozvytku fizychnoho vykhovannia ta sportu sered studentskoi molodi na period do 2025 roku: Nakaz MON Ukrainy vid 15.02.2021 № 193 [On approval of recommendations on strategic development of physical education and sports among student youth for the period up to 2025: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.02.2021 № 193]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/e6a/db3/602e6adb3ed95324184309.pdf> [Accessed 16.02.2024].

10. Antipova, Zh., Barsukova, T., and Kucherenko, H. 2023. Zdorovia zdobuvachiv: zberezhennta ta zmitsnennia – holovne zavdannia fizychnoho vykhovannia u zakladykh vyshchoi osvity [The health of the applicants: preservation and strengthening is the main task of physical education in higher education institutions]. *Perspectives and innovations of science*, 3(21), pp. 6-15. Available at: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3\(21\)-6-15](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3(21)-6-15).

УДК 612.821.3:613.8-042.75(045)

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕМОЦІЙНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ТА СТАВЛЕННЯМ ДО СВОГО ЗДОРОВ'Я

Дерев'янка С. П.

THE CONNECTION BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ATTITUDE TO YOUR HEALTH

Derevyanko Svitlana

Робота присвячена вивченню зв'язку між складовими емоційного інтелекту та показниками відповідального / невідповідального ставлення до свого здоров'я у осіб зрілого віку. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що емоційна обізнаність, емоційна саморегуляція, самомотивація, загальний показник емоційного інтелекту тісно пов'язані з систематичними заняттями спортом, вживанням здорової їжі, повноцінним відпочинком, відмовою від вживання алкоголю та звички куріння.

Ключові слова: емоційний інтелект, складові емоційного інтелекту, відповідальне ставлення до здоров'я, невідповідальне ставлення до здоров'я.

The work is devoted to the study of the relationship between the components of emotional intelligence and indicators of responsible / irresponsible attitude to one's health in adults. The results of the empirical study showed that individuals with a responsible and irresponsible attitude to their health differ in terms of the level of emotional intelligence and its components. Persons with a responsible attitude to their health have the following characteristics of emotional intelligence: a developed ability to understand their own emotional experiences, a pronounced ability to sympathize and empathize with others, a high level of self-motivation. Individuals with an irresponsible attitude towards their health showed the following characteristics of emotional intelligence: an unformed ability to understand their own emotions and feelings, an unformed ability to manage their own emotions, a low level of formed self-motivation.

Keywords: emotional intelligence, components of emotional intelligence, responsible attitude to health, non-compliant attitude to health.

Дослідження проблеми здоров'я людини постає особливо важливим у неспокійні часи, коли існуванню людства загрожують війни, стихійні лиха, небезпечні хвороби. За таких умов особливо гостро виявляється прагнення знайти інформацію (як на науковому, так і повсякденному рівнях), яка була би спроможна запобігати поширенню проблем зі здоров'ям у будь-якої людини.

Одним з важливих чинників здоров'я людини є емоційний інтелект як здатність до розуміння та управління емоціями. Аналіз літератури з проблематики емоційного інтелекту показав, що недостатньо вивченим є питання стосовно ролі складових емоційного інтелекту у збереженні фізичного

здоров'я людини. У зв'язку з цим, мета нашої роботи полягає у вивченні характеристик емоційного інтелекту осіб, які відповідально або невідповідально ставляться до власного здоров'я.

Вивчення літературних джерел із зазначеної вище проблематики показало наявність ґрунтовних досліджень стосовно значущості загального емоційного інтелекту для здоров'я осіб як юнацького, так і зрілого віку. Серед найбільш важливих напрямів досліджень можна виокремити: емоційний інтелект та формування здорового способу життя [1-2]; роль емоційного інтелекту для психічного здоров'я людини [3]. Загалом дослідники відзначають, що розвинуті компоненти емоційного інтелекту (здатність розуміти емоції та управляти ними) значно сприяють поліпшенню фізичного та ментального здоров'я людей будь-якого віку.

З метою вивчення характеристик емоційного інтелекту осіб, які відповідально або невідповідально ставляться до власного здоров'я, нами було проведено емпіричне дослідження, яке включало наступні етапи: (1) формування вибірки досліджуваних (методом випадкового вибору серед осіб зрілого віку – від 25 до 45 років); (2) опитування респондентів стосовно ставлення до свого здоров'я за заздалегідь визначеними параметрами; (3) тестування досліджуваних з метою визначення рівня сформованості їх емоційного інтелекту.

У дослідженні взяли участь мешканці м. Чернігів віком від 25 до 45 років (35 чоловіків та 40 жінок – усього 75 осіб).

В якості діагностичного інструментарію було використано авторську анкету «Ставлення до свого здоров'я» та методику дослідження емоційного інтелекту Н. Холл. Питання в анкеті були сформульовані відповідно до наукових поглядів сучасних вчених стосовно здорового способу життя [1-3].

До отриманих у дослідженні емпіричних даних було застосовано наступні методичні процедури: 1) формування груп досліджуваних з різним ставленням до свого здоров'я (засобом кластерного аналізу, метод К-середніх);

2) встановлення зв'язку між складовими емоційного інтелекту та показниками ставлення до свого здоров'я (засобом кореляційного аналізу).

За допомогою кластеризації даних нами були сформовані групи осіб, які характеризуються різним ставленням до свого здоров'я – особи з відповідальним ставленням до свого здоров'я ($n=30$), особи з невідповідальним ставленням до свого здоров'я ($n=45$). Статистична достовірність різниці між кластерами – на рівні значущості ($p \leq 0,001$)

До першої групи з відповідальним ставленням до свого здоров'я увійшли особи, які займаються спортом, прагнуть вживати здорову їжу, слідкують за якістю свого відпочинку та самовідновленням, не мають шкідливих звичок (не зловживають алкоголем та курінням).

До другої групи з невідповідальним ставленням до свого здоров'я увійшли особи, які не займаються спортом, не прагнуть вживати здорову їжу, не слідкують за якістю свого відпочинку, мають шкідливі звички (зловживання алкоголем та курінням).

За результатами кореляційного аналізу показників емоційного інтелекту та ставлення до свого здоров'я нами був отриманий ряд кореляцій ($r > 0,3$ при $p \leq 0,01$). Складова емоційного інтелекту «емоційна обізнаність» корелює з показниками «відпочинок» ($r=0,560$; $p \leq 0,01$), «заняття спортом» ($r=0,352$; $p \leq 0,05$), «вживання здорової їжі» ($r=0,350$; $p \leq 0,05$), «вживання алкоголю» ($r=-0,550$; $p \leq 0,01$).

У зв'язку з отриманими даними, можна зазначити, що розуміння своїх емоційних станів та емоційних переваг дозволяє людині вчасно згадувати про відпочинок та прагнути до активностей, які будуть поліпшувати фізичний стан.

Подальший кореляційний аналіз показав наявність статистично значущих взаємозв'язків між складовою емоційного інтелекту «управління власними емоціями» та показниками «заняття спортом» ($r=0,640$; $p \leq 0,01$), «вживання здорової їжі» ($r=0,550$; $p \leq 0,01$), «відпочинок» ($r=0,580$; $p \leq 0,01$), «вживання алкоголю» ($r=-0,650$; $p \leq 0,01$), «куріння» ($r=-0,550$; $p \leq 0,01$),

На основі виявлених взаємозв'язків можна зробити висновок про те, що

розвинуті здібності до емоційної саморегуляції значно сприяють регулярним фізичним справам та прагненню вживати здорову їжу засобом позитивного емоційного налаштування на ці прояви життєдіяльності. Також управління власними емоціями через стимулювання негативного ставлення до шкідливих звичок значно знижує ризик зловживання алкоголем та нікотіном.

Складова емоційного інтелекту «самотивація» корелює з показниками «заняття спортом» ($r=0,672$; $p\leq 0,01$), «вживання здорової їжі» ($r=0,340$; $p\leq 0,05$), «вживання алкоголю» ($r=-0,578$; $p\leq 0,01$), «куріння» ($r=-0,550$; $p\leq 0,01$).

Виходячи з цього, можемо зазначити: розвинута здатність мотивувати себе навіть на складні види діяльності сприяє систематичним заняттям різними видами спорту, виділенням часу для приготування корисної їжі; поряд із тим, здатність до самотивації має й гальмівний ефект: відвертати себе від вживання психоактивних речовин.

Складова емоційного інтелекту «емпатія» корелює з показниками «відпочинок» ($r=0,332$; $p\leq 0,05$), «вживання алкоголю» ($r=-0,330$; $p\leq 0,05$). Наявні зв'язки показують, що здатність до співпереживання іншій людині й загальний негативний приклад життя іншої людини – сприяють піклуванню про самого себе, загальній самотурботі на рівні організації вчасного відпочинку та формування корисних звичок.

Складова емоційного інтелекту «розпізнавання емоцій інших» корелює з показниками «заняття спортом» ($r=0,328$; $p\leq 0,05$), «відпочинок» ($r=0,326$; $p\leq 0,01$), «вживання алкоголю» ($r=-0,337$; $p\leq 0,05$). Отримані дані можуть означати, що спостереження за позитивними емоційними проявами інших людей при заняттях спортом або в ситуаціях організації дозвілля, можуть сприяти формуванню ідеалу фізично здорової людини та прагненню впроваджувати у своє життя корисні звички.

Також, зв'язок встановлено між загальними показниками ставлення до свого здоров'я та емоційного інтелекту ($r>0,564$; $p\leq 0,01$). Це означає, що здатності піклуватися про своє фізичне та психічне здоров'я досить сильно допомагають розвинуті здібності аналізувати свої емоційні переживання,

розуміти їх та спрямовувати їх в позитивне русло.

За результатами дослідження було з'ясовано, що загальний показник емоційного інтелекту корелює з усіма показниками ставлення до свого здоров'я, зокрема з участю у спортивних заняттях, вживанням якісної їжі, вчасним та спланованим відпочинком, наявністю шкідливих звичок. Тобто загальний рівень фізичного благополуччя суттєво підвищується у зв'язку з розвинутою здатністю розуміти свої емоції та управляти ними.

Таким чином, результати емпіричного дослідження показали, що особи з відповідальним та невідповідальним ставленням до свого здоров'я відрізняються за рівнем сформованості емоційного інтелекту та його складових. Особи з відповідальним ставленням до свого здоров'я (тобто ті особи, які опікуються щодо здорового способу життя та не мають шкідливих звичок) мають наступні характеристики емоційного інтелекту: сформована здатність розуміти власні емоційні переживання, виражена здатність до співчуття та співпереживання іншим, високий рівень сформованості самомотивації. Особи з невідповідальним ставленням до свого здоров'я (тобто ті особи, які мало притримуються здорового способу життя та мають шкідливі звички) показали наступні характеристики емоційного інтелекту: несформована здатність осмислювати власні емоції та почуття, несформована здатність управляти власними емоціями, низький рівень сформованості самомотивації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програм профілактичного та психоедукаційного змісту, спрямованих на розповсюдження інформації стосовно важливості розвитку емоційного інтелекту та його складових з метою збереження свого фізичного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Licata F., Maruca R., Citrino E. Building a healthy lifestyle: the role of emotional intelligence among Italian university students. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. P. 1768.
2. Sánchez-López M. T., Fernández-Berrocal P., Gómez-Leal R. & Megías-Robles A. Evidence on the relationship between emotional intelligence and risk behavior: A systematic and meta-analytic review. *Front. Psychol.* 2022. Vol. 13. P. 8100.
3. Xiao H., Double K. S., Walker S. A., Kunst H., MacCann C. Emotionally intelligent people use more high-engagement and less low-engagement processes to regulate others' emotions. *Intelligent*. 2022. Vol. 10. P. 76.

References

- 1.Licata, F., Maruca, R., Citrino, E. 2023. Building a healthy lifestyle: the role of emotional intelligence among Italian university students. *Scientific Reports*, 13, pp. 1768.
- 2.Sánchez-López, M. T., Fernández-Berrocal, P., Gómez-Leal, R. and Megías-Robles, A. 2022. Evidence on the relationship between emotional intelligence and risk behavior: A systematic and meta-analytic review. *Front. Psychol*, 13, pp. 8100.
- 3.Xiao, H., Double, K. S., Walker, S. A., Kunst, H. & MacCann, C. 2022. Emotionally intelligent people use more high-engagement and less low-engagement processes to regulate others' emotions. *Intelligent*, 10, pp. 76.

УДК 159.91:159.923.2:373.2.011.3-053.4(045)

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іванова В. В.

PSYCHOPHYSIOLOGICAL FEATURES AS A VALUE BASIS OF THE PRESCHOOLER'S PERSONALITY

Ivanova Victoria

У статті проведено аналіз наукових досліджень у галузі психології та психофізіології з метою виявити цінності дітей дошкільного віку.

Виділено такі вікові цінності: казково-міфічне світосприйняття; підвищена рухова активність; особлива сприйнятливості і вразливість дитини; дитяча безпосередність, наївність, особлива довірливості; емоційність дітей і відкритість світу.

Встановлено, що психофізіологічні особливості є тією ціннісною основою особистості дитини дошкільного віку, яка дає змогу говорити про те, що дошкільне дитинство відноситься не стільки до адаптивного типу життєдіяльності, скільки до вирішального періоду становлення фундаментальних, провідних утворень особистості, має сензитивність до формування базових основ особистості, досягнення оптимального рівня їхнього розвитку.

Ключові слова: дитинство, цінності, особистість, діти дошкільного віку.

The author of the article has analyzed scientific research in the field of psychology and psychophysiology in order to identify the values of preschool children. By the values of preschool age, we mean the personal manifestations determined by the age stage of ontogenesis, embodied in the specifics of self-awareness, actions, deeds of children, assessments of the surrounding reality, characteristic external behavioral patterns that serve as generalized signs of childhood, factors that influence the process of upbringing, education and, accordingly, the success of the development of a child-preschooler in general.

We have identified the following age-specific values: fairy-tale and mythical worldview; increased motor activity; special receptivity and vulnerability of the child; children's spontaneity, naivety, and special trust; children's emotionality and openness to the world.

It has been established that psychophysiological characteristics are the value basis of the personality of a preschooler, which makes it possible to say that preschool childhood refers not so much to an adaptive type of life, but to a decisive period of formation of fundamental, leading personality formations, has sensitivity to the formation of the basic foundations of personality,

achieving the optimal level of their development.

Key words: *childhood, values, personality, children of preschool age.*

Значимість і цінність будь-якого закладу дошкільної освіти має визначатися не стільки логікою освоєння програмового змісту, скільки тим, яке місце в ньому відводиться особистості дошкільника як сукупному предмету освітньої діяльності, наскільки усвідомлюється і враховується сама природа дитинства, його неповторна своєрідність. Дитина має сприйматися як цілісна духовно-тілесна істота, яка має право пізнавати, відчувати, діяти з урахуванням своїх цінностей і смислів, а значущість дошкільного виховання й освіти розкриватися через розвиток усіх її особистісних структур. Таке сприйняття їхньої значущості дає змогу подолати суто інструментальний, прагматичний підхід до освіти дітей та побачити сенс педагогічної роботи закладів дошкільної освіти у розвитку всіх особистісних сфер дітей – мотиваційно-потребової, пізнавальної, емоційної та ін., становленні індивідуальності дитини, різнобічній підтримці й утвердженні її як суб'єкта освітньо-виховного процесу.

Незважаючи на те, що сьогодні не треба доводити, що дитина-дошкільник володіє своєю віковою специфікою, яку необхідно враховувати в освітньо-виховному процесі, сама науково-практична розробленість цього питання потребує явної конкретизації та систематизації.

Здійснений науковий пошук доводить, що питання дитинства цікавили науковців різних напрямів досліджень:

– *філософський* – розкриття суті дитинства й дитячості у філософсько-антропологічному контексті (Н. Гавриш, О. Лінник, Є. Смотрицький, Л. Українець);

– *психологічний* – вікові особливості психічного розвитку дітей (Т. Дуткевич, О. Кононко, А. Кузнецова, С. Максименко, В. Соловієнко, О. Столяренко), адаптація дитини до колективу закладу дошкільної освіти (О. Боделан, О. Міщик), психічні особливості дітей у сучасній полікультурній освіті (М. Махній, Е. Райпулис, В. Роменкова);

– *соціологічний* – проблеми соціалізації та дитячої субкультури (Л. Варяниця, Н. Гавриш, І. Голубєва, О. Караман, І. Рогальська, В. Сіткар), особливості взаємин дітей і дорослих у сім'ї (Г. Святненко, Л. Волинець, О. Лещенко, Є. Луценко, Т. Кравченко), негативний вплив інформаційного світу на дитину (В. Бондаровська, І. Загарницька, О. Комякова, О. Петрунько, В. Фольваркова-Плахтій).

На наш погляд, даними психології, психофізіології, соціології тут не обійтися. Практичне розв'язання цієї проблеми вбачається в зосередженні уваги на самих вікових цінностях дітей і на їхній основі можливість розкриття процесуальної сторони дошкільної освіти, її результату.

Мета статті – на основі аналізу досліджень в області психології та психофізіології виявити базові цінності дітей дошкільного віку.

Представлений психолого-педагогічний аналіз дав змогу побачити проблематику в царині вивчення феномена дитинства та, своєю чергою, виокремити дві основні лінії в його вивченні: 1 – осмислення вікових періодів дитинства, їхніх особливостей, значущості в розвитку дитини, її особистісному становленні; 2 – дослідження дитинства як цілісності, покоління, яке зростає, і його ролі в соціальному прогресі суспільства.

Вивчення даних питань дасть змогу:

- по-перше, подолати розрив між внутрішнім планом психіки дітей і тим, що дається як зміст методів, засобів освіти;
- по-друге, визначити нові відповідні форми спів-діяльності, спів-творчості, спів-узгодження, що слугують джерелом спільних переживань, збереження індивідуальності кожного суб'єкта культури;
- по-третє, вибудувати освітній процес з урахуванням двох типів дитячої активності: власної активності дитини, повністю визначуваної нею самою, її внутрішнім станом, і активності дитини, стимульованої дорослим.

Для того, щоб процес виховання, освіти дошкільнят узгоджувався «з казковою мудрістю дитинства» (Г. Гессе), з усім тим, що становить його цінності, насамперед, необхідно розкрити сам зміст поняття «вікові цінності

дітей» та їхню педагогічну значущість.

Під цінностями дошкільного віку ми розуміємо особистісні прояви зумовлені віковою стадією онтогенезу, втілені в специфіці самосвідомості, дій, вчинків дітей, оцінок навколишньої дійсності, характерних зовнішніх поведінкових зразках, які слугують узагальненими ознаками дитинства, факторами, що впливають на процес виховання, освіти та, відповідно, успішність розвитку дитини-дошкільника загалом. Змістовне підґрунтя поняття «цінності дошкільного віку» становлять психофізіологічні особливості дітей, що знаходять практичне відображення та свій життєвий сенс в організації та здійсненні освітньо-виховного процесу, проєктивній практичній діяльності зі створення моделей розвивальної дошкільної освіти, а також різноманітних проявах дитячої субкультури.

Психофізіологічні особливості дітей раннього віку докладно розглядалися в працях Н. Аксаріної, Н. Щелованова, О. Кононко, Р. Павелківа та ін. До них належить інтенсивний темп фізичного розвитку, наслідуваність, сенсомоторна потреба, підвищена емоційність, сугестивність; вразливість організму дитини, недостатня морфологічна і функціональна зрілість органів і систем; недостатня рухливість нервових процесів.

Психофізіологічні особливості дітей дошкільного віку знаходять змістовне розкриття в роботах Л. Виготського, О. Запорожця, Т. Піроженко, Д. Ельконіна, Т. Дуткевич, О. Фараон, О. Кононко, С. Кулачківської ін. До них належить: осягнення й осмислення навколишнього через образне мислення та уяву (Л. Виготський, Д. Ельконін та ін.), підвищена рухова активність (Е. Вільчковський, К. Левшунова та ін.), взаємозв'язок емоційної та сенсорної сфер, що знаходить відображення в емоційному тоні відчуттів (О. Запорожець), домінування емоцій у пізнанні світу, сприйнятті оточуючих людей (О. Кононко, І. Мельничук ін.), недостатній розвиток довільності всіх психічних процесів, самоконтролю (С. Максименко, Л. Кондратенко, О. Главник та ін.), переважання емоційної регуляції діяльності над довільною (О. Запорожець).

Кожна психофізична особливість дітей слугує підставою для позначення

самих вікових цінностей дітей. Виділимо цінності, які найяскравіше простежуються в дітей дошкільного віку. Так, осягнення й осмислення довкілля через образне мислення та уяву є підставою для виокремлення такої вікової цінності як казково-міфічне світосприйняття. В. Сухомлинський писав: «Серце завмирає в дитини, коли вона слухає або вимовляє слова казки, які створюють фантастичну картину, яку дитина не відокремлює від реальності» [8].

Підвищена рухова активність одночасно виступає і віковою цінністю дітей. Дитина не може довго перебувати в статичному положенні, її організм влаштований так, що «відчуває постійну потребу в рухах». У низці досліджень виявлено, що рух є основною функцією дитини в дошкільний період [1; 2]. Психолог К. Левшунова рухову активність розглядає «як міру рухливості, що проявляється в активності дитини у різних специфічно дитячих видах діяльності (гра, спілкування, пізнавальна образотворча та інша діяльність), яка забезпечує розвиток емоційних, соціальних, когнітивних досягнень та цілісність психічного розвитку дошкільника» [5].

Взаємозв'язок емоційної та сенсорної сфер дає змогу позначити таку цінність дошкільного віку, як особлива сприйнятливість і вразливість дитини. В. Сухомлинський писав: «Дитинство неможливе без наївності, безпосередності та вразливості наших дітей, так само як неможливе без гри, без казки» [8, с. 85].

Домінування емоцій у пізнанні світу, сприйнятті оточуючих людей і спілкуванні з ними слугує підставою для виокремлення таких вікових цінностей як дитяча безпосередність, наївність, особлива довірливість. Це особливо яскраво проявляється під час сприйняття дітьми казок, оповідань, театралізованих вистав. П. Блонський зазначав: «Довірливість маленьких дітей загальновідома. Нею легко пояснюється, чому їм не потрібні докази: вони вірять і без них» [7].

О. Запорожець неодноразово зазначав, що дошкільнята «всерйоз» сприймають усе прочитане й побачене, щиро співчують героям казок, вони буквально зриваються з місць, бажаючи допомогти улюбленому персонажу».

Недостатній розвиток довільності всіх психічних процесів, самоконтролю, переважання емоційної регуляції діяльності над довільною пов'язане з такою віковою цінністю, як емоційність дітей і відкритість світу. Для дошкільнят характерна безпосередність підвладності почуттям. В. Зеньковський писав: «Влада настроїв, випадкових, нетерплячих, швидких, кладе відбиток безпосередності на всю дитячу активність – у цьому сенсі дитинство можна назвати золотою порою емоційної активності» [7]. Л. Виготський неодноразово підкреслював відкритість дитини світу, що виражається в її прагненні активно пізнавати дійсність, не боячись неспіху і невдач [3].

На думку Піаже, діти зовсім не такі як дорослі, вони мислять по-іншому. Вони не розуміють ідей і понять, які для дорослих звичні й очевидні. Спільним для всіх теорій психологічного розвитку дитини є визначення дитини як істоти: – позбавленої дієздатності, притаманної дорослим, самостійності, раціональності та відповідальності; – психологічно та емоційно залежної; – залежної від життєвого досвіду, брак якого перешкоджає правильному розвитку дитини [9].

Вікові цінності дошкільнят (відкритість дитини світу, природно задана емоційність, емоції дитини; підвищена рухова активність, наївність і безпосередність, особлива довірливість), будучи узагальненими ознаками дитинства, знаходять відображення в дитячій субкультурі. Дитяча субкультура, за образним визначенням Я. Левчук, представляє своєрідну підсистему базової культури суспільства, є «культурою в культурі». Початок становлення особистості, як учасника певної культурної спільноти – це процес активного конструювання, в якому діти через власну діяльність вибудовують усе більш диференційовані і всеохоплюючі когнітивні структури. Це так званий процес спонтанних винаходів та відкриттів [4].

Це свідчить про те, що дошкільне дитинство є найважливішим чинником збереження у своєму розвитку не тільки соціальних форм прояву життєдіяльності, а й самого соціуму, належить до реального постійно діючого

елемента загальної структури розвитку суспільства в цілому.

В. Нестеренко цілісний образ категорії дитинства виводить із трьох взаємопов'язаних складових: 1) дитинство – дитячий спосіб ставлення до світу, що характеризується яскравістю, безпосередністю, емоційністю, «гостротою переживань подієвості буття» [6, с. 66]; 2) дитинство – світ відкриттів, бо дитина за своєю природою дослідник, відкривач світу, для неї всі події відбуваються вперше. Звідси і глибокі враження, які залишаються на все життя людини; 3) дитинство – форма існування суто людського ставлення до світу (відкритість, відвертість, довіра, неупередженість) [6, с. 37].

Будучи складним організмом, дитинство виступає як узагальнений суб'єкт різнопланових і різнохарактерних стосунків (Д. Фельдшейн). Яскраві, численні приклади самобутності дитячого життя, поривів душі дитини, особливого, неповторного погляду на довкілля можна знайти в численних творах класиків зарубіжної та української літератури. У науковій літературі, у працях психологів (Т. Дуткевич, С. Максименко, О. Запорожця, Д. Ельконіна, Я. Левчук, Г. Костюка та ін.), педагогів (М. Монтессорі, Я. Корчак, С. Френе, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Поніманська та ін.) знайшли теоретичне обґрунтування такі феномени дитячої субкультури, в яких проявляються вікові цінності дітей: традиції, дитячий правовий кодекс, дитяча магія, особлива система цінностей, словотворчість, дитячий фольклор, самобутній спосіб освоєння соціальної дійсності та самоствердження в ній.

Характер прояву вікових цінностей багато в чому пов'язаний зі способом життя дітей (Л. Виготський, Т. Піроженко, Я. Неверович та ін.). Спираючись на психофізіологічні особливості дітей, зазначає Л. Виготський, можна визначити характер «соціальної ситуації розвитку», ті її форми та шляхи, слідуючи яким «дитина набуває нових властивостей особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності як з основного джерела розвитку» [4]. Дитина не просто пристосовується до наявної ситуації, а й займає стосовно неї певну внутрішню позицію. «Внутрішня позиція специфічна для кожного віку, вона зумовлює загальний характер переживань, систему ставлення до дійсності й у такий

спосіб створює єдність і цілісність вікового вигляду» [4]. Якщо розуміти під соціальною ситуацією розвитку процес освіти, то вікові цінності є базовими його основами, на яких розгортається взаємодія, діалог дорослого і дитини (дітей).

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, психофізіологічні особливості є тією ціннісною основою особистості дитини дошкільного віку, яка дає змогу говорити про те, що дошкільне дитинство відноситься не стільки до адаптивного типу життєдіяльності, скільки до вирішального періоду становлення фундаментальних, провідних утворень особистості, має сензитивність до формування базових основ особистості, досягнення оптимального рівня їхнього розвитку. У пізніші періоди, як відомо, втрачається ця сензитивність, а з нею і можливість розвитку дітей з опорою на уяву, емоційний досвід світопізнання, наївність і безпосередність дій тощо. Звідси, бачення і використання вікових особливостей дошкільнят в аспекті підготовки дітей до навчання в школі, до подальшого дорослого життя означає вельми звужене сприйняття сенсу і значущості дошкільного дитинства. У такому сприйнятті втрачається внутрішній ціннісний смисл дитинства і, відповідно, педагогічна значущість вікових цінностей дошкільнят.

Список використаних джерел

1. Бар-Ор О., Роуланд Т. Здоров'я дітей і рухова активність: від фізіологічних основ до практичного застосування. Київ: Олімп. л-ра, 2009. 527 с.
2. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: навч. посібник. Суми, 2005. 428 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития ребёнка. Москва: Эксмо, 2005. С. 5-192.
4. Левчук Я. М. Когнітивний потенціал традиційної дитячої субкультури. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Київ: Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 188-195.
5. Левшунова К. В. Рухова активність як чинник психічного благополуччя дошкільників: автореферат дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 23 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/3_1441877073.pdf.
6. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини: навч. посібник для студ. вузів. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
7. Проблеми вікової та педагогічної психології: хрестоматія / упор. Т. О. Гетьман, Т. Д. Кричковська. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 785 с.
8. Сухомлинський В. А. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1972. 622 с.
9. Piaget J. Psychology and Epistemology. Harmondsworth, 1972. P. 32.

References

1. Bar-Or, O., and Rouland, T. 2009. *Zdorov'ia ditei i rukhova aktivnist: vid fiziologichnykh osnov do praktychnoho zastosuvannia* [Children's health and motor activity: from physiological bases to practical application]. Kyiv: Olympus. 1-ra.
2. Vilchkovskyi, E. S., and Kurok, O. I. 2005. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Theory and methodology of physical education of preschool children]. Sumy.
3. Vyhotskyi, L. S. 2005. *Psykhohyia razvytyia rebenka* [Psychology of development of child]. Moscow: Eksmo.
4. Levchuk, Ya. M. 2010. Kohnityvnyi potentsial tradytsiinoi dytiachoi subkultury [Cognitive potential of traditional children's subculture]. *Scientific notes*, 38, pp. 188-195.
5. Levshunova, K. V. 2015. *Rukhova aktivnist yak chynnyk psykhychnoho blahopoluchchia doshkilnykiv* [Motor activity as a factor of mental well-being of preschoolers]. Abstract of the dissertation Cand. psychological sciences. Kyiv. Available at: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/3_1441877073.pdf.
6. Nesterenko, V. H. 1995. *Vstup do filosofii: ontolohiia liudyny* [Introduction to philosophy: human ontology]. Kyiv: Appearance.
7. Hetman, T. O., and Krychkovska, T. D. comp., 2017. *Problemy vikovoї ta pedahohichnoi psykholohii* [Problems of age and pedagogical psychology]. Nizhin: NDU them. M. Gogol.
8. Sukhomlynskyi, V. A. 1972. *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to children]. Kyiv: Soviet School.
9. Piaget, J. 1972. *Psychology and Epistemology*. Harmondsworth.

УДК 378.147:376-057.4:005.21:17.024.4(4)(045)

СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Кас'яненко О. М.

STRATEGIES OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

Kasyanenko Oksana

У статті розглядається проблема підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Мета роботи полягає в аналізі галузі інклюзивної освіти, у виділенні проблемних моментів та специфіки у підготовці спеціалізованих фахівців на українському та європейському досвіді. Розкрито принципи універсального дизайну для інклюзивного навчання, які практикуються у країнах ЄС. Схарактеризовано специфіку застосування інклюзивно-педагогічного підходу у традиційному навчанні.

Ключові слова: європейського досвід, учні з особливими освітніми потребами, майбутні вчителі, спеціалізоване втручання, універсальний дизайн для інклюзивного навчання, інклюзивно-педагогічний підхід, інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

The article deals with the problem of training specialists in the field of special and inclusive education. Initial training is an important lever for preparing specialists in the field of special and

inclusive education to work with students. It is often seen as the best time for future teachers to change their attitudes towards students with special educational needs and their perceptions of inclusive education, if necessary. European experience shows that teachers can use different strategies and useful interventions in the teaching-learning-assessment process. EU countries have been practicing universal design for inclusive education for decades, which is equivalent to universal design for learning. The principles of universal design for inclusive education, which are practiced in the EU countries, are revealed. The specifics of applying an inclusive pedagogical approach in traditional education are characterized. To apply an inclusive pedagogical approach to traditional learning, you can vary the way content is presented, vary the teaching methods, or vary the assessment methods. Various solutions can be implemented, such as those presented in international pedagogical practices, to make the course more inclusive. European experts working with children with special educational needs think about tasks divided into smaller, achievable stages, the use of affective learning, adaptation of teaching methods and tools, assessment, and support for the student in becoming a member of the group. In the inclusive European approach, all students are considered equally important, each has the opportunity to value their qualities, based on the premise that every student is capable of achieving something good. We believe that there are no clear guidelines for the integration of children with special educational needs into mainstream education. By studying together, children learn to live in society, accept themselves and help each other when needed.

Keywords: *european experience, students with special educational needs, future teachers, specialized intervention, universal design for inclusive education, inclusive pedagogical approach, integration of children with special educational needs.*

Початкова підготовка є важливим важелем підготовки фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти до роботи з учнями. Це часто розглядається як найкращий час для майбутніх вчителів, щоб змінити своє ставлення до учнів з особливими освітніми потребами та їхнє сприйняття інклюзивної освіти, якщо це необхідно. Однак визначення змісту навчання, якому слід надавати перевагу в інклюзивній перспективі, викликає питання, оскільки цей зміст може керувати уявленнями майбутніх вчителів. В цій роботі пропонуємо чіткий зміст про типи потреб, які потенційно зустрічаються в школах, та спеціалізовані втручання, пов'язані з ними, посиляючись на біомедичне та етичне бачення, засноване на патологіях учнів. Відходимо від ідеї категорій труднощів або інвалідності, зосереджуючись натомість на привласненні інклюзивних практик, щоб усунути бар'єри для навчання та участі всіх учнів в освітньому процесі.

З європейського досвіду можна сказати, що вчитель може використовувати в процесі викладання-навчання-оцінювання різні стратегії і корисні втручання: перш за все, він повинен враховувати створення афективно-позитивного клімату. Стимулювання впевненості в собі та мотивації до навчання,

заохочення підтримки та співпраці з боку колег, формування позитивного ставлення колег, заохочення незалежності та підвищення особистої автономії є важливими аспектами, які вчитель повинен враховувати, щоб полегшити шкільну інтеграцію цих дітей [3, с. 204]. Вчителям дуже важливо заохочувати зусилля особливих дітей, підтримувати їх, позитивно оцінювати у виконанні шкільних завдань, не створюючи стресових ситуацій.

Країни ЄС вже десятиліття практикують універсальний дизайн для інклюзивного навчання, який є еквівалентом універсального дизайну для навчання. Це структура планування та організації навчання, яка дозволяє фахівцям з інклюзивної освіти визначати педагогічні наміри, методи, оцінки та навчальні матеріали, адаптовані до різних учнів. Це універсальний та гнучкий підхід, який сприяє інклюзії та навчанню для всіх учнів, передбачаючи їхні різноманітні потреби.

Універсальний дизайн для інклюзивного навчання базується на трьох основних принципах, які полягають у пропонуванні декількох засобів:

- представництво;
- дії та вираження;
- зобов'язання.

Ці принципи в свою чергу поділяються на дев'ять керівних принципів. Вони пов'язані з державними програмами, як уможлиблюють універсальний дизайн для інклюзивного навчання [3].

Щоб застосувати інклюзивно-педагогічний підхід у традиційному навчанні, можна варіювати спосіб подачі змісту, варіювати методи навчання або варіювати методи оцінювання. Можна впроваджувати різні рішення, такі як ті, що представлені в світових педагогічних практиках, щоб зробити курс більш інклюзивним. Наприклад, на заняттях можна розглянути: субтитри відео або надати письмову стенограму розповіді, використовувати засіб перевірки доступності Microsoft, щоб виявляти та виправляти проблеми учнів зі спеціальними можливостями (за наявності), а також покращувати читабельність матеріалу, запропонувати автентичні ситуації (для педагогічної діяльності або

оцінювання), запропонуйте для оцінювання різноманітні методи або підходи (самостійна робота або аудіовізуальна презентація, самооцінка, спільна оцінка або оцінка вчителем тощо), використати цифрову корекцію (звуковий коментар або екранну корекцію) [2].

Переваги переосмислення традиційного навчання за допомогою інклюзивного підходу є визначальним для підвищення якості роботи та викладання, для прихильності до рефлексивного підходу до своєї ролі педагога, а також скорочення індивідуальних запитів на проживання та логістику.

Для учнів з особливими потребами інклюзивний підхід передбачає:

- підвищення самостійності і мотивації;
- зменшення стресу, пов'язаного із запитами на проживання;
- і підвищення мотивації та відданості.

Коли йдеться про дітей з особливими освітніми потребами, також не слід нехтувати частим використанням системи заохочень, похвал, позитивного підкріплення, щоб заохотити і виділити найменші успіхи, спрямованість навчання на практичну діяльність. Більшу частину часу, коли європейські фахівці працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, вони думають про завдання, розділені на менші, досяжні етапи, використання афективного навчання, адаптацію методів і засобів навчання, оцінки, а також про підтримку учня у становленні себе як члена групи [1, с. 195]. Крім того, необхідно добре організовувати групові заняття, що стимулюють спілкування і міжособистісні відносини (ігри, поїздки, позакласні заходи, спорт, командна діяльність), підтримувати дітей емоційно, використовувати просту мову, доступну учневі і його рівню розуміння. Важливим питанням є реагування на учня з фізіологічним розладом у класі. Наприклад, розміщення учнів із вадами зору за перші парти, поліпшення якості освітлення, адекватність методичних матеріалів - аспекти, які педагог не залишає без уваги при роботі з такими дітьми. Позиція фахівця з інклюзивної освіти повинна бути такою, щоб кожен учень міг бачити його, а в діалозі вчитель-учень вчитель повинен говорити, стоячи тільки обличчям до учнів. Ще одна перспектива, яку не може не

помітити вчитель, – це розміщення дітей з гіперактивністю та синдромом дефіциту уваги за перші парти, щоб не відволікати решту учнів та розміщувати їх поруч з учнями, які сприймаються колективом як позитивні зразки для наслідування [4, с. 516]. Заохочення будь-якої спроби спілкування, незалежно від його характеру, важливе для європейських фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Учитель повинен бути твердим, послідовним, використовувати розуміння і спокій як спосіб гасіння агресивного прояву учня, коментувати вчинок учня, а не його особистість. Вчителю бажано оцінити межу складності учня (не образити і не принизити його), використовувати доброзичливу міміку і відкритий настрій (не схрещувати руки і не хмурити погляд) [3].

В інклюзивному європейському підході всі учні вважаються однаково важливими, кожен має можливість цінувати свої якості, виходячи з передумови, що кожен учень здатний досягти чогось хорошого. Вважаємо, що не існує чітких інструкцій для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у загальноприйняту освіту. Ті, хто проявляють відкритість до цієї інтеграції, знаходять власні правильні стратегії. Кожна дитина має право на освіту і заслуговує на те, щоб їй дали шанс навчатися. Навчаючись разом, діти навчаються жити в суспільстві, приймати себе і допомагати один одному, коли це необхідно. Незначні відхилення від природних норм являють собою сильні бар'єри, які перешкоджають розвитку процесу інтеграції в загальноприйняте навчання дітей з психічними відхиленнями та/або поведінковими розладами. Необхідно в цій ситуації якомога швидше відмовитися від інерції, закладеної в освітній, культурній і соціальній діяльності, в якій беруть участь як діти-інваліди, так і їх сім'ї.

Список використаних джерел

1. Васильєва Г. Організаційно-педагогічні умови формування методичної компетентності працівників освіти інклюзивної форми навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2(106). С. 194-211. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4370/4639>.
2. Нічуговська Л. І., Ніколенко Л. М., Липа В. О. Підготовка майбутніх педагогів до інноваційної діяльності в сфері спеціальної освіти: можливості тренінгових технологій. *Вісник*

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 4. С. 37-43. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4370/4639>.

3. Пехарєва А. С., Цегельник Т. М., Сасенко Ю. О. Застосування компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів початкової школи в умовах розвитку інклюзивної освіти: досвід країн Східної Європи. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 39. С. 203–206. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763/1/%D0%A1%D0%B0%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

4. Сидоренко В. В. Розвиток педагогічного акмепрофесіогенезу в умовах формальної і неформальної післядипломної освіти. *Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти*: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2018. 516 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710310/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%D0%A1%D0%98%D0%94%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf>.

References

1. Vasylieva, H. 2021. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannya metodychnoi kompetentnosti pratsivnykiv osvity inkliuzyvnoi formy navchannia [Organizational and pedagogical conditions of formation of methodical competence of education workers of inclusive form of education]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 2(106), pp. 194-211. Available at: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4370/4639>.

2. Nichuhovska, L. I., Nikolenko, L. M., and Lypa, V. O. 2021. Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do innovatsiinoi diialnosti v sferi spetsialnoi osvity: mozhlyvosti treninhovykh tekhnolohii [Preparation of future teachers for innovative activities in the field of special education: possibilities of training technologies]. *Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series: Pedagogical sciences*, 4, pp. 37-43. Available at: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4370/4639>.

3. Piekharieva, A. S., Tsehelnyk, T. M., and Saienko, Yu. O. 2021. Zastosuvannya kompetentnisnogo pidkhdou v pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv pochatkovoї shkoly v umovakh rozvytku inkliuzyvnoi osvity: dosvid krain Skhidnoi Yevropy [The application of the competence approach in the training of future primary school teachers in the conditions of the development of inclusive education: the experience of the countries of Eastern Europe]. *Innovative pedagogy*, 39. pp. 203–206. Available at: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12763/1/%D0%A1%D0%B0%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

4. Sydorenko, V. V. 2018. *Rozvytok pedahohichnoho akmeprofesiohenezu v umovakh formalnoi i neformalnoi pisliadyplomnoi osvity* [The development of pedagogical acmeprofessionogenesis in the conditions of formal and informal postgraduate education]. Theory and methodology of professional and pedagogical training of educational personnel. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/710310/1/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%D0%A1%D0%98%D0%94%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%9D%D0%9A%D0%9E.pdf>.

УДК [616-084:616.89-008.434]-053.31(045)

**РАННЄ ВИЯВЛЕННЯ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ
МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ В ПЕРШІ РОКИ ЖИТТЯ ДИТИНИ**

Кас'яненко О.М., Джус Д.

**EARLY DETECTION AND MAIN DIRECTIONS OF PREVENTION
OF SPEECH DISORDERS IN THE FIRST YEARS OF A CHILD'S LIFE**

Kasianenko Oksana, Dzhus Diana

У статті розглядається одне із пріоритетних завдань спеціальної освіти – необхідність створення умов для раннього виявлення мовленнєвих порушень в перші роки життя дитини. Профілактика порушень мовлення, як і профілактика будь-яких захворювань або патологічних станів, базується на виключенні з життя дитини тих причин, які можуть призвести до виникнення патології. Розглянуто рекомендації щодо попередження появи вторинних і третинних порушень мовлення. На основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми, авторами визначено напрями корекційної роботи з дітьми-логопатами раннього віку.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, діти «групи ризику», раннє втручання, вторинні відхилення, критерії обстеження, корекційна робота.

The article discusses one of the priority tasks of special education – the need to create conditions for early detection of speech disorders in the first years of a child's life. Prevention of speech disorders, as well as prevention of any diseases or pathological conditions, is based on the elimination of those causes from the child's life that can lead to the onset of pathology. The article analyses the main directions of speech therapy work to prevent speech disorders in young children. Recommendations for the prevention of secondary and tertiary speech disorders are considered. It is proved that a child with developmental disorders who receives qualified assistance from an early age has greater opportunities to achieve the optimal level of general development. Based on the analysis of psychological, pedagogical and methodological literature on the problem under study, the authors have identified areas of correctional work with young children with speech impairments.

Key words: speech development, children at risk, early intervention, secondary deviations, examination criteria, correctional work.

Пріоритетність мовлення в становленні дошкільника як особистості є беззаперечною. Мовлення є однією з найскладніших форм вищих психічних функцій. Дитина дошкільного віку природно активно засвоює мовлення, оскільки це зумовлено її потребами у пізнанні, комунікації, самореалізації. Мовлення сприяє формуванню її інтелектуального потенціалу, збільшує пізнавальну активність, якісно розширює світогляд, стимулює і збагачує комунікативні навички.

Разом з цим зростає і кількість дітей дошкільного віку, що мають ті чи інші порушення мовленнєвого розвитку. Щороку дефектологи, логопеди-практики фіксують зміну вікових параметрів відхилень, перебігу мовленнєвого порушення. Причому змінюється не лише клінічна картина певної вади, а й спостерігаються нові модифікації патологій розвитку мовлення у вигляді їх поєднання з гіперактивністю, перинатальними ураженнями мозку, ММД і т.д.

У переддошкільному віці оволодіння мовленням, як засобом спілкування, представляє провідну лінію розвитку дитини. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей з відхиленнями у фізичному або психічному розвитку. Це стосується і дітей з мовленнєвою патологією.

Мовлення – складна функціональна система, для формування якої потрібен своєчасний розвиток відповідних мозкових структур, їх співдружність, достатній розвиток мовленнєвого апарату, поєднання вищезазначених компонентів з умовами позитивного соціально-психологічного впливу.

На сьогоднішній день одним з пріоритетних завдань спеціальної освіти є створення умов для раннього виявлення, корекції та компенсації вторинних відхилень в розвитку немовлят та дітей раннього віку.

Вік від народження до 3-х років, який прийнято називати «раннім віком», має особливе значення в житті дитини, оскільки є сензитивним, критичним періодом для стрімкого психічного та фізичного розвитку, коли відбувається становлення дитини як особистості (Bzoch.K.&League.R., Engle P.L., Shonkoff J.P., Phillips D.A.). Центральну лінію розвитку займає інтенсивне формування мовлення в перші роки життя дитини. Функція мовлення є найбільш ранньою, а відтого найбільш вразливою, тому різноманітні негативні впливи у внутріутробному періоді, під час пологів та в перші роки життя дитини можуть призвести до порушення мовленнєвого розвитку. Своєчасне виявлення таких дітей і проведення відповідних корекційних, а часто і медичних заходів може значною мірою прискорити хід їх мовленнєвого і розумового розвитку [5, с.21].

Статистика показує, що спостерігається збільшення кількості дітей-

дошкільників з відставанням у формуванні мовленнєвих навичок, внаслідок чого виникають порушення мовлення різного генезу, які в подальшому можуть призвести до неможливості повноцінного використання мовлення як засобу спілкування. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність створення нових моделей, пошуку нових форм і технологій профілактичної (пропедевтичної), корекційно-медико-педагогічної та реабілітаційної роботи з дітьми раннього віку, які мають відхилення в розвитку, у тому числі й порушення мовлення [3].

Здійснивши аналіз наукових досліджень, можна з впевненістю сказати, що відсутність профілактичних заходів по попередженню мовленнєвих порушень в ранньому дошкільному віці може привести до появи порушення процесу спілкування, труднощів адаптації в дитячому колективі, мовленнєвого негативізму, вторинної затримки пізнавальної діяльності, труднощів у формуванні писемного мовлення і словесно-логічного мислення.

Науковці зазначають, що у дітей «групи ризику» у ранньому дитинстві виявляються різні прояви домовленнєвого та мовленнєвого дизонтогенезу у вигляді запізненого формування домовленнєвих вокалізацій, несвоєчасне становлення імпресивного словника, пізнє формування активного мовлення, одноманітність, інтонаційна бідність гуління та белькотіння [3, с.22-23].

Логопедичну роботу з профілактики мовленнєвих порушень у дітей раннього віку слід будувати з врахуванням основних положень спеціальної педагогіки в області раннього втручання (раннє ціленаправлене й диференційоване «покрокове» навчання; використання специфічних методик, прийомів, засобів навчання; більш глибока диференціація та індивідуалізація навчання; обов'язкове включення батьків в розвиваючий процес).

В спеціальній літературі питання розвитку мовлення, його діагностики, корекції та профілактики мовленнєвих порушень у дітей раннього віку відображено в працях багатьох авторів. Спеціалісти виділяють наступні напрями профілактичної та розвиваючої роботи з дітьми раннього віку: розвиток зорового і слухового сприйняття, нормалізація м'язового тону і роботи органів артикуляційного апарату, кистей і пальців рук, розвиток

загальних рухових навичок та дій з предметами, нормалізація дихання, розвиток розуміння мовлення і передумов активного мовлення, розвиток емоційних реакцій і взаємодії дорослого та дитини [1].

Розвиток мовлення в дитини починається вже з першим криком при її народженні. Від народження до 1 року закладається основа мовленнєвої функціональної системи, її структура та співвідношення з іншими психічними функціями. У подальшому вона проходить певні етапи свого розвитку [2, с.24-25].

Аналіз анамнестичних і медичних даних свідчить, що відхилення в розвитку обумовлені не тільки органічними ураженнями центральної нервової системи дітей, але й соціально-педагогічними факторами. Принцип єдності біологічного й соціального процесів формування психічних (у тому числі й мовленнєвих) процесів дає змогу визначити вплив мовленнєвого оточення, спілкування, емоційного контакту та інших чинників на дозрівання мовленнєвої системи. Найбільші труднощі в дошкільнят спостерігаються в активному мовленні й сенсомоторному розвитку.

Велике значення має рання діагностика порушень розвитку мовлення. Мовленнєві дефекти, виявлені тільки під час вступу дитини до школи або в молодших класах, важко компенсувати через втрату сенситивного періоду. Якщо відхилення виявляють у дитини в ясельному періоді або дошкільному віці, то рання медична й педагогічна корекція значно підвищує ймовірність повноцінного навчання їх у школі.

Коли йдеться про дитину з порушеннями мовлення нерідко доводиться чути від батьків: «Сам вибалакається. Я взагалі почав розмовляти після 5 років». Таке ставлення може дорого коштувати дитині, бо є такі діти, у яких без допомоги фахівця, мовлення так і не сформується. Це, у першу чергу, діти з органічними ураженнями ЦНС, зниженням слуху, затримками психічного розвитку різного генезу, зниженням інтелекту [6].

До групи ризику попадають діти, якічують, але виховуються глухими батьками, або батьками, які самі мають вади мовлення. Звернення до

спеціалістів допоможе точніше визначитись з мовленнєвою проблемою та прискорити її вирішення.

Фахівці рекомендують батькам дітей до 3-х років звернутися до спеціалістів, якщо:

- дитина не розмовляє;
- відстає в мовленнєвому розвитку з нез'ясованих причин;
- має порушення зору або слуху;
- дитина у певних обставинах обмежений у спілкуванні з дорослими;
- хірург дитячої районної поліклініки наполегливо рекомендує підрізати дитині під'язикову зв'язку;

• поставлений діагноз «дитячий церебральний параліч» або зниження інтелекту» [9, с.23].

Профілактика порушень мовлення, як і профілактика будь-яких захворювань або патологічних станів, базується на виключенні, по можливості, з життя дитини тих причин, які можуть призвести до виникнення патології. Це так звана первинна профілактика, при успішному проведенні якої мовленнєві розлади не виникають.

Але попередити виникнення мовленнєвих порушень не завжди вдається, і в цих випадках говорять про вторинну профілактику. Її завдання – пом'якшення несприятливих наслідків вже діючих шкідливих чинників та попередження появи вторинних і третинних порушень мовлення на основі вже існуючих.

Існує ще й третинна профілактика, завданням якої є недопущення повернення вже скорегованих мовленнєвих розладів, що може трапитись при недостатньому закріпленні досягнутих результатів.

Розглянемо кожний з цих видів профілактики.

1. Первинна профілактика:

а) Профілактика до народження дитини:

- моніторинг здоров'я майбутніх батьків (спадковість, шкідливі звички, дотримання вагітною жінкою здорового способу життя, уникання стресів тощо).

б) Профілактика після народження дитини:

- піклування про фізичне та нервово-психічне здоров'я дитини;
- спостереження за раннім розвитком дитини (тримає голівку, сидить, ходить, перші звуконаслідування, слова, фразове мовлення тощо);
- створення необхідних соціально-побутових умов для правильного мовленнєвого розвитку дитини.

Вирішення першого з названих завдань передбачає:

- попередження забоїв голови;
- уникання різних захворювань і дитячих інфекцій (дотримання строків профілактичного щеплення, виключення контактів з хворими та інші);
- охорону органів слуху від простудних захворювань, від попадання чужорідних предметів, від зайвого шуму, а також своєчасне лікування вушних захворювань);
- виключення випадків смоктання пальців або постійного підкладання руки під одну і ту ж щічку під час сну (останнє може призвести до перехресного прикусу);
- раннє протезування зубів у разі їх передчасної втрати, оскільки втрата зубів у дітей призводить до значної деформації сусідніх зубів і щелеп (не мається на увазі вікова зміна зубів);
- своєчасне оперування розщеплень верхньої губи та піднебіння, якщо вони є у дитини;
- своєчасне підрізання короткої або прирощеної під'язикової зв'язки (не пізніше 4-5 років, оскільки до цього часу у дитини повинні з'явитися звуки верхнього підйому);
- охорону голосового апарату від нежиті, попадання пилу, голосового перевантаження;

- охорону нервової системи дитини (виключення криків, залякування, страшних розповідей, щадний режим під час хвороби та після неї). Цей розділ профілактики особливо важливий для попередження усілякого роду невротичних мовленнєвих порушень, в першу чергу.

Піклування про правильний мовленнєвий розвиток дитини – це:

- забезпечення сприятливого мовленнєвого оточення, як необхідного взірця для наслідування (в разі відсутності порушень мовлення в оточуючих дитину людей);

- заохочування лепетання мімікою радощів;

- виховання спрямованості на сприйняття мовлення оточуючих, для чого потрібно якомога більше розмовляти з дитиною, починаючи з перших днів її життя;

- уповільнене й чітке вимовляння дорослими простих слів, пов'язаних з конкретною життєвою ситуацією, а також розбірливе називання оточуючих предметів та виконуваних дій, що допоможе дитині поступово оволодіти мовленням;

- ясне та чітке промовляння дорослими слів, які дитина вимовляє неправильно;

- призвичаювання дитини під час бесіди дивитися в обличчя співрозмовника, оскільки зорове сприйняття артикуляції сприяє більш точному та швидкому її засвоєнню;

- систематичне створення ситуацій, у яких дитина висловлює своє прохання словесно (дорослим не слід намагатися розуміти її з півслова і тим більш з одного жесту або погляду), саме оточення повинно викликати в неї необхідність мовленнєвого спілкування («розмова» з іграшками, тваринами тощо);

- повне виключення випадків сюсюкання з дітьми, яке позбавляє їх правильного взірця до наслідування;

- заняття музикою, ритмікою, співами, що сприяє розвитку мовленнєвого дихання, сили голосу, тембру, модуляції, а також попереджує нерозбірливість мовлення;

- розвиток тонкої дрібної моторики, яка відіграє важливу роль в оволодінні повноцінним мовленням.

2. Вторинна профілактика.

Якщо, незважаючи на вжиті профілактичні заходи, несприятливі фактори мали місце, слід негайно починати вторинну профілактику, спрямовану на попередження подальшого розвитку порушень, які вже виникли [10, с.12].

Дитячий мозок має велику пластичність, гнучкість, здатність до розвитку. У силу цього багато уражень можуть зникнути, або не лишити після себе помітних слідів.

Велике значення в такій компенсації належить створенню сприятливих соціально-побутових умов, у яких росте й розвивається дитина. Якщо ж ці умови будуть незадовільними, то на компенсацію розраховувати не доводиться, швидше навпаки – відхилення, які вже є, будуть тільки посилюватися.

Таким чином, якщо в матері були проблеми під час вагітності, пологів або в ранньому періоді розвитку дитини, слід докласти максимум зусиль для того, щоб забезпечити відповідне комфортне середовище для подальшого розвитку дитини.

Не менш важливе значення має своєчасна медична корекція. У наш час існує багато медикаментозних засобів та препаратів, що сприяють більш швидкому дозріванню певних мозкових структур та нормалізації їх функцій. У переважній більшості випадків усе це разом узятє дозволяє повністю подолати або значно пом'якшити негативний вплив шкідливих чинників на весь хід подальшого мовленнєвого розвитку дитини [4].

3. Третинна профілактика.

Третинна профілактика – це попередження рецидивів (повернень) вже скорегованих мовленнєвих розладів. Такі рецидиви мають місце у випадках недостатнього закріплення результатів логопедичної роботи або при особливо

несприятливих життєвих ситуаціях, які можуть порушити механізм компенсації. Частіше за все це спостерігається при заїканні. У цьому випадку важливо розуміти, що тільки-но засвоєні навички правильного мовлення є дуже нестійкими, і для їх повної автоматизації потрібен певний час і постійна робота із закріплення.

Для забезпечення корекційного навчання та виховання дітей із порушеннями в мовленнєвому розвитку в Україні функціонує розгалужена мережа логопедичних закладів. Це – дошкільні навчальні заклади компенсуючого призначення, спеціальні групи при дошкільних закладах загального типу, логопедичні пункти при поліклініках, навчальних закладах.

Як правило, до логопедичних груп зараховуються діти з 4-х років. Можливість отримати корекційну допомогу з 2-х років мають тільки діти зі складними порушеннями мовлення (при заїканні, загальному недорозвитку мовлення, алалії, ринолалії, дизартрії). Нині започатковується нова форма корекційної роботи, яка полягає у створенні діагностичних груп дітей дошкільного віку з відповідним медичним обслуговуванням.

Але значна частина дітей з проблемами в розвитку попадає в поле зору педагогів тільки після 3-х років, оскільки переважно спостерігається в дитячих поліклініках, де в даний час не передбачена психолого-педагогічна діагностика. А отже, втрачається найважливіший сенситивний період у формуванні психомоторних функцій. Досвід свідчить, що дитина з порушеннями розвитку, яка одержує кваліфіковану допомогу з раннього віку, має більші можливості для досягнення оптимально можливого для неї рівня загального розвитку.

Тому в системі корекційної допомоги необхідно розвивати новий структурний елемент – служби раннього втручання.

Розуміючи важливість раннього виявлення і надання комплексної допомоги родинам, Інклюзивно-ресурсний центр розширює форми своєї роботи в цьому напрямку. Зокрема, налагоджена співпраця з дитячою обласною клінічною лікарнею. Спільно з практичним психологом, логопедом та неврологом закладу консультанти ІРЦ здійснюють обстеження дітей раннього

віку, які відносяться до «групи ризику». Це, у першу чергу, діти з наслідками раннього органічного ураження центральної нервової системи, порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату [4, с.58].

Вивчення дитини починається з бесіди з батьками, під час якої збирається анамнез, з'ясовуються умови життя, методи виховання в родині.

Залежно від віку дитини, під час обстеження звертається увага на наступні критерії та особливості:

I. У домовленнєвому періоді:

- дзвінкий чи глухий тембр голосу в дитини;
- наявність гуління чи лепетання;
- реагування дитини на інтонацію;
- чи відшукує джерело звуку у просторі;
- виконання елементарних інструкцій (дати ручку, включитися в гру «Ку-ку»);
- маніпулювання з іграшками (перекладає з руки в руку, постукує іграшкою по іграшці).

Критерії обстеження у віці від 11 до 13 місяців:

- наявність звуконаслідування;
- уміння робити вибір з іграшок за інструкцією;
- виконання дитиною елементарних вербальних інструкцій («Дай мамі ляльку», «Візьми м'ячик»);
- виконання дитиною простих маніпуляцій з іграшками за вербальними інструкціями.

II. Для вивчення дітей другого та подальших років життя застосовується загальноприйнята методика – обстежується стан активного мовлення:

- склад слова (складова та звукова структура);
- самостійна та відображена вимова;
- структура речень (наявність аграматизмів, розгорнутими чи нерозгорнутими реченнями користується);
- стан звуковимови;

- словник.

На підставі отриманих результатів для кожної дитини розробляється план корекційної роботи. Для дітей раннього віку вона проводиться за такими напрямками:

1. Розвиток орієнтовних реакцій.
2. Стимуляція голосових реакцій.
3. Стимуляція лепетання.
4. Розвиток діяльності наслідування.
5. Формування предметно-дієвого спілкування дитини з дорослими.
6. Розвиток активного мовлення.

Для роботи з дітьми старшого віку додаються такі напрями:

1. Маніпулювання іграшками.
2. Конструювання.
3. Малювання та розфарбовування.
4. Ігри з мовленнєвим супроводом («Ку-ку», «Ладусі», «Сорока-ворона»).

Поступово завдання ускладнюються залежно від розвитку дитини.

При виявленні порушень у домовленнєвий період корекційну роботу необхідно спрямувати на розвиток сенсорних можливостей дитини та розвиток емоційного спілкування. Тому батькам одразу даються рекомендації:

- розмовляти з дитиною, наспівувати, нахилившись до неї, викликати зосередженість та посмішку;
- спонукати до стеження за яскравим предметом, що рухається (на відстані 50-60 см);
- заохочувати дитину до пошуку дорослого, який розмовляє з нею і рухається навколо манежу (2,5-3,5 міс.);
- спонукати малюка прислухатися до звуків, що видають різні предмети (дзвіночок, дудочка тощо), повертати голову в бік джерела звуку (3 міс.);
- показувати дитині, яка перебуває в різних положеннях (лежить, сидить) яскраві іграшки, різні за формою, розміром, кольором;

- ознайомлювати з іменами дітей і дорослих (з 8 міс.);
- звертаючись до дитини, вимовляти окремі склади (мама, ба-ба та ін.), спонукати її до повторення;
- учити знаходити за словом дорослого серед кількох іграшок одну (з 8-9 міс.);
- вимовляти за наслідуванням склади, короткі слова, що їх діти вже знають (з 8-8,5 міс.);
- розвивати дрібну моторику (пальчикова гімнастика) [8].

Ще однією формою надання ранньої допомоги є проведення корекційних занять в умовах консультації, які в першу чергу спрямовані на накопичення в імпресивному та експресивному мовленні елементарного словника.

Поступово до занять можна включити маленькі інсценівки, які відображають знайомі побутові ситуації (2-3 дії). При цьому дорослий учить розуміти зміст речень, підкріплюючи їх наочними, розгорнутими діями.

Під час занять потрібно домагатися від дітей, щоб вони переходили від спілкування жестами та мімікою до спілкування за допомогою доступних мовних засобів.

Корекційну роботу з дітьми, у яких під час обстеження виявлено затримку мовленнєвого розвитку або загальний недорозвиток мовлення, можна поділити на 2 частини: формування ігрового процесу; формування мовлення як засобу спілкування на фоні гри.

З перших занять проводиться словникова робота (словник складається логопедом). Цей період називається періодом немовного спілкування і триває приблизно 2-3 тижні.

Індивідуально підібраний для дитини словник повторюється регулярно в певній послідовності – предмет, потім дія. Питальна форма пропонується в останню чергу, коли дія з предметом (іграшкою) добре засвоєна дитиною і може бути відтворена самостійно. Від конкретного предмета поступово переходять до його зображення на малюнку, від дій з іграшками – до утворення

фраз за малюнками, на яких зображені аналогічні дії.

Навчання дітей раннього віку правильному мовленню завжди проводиться в ігровій формі, проте ці ігри не є довільними, це керований процес, у якому крім навичок мовленнєвого спілкування розвиваються пам'ять, увага, спостережливість, мислення [7].

Система раннього втручання передбачає створення оптимальних умов для виявлення, профілактики та корекції мовленнєвих порушень у дітей, соціальної адаптації та інтеграції в загальноосвітній простір.

Аналізуючи вищевикладений матеріал можна зробити висновок, що робота з профілактики мовленнєвих порушень в перші роки життя дитини повинна проводитися комплексно, тобто включати своєчасну логопедичну діяльність, спрямовану на удосконалення різних сторін і якості процесу формування мовлення та паралельну корекцію та розвиток інших психічних функцій, таких як слухомовленнєва увага і зорова увага, зорова і слухова пам'ять, словесно-логічне мислення. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексної роботи логопедів, психологів, дефектологів, педагогів закладів дошкільної освіти та батьків.

Таким чином, своєчасно проведена робота з профілактики мовленнєвих порушень, починаючи з раннього віку, значно скорочує кількість дітей, стан мовлення яких в старшому дошкільному віці потребує корекції.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 року. URL: <http://surl.li/jyzzr>.
2. Бастун Н. А. Служби раннього втручання в Україні: шлях до інтеграції / за наук. ред. Н.А. Бастун. Київ: ІКЦ «Леста», 2005. 184 с.
3. Березан О. І. Неврологічні основи логопедії: навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 «Корекційна освіта». Полтава: Друкарня ПП Ткалич А.М., 2017. 92 с.
4. Заплатна С. М. До проблем логопедичної діагностики дітей із порушенням мовленнєвого розвитку. *Теорія практика сучасної логопедії*: збірник наукових праць. 2018. Вип. 2. С. 56-63.
5. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навчально-методичний посібник / О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, І. В. Бобренко, О. І. Мякушко, І. В. Сухіна, С. В. Трикоз; за наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
6. Кудярьська Т. Р. Врахування структури дефекту під час організації корекційної роботи. *Логопед*. 2018. № 2. С. 2-4.
7. Рібцун Ю. В. Концептуальні підходи до організації ігор-занять в умовах логопедичної групи спеціального ЗДО компенсуючого типу. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та вихов.* 2011. № 4. С. 6-9.

8. Рібцун Ю. В. Методичні аспекти організації та проведення ігор-занять у логопедичній групі. *Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі*: зб. наук. ст. Харків: ХНПУ; ХОГОКЗ, 2012. С. 255-258.

9. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2013. № 3. С. 21-23.

10. Соха Н. В. Необхідність та значення ранньої діагностики і профілактики мовленнєвих порушень. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: The 4-th International scientific and practical conference*, September 25-27, 2021. Berlin, Germany: MDPC Publishing, 2021. С. 153–156.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity vid 12 sichnia 2021 roku [Basic component of preschool education from January 12, 2021]. Available at: <http://surl.li/jvzr>.

2. Bastun, N. A. 2005. *Sluzhby rannoho vtruchannia v Ukraini: shliakh do intehtatsii* [Early intervention services in Ukraine: the path to integration]. Kyiv: ITC "Lesta".

3. Berezan, O. I. 2017. *Nevrolohichni osnovy lohopedii* [Neurological foundations of speech therapy]. Poltava: Printing house PP Tkalych A.M.

4. Zaplatna, S. M. 2018. Do problem lohopedychnoi diahnostryky ditei iz porushenniam movlennievoho rozvytku [To the problems of speech therapy diagnosis of children with impaired speech development]. *Theory and practice of modern speech therapy*, 2, pp. 56-63.

5. Chebotarova, O. V., Blech, H. O., Hladchenko, I. V., Bobrenko, I. V., Miakushko, O. I., Sukhina, I. V., and Trykoz, S. V.; Chebotarova O. V., Miakushko O. I. eds., 2020. *Korektsiino-rozvyvalni tekhnolohii navchannia ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku* [Corrective and developmental technologies of teaching children with complex developmental disorders]. Kyiv: ISPP named after Mykola Yarmachenko National Academy of Sciences of Ukraine.

6. Kudianska, T. R. 2018. Vrakhuvannia struktury defektu pid chas orhanizatsii korektsiinoi roboty [Taking into account the structure of the defect during the organization of corrective work]. *Speech therapist*, 2, pp. 2-4.

7. Ribtsun, Yu. V. 2011. Kontseptualni pidkhody do orhanizatsii ihor-zaniat v umovakh lohopedychnoi hrupy spetsialnoho ZDO kompensuiuchoho typu [Conceptual approaches to the organization of games-classes in the conditions of a speech therapy group of a special compensatory type of PLD]. *Defectology. A special child: education. and education*, 4, pp. 6-9.

8. Ribtsun, Yu.V. 2012. Metodychni aspekty orhanizatsii ta provedennia ihor-zaniat u lohopedychnii hrupi [Methodical aspects of organizing and conducting games-classes in the speech therapy group]. *Psychological and pedagogical problems in the educational process*, pp. 255-258.

9. Sobotovych, Ye.F. 2013. Normatyvni pokaznyky movlennievoho rozvytku (v yoho fonetyko-fonematychnii lantsi) ditei doshkilnoho viku [Normative indicators of speech development (in its phonetic-phonemic link) of preschool children]. *Defectology*, 3, pp. 21-23.

10. Sokha, N. V. 2021. Neobkhdnist ta znachennia rannoi diahnostryky i profilaktyky movlennievvykh porushen [The necessity and importance of early diagnosis and prevention of speech disorders]. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects: The 4-th International scientific and practical conference*, September 25-27, 2021, Berlin, Germany: MDPC Publishing.

УДК [37.091.313:37.016:3]:908(045)

**КРАЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У ЗМІСТІ ІНТЕГРОВАНОГО
КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

Кузьма-Качур М. І.

**LOCAL HISTORY COMPONENT IN THE CONTENT OF THE
INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD"**

Kuzma-Kachur Mariia

В статті здійснено аналіз змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з метою виявлення в ньому можливостей використання краєзнавчого компонента. Автор обґрунтовує раціональне поєднання різноманітних напрямів краєзнавства та наводить приклад застосування його компонентів на інтеграційній основі з метою покращення якості сприйняття і засвоєння навчального матеріалу теми «Який в осені святковий календар».

Ключові слова: краєзнавчий компонент, освітні галузі початкової школи, краєзнавча складова, інтегрований курс «Я досліджую світ».

The article analyzes the content of the integrated course "I explore the world" in order to identify the possibilities of using the local history component in it. Attention is focused on possible ways of introducing local history into the educational process of the course through: introducing it into the content of topics and conducting local history research during excursion lessons, thinking lessons in nature, hiking and during research on ecological trails, project activities. The author substantiates the rational combination of various areas of local lore and gives an example of the use of its components on an integration basis in order to improve the quality of perception and assimilation of the educational material of the topic "What is the holiday calendar in autumn".

Keywords: local history component, educational branches of primary school, local history component, integrated course "I explore the world".

Ми живемо в період глобальних змін в освіті, які впливають на мислення, спілкування, розуміння добробуту (як зовнішнього, так і внутрішнього), бачення майбутнього – всього того, що змінює наше життя. Нові концептуальні засади розвитку освіти, які базуються нормативними документами (Національною доктриною розвитку освіти в Україні, Державним стандартом початкової загальної освіти, Концепцією національного виховання та іншими законодавчими актами) проголошують освітніми пріоритетами забезпечення гармонійного і всебічного розвитку здобувача освіти, формування в нього цілісної картини світу. Згідно означених засад, любов до рідного краю, знання культурно-історичних традицій, етнічної спадщини є одним з аспектів, який сприяє гуманізації змісту освітніх галузей початкової школи загалом, та інтегрованого курсу «Я досліджую світ» зокрема.

На сучасному етапі проблема краєзнавчої освіти та використання краєзнавчого компоненту у процесі засвоєння знань досліджується в таких аспектах: вплив краєзнавчого матеріалу на розвиток самостійності учнів описано в дослідженнях В. Буряк; формування пізнавальної активності здобувачів освіти при вивченні рідного краю є доробком О. Бородай, Н. Дрок та ін.; історико-філософські аспекти проблеми розвинуто в працях В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового та ін.; особливості вивчення рідного краю в початковій школі, дидактичні умови та методику використання краєзнавства у початкових класах описано у працях В. Ільченко, М. Кузьми-Качур, Т. Люріної, В. Молодиченка, Н. Огієнко, Т. Олексенко та ін.

Мета статті – описати можливості використання краєзнавчого компоненту в сучасних програмах інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та обґрунтувати раціональне поєднання різноманітних напрямів краєзнавства в реалізації освітніх і виховних завдань.

В сучасних реаліях реформування освітнього процесу та подій, пов'язаних з війною в Україні, необхідність та важливість використання компонентів краєзнавства сумнівів не викликає як у науковців, так і у педагогів-практиків. Це знайшло відображення і в навчальних програмах. Зокрема, в пояснювальній записці до програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ» одним із завдань виділено: «...виховання активної позиції щодо громадянської і соціальнокультурної належності себе і своєї родини до України, інтересу до пізнання історії та природи свого краю і країни; пошани до символів держави, ініціативної поведінки у громадських акціях, у відзначенні пам'ятних дат і подій» [1].

Згідно організації освітнього процесу початкової школи, краєзнавча робота в ній здійснюється кількома шляхами. По-перше: у Типових освітніх програмах, розроблених під керівництвом О.Савченко (НУШ І) та Р.Шияном (НУШ ІІ) і підручниках закладено можливості для створення навчальних ситуацій по вивченню природи, історії, побуту населення рідного краю. Програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ» передбачають змістові лінії,

теми яких у повній мірі можуть спиратися на краєзнавчий компонент (таблиця 1.):

Таблиця 1
Змістові лінії інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [1]

Я досліджую світ (НУШ І) (на інтеграційній основі)	Я досліджую світ (НУШ ІІ) (на предметній основі)
1 – 2 класи	1 – 2 класи
«Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Людина і природа»	Природнича ОГ: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі». Технологічна ОГ: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут». Інформатична ОГ: «Я у світі інформації», «Моя цифрова творчість», «Комунікація та співпраця», «Я і цифрові пристрої», «Відповідальність та безпека в інформаційному суспільстві». Соціальна та здоров'язбережувальна ОГ: «Безпека», «Здоров'я», «Добробут». Громадянська та історична: «Я – людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина», «Моя шкільна і місцева громади», «Ми – громадяни України. Ми – європейці».
3 – 4 класи	3 – 4 класи
«Людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ», «Природа», «Людина і природа»	Природнича ОГ: «Я пізнаю природу», «Я у природі», «Я у рукотворному світі». Технологічна ОГ: «Технічна творчість і техніка», «Світ технологій», «Світ ремесел», «Побут». Соціальна та здоров'язбережувальна ОГ: «Безпека», «Здоров'я», «Добробут». Громадянська та історична: «Я – людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина», «Моя шкільна і місцева громади», «Ми – громадяни України. Ми – європейці».

Використання можливостей краєзнавства на уроках певною мірою залежить від теми. Як зазначено у [2, с.67], «справжнє пізнання свого рідного краю вимагає вивчення його історії, культури, особливості природи, довкілля в цілому. Адже засобами краєзнавчої діяльності вирішуються наступні завдання: відродження духовності, моральності, народних традицій і звичаїв; дослідження географічних особливостей, рослинного і тваринного світу рідного краю; засвоєння народного світосприймання і психології, народної культури і менталітету народу рідного краю як складника національної і загальної культури; вивчення історії рідного краю, дослідження її нерозкритих сторінок;

виховання потреби оберігати і примножувати природу; ознайомлення з діалектами рідного краю, творчістю майстрів народного слова; вивчення традицій національної пісенної культури, народної архітектури і побуту».

Наведемо приклади використання деяких напрямів краєзнавства. При вивченні теми «Який в осені святковий календар» (2клас) [3] можна використати:

- вірші: «Осіння пожежа» С. Жупанина, «Осінні акварелі» Ю. Боршош-Кум'ятського, «Осінні роси» В.Вовчок та ін. як компонент літературного краєзнавства;

- картини художників: «Осінній пейзаж» С. Микити, «Осінь. Скала» А. Ерделі, «Багряна осінь» Й.Бокшая та ін; засоби усної народної творчості про рідний край: казки, прикмети, скоромовки, легенди, тощо – компоненти фольклорно-мистецького краєзнавства;

- результати метеорологічних спостережень, описів фенологічних змін у природі – географічного краєзнавства;

- традиції відзначення пам'ятних та святкових днів – етнографічного краєзнавства.

По-друге: краєзнавчі дослідження здійснюються здобувачами початкової освіти під час уроків-екскурсій, уроків мислення серед природи, туристичних походів та під час досліджень на екологічних стежках, виконанні проектної діяльності, які не тільки поглиблюють предметні компетентності, а й впливають на формування високоморальної особистості молодшого школяра.

Таким чином, проведений нами аналіз змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» показав, що організація якісного навчального процесу не мислима без краєзнавчого компоненту як унікального дидактичного, так і мотиваційного засобу процесу навчання.

Отже, зміст краєзнавчого компоненту залежить виключно від змістової лінії кожної окремо взятої освітньої галузі. У переважній більшості тем курсу «Я досліджую світ» доцільним є використання в інтеграції різних напрямів краєзнавства, які можуть бути родзинкою стимулювання здобувачів освіти до

пізнання, мотивацією до активної пошукової та дослідницької діяльності, сприяти розвитку їхніх здібностей.

Стаття не вичерпує повністю зміст окресленої проблеми. Перспективними видаються дослідження щодо використання форм краєзнавчої роботи в умовах змішаного навчання.

Список використаних джерел

1. Типові освітні програми. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>
2. Кузьма-Качур М. І. Удосконалення у змісті освітніх галузей початкової школи краєзнавчої складової. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2011. Вип. 10(5). С. 66–74.
3. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Я досліджую світ: підруч. для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 1. Київ: Генеза, 2019. 144 с.

References

1. Typovi osvitni prohramy [Typical educational programs]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf>
2. Kuzma-Kachur, M. I. 2011. Udoskonalennia u zmisti osvitnikh haluzei pochatkovoї shkoly kraєznavchoї skladovoї [Improvement in the content of the educational branches of the local studies component of the elementary school]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and psychology*, 10(5), pp. 66–74.
3. Hilberh, T., Tarnavska, S., and Pavych, N. 2019. *Ya doslidzhuu svit. Ch. 1 [I explore the world. Part 1]*. Kyiv: Genesis.

УДК 37.015.31:612.821.3-057.87(045)

PROMOTING THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF STUDENTS USING PEDAGOGICAL KNOWLEDGE CONTENT

Mahdiuk Olha, Rogulska Oksana

СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Магдюк О. В., Рогульська О. О.

The article deals with the place of emotional intelligence in the process of future specialists in institutions of higher education training. The process of the development of emotional intelligence of future specialists in institutions of higher education has been studied. Stages and methods of students' emotional intelligence developing have been considered.

Key words: emotional intelligence, future specialists, training, institutions of higher education training.

Метою статті є проаналізувати процес розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців закладів вищої освіти. Як показує досвід вивчення емоційного інтелекту, процес розвитку емоційного інтелекту є не лінійним, а концентричним і відображає певну логіку побудови фахових дисциплін у програмі підготовки майбутніх спеціалістів. Авторами статті було наголошено, що процес розвитку емоційного інтелекту студентів має включати три етапи. У процесі розвитку емоційного інтелекту було розглянуто природу перцептивних, експресивних та емпатійних навичок об'єктів навчання. У ході дослідження встановлено, що існує взаємозв'язок між проблемно-активними педагогічними методами навчання та розвитком емоційного інтелекту студентів закладів вищої освіти.

Розглядаючи питання створення педагогічних умов у контексті розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців, авторами статті були зроблені висновки, що сучасне методичне забезпечення навчального процесу, міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, психологічний мікроклімат у студентських командах робить значний внесок у підвищення рівня підготовки студентів у закладах вищої освіти. При цьому педагогам необхідно звернути особливу увагу на впровадження особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до розвитку емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоційний інтелект, майбутні спеціалісти, навчання, заклади вищої освіти.

A question of successful future specialists' preparation has been the number one among scientists for more than one decade. Educators were looking for ways that would help the future specialist to realize themselves quickly, adapt to new conditions and be competitive in the labor market. In accordance to this at the beginning of the 21st century the problem of developing emotional intelligence is gaining popularity. Emotional intelligence is the ability of a person to be aware of his / her own emotions, manage them, strengthen the thinking process with the help of emotions, and also recognize the emotional states of others. Accordingly, emotional competence is a dynamic combination of knowledge, abilities, skills, ways of thinking, views, values and personal qualities that allow adequate action on the basis of processing of external and internal results of emotional information.

A person with a high level development of emotional intelligence and emotional competence is able to identify well his / her own and other people's emotions and feelings, has the skills of self-regulation of the emotional sphere, can influence feelings of others, capable of empathy. Listed characteristics allow easier adjustments of one's own behavior, increase its adaptability, which contributes to the easier achievement of the set goals between communication time, establishment of warm, trusting, long-term relationships with loved ones.

In a number of studies of foreign pedagogues and psychologists (D. Goleman, M. Brackett., J. Meyer, P. Seloway, D. Caruso, R. Warner, M. Zeidner) it has been established that a high level of emotional intelligence development contributes to success in various fields of human life. Therefore, specialists with a high level of development of emotional intelligence have expressed abilities to understand one's own emotions and the emotions of other people, to manage the emotional sphere, which causes higher adaptability and effectiveness in communication.

Despite the increasing interest of modern foreign and domestic scientists to this issue, the development of emotional intelligence of future specialists by means of disciplines of professional preparation is insufficiently covered, which determines the relevance of the study.

The purpose of the article is to analyze the process of the development of emotional intelligence of future specialists in institutions of higher education.

As experience of emotional intelligence studying shows, the process of developing emotional intelligence is not linear, but concentric and reflects the logic of building professional disciplines in curriculum of future specialists training.

The process of developing the emotional intelligence of students should include three stages [1, p. 68-74]:

Stage I – 'Knowledge of oneself' is aimed at awareness of one's emotions, development of the ability to trust oneself, perform self-analysis and the ability to identify and express one's feelings in words and establish feedback, analysis of one's values orientations, improvement of reflection skills.

Stage II – 'Managing one's emotions and feelings when interacting with other people'. It involves the development of the ability to control one's thoughts and manage one's emotions and behavior, manage one's state in difficult situations, the development of the ability to openly express one's opinion and feelings, as well as the ability to identify feelings and partner's emotions, formation of observation, etc.

Stage III – 'Development of the ability to recognize emotions of other people, to understand the feelings of the interlocutor'. This stage is designed to ensure the development of prognostic abilities, improvement of communicative culture,

development of the ability to build relationships with surrounding people, development of observation; development of the ability to understand and predict states, relations and human properties, development of skills, verbalization of the results of the display of observed states and relations.

The skills of emotional and psychological regulation include the ability to recognize one's emotions and emotions of other people, the ability to predict the possible emotional reactions of others, states and relationships, the strength of their manifestation, the ability to adequately respond to emotional changes.

Perceptive skills in professional activity consist of managing one's emotional perception and correctly assessing one's emotional mood; understanding the 'emotional subtext' of facial movements, smiles, gestures, partners' poses of communication.

Expressive skills are characterized by artistic skills qualities of a teacher and consist of the enrichment of verbal information with gestures and facial expressions; the ability to sense the state of a partner, as well as organize the contact with students using non-verbal manifestations, orientation in the environment, the ability to self-regulation.

Empathic skills are observed in the ability to understand the emotions and feelings of another person and their motives, person's eagerness to help another person using all possibilities [2, p.80-85].

In course of our study it was established that there is a relationship between problem-oriented and active pedagogical methods of learning and the development of emotional intelligence of students of these specialties.

The important thing is that emotional intelligence is not a judgment, but an opportunity. People are not born with a high level of emotional intelligence, so it can be learned. And of course, the best time for this is childhood. However, today, unfortunately, many things still remain somewhat problematic in determining the coefficient of emotional intelligence of a person and methods of its measurement. Among the psychodiagnostic methods and tests of foreign authors, the most famous are the following [3, p. 17-22]:

1. Methods that are aimed at studying individual characteristics of a person that are a part of emotional intelligence. They include the MEIS multifactor scale of emotional intelligence, which was developed in 1999 by J. Mayer, P. Salovey and D. Caruso [4, p. 3-31].

2. Methods based on self-analysis and self-assessment of the subjects. For example, the EQ-i questionnaire for determining the emotionality coefficient of R. Bar-On. It defines five main components of emotional intelligence: intrapersonal (self-esteem), interpersonal (compassion, responsibility), adaptation (ability to adapt one's emotions to new conditions), stress management (tolerance to stress) and general well-being, mood (level of optimism) [4, p. 3-31].

3. 'Multi-assessment' methods, which involve interviewing not only the subject, but also experts', i.e. people a person knows (parents, friends, colleagues). One of them is the Ei-360 test, which was developed in 2000 by J.P. Pauliu-Fry [5, p. 185-211].

The psychodiagnostic methods for researching emotional intelligence, which were developed by domestic scientists, deserve attention: the EmIn questionnaire by D. Lyusin, the method by M. Manoilova [3, p. 17-22]. Domestic researcher A. Kostiuk defines a number of development methods of emotional intelligence, namely [2, p.80-85]:

1. Development of self-awareness and the ability to manage emotions, i.e. skills of self-control, distraction from disturbing thoughts and direction of energy to action, not to anxiety. It helps to keep the pressure normal (of course, when it is not related to physiological reasons). Self-awareness promotes understanding of exchange of other people's emotions and draw correct conclusions in specific situations, which contributes to the choice of adequate behavior. One can develop self-control without giving too much importance to the situation. A person should remember that actual feelings are not always correct, so there is no need to worry.

2. Formation of the ability to realize and evaluate one's emotions and their intensity, starting from basic states, to perceive the surrounding world from different points of view. To do this, you need to ask yourself the question: 'What do I feel right

now?’, ‘Why do I feel this?’, ‘Am I perceiving the situation correctly?’, ‘Do I like the way I feel’, ‘How to change the feelings that cause discomfort for me and those around me with its manifestation?’

3. To learn to determine the source of emotions and the degree of intensity of emotion. The strength of an emotion can be measured on a scale from 1 to 10: from minimal intensity, when emotion management does not require effort, to very high, when the emotion is uncontrollable. This scale allows you to consciously assess the nuances of one’s feelings and helps to learn to reduce the relationship to this emotion to the optimal level.

4. The next step is to expand the range of emotions. It is important to make one’s own alphabet of emotions or use those already developed by specialists and experts; figure out which emotional state is most characteristic of you and how long a person feels an emotion he / she doesn’t like. Determine which positive function is performed by this emotion and what unresolved issues are you focusing on?

5. Attending trainings conducted by specialists in this field. The main means of training work are related to socio-psychological techniques reflection and socio-psychological perception – understanding of one’s own experiences, experiences of others in the process of communicative interaction [6, p. 116-123].

Among other methods that can be effective both for the teachers themselves and students in the process of emotional and social intelligence development are: respiratory exercises, art therapy, cinema therapy, mindfulness practices, non-violent methods communication, of course trainings.

Active learning through training practices is an important component of the method of educating students’ emotional intelligence. They denote educational strategies and methods that involve the active participation of students in the process of assimilation of the material, and not its passive and static consumption. Active learning has the following components: collective learning (group projects, discussions initiated by students, joint games); creative expression (art, music, writing, public actions). Active learning complements the rest of the educational trajectories and gives students the opportunity to directly, in practice, try and explore

what they learn at the level of concepts, as well as participate in practical exercises, which can then be reflected on [6, p. 116-123].

Games are of special importance in the development of students' emotional intelligence and training lessons. Games develop a sense of empathy for other participants, contribute to the development of emotional competence. Which form of the game will be chosen by teacher, depends on a number of factors, such as the age of the participants, the amount of time, topics and goals, the professionalism of the teacher himself / herself, sometimes situations in the classroom, which students often encounter and which must be analyzed in a playful way, etc. Combining game forms with art therapy methods is also interesting. A teacher can classify training activities with students depending on the role teacher-trainer, so the researchers distinguish such training paradigms as: training-dressage, training-tutoring, training-mentoring and training as the development of subjectivity. The last option is the most effective in developing of development of students' emotional intelligence development. In any case, the teacher should remember that training is aimed at the process of development, and not at a certain result.

Thus, considering the issue of the creation of pedagogical conditions in the context of the development of emotional intelligence of future specialists, we came to the conclusion that modern methodical support of the educational process, interpersonal interaction of its participants, and the psychological microclimate in the students' team will contribute significantly to the improvement of its level. At the same time, teachers need to pay special attention to the introduction of personally oriented and competence-based approaches to the development of emotional intelligence.

Список використаних джерел

1. Животенко Л. Розвиток емоційного інтелекту засобами арт-методів (на прикладі діяльності гуртка «Весела карусель» у КПДю). *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2016. Вип. 1. С. 68–74.
2. Зарицька В. Вплив емоційного інтелекту на розвиток професійної рефлексії особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди. Психологія*. 2013. Вип. 45(2). С. 80–85.
3. Зарицька В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій. *Теорія і практика сучасної психології*. 2010. Вип. 1. С. 17–22.
4. Mayer J., Salovey P. What is emotional intelligence? Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. New York: Basic Books, 1997. P. 3–31.

5. Salovey P., Mayer J. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality. 1990. P. 185–211.

6. Носенко Е. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, № 2(9/1). С. 116–123.

References

1. Zhivotenko, L. 2016. Rozvytok emotsiynoho intelektu zasobamy art-metodiv (na prykladi diyal'nosti hurtka "Vesela karusel" u KPDU) [Development of emotional intelligence by means of art methods (on the example of the activities of the 'Vesela Karusel' workshop at the KPDU)]. *Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*, 1, pp. 68–74.

2. Zarytska, V. 2013. Vplyv emotsiynoho intelektu na rozvytok profesiynoyi refleksiyi osobystosti [The influence of emotional intelligence on the development of professional reflection of personality]. *Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H. Skovoroda. Psychology*, 45(2), pp. 80–85.

3. Zarytska, V. 2010. Emotsiynyy intelekt: analiz naukovykh teoriy [Emotional intelligence: analysis of scientific theories]. *Theory and practice of modern psychology*, 1, pp. 17–22.

4. Mayer, J., and Salovey, P. 1997. *What is emotional intelligence? Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators*. New York: Basic Books.

5. Salovey, P., Mayer, J. 1990. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality.

6. Nosenko, E. 2012. Emotsiynyy intelekt yak forma proyavu vazhlyvoyi skladovoyi osobystishoho potentsialu – refleksyvnoyi svidomosti [Emotional intelligence as a form of manifestation of an important component of personal potential - reflexive consciousness]. *Bulletin of DNU. Pedagogy and psychology*, 20, 2(9/1), pp. 116–123.

УДК 339.9:004.9(045)

СВІТОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Мейсар А. А., Данилов В. О., Кузьма М. В.

WORLD ECONOMY IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES (THEORETICAL ASPECT)

Meisar Andrii, Danylov Viacheslav, Kuzma Mykhailo

Видатні економісти світу вважають, що головним драйвером цифрової революції сьогодні виступають передусім технології. В основі четвертої промислової революції, на думку більшості експертів, лежать цифрові технології. Вона базується на цифровій революції і включають новітні технології, що зумовлюють появу безпрецедентних змін парадигм в економіці, соціумі, бізнесі, в кожній людині. Враховуючи актуальність окресленого питання стаття спрямована на вивчення теоретичного аспекту цифрових технологій світової економіки та її прояви.

Ключові слова: цифрові технології, глобалізація, розвиток, торгівля, економіка, торгівля.

The purpose of the research is to solve the scientific task of identifying patterns and features of the digital transformation of the world economy. During the research, the methods of scientific knowledge, system analysis (deduction, induction, analysis, synthesis and others); statistical and econometric methods were used. The information base of the research was made up of the works of

Ukrainian and foreign scientists, regulatory and legal acts, materials of periodicals. The article theoretically substantiates that the digital transformation of the world economy is another stage of globalization, and its characteristic feature is the desire to overcome the limitations of economic expansion on the part of industrialized countries in the context of the existing technological system. The statement about the leading role of the largest IT transnational companies in the process of forming the digital infrastructure, the emergence of new markets and niches, the transformation of the function of technology from an auxiliary to a determining one has been substantiated. The theoretical significance of the research lies in the justification of the process of digital transformation of the world economy as a new model of global economic relations, the material basis of which is new digital technologies, and information acquires the status of a key resource in social and economic processes.

Key words: digital technologies, globalization, development, trade, economy, trade.

Постановка проблеми: актуальність, аналіз останніх досліджень, мета. В умовах для економічних суб'єктів стає важливим не сам факт володіння яким-небудь ресурсом, а наявність даних про цей ресурс і можливість його використання з метою планування своєї діяльності. Цифрова економіка сприяє розвитку нових моделей бізнесу, дозволяє поєднувати зусилля для створення інновацій, інвестування, пошуку співробітників, партнерів, ресурсів та ринків збуту. Цифрові технології можуть відігравати ключову роль у навчанні співробітників, обмін знаннями, реалізації інноваційних ідей, у тому числі й у соціальній сфері. Дану проблематику досліджували такі вітчизняні й вітчизняні вчені, як: Д. Белшоу, В. Биков, Р. Болдуїн, В. Г. Крибер, Б. Хейфец, О. Михайленко, І. Роберт, П. Самуельсон, Дж. Стоммел, Д. Тапскотт, М. Шишкіна, А. Яцишин та інші. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених цифровій трансформації світової економіки, низка аспектів потребує більш ретельного аналізу. Мета даного дослідження – розглянути теоретичні аспекти цифрової трансформації світової економіки, насамперед новітні технології.

Результати дослідження. В даний час людство вступає в один із найважливіших періодів своєї історії. Закінчується епоха екстенсивного зростання, індустріального розвитку. Індустріальна епоха спиралася на розширене відтворення та залучення до господарського обороту всіх доступних ресурсів. Але цей етап розвитку світового господарства завершується. Ще нещодавно промисловість вимагала створення гігантських підприємств та

соціальних структур, щоб повною мірою використати ефект масштабу. Масовість, стандартизація, взаємозамінність стали відмінними рисами другої половини 20 століття. У цій ситуації підвищується важливість технологій. Володіння високими технологіями, особливо лідерство у них, означає стратегічну перевагу у світі. Приблизно за 25 років Інтернет став невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, об'єднавши мільярди користувачів і компаній у всьому світі та призвів до вибухового зростання обсягів транскордонних цифрових потоків. Глобальні потоки товарів, послуг, фінансів, людей і даних підвищили світовий ВВП щонайменше на 10% за останнє десятиліття, причому внесок потоків даних у зростання ВВП майже відповідає вартості світової торгівлі фізичними товарами та послугами[1].

Так, нові передові виробничі технології, наприклад, робототехніка, 3D-принтинг, суттєво знижують частку трудових витрат у сукупних витратах, роблячи доцільним повернення деяких закордонних виробництв транснаціональних компаній до материнської юрисдикції чи сусідніх держав. Фактично адитивні технології скорочують глобальні виробничі ланцюжки і, відповідно, обсяги транскордонної торгівлі. Процес цифрової трансформації світової економіки проходить нерівномірно і йому різною мірою схильні до різних країн світу. У той час, як світ стає децентралізованішим політично і економічно, споживачі, послуги, технологічні процеси та бізнес продовжують цифрову інтеграцію. Одночасне зростання цифрової інтеграції та економічного націоналізму трансформують економічне, політичне та підприємницьке середовище, створюючи абсолютно нову модель глобалізації, для якої, зокрема, характерне уповільнення динаміки міжнародної торгівлі традиційними товарами та послугами на противагу інформаційним та ІТ-послугам.

Таке стрімке зростання світового обміну інформацією призводить до зростання їхньої сукупної частки у світовому ВВП. Тобто, інформаційні потоки стали відігравати не менш значущу роль у глобалізації, ніж торгівля товарами та послугами. Таким чином, цифрова трансформація світової економіки стає одним з головних двигунів зростання та розвитку через те, що вона сприяє

підвищенню конкурентоспроможності різних секторів, наданню нових можливостей для бізнесу та підприємців, відкриттю нових каналів доступу до зарубіжних ринків та до глобальних електронних ланцюжків створення вартості. Крім того, цифрова трансформація породжує нові інструменти виявлення хронічних проблем, що стримують процес розвитку.

Серед економістів, що відзначають нові тенденції у прояві глобалізації, слід назвати і Р. Болдуїна. У своїй книзі «Велика конвергенція: інформаційні технології та нова глобалізація» [4] він аналізує процес визрівання «нової» глобалізації, яка ґрунтується на інноваційних інформаційно-комунікаційних технологіях, що значно знизили витрати транскордонного перетікання технологій та ідей, їх застосування та адаптації за кордоном, що дозволило розділити виробництво на окремі етапи та призвело до створення на цій базі міжнародних виробничо-технологічних систем - глобальних ланцюжків створення вартості [3]. На думку Р. Болдуїна, незважаючи на наростаючі проблеми міжнародної торгової системи, виникнення тенденції деглобалізації та багатьох інших негативних тенденцій, процес глобалізації не згасає, а набуває нових рис і форм. Однією з них є різкий стрибок у розвитку нових технологій, включаючи «підривні», які значною мірою трансформують усталену промислово-торгову парадигму. Ключову роль тут відіграють технології, які дають можливість переступити через практично останню перешкоду для виходу на новий етап глобалізації завдяки значному зменшенню витрат на виконання людьми свого робочого функціоналу в територіально віддалених місцях (face-to-face costs). Технології хмарних обчислень, мобільного Інтернету, телеприсутності, дистанційно керованої робототехніки, віртуальної та доповненої реальності вже сьогодні надають можливість багато робочих завдань виконувати віддалено, за кордоном, без фізичної присутності в офісі [3]. Економіст прогнозує, що у майбутньому тиск на ринок праці здійснюватиметься за рахунок автоматизації доповненою не лише штучним інтелектом, а й технологіями дистанційного інтелекту. Р. Болдуїн прогнозує зростання частки віддаленої зайнятості для працівників фізичної праці, коли,

наприклад, оператори комплексів роботизованої охорони торгових центрів США зможуть перебувати у Мексиці, чи будь-якій іншій країні. Розширюється застосування технологій телемедицини. Технології віддаленої присутності також створюють нові можливості для роботи в офісах та університетах усього світу [4]. В даний час світ знаходиться на початку четвертого етапу глобалізації. Видається, що центрами нового етапу глобалізації є країни-генератори нових технологій: Північна Європа, Сполучені Штати Америки, частина Азії (включаючи Південну Корею та Японію). Безумовно, Китай на даний момент лідирує за масштабами економіки, чисельністю населення, промисловості та обсягами внутрішнього попиту на товари та послуги, але на користь США говорить світову технологічну першість; перевага за якісними показниками розвитку економіки, науки та техніки; її науково-технічне та економічне забезпечення, військова міць, а також лідируючі і поки що непохитні позиції у світових фінансах.

Конкурентоспроможність сучасної продукції та її якість швидше визначаються не реальними виробничими процесами, а ІТ-технологіями. У США зосереджено майже половину глобального ринку послуг, пов'язаних із програмуванням. Така перевага США дозволяє проводити цифрову експансію на менш розвинені країни і підвищувати їх залежність від своїх технологічних продуктів.

Технологічні, телекомунікаційні та банківські компанії лідирують у цифровій сфері, оскільки їх основні продукти та послуги вже здебільшого оцифровані. Для інших галузей шлях оцифровки є складнішим, враховуючи їх асортимент нецифрових продуктів. Також варто зазначити, що такі галузі як охорона здоров'я, промисловість та енергетика стикаються із серйозними проблемами при реалізації своїх цифрових стратегій, особливо коли йдеться про впровадження інноваційних технологій у основні процеси або реалізацію нових бізнес-можливостей [2].

Існуючі сьогодні бізнес-моделі призводять до того, що порушується робота традиційних галузей. Насамперед, це обумовлено тим, що горизонтальні

платформи роблять роботу гравців, які повільно реагують на ринкові зміни, неможливою. За рахунок того, що між споживачами почали здійснюватись транзакції в режимі онлайн (через веб-сайти, спеціалізовані платформи, додатки), з'явилася так звана нова економіка спільного використання. Часто її називають "гіг-економікою". Вона кардинальним чином трансформує ринок праці, тому що все більше людей відмовляються від звичної роботи, щоб вийти на віддалений режим або зайняти тимчасову, короткострокову позицію як ні від кого незалежного підрядника.

Насамперед цифрове перебудова економіки має колосальне значення для процесу інвестицій. У свою чергу, інвестування важливе для цифрового розвитку. Зазначимо, що цифровий розвиток держав, участь держав, що розвиваються, в глобальній цифровій економіці, перш за все, потребує цілеспрямованої інвестиційної політики з боку держави.

Очевидно, що цифрова трансформація світової економіки є черговим етапом глобалізації, а характерною його особливістю є прагнення до подолання обмежень економічної експансії з боку індустріально розвинених країн у контексті існуючого технологічного укладу. Обґрунтовано положення про провідну роль найбільших ІТ-транснаціональних компаній у процесі формування цифрової інфраструктури, виникнення нових ринків.

Список використаної літератури

1. Susan Lund Jacques R.J. Bughin. The ascendancy of international data flows [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cepr.org/voxeu/columns/ascendancy-international-data-flows>
2. Michael Grebe, Michael Rüßmann, Michael Leyh, and Marc Roman Franke. Digital Maturity Is Paying Off // Boston Consulting Group. - 2018. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.bcg.com/publications/2018/digital-maturity-is-paying-off.aspx>.
3. Baldwin, R.E. The great Convergence: Information Technology and the New Globalization / R.E. Baldwin. - Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2016. - 344 p.
4. Болдуін Р. Велика конвергенція: інформаційні технології та нова глобалізація / Р. Болдуін. - Видавництво: Справа, 2018.- 416 с.

References

1. Susan Lund Jacques R.J. Bughin. The ascendancy of international data flows. Available at: <https://cepr.org/voxeu/columns/ascendancy-international-data-flows>
2. Michael Grebe, Michael Rüßmann, Michael Leyh, and Marc Roman Franke. (2018) Digital Maturity Is Paying Off // Boston Consulting Group. Available at: <https://www.bcg.com/publications/2018/digital-maturity-is-paying-off.aspx>.
3. Baldwin, R.E. (2016) The great Convergence: Information Technology and the New Globalization

Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 344 p.

4. Bolduin R. (2018) [Great Convergence: Information Technologies and the New Globalization] Velyka konverhentsiia: informatsiini tekhnolohii ta nova hlobalizatsiia. Vydavnytstvo: Sprava. 416 p.

УДК 004.8:378.015.311:378.011.3-057.87(045)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Мейсар А. А., Данилов В. О., Хайнас З. В.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A FACTOR OF MODERN STUDENTS PERSONAL CHANGES

Meisar Andrii, Danylov Viacheslav, Khainas Zoran

Штучний інтелект має значний позитивний і негативний вплив на особистісний розвиток сучасних студентів. Позитивні зміни: розвиток критичного мислення, технічних навичок, саморегуляції, відповідальності, формування мотивації, етичних поглядів. Негативні зміни: зниження критичного мислення, соціальних навичок, саморегуляції, ігнорування етичних цінностей. Важливо забезпечити баланс між використанням технологій і розвитком соціальних навичок та ціннісних орієнтирів студентів.

Ключові слова: цифровізація освіти, штучний інтелект, особистісні зміни, позитивні зміни, негативні зміни, чинник особистісних змін.

The modern world is undergoing rapid changes thanks to the development of technologies, among which artificial intelligence (AI) occupies one of the leading places. Artificial intelligence has a significant impact on the personal development of modern students, creating both new opportunities and challenges. The use of AI in education contributes to the improvement of academic results.

Analysis of the latest scientific research allows us to single out the positive personal changes of young people determined by the use of AI in the learning process: the development of critical thinking, technical skills, self-regulation and responsibility, teamwork skills, the formation of professional and educational motivation, ethical views and values, helps to form one's own ethical views and values.

Excessive use of AI causes negative personal changes in students: a decrease in critical thinking, social skills, self-regulation, ignoring ethical values.

However, it is important to ensure a balance between the use of technology and the development of students' social skills and value orientations. For this, further research and development of methods that take into account all aspects of personal development in conditions of active use of artificial intelligence are necessary.

Keywords: digitalization of education, artificial intelligence, personal changes, positive changes, negative changes, factor of personal changes.

Сучасний світ зазнає швидких змін завдяки розвитку технологій, серед яких штучний інтелект (ШІ) займає одне з провідних місць. Він впливає на всі

аспекти життя, зокрема і на освітній процес. Актуальність і необхідність вивчення впливу ШІ на особистість обумовлена технологічним прогресом, соціальними та економічними запитами, потребою в забезпеченні психологічного здоров'я та соціальної інтеграції, а також етичними та правовими аспектами. У контексті освіти, впровадження ШІ відкриває нові можливості для навчання, але водночас ставить перед студентами і нові виклики. Ігнорування ризиків може призвести до недооцінки впливу технологій на розвиток молоді та упущення можливостей для створення більш ефективних освітніх і соціальних стратегій.

Отже, важливо зрозуміти, як саме він впливає на особистісний розвиток студентів, їхні цінності, навички та поведінкові моделі, щоб забезпечити гармонійний розвиток особистості в нових умовах.

Дослідження щодо впливу цифровізації на освіту та особистісний розвиток студентів активно ведуться в багатьох країнах. Згідно з даними ряду досліджень, соціальні мережі та ШІ сприяє персоналізації навчання, що дозволяє студентам отримувати матеріали, адаптовані до їхніх індивідуальних потреб та рівня підготовки [1-4].

Проте, багато досліджень констатують наявність негативного віртуального простору та ШІ на особистість. Зокрема, дослідження, проведене у Гарвардському університеті, показало, що студенти, які активно використовують навчальні платформи на базі ШІ, демонструють кращі академічні результати. Однак, виявилось, що у таких студентів зменшується рівень участі у групових обговореннях та колективних проектах. Отже, існують побоювання щодо зниження рівня критичного мислення та соціальних навичок через надмірне використання технологій [5-7].

За результатами вивчення проблеми впливу штучного інтелекту на особистісні зміни сучасних студентів можна констатувати, що вчені супідрядно торкались психологічних аспектів зазначеного явища. Таким чином, соціальна значущість окресленої проблеми й недостатня її вивчення обумовили мету дослідження.

Метою цього дослідження є вивчення впливу технологій штучного інтелекту на особистісний розвиток сучасних студентів, зокрема, на їхні ціннісні орієнтири, соціальні навички та здатність до саморегуляції. Дослідження також прагне визначити, які аспекти використання ШІ у навчанні є найбільш ефективними для гармонійного розвитку студентів.

Сьогодні вища освіти переживає багато кардинальних реформ, одна із них – цифровізація. Цифровізація дозволяє студентам: розширити доступ до освітніх ресурсів по всьому світу, включаючи віддалені та малозабезпечені регіони; навчатися в зручному для них темпі та графіку. Викладачі можуть використовувати цифрові інструменти для автоматизації рутинних завдань, таких як перевірка домашніх завдань та тестів. Це дозволяє зосередити більше часу на безпосередньому спілкуванні зі студентами та розвитку нових методик викладання. Також цифрові технології уможливають: зберігання та аналіз великих обсягів даних; створення інтерактивних навчальних матеріалів, що підвищують залученість здобувачів у процес навчання (віртуальні лабораторії, симуляції та гейміфіковані елементи тощо). Цифровізація освіти охоплює широкий спектр напрямків, які сприяють підвищенню доступності, ефективності та якості. Використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект, віртуальна реальність, хмарні сервіси та гейміфікація, дозволяє створювати інноваційні навчальні середовища, що відповідають потребам сучасних студентів та підвищують їхні шанси на успіх у майбутньому.

Штучний інтелект (ШІ) — це галузь комп'ютерної науки, що займається створенням систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту. У процесі навчання штучний інтелект: використовує алгоритми для аналізу навчальних даних студентів та адаптації навчальних матеріалів відповідно до їхніх потреб та рівня знань; виступає в ролі інтелектуальних тьюторів, які надають миттєвий зворотний зв'язок та допомогу студентам у режимі реального часу; допомагає автоматизувати багато рутинних завдань; збирає та аналізує великі обсяги даних; створює віртуальні навчальні середовища, які моделюють реальні ситуації та дозволяють студентам

отримувати практичний досвід у безпечному середовищі.

Використання штучного інтелекту в навчанні має своє позитивні та негативні аспекти. До позитивних слід віднести: створення індивідуальних навчальних планів, що адаптуються до рівня знань, швидкості навчання та потреб кожного студента; доступ до великої кількості навчальних матеріалів, зокрема онлайн-курсів, відео-уроків та інтерактивних завдань; надання миттєвої допомоги та зворотній зв'язок, що дозволяє студентам швидко вирішувати проблеми та отримувати відповіді на питання без затримок; сприяє розвитку навичок самостійного планування, організації часу та самооцінки, що є важливими для успішного навчання та професійного зростання.

Проведено опитування студентів щодо використання ними ШІ у процесі здобуття знань. В опитуванні взяли участь 87 студентів 2-го курсу Мукачівського державного університету. Студенти самооцінили час використання ШІ. Здобувачі вважають, що використовують ШІ: дуже багато (1 група) – 11,5%; вище середнього (2 група) – 29%; середньо (3 група) – 25%; нижче середнього (4 група) – 23%; мало (5 група) – 11,5%. Отримані результати порівняно з навчальною успішністю. Виявлено, що студенти 2 та 3 групи демонструють покращення результатів навчання. Тобто, ці здобувачі, показують вищі оцінки та краще засвоюють матеріал завдяки персоналізованому підходу.

Цікавим для дослідження були студенти 1 групи, які надмірно використовують ШІ. В опитуванні здобувачі підкреслили, що у них зменшилася кількість міжособистісних контактів. Отже, можемо зазначити, що надмірна залежність студентів від ШІ приводить до: зменшення кількості живого спілкування та групової роботи; ризику витоку інформації та порушення конфіденційності; зниження критичного мислення. Використання ШІ повинно супроводжуватися відповідальним підходом до етичних питань, а також сприяти розвитку не лише академічних, але й соціальних та критичних навичок студентів.

Штучний інтелект має значний вплив на особистісний розвиток

студентів. Аналіз останніх наукових досліджень дозволяє виокремити такі особистісні зміни молоді детерміновані використанням ІІІ в процесі навчання:

- розвиває критичне мислення. Студенти використовують інструменти для аналізу великих обсягів даних і знаходження рішень складних проблем;
- формує професійну та навчальну мотивацію. Завдяки ІІІ освітні матеріали стають більш доступними та інтерактивними, забезпечують миттєвий зворотній зв'язок, що і впливає на вмотивованість;
- розвиває технічні навички, необхідні для роботи з новітніми технологіями, програмуванням, аналізом даних та іншими інженерними дисциплінами;
- допомагає формувати власні етичні погляди та цінності;
 - актуалізує зростання ролі ІІІ щодо відповідальності у створенні та використанні технологій, які можуть впливати на суспільство;
 - дозволяє навчатися більш автономно, що вимагає розвитку самодисципліни та відповідального ставлення до власної освіти;
 - сприяє розвитку навичок співпраці, оскільки часто є потреба працювати у командах над проектами, що використовують штучний інтелект.

Проте, науковці наголошують, що надмірна залежність від використання ІІІ може спричинити і негативні особистісні зміни у студентів:

1. Зниження критичного мислення. Студенти, які надмірно покладаються на ІІІ для аналізу та прийняття рішень, можуть втратити навички критичного мислення. Вони можуть почати сприймати результати, надані ІІІ, як беззаперечну істину, не перевіряючи їх самостійно.

Наприклад, під час написання есе чи виконання дослідницької роботи студенти можуть використовувати інструменти на базі ІІІ для збору інформації та формулювання висновків. Якщо вони просто копіюють відповіді ІІІ без власного аналізу та осмислення, це може призвести до зниження їхньої здатності до самостійного мислення.

2. Зниження соціальних навичок. Технології ІІІ можуть сприяти ізоляції студентів, оскільки багато завдань і проєктів можна виконувати індивідуально, без потреби в особистій взаємодії з однолітками. Це приводить до труднощів у комунікації та співпраці в реальних умовах.

Використання віртуальних асистентів для вирішення академічних питань знижує потребу у взаємодії з викладачами та іншими студентами, що в свою чергу знижує рівень соціальних навичок та уміння працювати в команді.

3. Впливає на ціннісні орієнтири. ІІІ стимулює цінування ефективності та продуктивності понад усе, що може відсунути на другий план етичні аспекти та соціальну відповідальність. Студенти оцінюють успіх тільки через призму досягнень і результатів, ігноруючи моральні та етичні складові.

В навчальному середовищі, де велика увага приділяється швидкому досягненню результатів за допомогою ІІІ, студенти можуть почати вважати прийнятними практики, що включають порушення академічної доброчесності (наприклад, плагіат) або нехтування соціальними наслідками своїх дій.

4. Знижується здатність до саморегуляції. Постійне використання технологій ІІІ знижує здатність студентів до самостійного прийняття рішень та управління своїм часом. Здобувачі звикають до того, що ІІІ допомагає у всьому, і втрачають навички планування та організації без підтримки технологій.

Якщо студенти звикли використовувати програми ІІІ для організації свого розкладу, нагадувань про дедлайни та інших аспектів управління часом, вони можуть мати труднощі з самостійним управлінням своїм часом і прийняттям рішень у ситуаціях, де ІІІ недоступний або непридатний.

Штучний інтелект має значний вплив на особистісний розвиток сучасних студентів, створюючи як нові можливості, так і виклики. Використання ІІІ в освіті сприяє покращенню академічних результатів.

Аналіз останніх наукових досліджень дозволяє виокремити позитивні особистісні зміни молоді детерміновані використанням ІІІ в процесі навчання: розвиток критичного мислення, технічних навичок, саморегуляції та

відповідальності, навичок роботи у команді, формування професійної та навчальної мотивації, етичних поглядів та цінностей.

Надмірне використання ІІІ спричинює негативні особистісні зміни у студентів: зниження критичного мислення, соціальних навичок, саморегуляції, ігнорування етичних цінностей.

Однак, важливо забезпечити баланс між використанням технологій і розвитком соціальних навичок та ціннісних орієнтирів студентів. Для цього необхідні подальші дослідження та розробка методик, що враховують всі аспекти особистісного розвитку в умовах активного використання штучного інтелекту.

Список використаних літератури

1. Yarbrough, J.W., & Ramos Salazar, L. Virtual onboarding and socialization, an exploration of employee discussions and experiences. *Corporate Communications: An International Journal*. 2023. 28(5). pp. 707-723. DOI: 10.1108/CCIJ12-2022-0158.
2. Weidman, J.C., & DeAngelo, L. Socialization in higher education and the early career: Theory, research and application. Berlin: Springer Nature. 2020. DOI: doi: 10.1007/978-3-030-33350-8.
3. Bessarab, A., Mitchuk, O., Baranetska, A., Kodatska, N., Kvasnytsia, O., & Mykytiv, G. Social networks as a phenomenon of the information society. *Journal of Optimization in Industrial Engineering* 2021. 14. 17-24. DOI: 10.22094/JOIE.2020.677811.
4. Ainin, S., Naqshbandi, M.M., Moghavvemi, S., Jaafar, N.I. Facebook usage, socialization and academic performance. *Computers & Education*. 2015. 83. 64-73. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.12.018>.
5. Bidegain, E., Arroyo-Sagasta, A., Diaz, K., Zuberogoitia, A., Anton, E., Rozas, I. Youth, social networks and identity: A cross-border study from the Basque country. *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*. 2023. 15(1). pp. 101-122. https://doi.org/10.1386/cjcs_00080_1.
6. FATHI LEILA, KALDI ALIREZA, SAROKHANI BAGHER. Sociological analysis of the use of virtual social networks among students (Case study: Students of Tehran University). *JOURNAL OF IRANIAN SOCIAL DEVELOPMENT STUDIES (JISDS)*. 2020. 12(1). 37-54. <https://sid.ir/paper/402015/en>
7. Лісович А. Вплив інтернет-комунікацій на соціальну поведінку української молоді / А. Лісович // Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 4-5 листопада 2022 р.) в 2 т. Тернопіль: ЗУНУ. - 2022. - Т.2. - С. 102-105

References

1. Yefimov, D.V., & Fastova, A.S. (2021). Social networks are the school of the future. In *Modern education – accessibility, quality, recognition* (pp. 281-283). Kramatorsk: Donbass State Engineering Academ
2. Yarbrough, J.W. and Ramos Salazar, L. (2023), "Virtual onboarding and socialization, an exploration of employee discussions and experiences", *Corporate Communications: An International Journal*, Vol. 28 No. 5, pp. 707-723. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-12-2022-0158>
3. Weidman, John & Deangelo, Linda. (2020). Socialization in Higher Education and the Early Career: Theory, Research and Application. DOI: 10.1007/978-3-030-33350-8.
4. Bessarab, Anastasiia & Mitchuk, Olha & Baranetska, Anna & Kodatska, Natalia & Kvasnytsia, Olha & Mykytiv, Galyna. (2022). Social Networks as a Phenomenon of the Information Society. *Asian Journal of Industrial Engineering*. 14. 17-24. DOI: 10.22094/JOIE.2020.677811.

5. Sulaiman, Ainin & Naqshbandi, M Muzamil & Moghavvemi, Sedigheh & Jaafar, Noor Ismawati. (2015). Facebook usage, socialization and academic performance. Computers & Education. 83. 64-73. DOI: 10.1016/j.compedu.2014.12.018.
6. Bidegain, E., Arroyo-Sagasta, A., Diaz, K., Zuberogoitia, A., Anton, E., Rozas, I. (2023). Youth, social networks and identity: A cross-border study from the Basque country. Catalan Journal of Communication & Cultural Studies. 15(1). pp. 101-122. https://doi.org/10.1386/cjcs_00080_1.
7. FATHI, LEILA, KALDI, ALIREZA, & SAROKHANI, BAGHER. (2020). Sociological analysis of the use of virtual social networks among students (Case study: Students of Tehran University). JOURNAL OF IRANIAN SOCIAL DEVELOPMENT STUDIES (JISDS), 12(1), 37-54. SID. <https://sid.ir/paper/402015/en>
8. Lisovych A. (2022) Vplyv internet-komunikatsii na sotsialnu povedinku ukrainskoi molodi. [The influence of Internet communications on the social behavior of Ukrainian youth]. Psykhosotsialni resursy osobystisnoho ta sotsialnoho rozvytku v epokhu hlobalizatsii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (m. Ternopil, Zakhidnoukraiynskyi natsionalnyi universytet, 4-5 lystopada 2022 r.) v 2 t. Ternopil: ZUNU. T.2. S. 102-105

УДК 37.015.31:746.35:745.5(045)

АПЛІКАЦІЯ З РІЗНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Микуліна А. К.

THE APPLICATION FROM DIFFERENT MATERIALS AS THE MEANS OF DEVELOPING CREATIVITY

Mikulina Antonina

В статті розкрито проблема формування творчої особистості, розвитку творчих здібностей у дітей на заняттях з аплікації з різних матеріалів.

Відмічено, що заняття з аплікації при спрямованому керівництві з боку дорослого та при використанні сучасних методів і прийомів навчання дають великий навчальний і розвиваючий ефект. впливають на всебічний та творчий розвиток дошкільників.

Також розкрита особливість розвитку творчих здібностей у дітей під час аплікації в різних вікових груп, яка реалізуються по-різному, а ускладнення завдань пов'язано з рівнем знань, умінь і навичок дошкільників.

Ключові слова: *творчість, аплікація, розвиток особистості, творча діяльність, техніка виконання.*

The author of the article has revealed the problem of forming a creative personality, developing creative abilities in children during the lessons on application from various materials. The concepts of «creativity», «children's creativity», «application» have been defined.

It has been noted that application classes with the guidance of an adult and the usage of modern teaching methods and techniques have a great educational and developmental effect, have an impact on the comprehensive and creative development of preschoolers. Systematic teaching of children various methods of application from different materials creates the basis for their creative expression in independent activities.

The article also has revealed the peculiarity of the development of creative abilities during application with children of different age groups, which is realized in different ways, and the complexity of tasks is related to the level of knowledge, skills and abilities of preschoolers.

It has been concluded that the usage of application from different materials for the purpose

of developing children's creativity is possible with the skillful support of an adult and encouragement of manifestations of creative independence, artistic abilities, creative imagination, and fantasy.

Key words: *creativity, application, development of personality, creative activity, technique.*

Проблема розвитку художньої творчості набуває в наш час особливого значення. Формування творчої особистості – проблема комплексна. Вона має розв'язуватися на всіх етапах і напрямках виховання і навчання підростаючого покоління. Неможливо переоцінити значення творчої діяльності, організованої вже у дошкільні роки.

Творчість є активністю дитини спрямованість на створення нового продукту в нерегламентованій жорсткими умовами ситуації [1].

Дитяча творчість – своєрідна сфера дитячого життя. Сучасні дослідження свідчать про те, що формування дитячої творчості відіграє найважливішу роль у становленні повноцінної особистості, розвитку здібностей дитини, її потреб і мотивів поведінки [3].

Для успішного вирішення цієї проблеми велике значення має розвиток творчих здібностей, дитячої активності та самостійності. Найбільше творчі здібності розвиваються в продуктивних видах діяльності, серед яких особливе місце посідає образотворча діяльність.

Заняття з художньої творчості повинні стати зустріччю дитини з прекрасним: природою, людиною, світом мистецтва. Для того, щоб діти відчували красу, необхідно перетворити заняття в милування і залучити до цього усі органи чуття. Рівень глибокого чуттєвого сприйняття допоможе формувати художньо-образне мислення [3].

Численні дослідження свідчать про можливість прояву творчих здібностей вже у дошкільному віці. Проблемою розвитку дитячої образотворчої творчості займалися В. Ф. Котляр, В. О. Моляко, Н. Н. Поддьяков, Т. О. Підкурманна, А. В. Різдяна, Л. М. Шульга та інші науковці.

Основною умовою розвитку творчості є навчання, яке враховуючи можливості дитини, забезпечує цілеспрямовану, планомірну передачу необхідних для діяльності знань, умінь, навичок, а вже потім на цій основі

формується вміння користуватися засвоєними знаннями для розв'язання творчих завдань [3]. У процесі навчання педагог розвиває творчі здібності дітей.

Звідси випливає необхідність організації занять з образотворчої творчості починаючи з дошкільного віку, в тому числі і з аплікації.

Теоретичні основи використання аплікації в процесі навчання дошкільників образотворчої діяльності в ЗДО належать таким науковцям, як І. Л. Гусарова, Т. М. Доронова, В. М., Мельник, Т. Г. Побережнікова, Л. Я. Скиданова, Л. І. Сірчено, Г. І. Шевченко та ін.

Мета статті: розкрити особливості розвитку творчих здібностей у дітей в процесі аплікації з різних матеріалів.

Виховання творчості – різнобічний і складний вплив на дитину. Одним із важливих шляхів розвитку художньої творчості у дітей є взаємозв'язок художньої творчості з різними видами дитячої діяльності, серед яких аплікація.

Великі потенційні можливості в розвитку особистості дитини належить аплікації, яка сприяє формуванню розумових, творчих здібностей дошкільника, становленню його моральних уявлень, трудових умінь, художнього смаку. Аплікація вважається різновидом художньої діяльності, передбаченої програмами виховання і навчання дітей дошкільного віку в закладі дошкільної освіти [2].

Аплікація має велике значення для всебічного розвитку дітей і ознайомлення з творами декоративно-прикладного мистецтва, впливає на розвиток творчих здібностей. Це можливо тільки тоді, коли вихователь вміло використовує на заняттях найбільш ефективні методи навчання, коли завдання частіше вимагають у дітей активності, творчості, а не репродуктивного засвоєння умінь і навичок.

Заняття аплікацією при спрямованому керівництві з боку дорослого, при використанні сучасних методів і прийомів навчання дають великий навчальний і розвиваючий ефект. Діти успішно опановують технічними навичками

аплікаційних операцій, успішно оволодівають сенсорними еталонами; здобувають перші навички творчої діяльності тощо.

Найбільш цікавою і доступною для дітей дошкільного віку є аплікація з паперу та різних матеріалів. Сам вид матеріалу, простота його обробки стимулюють творчу активність дитини, дозволяють легко оволодіти ручними вміннями і навичками. Зміст навчання та тематика робіт з аплікації змінюється починаючи з молодшої до старшої групи відповідно до вікових особливостей та можливостей дітей.

Систематичне навчання дітей різноманітним способам аплікації з різних матеріалів створює основу для творчого вираження дошкільника в самостійній діяльності: дитина може вибрати зміст аплікації (декоративний візерунок, предмет, сюжет), матеріал (один або декілька в поєднанні) і використовувати різну техніку, яка підходить для більш виразного виконання задуманого. Щоб розвивати у дітей фантазію і творчість використовують заняття цікавого характеру та нетрадиційні техніки аплікації.

Знання, вміння, навички з аплікації діти втілюють у своїй творчій діяльності: майструють барвисті настінні панно, декорації для настільного і тіньового театру, костюми і елементи оздоблення до вистав і святкових ранків, прикраси для ділянки ЗДО, подарунки молодшим дітям, рідних та друзям [2].

Потрібно також залучати дітей до самостійної художньої діяльності, до оформлення приміщень до свят, робити виставки дитячих робіт, різні стінгазети та багато іншого, що пов'язано з аплікацією.

У кожній віковій групі розвиток творчих здібностей у дошкільників з аплікації реалізуються по-різному. Їх ускладнення пов'язано з рівнем знань, умінь і навичок, від яких залежить творча варіативність змісту аплікацій.

Залучення до творчої аплікації починається з *першої молодшої групи*. Вихователь повинен керуватися особливістю розвитку дітей: у віці 2-3 років у здорових малюків яскраво виражений емоційний відгук на пропозицію щонебудь зробити, брати участь у роботі, дитина виявляє готовність діяти. Тому головне завдання дорослого – підтримати цю активність, не дати їй згаснути,

надати їй творчий характер. Не можна упустити цей сприятливий період дитинства для розвитку дитячої активності і самостійності.

Завдання, які можуть вирішуватися в цьому віці, елементарні:

- ✓ вчити діяти з папером (відривати, м'яти, скочувати);
- ✓ розвивати емоційну чуйність на пропозицію дорослого зробити щонебудь, готовність брати участь разом створювати елементарні художні вироби;
- ✓ розвивати інтерес, емоційно позитивне ставлення до елементарних дій з папером, прагнення самостійно їх виконувати;
- ✓ розвивати естетичне сприйняття і почуття: впізнавати отримане зображення, милуватися, радіти «вслід» за дорослими [4].

Зміст робіт у цьому віці своєрідний: напівоб'ємна (з паперових грудочок, кульок) і «мозаїчна» (зі шматочків паперу) предметна аплікація, на якій зображуються найпростіші предмети: кольорові кульки, гілочка з ягодами горобини, вишні, кульбабка, різні овочі, фрукти, фігурки тварин та ін. Ці роботи, виконані на кольоровому фоні радують дітей своєю яскравістю і можуть знайти практичне застосування для прикрашення інтер'єру лялькового куточка, групи, дошкільного закладу, дитячої кімнати у вдома.

Виконуючи окремі дії з аплікації разом з вихователем, діти отримують перші уявлення про неї як про спосіб зображення за допомогою паперу, перетвореного руками.

Оволодіння специфічними діями з матеріалом, предметами в ранньому віці відбувається через спілкування з вихователем. Тільки він може передати дитині відомості про різні предмети, знаряддя, показати прийоми використання паперу у спільній з ним діяльності. Окрему дію дітей з перетворення матеріалу педагог включає в цілісний процес зі створення виробу.

Дії дітей в *другій молодшій групі* з аплікації поступово ускладнюються.

Перші спільні з дорослим ручні результативні дії, включені в створення певного «продукту», емоційно готують дитину до систематичної і більше змістовної участі в аплікації. Перші спроби перетворення матеріалу не вимагають від дітей чіткого сприйняття форми, кольору; вони ще не беруть

участь у самостійному задумі зображення. Але вже на четвертому році життя під час занять з аплікації можуть бути поставлені більш складні *завдання*:

- ✓ допомогти дітям побачити в папері матеріал, який піддається перетворенню і має свої властивості і якості: м'який, щільний, гладкий, шорсткий, блискучий, матовий, папір різного кольору, мнеться, рветься, по різному шарудить;

- ✓ дати малюкам уявлення про необхідні інструменти і обладнання для аплікації: пензлик, клей, клейонка;

- ✓ вчити дітей складати візерунки з геометричних форм на смузі, квадраті, прямокутнику, трикутнику;

- ✓ вчити дошкільнят складати з готових форм прості предмети (ялиночка, будиночок, башточка, тощо) та елементарні сюжети із знайомих предметів (паровозик з вагончиком, будиночок з ялинкою, квітуча галявина);

- ✓ вчити техніці намазування паперових деталей клеєм: по контуру «вимальовуючи» пензликом з клеєм по краю форми;

- ✓ формувати у дітей усвідомлене відношення до послідовності виконання роботи: спочатку викласти візерунок (предмет, сюжет) на аркуші, а потім по черзі брати і наклеювати кожну деталь;

- ✓ виховувати у дошкільнят самостійність, художній смак [4].

У середній групі вирішуються більш складні завдання:

- ✓ вчити вирізати деталі для аплікації з різних матеріалів (папір, тканина) простими способами: відрізати, розрізати, вирізати по контуру;

- ✓ вчити правильно тримати ножиці, розрізати вузькі смужки по згину (зігнуті навпіл), а потім більш широкі (кілька помахів ножиць);

- ✓ залучити дітей до створення аплікації з сухого листя, навчати способам приклеювання листя на основу;

- ✓ збагатити зміст аплікацій, забезпечивши більш широке ознайомлення дітей зі світом природи, предметами народного мистецтва тощо, а також розмаїтість використаних деталей (геометричних і рослинних форм);

- ✓ вчити розташовувати деталі на різних геометричних формах та силуетах предметів;
- ✓ розвивати акуратність, самостійність, творчі здібності [4].

Якщо діти рано опановують роботу ножицями, то до кінця середнього віку вони можуть вирізати деталі усіма вищеназваними способами з тканини, і в результаті можлива аплікація з тканини. Для основи використовується мішкочина, драп, бавовняна гладко пофарбована тканина. На ній можна виконати візерунки як шляхом чергування деталей різного кольору та форми, так і шляхом створення композицій з елементів національного українського орнаменту (серветка, рушник, килим, скатертина), можна створити предметну чи елементарну сюжетну аплікацію.

Дітей чотирьох-п'яти років можна вчити аплікації і з сухого листа рослин: складати візерунок, чергуючи листя за формою, величиною, кольором і розташовуючи їх симетрично на картонній основі різних геометричних форм: смуги, квадраті, крузі тощо.

Дітям пояснюють, що не можна намазувати листок клеєм, як деталь з паперу або тканини, рухом пензлика по контуру бо він почне кришитися. Його намазують обережно, крапками клею в декількох місцях.

Для кращої передачі образу дітям надаються і інші матеріали: олівці, тонкі гілочки, насіння. Наприклад, виготовляючи аплікацію метелики, черевце можна зробити не тільки з листочка, але й намалювати, приклеїти тонку гілочку; для очей використовувати дрібне насіння або теж намалювати.

У старшому дошкільному віці діти опановують більш складні техніки вирізування – симетрично, з паперу складеного навпіл, гармошкою, в декілька разів, силуетно, багат шарові аплікації, а також технікою обривання, плетіння. Вони можуть комбінувати різні техніки в одній роботі.

Розширюється і зміст аплікації. Діти створюють більш складні декоративні візерунки як з геометричних, так і з рослинних форм. Більш складними стають предметні аплікації з великою кількістю деталей. У старшому віці діти роблять аплікацію з соломки, намазуючи клеєм контур

предмета й наклеюючи на нього нарізану соломку.

Дошкільнята можуть виконувати багат шарові сюжетні аплікації з паперу, тканини, сухого листя. Цей вид аплікації найбільш важкий. На відміну від малюнка в багат шаровій сюжетній аплікації завжди залишається певна послідовність розташування і наклеювання форм: спочатку загальний фон (земля, море, небо), потім викладаються і приклеюються предмети заднього плану, а далі середнього і переднього. Дітям 6-7 років можна запропонувати зробити олівцем ескіз майбутньої роботи.

Засвоєння різних прийомів вирізування дозволяє дітям творчо використовувати їх в процесі виконання предметних, сюжетно-тематичних і декоративних аплікацій. Дошкільники повинні навчитися вибирати найбільш ефективні прийоми, комбінувати їх у своїх роботах, домагаючись виразного трактування тих чи інших образів [2].

Систематичне навчання дітей різноманітним способам аплікації з різних матеріалів створює основу для творчого вираження дошкільника в самостійній діяльності: він може вибрати зміст аплікації (декоративний візерунок, предмет, сюжет), матеріал (один або декілька в поєднанні) і використовувати різну техніку, яка підходить для більш виразного виконання задуманого.

Від виконання аплікації діти отримують величезне задоволення. Вони у своїх роботах часто вказують чи підкреслюють свій настрій – це проявляється у самій аплікації і підборі до неї кольорів.

Як бачимо, заняття з аплікації допомагають розвинути творчість, оригінальність, неповторність особистості дитини, а це є одним з головних завдань виховання та навчання. Рівень оволодіння уміннями і навичками, передбаченими програмою по аплікації, дозволяє виявити ступінь готовності кожної дитини до успішного навчання в школі, подальшому засвоєнню змісту і техніки різних видів художнього ремесла.

Отже, аплікація – це один з найважливіших та цікавіших видів образотворчої діяльності в дошкільному закладі. Тому постійно потрібно проводити різноманітні заняття з аплікації, залучати дітей до самостійної

художньої діяльності, до оформлення приміщень до свят, робити виставки дитячих робіт, різні стінгазети та багато іншого, що пов'язано з аплікацією.

Для активізації дитячої творчості потрібно широко використовувати активні методи і прийоми навчання, ігрові прийоми, цікаві техніки аплікації. Завдяки правильному педагогічному керівництву, спрямованому на виховання творчої особистості, дитина оволодіває таким обсягом умінь, який дає їй змогу творчо відобразити свої задуми. Тому потрібно планомірно і систематично збагачувати уявлення дітей про оточуючу дійсність, розвивати у них вміння бачити і розуміти прекрасне, розвивати інтерес до нього, прагнення самим творити по законам краси.

Вміла підтримка і всіляке заохочування проявів творчої самостійності дітей, розвиток художніх здібностей, творчої уяви, вигадки, фантазії, емоційної чутливості допомагають успішно здійснювати завдання розвитку творчої особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Бебіх Г. Д. Розвиток творчої особистості дитини через образотворче мистецтво. БВДС. 2005. № 5-6. С. 1-11.
2. Любежаніна Б. А., Микуліна А. К. Розвиток особистості дітей дошкільного віку на заняттях з аплікації. *Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука"* / ред. кол.: Т. Д. Щербан (гог. ред.); заст. гол. ред.: Jerzy Piwowarski; В. В. Гоблик. Мукачево-Ченстохова: РВВ МДУ; Академія ім. Я. Длугоша, 2019. Вип. 1(26). С. 136-140.
3. Пазиненко С. М. Розвиток творчих здібностей. Нетрадиційні заняття з художньої праці в старшій групі. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 112 с.
4. Сухорукова Г. В., Дронова О. О., Голота Н. М., Янцур Л. А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному закладі: підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.

References

1. Bebikh, H. D. 2005. Rozvytok tvorchoi osobystosti dytyny cherez obrazotvorche mystetstvo [Development of a child's creative personality through visual arts]. BVDS, 5-6, pp. 1-11.
2. Liubezhanina, B. A., and Mykulina, A. K. 2019. Rozvytok osobystosti ditei doshkilnoho viku na zaniattiakh z aplikatsii [Personality development of preschool children in application classes]. International scientific journal "Education and Science", 1(26), pp. 136–140.
3. Pazynenko, S. M. 2007. Rozvytok tvorchykh zdibnostei. Netradytsiini zaniattia z khudozhnoi pratsi v starshii hrupi [Development of creative abilities. Non-traditional classes on artistic work in the senior group]. Kharkiv: Ed. group "Basic".
4. Сухорукова Г. В., Дронова О. О., Голота Н. М., Янцур Л. А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному закладі: підручник / за заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.

УДК 811.161.2:159.923.2-047.24(477)(045)

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ТА ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ

Мовчан К.М., Петруняк Л.

CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE: REFLECTION OF MODERN REALITIES AND SEARCH FOR IDENTITY

Movchan Kateryna, Petrunyak Lesya

Стаття аналізує сучасну українську літературу як важливий дзеркальний відбиток суспільних процесів та пошуку національної та культурної ідентичності. Зосереджуючись на творчості сучасних українських письменників, стаття розглядає способи, якими вони відтворюють сучасні реалії, відображають соціальні проблеми та шукають власну ідентичність у контексті сучасного світу. Через аналіз художніх текстів та їхніх тематичних ліній, стаття розкриває, як сучасні українські письменники співвідносять себе зі складнощами та викликами сучасності, а також як вони реагують на пошук власної ідентичності в умовах глобалізації.

Ключові слова: сучасна українська література, суспільні реалії, ідентичність, культурна трансформація, художні тексти.

Article proposes a deep analysis of contemporary Ukrainian literature as a key component of Ukraine's cultural space. It examines not only how contemporary Ukrainian writers reproduce societal realities but also how they interact with society and their own identity through their works. The author analyzes various aspects of writers' creativity, including their thematic lines, style, linguistic means, and employed techniques, to understand how they influence the formation of cultural identity and reflect the complexities and challenges of modern Ukrainian society. Additionally, the article aims to investigate how Ukrainian literature responds to globalization processes and the consequences they have for the formation of national and cultural identity. Through careful analysis of literary works and their reception by readers, the article explores the mechanisms used by Ukrainian writers to preserve and revitalize cultural heritage, as well as to construct contemporary Ukrainian identity in the context of the global world. Thus, the article offers a comprehensive view of the role of contemporary Ukrainian literature in the social and cultural life of Ukraine, revealing its potential as a tool for addressing current problems and challenges faced by modern Ukrainian society.

Keywords: contemporary Ukrainian literature, societal realities, identity, cultural transformation, artistic texts.

Українська література в сучасному світі виявляється не лише простим засобом розваги або джерелом естетичного задоволення, але й важливим інструментом для відображення та аналізу складних суспільних процесів та пошуку ідентичності. Сучасні українські письменники у своїх творах активно аналізують та інтерпретують сучасні реалії які є складними та часто непередбачуваними. Вони стають своєрідними спостерігачами та критиками суспільства, відображаючи власні думки, переживання та аналізуючи складні

проблеми, які постають перед українським суспільством. Серед відомих українських вчених, які присвятили свої дослідження цій темі, можна вказати Олександра Гончаренка, Олега Федорчука, Наталію Перейро, Андрія Павлишину та інших. Дослідники звертають увагу на широкий спектр аспектів, що вивчаються в рамках цієї теми. Це включає аналіз тематики та мотивацій сучасних літературних творів, вивчення стилістичних особливостей, використання мовних засобів, а також дослідження способів, якими письменники відтворюють соціальні реалії та реагують на виклики сучасного світу.

Твори українських письменників не лише розкривають індивідуальний погляд на світ, але й стають дзеркалом, у якому кожен читач може відобразити свої власні думки, амбіції та сподівання. Вони стають інструментом для відображення та аналізу суспільних проблем, амбіцій та надій, що важливо для формування глибокого розуміння сучасного українського суспільства. Бібліотеки університетів відіграють важливу роль у вивченні та розумінні сучасної української літератури, а також у підтримці інтелектуального середовища для її розвитку. Вони є центрами, де студенти, викладачі та дослідники мають доступ до широкого асортименту літературних творів, аналітичних матеріалів та критичних досліджень, які допомагають їм краще зрозуміти та оцінити сучасну українську літературу.

Таким чином, українська література в сучасному світі відіграє значущу роль як важливий механізм відображення суспільних процесів та пошуку ідентичності. Її вплив на формування світогляду читачів та розуміння складних аспектів українського суспільства надзвичайно великий, а творчість сучасних українських письменників зберігає в собі великий потенціал для висвітлення актуальних тем та проблем.

Аналізуючи сучасну українську літературу, важливо враховувати різноманітність тем, які порушують письменники. Вони не обмежуються лише історичними та соціальними аспектами, але також охоплюють глибокі філософські роздуми, моральні дилеми та проблеми сучасного індивіда.

Сучасні українські письменники прагнуть не лише описати реальність, а й сприймати її крізь призму власного світогляду та інтерпретації. Письменники активно досліджують історичні події, звертаючи увагу на їхні впливи на сучасне життя та національну ідентичність. Вони розглядають соціальні проблеми, такі як бідність, корупція, нерівність, конфлікти та боротьба за права та справедливість. Крім того, українські письменники активно висвітлюють питання людських прав, екології, технологій, міграції та інших актуальних тем.

Філософські аспекти літератури також не залишають байдужими письменників. Вони досліджують сутність людського існування, питання існування Бога, моральні норми та цінності, свободу та відповідальність.

Моральні дилеми та проблеми сучасного індивіда стають предметом вивчення для багатьох письменників. Вони досліджують питання ідентичності, самопізнання, місця людини в суспільстві та її відносин з іншими. Пошук ідентичності стає однією з центральних тем, яка пронизує творчість українських письменників у сучасному контексті. В умовах глобалізації та розмаїття культурних впливів українське суспільство стикається з викликом збереження своєї унікальності та цінностей в умовах швидкого розвитку технологій та зростаючої міжнародної взаємодії.

Українські письменники приймають активну участь у цьому процесі, використовуючи свою творчість для відтворення та відображення власної культурної спадщини. Вони звертаються до історичних, міфологічних, традиційних та фольклорних мотивів, розкриваючи глибину та багатство української культури. Проте, вони не обмежуються лише відтворенням минулого, а й активно збагачують культурну спадщину новими та сучасними ідеями, реагуючи на виклики сучасного світу.

Таким чином, українські письменники, через свою творчість, сприяють процесу пошуку ідентичності та визначення місця українського суспільства в глобальному контексті. Вони є не лише спостерігачами, а й учасниками формування національного самосвідомості та розвитку культурного різноманіття. Художні тексти стають не лише поширеним, але й найбільш

ефективним засобом відображення суспільних реалій та пошуку ідентичності. Це через їхню здатність передати складність людських емоцій, відтворити відтінки моральних та етичних дилем, а також за допомогою символіки, метафор та живої мови, якими українські письменники оперують, сприймати індивідуальні та колективні переживання. Символіка та метафори в художніх текстах дозволяють письменникам закодувати складні емоції та ідеї, які інколи важко передати прямою мовою. Вони створюють образи та образність, що спонукають читача до глибшого осмислення подій та персонажів. Крім того, жива мова, яку використовують письменники, надає текстам емоційну насиченість та динаміку, роблячи читача активним учасником подій.

Роль бібліотек у вивченні та розумінні художніх текстів сьогодні важливіша, ніж будь-коли. Художня література стала не лише засобом розваги, але й важливим джерелом для відображення суспільних реалій та пошуку ідентичності. Бібліотеки, як центри культурної та освітньої діяльності, грають ключову роль у забезпеченні доступу до цих текстів та стимулюванні глибшого їхнього осмислення.

Спроможність художніх текстів передавати складність людських емоцій та відтворювати відтінки моральних та етичних дилем надає їм особливого значення у сучасному світі. Бібліотеки надають читачам можливість ознайомитися з широким спектром літературних творів, які допомагають їм краще зрозуміти індивідуальні та колективні переживання, а також здійснювати глибший аналіз суспільних та культурних явищ.

Бібліотеки також виконують важливу функцію у підтримці культурної спадщини, забезпечуючи збереження та доступ до класичних творів української літератури, які стали основою для розвитку сучасної літературної творчості. Вони також активно поповнюють свої колекції новими виданнями, що дозволяє читачам відстежувати та реагувати на сучасні літературні тенденції.

Таким чином, художні тексти стають не лише джерелом розваги, але й важливим інструментом для висвітлення складних аспектів суспільного життя та внутрішнього світу людини. Вони дають можливість відчувати та розуміти

інші погляди, пережити чужі долі та зануритися в неповторність культурної спадщини, що робить їх невід'ємною складовою пошуку ідентичності та розуміння сучасного світу.

Отже, сучасна українська література не лише є творчим процесом, але й важливим фактором у формуванні національної та культурної ідентичності. Її роль у суспільному та культурному житті України надзвичайно велика, оскільки вона віддзеркалює не лише минуле та сучасне, але й допомагає формувати майбутнє країни.

Отже, сучасна українська література має великий потенціал у вирішенні актуальних проблем та викликів, з якими стикається сучасне українське суспільство. Важливо підтримувати та сприяти розвитку літературної творчості, оскільки вона відіграє ключову роль у формуванні національного самовизначення та культурного розвитку України. Бібліотеки університетів виступають важливими центрами для дослідження та розуміння сучасної української літератури, сприяючи розвитку інтелектуального потенціалу та культурної ідентичності студентів та академічної спільноти.

Список використаних джерел

1. Шемаєв С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів: український досвід / С. О. Шемаєв // Вісник ХДАК. – 2019. – Вип. 56. – С. 128.

References

1. Shemaiev, S. O. 2019. Vzaiemodiia bibliotek, muzeiv, arkhiviv: ukrainskyi dosvid [Interaction of libraries, museums, archives: Ukrainian experience]. Bulletin of the KhDAK, 56, pp. 128.

УДК 377.36.147.091.33:[316.47+004] (045)

ЕФЕКТИВНІ КОМУНІКАЦІЇ (SOFT SKILLS) В ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Паук М.М.

EFFECTIVE COMMUNICATION (SOFT SKILLS) IN THE EDUCATIONAL PRACTICE OF PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Pauk Maryna

У сучасному освітньому середовищі soft skills, зокрема ефективна комунікація, відіграють ключову роль у підготовці фахівців та розвитку їх професійних навичок. Стаття присвячена дослідженню ролі soft skills у процесі навчання та професійного розвитку студентів у закладах фахової передвищої освіти. Розглянуто актуальні педагогічні технології для вдосконалення та розвитку soft skills, зокрема симуляції, рольові ігри, менторство, електронні портфоліо. Особлива увага приділяється практичним аспектам впровадження цих технологій, зокрема їх інтеграції з реальними професійними ситуаціями та оцінці прогресу студентів. Запропоновано комплексний підхід до розвитку soft skills у студентів, який спрямований на практичне застосування отриманих навичок у професійній діяльності. Результатом дослідження є поглиблене розуміння ролі ефективних комунікацій у підготовці кваліфікованих фахівців та рекомендації щодо їх впровадження в освітній процес.

Ключові слова: soft skills, фахова передвища освіта, ефективна комунікація, педагогічні технології.

In the modern educational environment, soft skills, particularly effective communication, play a key role in training specialists and developing their professional skills. The article is devoted to studying the role of soft skills in the learning process and the professional development of students in professional pre-higher education institutions. Soft skills, or social and interpersonal skills, are essential for effective communication and collaboration in educational practice, as well as in professional activities. Current pedagogical technologies for improving and developing soft skills, including simulations, role plays, mentoring, electronic portfolios, etc., have been considered.

Special attention has been paid to the practical aspects of implementing these technologies, including their integration with real-life professional situations and student progress assessment. A comprehensive approach to soft skills development among students is proposed, focusing on the practical application of soft skills in professional activities. The result of the study is an understanding of the role of effective communication in the training of qualified specialists and recommendations for implementing effective communication in the educational process.

Keywords: soft skills, professional pre-higher education, effective communication, pedagogical technologies.

Сучасна освіта все більше спрямована на розвиток комплексу навичок, що виходять за межі традиційних академічних знань. Роботодавці шукають кандидатів, які мають не лише технічні здібності, але й міжособистісні вміння, такі як спілкування, співпраця та емпатія. Парадигмальні зміни у системі вищої

освіти націлені на підвищення ефективності комунікації, включаючи розвиток загальних (універсальних) компетентностей, таких як *soft skills*. Це стає актуальним відповідно до наукових публікацій як в українському, так і в світовому контексті, що підкреслює необхідність цілеспрямованого та систематичного розвитку таких навичок в освітній практиці. У зв'язку зі зростанням використання цифрових технологій у навчанні та роботі, комунікаційні навички стають ще більш важливими. Віртуальне спілкування, відеоконференції та робота в онлайн-командах вимагають від людей ефективного володіння мовленням та міжособистісною взаємодією. Впровадження м'яких навичок у навчальну практику може покращити якість навчання та забезпечити краще розвиток студентів. Здатність до ефективної комунікації сприяє кращому засвоєнню матеріалу та сприяє створенню сприятливої навчальної атмосфери. Студенти, які володіють м'якими навичками, мають кращі можливості для успішного вступу на ринок праці та здійснення кар'єрного зростання. Роботодавці все більше оцінюють здатність до спілкування, співпраці та лідерства. Тому, дослідження ефективних комунікацій та розвитку м'яких навичок у сфері освіти має велике значення для підготовки кваліфікованих фахівців та підвищення якості навчального процесу в цифрову епоху.

Мета статті – дослідження та розкриття ефективних педагогічних підходів для розвитку *soft skills* у студентів закладів фахової передвищої освіти з акцентом на практичність та реальність застосування отриманих навичок у професійній діяльності.

У сучасному освітньому середовищі особлива увага приділяється розвитку студентів не лише з точки зору їхніх академічних досягнень, але й до важливості їхньої соціальної та міжособистісної компетентності. Ключовими поняттями в цьому контексті є «*soft skills*» (м'які навички), «ефективна комунікація» та «фахова передвища освіта». Визначення та розуміння цих термінів є важливими для аналізу та розвитку освітніх практик, спрямованих на підготовку кваліфікованих фахівців, здатних успішно функціонувати в

сучасному професійному середовищі. У даній статті ми розглянемо визначення цих ключових термінів та їхній вплив на процеси навчання та професійний розвиток студентів у закладах фахової передвищої освіти.

Soft skills – це соціальні та міжособистісні навички, такі як емпатія, ефективна комунікація, лідерство, співпраця та управління конфліктами, які не відносяться безпосередньо до технічних або професійних аспектів роботи, але є важливими для успішної діяльності в будь-якій сфері. Soft skills інтерпретуються як соціальні та міжособистісні компетенції, що є необхідними для побудови успішних міжособистісних відносин, ефективної комунікації та співпраці в освітній сфері закладів фахової передвищої освіти. Ці навички включають у себе здатність емпатії, активного слухання, конструктивного спілкування, управління конфліктами та лідерські якості, які сприяють підвищенню ефективності викладацького процесу, стимулюють активну взаємодію між учасниками освітнього процесу та сприяють успішному досягненню навчальних та професійних цілей [1, с. 35].

Ефективна комунікація – це здатність передавати інформацію зрозуміло та чітко, а також слухати та розуміти інших людей. Ефективна комунікація включає в себе вміння виражати свої думки, враховуючи аудиторію, а також активне слухання та врахування думок інших [2, с. 67].

Фахова передвища освіта – це вид освіти, який спрямований на підготовку студентів до вирішення конкретних професійних завдань у певній галузі або сфері діяльності. Він надає спеціалізовані знання, навички та практичний досвід, необхідні для виконання конкретних робочих обов'язків [3].

Розглянемо вплив цих термінів на процеси навчання та професійний розвиток студентів [1; 3]:

Soft skills. Розвиток м'яких навичок впливає на процеси навчання, допомагаючи студентам краще спілкуватися, працювати в команді та ефективно керувати своїм часом. Ці навички роблять навчання більш доступним та зрозумілим, а також підвищують мотивацію до навчання. У

професійному розвитку студентів м'які навички грають ключову роль у побудові відносин, вирішенні проблем та досягненні успіху в кар'єрі.

Ефективна комунікація. Навички ефективної комунікації сприяють підвищенню якості взаємодії між викладачами та студентами, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу та створенню сприятливого навчального середовища. У професійному розвитку, ефективна комунікація допомагає студентам побудувати міцні взаємовідносини, що сприяє розвитку їхньої кар'єри.

Фахова передвища освіта. Проведення освітньої діяльності, спрямованої на розвиток фахових навичок, дозволяє студентам отримати не лише теоретичні знання, але й практичні навички, необхідні для успішної реалізації у вибраній професійній сфері. При цьому, також важливо враховувати і розвиток м'яких навичок, які є не менш важливими для успішного фахового розвитку студентів.

Педагогічні умови та перспективи розвитку soft skills пов'язані з наскрізною імплементацією в навчальний процес комплексних мір. Введення комплексних заходів для розвитку soft skills у навчальний процес вимагає певних педагогічних умов та відкриває перспективи для подальшого розвитку студентів. Розглянемо детальніше:

1. Створення сприятливого середовища навчання. Педагогічна умова полягає у створенні навчального середовища, яке сприяє розвитку соціальних навичок. Це може включати організацію групових проектів, дискусій та інтерактивних вправ, які стимулюють співпрацю та взаємодію між студентами.

2. Залучення викладачів-менторів. Важливо залучати викладачів, які володіють високим рівнем м'яких навичок, у якості менторів. Вони можуть не лише моделювати ці навички у студентів, але й надавати їм практичні поради та підтримку у їхньому розвитку.

3. Інтеграція у програми навчання. Педагогічна перспектива передбачає інтеграцію розвитку soft skills у зміст програм навчання. Це може включати вивчення спеціальних курсів, тренінгів або модулів, спрямованих на розвиток комунікаційних, лідерських та інших м'яких навичок.

4. Оцінка та звітування. Важливо розробляти методики оцінювання soft skills та включати їх у системи звітування та оцінювання успішності студентів. Це стимулює їх активну участь у розвитку цих навичок та демонстрацію їхнього зростання протягом навчального процесу.

Реалізація цих педагогічних умов сприятиме ефективному розвитку soft skills серед студентів та забезпечить їхню підготовку до викликів сучасного ринку праці. Актуальні педагогічні технології для вдосконалення та розвитку soft skills у студентів включають:

1. Інтерактивне навчання. Використання інтерактивних методів навчання, таких як віртуальні симуляції, відеоуроки, онлайн-громади, дозволяє студентам вивчати та вдосконалювати свої соціальні навички у відкритому та заохочуючому середовищі.

2. Колективне навчання. Залучення студентів до групових проєктів, спільних дискусій та рольових ігор сприяє розвитку комунікаційних, співпраці та лідерських навичок.

3. Електронне портфоліо. Використання електронних портфоліо дозволяє студентам відстежувати свій прогрес у розвитку soft skills, зберігати документи, роботи та відгуки для подальшого аналізу та рефлексії.

4. Онлайн-курси та вебінари. Участь у спеціалізованих онлайн-курсах та вебінарах з розвитку soft skills дозволяє студентам здобувати нові знання та навички, спілкуватися з експертами та отримувати зворотний зв'язок.

5. Рефлексія та самоаналіз. Програми, що спрямовані на розвиток soft skills, часто включають елементи рефлексії та самоаналізу, які допомагають студентам більш глибоко розуміти свої сильні та слабкі сторони та визначати напрямки для подальшого розвитку.

6. Гейміфікація. Використання елементів гейміфікації у навчальному процесі, таких як лідерські дошки, бейджі, винагороди, стимулює мотивацію студентів до активної участі та розвитку соціальних навичок.

Розглядаючи розвиток soft skills у контексті освітньої практики закладів фахової передвищої освіти, науковий підхід важливий для надання

обґрунтованих порад та рекомендацій. Наведемо, до прикладу, кілька науково обґрунтованих порад з акцентуванням уваги на практичних аспектах розвитку soft skills:

- Практичні методи навчання, такі як симуляції, рольові ігри та практичні завдання, ефективно сприяють розвитку soft skills у студентів. Рекомендується використовувати ці методи в навчальних програмах для покращення соціальних навичок студентів. Практичні методи навчання для розвитку soft skills, які спрямовані на педагогічну діяльність та міжособистісні взаємовідносини:

1. *Практичне тренування в проведенні уроків.* Студенти можуть брати участь у відтворенні ситуацій уроків, де вони виступають в ролі вчителя та мають можливість взаємодіяти зі своїми «учнями». Це допоможе розвивати навички емпатії, ефективного спілкування та управління аудиторією.

2. *Рольові ігри для вирішення педагогічних ситуацій.* Студенти можуть грати ролі в різних педагогічних ситуаціях, наприклад, вирішуючи конфліктні ситуації з батьками або розробляючи індивідуалізовані підходи до навчання для різних учнів. Це дозволить їм розвивати навички вирішення проблем та адаптації до різноманітних ситуацій.

3. *Тренування активного слухання та емпатії у взаємодії зі студентами.* Студенти можуть проводити взаємодію зі своїми колегами або викладачами у форматі групових дискусій, де вони вправлятимуться в активному слуханні та виявленні емпатії. Це сприятиме розвитку міжособистісних навичок та покращенню комунікації.

4. *Практичні завдання з організації та управління групою.* Студенти можуть мати можливість організувати та керувати груповими проєктами або заходами, де вони будуть відповідальними за розподіл обов'язків, співпрацю та досягнення спільних цілей.

- Інтеграція з реальними ситуаціями. Важливо, щоб практичні завдання були інтегровані з реальними ситуаціями, що зустрічаються в професійному житті. Наприклад, студенти можуть брати участь в симуляціях взаємодії з одногрупниками, викладачами або розв'язанні реальних конфліктних ситуацій.

Кілька прикладів практичних завдань, які можна інтегрувати з реальними ситуаціями для студентів:

1. *Симуляція уроків.* Студенти можуть взяти участь у симуляціях уроків, де вони виступають в ролі вчителя перед групою «учнів». Це може бути симуляція уроку з літератури, сучасної української мови або інших предметів, де студенти мають можливість випробувати свої навички у веденні уроку та взаємодії з учнями.

2. *Рольові ігри з батьками.* Студенти можуть брати участь у рольових іграх, де вони виступають в ролі вчителів або педагогів, які взаємодіють з батьками учнів. Наприклад, ситуації зустрічей з батьками для обговорення навчального прогресу, вирішення конфліктів або обговорення інших питань.

3. *Розв'язання педагогічних ситуацій.* Студенти можуть бути задіяні в симуляціях педагогічних ситуацій, де вони вирішують реальні проблеми, що можуть виникнути в класі або школі. Наприклад, вони можуть вирішувати конфліктні ситуації з учнями, розробляти індивідуальні підходи до навчання для різних учнів або взаємодіяти з батьками.

4. *Участь у педагогічних проєктах.* Студенти можуть брати участь у педагогічних проєктах або ініціативах, що спрямовані на покращення умов навчання та виховання у школі. Це може включати організацію тематичних заходів, проведення педагогічних досліджень або впровадження нових методик роботи.

Такого роду практичні завдання допоможуть студентам практично випробувати свої навички та навчатися розв'язувати реальні педагогічні ситуації, що сприятиме їхньому підготовці до професійної діяльності у майбутньому.

- *Менторство та керівництво.* Залучення досвідчених педагогів або фахівців з практики може сприяти покращенню комунікаційних, лідерських та інших соціальних навичок у студентів. Наприклад, студент може мати можливість брати участь у програмі менторства, де він отримує підтримку та поради від досвідченого викладача чи практикуючого педагога. Ось як це може

відбуватися: *менторство в межах практичної підготовки студентів* – студентка Анна, яка навчається на вчителя початкових класів, має можливість взяти участь у програмі менторства, що впроваджується в коледжі. Вона приєднується до групи студентів, які мають свого особистого ментора – досвідченого вчителя зі школи-партнера. Під час свого менторства Анна зустрічається зі своїм ментором раз на тиждень, де вони обговорюють питання, що виникають у процесі навчання та практики. Ментор допомагає Анні розвивати її комунікаційні навички, робить спостереження за її уроками та надає зворотний зв'язок щодо її викладацьких методик. Поза цими зустрічами, ментор і Анна проводять час разом у класі, де ментор надає Анні підтримку під час ведення уроків та допомагає вирішувати педагогічні ситуації, що виникають. В результаті такого менторства Анна не лише отримує корисний фаховий досвід від свого ментора, але й активно розвиває свої соціальні навички, такі як спілкування, емпатія та лідерство. Вона також здобуває впевненість у своїх здібностях та готовність до професійної діяльності.

- Оцінка та відстеження прогресу. Важливо мати систему оцінювання, яка відображає розвиток soft skills у студентів. Це може бути портфоліо проєктів (включає в себе різноманітні завдання та проєкти, що спрямовані на розвиток soft skills. У портфоліо можуть бути включені письмові роботи, відео-або аудіозаписи уроків, рефлексії студентів про їхні досягнення та вдосконалення навичок), самооцінка (студенти можуть проводити самооцінку своїх soft skills шляхом заповнення анкет або анкет оцінювання, які охоплюють різні аспекти їхнього професійного та особистісного розвитку. Це дозволяє їм ретельніше розуміти свої сильні та слабкі сторони та визначати напрямки для подальшого розвитку) або відгуки від менторів. Ментори та викладачі можуть надавати конструктивну критику та поради стосовно покращення соціальних навичок студентів на основі спостережень та взаємодії з ними під час навчання та практичної роботи.

- Портфоліо оцінювання (система оцінювання soft skills може включати створення портфоліо оцінювання, де студенти збирають свої роботи, відгуки та

рефлексії, які демонструють їхній прогрес у розвитку соціальних навичок. Це допомагає студентам та викладачам більш об'єктивно оцінювати та відстежувати зміни у їхньому професійному розвитку. Такі методи дозволяють студентам та викладачам ефективно оцінювати та відстежувати прогрес у розвитку soft skills, що є важливим кроком у підготовці студентів до успішної професійної діяльності.

- Дослідження впливу на професійний успіх. Наукові дослідження професійного розвитку підтверджують, що soft skills грають ключову роль у досягненні успіху на ринку праці. Рекомендується проводити дослідження, як саме розвиток soft skills впливає на професійні можливості студентів закладів фахової передвищої освіти. Проведення таких досліджень дозволяє виявити конкретний вплив розвитку soft skills на кар'єрний розвиток та успіх студентів на ринку праці. Деякі аспекти, які можна дослідити:

1. *Кореляція між розвитком soft skills та зайнятістю.* Дослідження можуть вивчити зв'язок між рівнем розвитку soft skills у студентів та їхньою зайнятістю після закінчення навчання. Чи впливають певні soft skills, такі як комунікація, лідерство чи співпраця, на швидкість знаходження роботи та її якість?

2. *Результативність на робочому місці.* Дослідження можуть оцінювати ефективність студентів, які виявляють високий рівень soft skills, на робочому місці. Чи досягають вони кращих результатів у виконанні завдань, спілкуванні з колегами та клієнтами, а також у вирішенні конфліктів?

3. *Зворотній зв'язок від роботодавців.* Проведення опитувань серед роботодавців може допомогти виявити, які soft skills вони вважають найважливішими для успішної роботи. Чи оцінюють вони високо розвинені soft skills у випускників та як це впливає на їхні рішення щодо прийняття на роботу?

4. *Зв'язок із кар'єрним розвитком.* Дослідження можуть вивчити, як розвиток soft skills впливає на кар'єрний розвиток студентів у подальшому. Чи

мають студенти з вищим рівнем розвитку soft skills більше можливостей для отримання просування по службі та підвищення заробітної плати?

Виявлення таких зв'язків і підтвердження впливу soft skills на професійний успіх студентів допомагають закладам фахової передвищої освіти адаптувати свої програми навчання для кращого підготовки майбутніх фахівців до вимог сучасного ринку праці. Ці науково обґрунтовані поради допоможуть забезпечити ефективність практичного розвитку soft skills у контексті освіти закладів фахової передвищої освіти.

У процесі нашого дослідження було виявлено, що розвиток soft skills у студентів закладів фахової передвищої освіти відіграє важливу роль у їхньому навчанні та подальшій кар'єрі. Сприятливе середовище для вивчення та практикування цих навичок може бути забезпечено за допомогою різноманітних педагогічних підходів. Використання практичних методів навчання, таких як симуляції, рольові ігри та практичні завдання, сприяє покращенню соціальних навичок студентів. Інтеграція цих методів у навчальні програми дозволяє студентам отримати не лише теоретичні знання, але й практичний досвід, який вони можуть застосовувати в реальних ситуаціях.

Додатково, менторство та керівництво грають важливу роль у розвитку soft skills студентів. Залучення досвідчених педагогів або фахівців з практики сприяє формуванню лідерських та комунікаційних навичок у майбутніх спеціалістів. Навчання soft skills має великий потенціал для підготовки студентів до успішної кар'єри та адаптації до вимог сучасного ринку праці. Дослідження впливу цих навичок на професійний успіх студентів є важливим кроком у підтримці їхнього навчання та розвитку.

Перспективи подальших досліджень: вивчення ефективності конкретних педагогічних технологій для розвитку soft skills у студентів фахової передвищої освіти; дослідження зв'язку між розвитком soft skills та вирішенням конкретних викликів у сучасному професійному середовищі.

Список використаних джерел

1. Грона Н. В., Семенов О. М. Розвиток soft skills у майбутніх вчителів в умовах закладів фахової передвищої та вищої освіти: міжрегіональний проєкт. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. Макаренка, 2021. № 7(111). С. 33-47.
2. Комишан А. І. Необхідність і доцільність формування та розвитку культури спілкування у майбутніх фахівців з вищою освітою. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. № 1(50). С. 66-80.
3. Udaya M., Yovini Y. Soft skills Evaluation in the Information Technology and Business Process Management Industry in Sri Lanka: Skills, Methods and Problems. *International Journal of Economics Business and Human Behaviour*. 2021. Vol. 2, no. 3.

References

1. Hrona, N. V., Semenoh, O. M. 2021. Rozvytok soft skills u maibutnikh vchyteliv v umovakh zakladiv fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity: mizhrehionalnyi proiekt [Development of soft skills among future teachers in the conditions of institutions of professional pre-higher and higher education: an interregional project]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7(111), pp. 33-47.
2. Komyshan, A. I. 2022. Neobkhdnist i dotsilnist formuvannia ta rozvytku kultury spilkuvannia u maibutnikh fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu [The necessity and expediency of forming and developing a culture of communication among future specialists with higher education]. *Scientific notes of the department of pedagogy*, 1(50), pp. 66-80.
3. Udaya, M., Yovini, Y. 2021. Soft skills Evaluation in the Information Technology and Business Process Management Industry in Sri Lanka: Skills, Methods and Problems. *International Journal of Economics Business and Human Behaviour*, 2, 3, pp. 12-15.

УДК 001.895:37.091.2:004.77-048.22(045)**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ВПРОВАДЖЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ
ПРОЦЕС**

Рейс Т.Т., Максютובה О. В.

**INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION:
IMPLEMENTATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

Reis Tyberii, Maksyutova Olena

У статті досліджено сутність інновацій, здійснено аналіз сучасних освітніх технологій та розглянуто деякі з найперспективніших інноваційних технологій, які використовуються в освіті сьогодні. Проведено класифікацію засобів ІКТ залежно від їх методичного призначення та окреслено сучасні інноваційні технології навчання. Розглянуто використання інформаційно-комунікаційних технологій, запропоновано переваги впровадження інноваційних технологій та визначено виклики, пов'язані з їх впровадженням.

У статті висвітлено важливі питання щодо ролі сучасних технологій у покращенні освітнього процесу. Особлива увага зосереджена на інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), штучного інтелекту (ШІ) та віртуальної реальності (VR) в навчання та освітній процес.

Ключові слова: освіта, освітній процес, сучасні освітні технології, інноваційні

технології, інформаційно-комунікаційних технологій

The article studies the essence of innovations, analyzes modern educational technologies and considers some of the most promising innovative technologies used in education today. A classification of ICT tools is carried out depending on their methodological purpose and modern innovative teaching technologies are outlined. The use of information and communication technologies is considered, the advantages of introducing innovative technologies are proposed and the challenges associated with their implementation are identified.

The article highlights important questions about the role of modern technologies in improving the educational process. Particular attention is focused on the integration of information and communication technologies (ICT), artificial intelligence (AI) and virtual reality (VR) into the learning and educational process.

Key words: *education, educational process, modern educational technologies, innovative technologies, information and communication technologies*

Освіта постійно розвивається, і з появою нових технологій з'являються нові можливості для покращення навчання. Інноваційні технології можуть використовуватися для створення більш персоналізованого, захоплюючого та ефективного навчального досвіду для всіх учнів. На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій не виникає сумніву в потребі підготовки учнів, які б вільно орієнтувалися в інформаційному просторі [1]. У статті досліджено сутність інновацій, проведено аналіз сучасних освітніх технологій та розглянуто деякі з найперспективніших інноваційних технологій, які використовуються в освіті сьогодні. Розглянуто використання цих технологій, запропоновано переваги впровадження інноваційних технологій та визначено виклики, пов'язані з їх впровадженням [2].

Освіта – це ключовий фактор, що визначає конкурентоспроможність та стійкість розвитку суспільства. Інновації в системі освіти – це цілеспрямовані зміни, спрямовані на перетворення навчальної системи та покращення якості знань, умінь та навичок студентів. У цьому контексті інноваційні технології стають ключовим інструментом для досягнення цілей освіти.

Походження слова «інновація» латинське, його переклад може бути розглянутий як оновлення, зміна або введення чогось нового. У контексті педагогіки інновація означає нововведення, яке покращує хід і результати навчально-виховного процесу. Інновацію можна розглядати як процес (зміну в системі і відповідну діяльність) і продукт (результат) цієї діяльності. Таким

чином, інноваційні педагогічні технології як процес – це «цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів» [3].

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес є ключовим фактором у підвищенні якості освіти та розвитку компетентностей, необхідних для сучасного інформаційного суспільства. Аналіз сучасних підходів до використання ІКТ у навчанні свідчить про значний потенціал для покращення навчального процесу. Зокрема, проведені дослідження показують, що ІКТ можуть розвивати ключові компетентності: критичне мислення, креативність, співпрацю та самостійне навчання. ІКТ можуть забезпечувати гнучкість та доступність: хмарні технології, електронне та дистанційне навчання, репозиторії електронних ресурсів роблять освітні матеріали доступними в будь-який час і в будь-якому місці.

Однак, інтеграція ІКТ у навчальний процес має й свої виклики, такі як необхідність оновлення матеріально-технічної бази: навчальні заклади потребують сучасного обладнання та програмного забезпечення та підготовка викладачів, так як вчителі повинні мати навички та знання для ефективного використання ІКТ у своїй роботі. Досвід провідних країн світу показує, що успішне впровадження ІКТ вимагає комплексного підходу, який включає розробку державних програм інформатизації освіти, впровадження ІКТ-компетентностей як засобу отримання інших компетентностей, та розробку моделей оцінювання стану інформатизації навчальних закладів. Впровадження ІКТ в освіті – це не просто додавання нових технологій до старого процесу. Це можливість трансформувати освіту, зробити її більш персоналізованою, захоплюючою та ефективною для всіх учнів.

Дослідники педагогічної інновації (О. Арламов, М. Бургін, В. Журавльов, Н. Юсуфбекова, А. Ніколс та інші) стараються зрозуміти, як нові ідеї, підходи,

методи та технології можуть бути корисними, прогресивними, позитивними, сучасними та передовими в контексті педагогіки.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стрімко розвиваються, і їх вплив на освіту стає дедалі очевиднішим. Сьогодні ІКТ пропонують широкий спектр інструментів та ресурсів, які можуть допомогти вчителям покращити навчальний процес, а учням – досягти кращих результатів. Засоби ІКТ в освіті класифікують залежно від їх методичного призначення (Табл. 1).

Таблиця 1.**Класифікація засобів ІКТ залежно від їх методичного призначення**

Навчальні	повідомляють освітню інформацію, формують знання, навички й уміння навчальної або практичної діяльності
Тренувальні	призначенні для закріплення умінь і навичок, повторення вивченого матеріалу
Інформаційно-пошукові і довідкові	повідомляють інформацію, формують уміння її систематизувати
Демонстраційні	візуалізують об'єкти, що вивчаються, з метою їх дослідження та вивчення
Імітаційні	представляють певний аспект реальності для вивчення його структурних та функціональних характеристик
Лабораторні	дають змогу проводити віддалені експерименти на реальному обладнанні
Модельовальні	дають змогу моделювати об'єкти з метою їх вивчення
Навчально – ігрові	створюють навчальні ситуації, яких діяльність реалізується в ігровій формі

До сучасних інноваційних технологій навчання відносяться інтернет-технології, мультимедійні програмні засоби, офісне та спеціалізоване програмне забезпечення, електронні посібники та підручники, системи дистанційного навчання. Сучасні інноваційні технології навчання представлено на рис. 1.

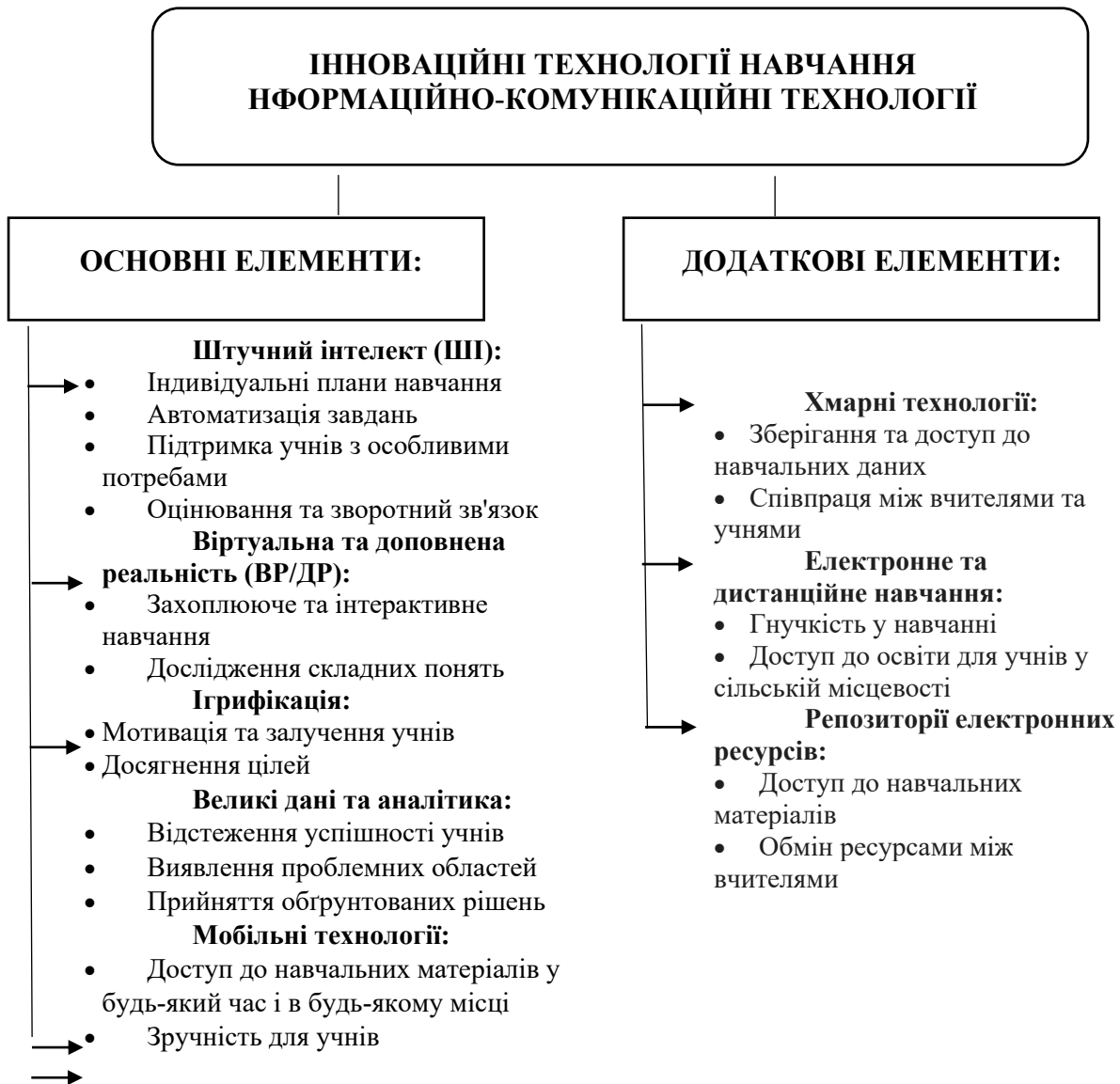

Рис. 1 Сучасні інноваційні технології навчання

Штучний інтелект стрімко розвивається, і його вплив на освіту стає дедалі очевиднішим. Від персоналізованих навчальних програм до інтелектуальних помічників, ШІ пропонує широкий спектр можливостей для покращення навчання для всіх учнів.

На сьогодні лише мінімальна кількість педагогів не чули про можливості штучного інтелекту. І за результатами опитування 7 із 10 освітян хоча б один раз за пів року перевіряли, як працюють інструменти на базі ШІ. Загалом 76% опитаних учителів хоча б раз користувалися ШІ, половина з них мала позитивний досвід взаємодії [4].

Із огляду на такі показники можна стверджувати, що AI-технології дуже активно залучаються в освітній процес, і відбувається це не вимушено, а через

інші фактори. Ми можемо пригадати різноманітні хвилі популярності тих чи інших сервісів, затребуваність яких була зумовлена вимушеною потребою (наприклад, Zoom, який мали опанувати всі з початком пандемії, щоби мати змогу проводити уроки). Зі штучним інтелектом ситуація інша. З'являється розуміння, що:

- ІІІ може бути корисним для роботи: під час підготовки до занять, для створення завдань різного формату, під час проведення уроків, перевірки знань тощо.
- ІІІ надає можливості, які раніше не могли дати інші сервіси.
- Діти активно використовують ІІІ для розваг зокрема, тому варто вивчати та залучати те, що близьке школярам.

ІІІ використовується в освіті в різних форматах, від персоналізованих систем навчання до інтелектуальних помічників. Системи персоналізованого навчання можуть адаптувати навчальні матеріали та завдання до потреб окремих учнів, що може допомогти їм вчитися швидше та ефективніше. Інтелектуальні помічники можуть надавати учням підтримку та керівництво, а також відповідати на їхні запитання. На сьогоднішній день ІІІ вже використовується в освіті в таких ключових напрямків:

• *Персоналізоване навчання.* Системи адаптивного навчання: ІІІ може аналізувати дані про успішність учня, щоб адаптувати навчальні матеріали та завдання до його індивідуальних потреб, стилю навчання та темпу роботи. Це може допомогти учням краще засвоїти матеріал та досягти більшого прогресу.

Індивідуальні плани навчання: ІІІ може використовуватися для створення персоналізованих планів навчання для кожного учня, які враховують його сильні та слабкі сторони, інтереси та цілі.

Рекомендації щодо навчальних ресурсів: ІІІ може рекомендувати учням навчальні ресурси, такі як статті, відео та вправи, які відповідають їхнім індивідуальним потребам.

•*Автоматизація завдань.* Перевірка завдань: ІІІ може автоматизувати перевірку завдань з множинним вибором та тестових завдань, звільняючи час вчителів для більш змістовної взаємодії з учнями.

Створення звітів: ІІІ може автоматично генерувати звіти про успішність учнів, що може допомогти вчителям відстежувати прогрес учнів та виявляти області, які потребують покращення.

Надання зворотного зв'язку: ІІІ може надавати учням негайний зворотний зв'язок на їхні завдання, допомагаючи їм вчитися на своїх помилках та покращувати свою роботу.

•*Підтримка учнів з особливими потребами.* Індивідуальні плани навчання: ІІІ може використовуватися для створення персоналізованих планів навчання для учнів з особливими потребами, які враховують їхні унікальні потреби та здібності.

Інтелектуальні помічники: ІІІ-помічники можуть надавати учням з особливими потребами підтримку та інструкції в режимі реального часу, допомагаючи їм долати труднощі та досягати успіху в навчанні.

Програмне забезпечення для читання тексту: ІІІ може використовуватися для читання тексту вголос учням з порушеннями зору або труднощами з читанням.

•*Інклюзивне навчання.* Переклад мови: ІІІ може використовуватися для перекладу навчальних матеріалів та інструкцій мовою, якою володіє учень, що може допомогти учням, які не володіють мовою навчання, бути більш залученими та успішними.

Адаптивні технології: ІІІ може використовуватися для адаптації навчальних матеріалів та технологій до потреб учнів з різними здібностями, створюючи більш інклюзивне навчальне середовище.

Підтримка різноманіття: ІІІ може використовуватися для створення навчальних матеріалів, які представляють різноманітні культури та точки зору, що може допомогти всім учням відчувати себе більш представленими та поважаними.

• *Оцінювання та зворотний зв'язок.* Автоматизована оцінка: ІІІ може використовуватися для автоматизованої оцінки письмових робіт, есе та інших завдань, звільняючи час вчителів для більш змістовної взаємодії з учнями.

Персоналізований зворотний зв'язок: ІІІ може надавати учням персоналізований зворотний зв'язок на їхні завдання, роботи та проекти, допомагаючи їм вчитися на своїх помилках та покращувати свою роботу.

Аналітика даних: ІІІ може використовуватися для аналізу даних про оцінювання, щоб виявити тенденції та області, які потребують покращення, що може допомогти вчителям покращити свої методи навчання.

Віртуальна реальність (VR) відкриває абсолютно нові можливості для освіти та навчання. За допомогою спеціальних VR-пристроїв, таких як шоломи віртуальної реальності, учні можуть потрапити в інтерактивне тривимірне середовище, де навчальний процес стає неймовірно цікавим та ефективним [5]. VR/AR може використовуватися для створення захоплюючого та інтерактивного навчального досвіду, який може допомогти учням краще зрозуміти складні поняття. Наприклад, учні можуть використовувати VR-гарнітуру для віртуальної подорожі до стародавнього Риму або дослідження внутрішньої будови людського серця. У VR інформація сприймається не лише зорово та на слух, але й за допомогою інших органів чуття, що сприяє глибшому розумінню.

У галузі освіти широко використовуються технології віртуальної реальності у наступних областях:

– *природничі науки.* У віртуальній лабораторії можна проводити небезпечні хімічні експерименти, досліджувати будову людського тіла, моделювати фізичні процеси. Наприклад, хімічні чи фізичні експерименти.

– *історія та суспільствознавство.* За допомогою віртуальних подорожей в часі учні можуть потрапити в різні історичні епохи, ознайомитися з пам'ятками старовини.

– *географія.* Віртуальна реальність дозволяє відвідати будь-яку точку на планеті, ознайомитися з особливостями різних куточків світу.

– *мистецтво*. За допомогою VR-технологій можна організувати інтерактивні віртуальні тури художніми галереями та музеями.

– *іноземні мови*. VR створює ефект повного занурення в мовне середовище, що сприяє швидшому опануванню мови.

Рис. 2 Застосування віртуальної реальності у освіті

Також, у сфері навчання швидко розвиваються сучасні технології, зокрема використання віртуальної реальності (VR) у поєднанні з інтелектуальними системами, такими як інтерактивні 3D-підручники, навчальні ігри з елементами штучного інтелекту тощо. Ці інновації радикально змінюють традиційну модель освіти.

Використання віртуальної реальності відкриває абсолютно нові можливості для навчання та освіти. Вона робить процес здобуття знань неймовірно захоплюючим, інтерактивним та ефективним. Хоча існують певні технічні та методичні виклики, проте у найближчому майбутньому VR стане необхідною складовою навчального середовища. Сьогодні багато навчальних закладів активно впроваджують віртуальну реальність у навчальний процес, щоб крокувати в ногу з часом та підготувати учнів до життя в цифрову епоху.

Ігрифікація – це використання ігрових елементів, таких як бали, значки та лідерські дошки, для мотивації учнів. Ігрифікація може зробити навчання більш захоплюючим та приємним, а також може допомогти учням залишатися мотивованими та досягати своїх цілей.

Викладачі та адміністратори шкіл можуть використовувати великі дані та аналітику для відстеження успішності учнів, виявлення проблемних областей та прийняття обґрунтованих рішень щодо покращення навчання.

Мобільні технології, такі як смартфони та планшети, можуть використовуватися для надання учням доступу до навчальних матеріалів у будь-який час і в будь-якому місці. Це може бути особливо корисно для учнів у сільській місцевості або тих, хто не має доступу до комп'ютера вдома.

У статті висвітлено важливі питання щодо ролі сучасних технологій у покращенні освітнього процесу. Особлива увага зосереджена на інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), штучного інтелекту (ШІ) та віртуальної реальності (VR) в навчання та освітній процес [6].

Зважаючи на розвиток технологій та їхній потенціал у покращенні якості освіти, важливо враховувати і виклики, які виникають при їхньому впровадженні. Серед таких викликів – необхідність оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів та підготовка вчителів до ефективного використання ІКТ.

Досвід провідних країн показує, що успішне впровадження ІКТ вимагає комплексного підходу, включаючи розробку державних програм інформатизації освіти, впровадження ІКТ-компетентностей та розробку моделей оцінювання стану інформатизації навчальних закладів.

Штучний інтелект та віртуальна реальність вже активно використовуються в освіті для персоналізованого навчання, створення захоплюючих навчальних досвідів та підвищення ефективності навчального процесу. Зокрема, системи персоналізованого навчання на базі ШІ допомагають адаптувати навчальний матеріал до потреб кожного учня, а VR/AR створюють інтерактивні та захоплюючі уроки.

Загалом, інноваційні технології в освіті відкривають нові можливості для покращення навчального процесу, але їх впровадження потребує комплексного підходу та підготовки всіх учасників освітнього процесу до нових вимог і можливостей, які вони надають.

Список використаних джерел:

1. Використання ІКТ в навчальному процесі. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikoristannya-ikt-v-navchalnomu-protsesi.html>.
2. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: збірник науково-методичних праць. 2014. С. 12–28.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2004. 218 с.
4. Перспективи використання штучного інтелекту в шкільній освіті. *Інтернет на користь*. 2023. № 1. URL: <https://naurok.com.ua/post/perspektivi-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-v-shkilniy-osviti>.
5. Віртуальна реальність в освіті: як технології VR змінюють процес навчання. *Бізмаг*. 2023. URL: <https://bizmag.com.ua/virtualna-realnist-v-osviti/>.
6. Ковальчук О. М., Ковальчук О. М. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. № 11. С. 102-107. URL: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/259154>.
7. Апанасенко О. М., Апанасенко М. О. Інформатизація освіти: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інформаційні технології та математичне моделювання*. 2020. № 66. С. 60-68. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>.
8. Білик О. М. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі: проблеми та перспективи розвитку. *Педагогічний вісник*. 2019. № 4. С. 112-116. URL: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/259154>.
9. Громова Л. П., Громова О. П. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: переваги та виклики. *Сучасні інформаційні технології: теорія та практика*. 2021. № 1. С. 12-17. URL: https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2023-10/%D0%9E%D0%9A%2011_0.pdf.
10. Жураківська О. О. Інформатизація освіти: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 6. С. 142-146. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/859/1/Vember ITZN 3 IS.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/859/1/Vember%20ITZN%203%20IS.pdf).

References

1. Vykorystannia IKT v navchalnomu protsesi [Use of ICT in the educational process]. Available at: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikoristannya-ikt-v-navchalnomu-protsesi.html>.
2. Dubaseniuk, O. A. 2014. Innovatsii v suchasniy osviti [Innovations in modern education]. *Innovations in education: integration of science and practice*, pp. 12–28.
3. Dychkivska, I. M. 2004. *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]*. Kyiv: Akademvydav.
4. Perspektyvy vykorystannia shtuchnogo intelektu v shkilniy osviti [Prospects for the use of artificial intelligence in school education]. 2023. *Internet is good*. Available at: <https://naurok.com.ua/post/perspektivi-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-v-shkilniy-osviti>.
5. Virtualna realnist v osviti: yak tekhnolohii VR zminiuiut protses navchannia [Virtual reality in education: how VR technologies change the learning process]. 2023. *Bismag*. Available at: <https://bizmag.com.ua/virtualna-realnist-v-osviti/>.
6. Kovalchuk, O. M., and Kovalchuk, O. M. 2020. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osvithomu protsesi: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Information and communication technologies in the educational process: current state and development prospects]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 11, pp. 102-107. Available at: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/259154>.
7. Apanasenko, O. M., and Apanasenko, M. O. 2020. Informatyzatsiia osvity: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Informatization of education: current state and development prospects]. *Information technologies and mathematical modeling*, 66, pp. 60-68. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/>.
8. Bilyk, O. M. 2019. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osvithomu protsesi: problemy ta perspektyvy rozvytku [Information and communication technologies in the educational process: problems and prospects for development]. *Pedagogical bulletin*, 4, pp. 112-116. Available at: <http://librinfosciences.knukim.edu.ua/article/view/259154>.
9. Hromova, L. P., and Hromova, O. P. 2021. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti: perevahy ta vyklyky [Information and communication technologies in education: advantages and challenges]. *Modern information technologies: theory and practice*, 1, pp. 12-17. Available at: https://www.megu.edu.ua/sites/default/files/2023-10/%D0%9E%D0%9A%2011_0.pdf.
10. Zhurakivska, O. O. 2018. Informatyzatsiia osvity: problemy ta perspektyvy rozvytku [Informatization of education: problems and prospects of development]. *Bulletin of the Khmelnytskyi*

National University, 6, pp. 142-146. Available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/859/1/V_Vember_ITZN_3_IS.pdf.

УДК 811.1:378.1“21” (045)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Рекун Н. М.

FORMING PROFESSIONAL XXI CENTURY SKILLS WITHIN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE EMPLOYEES

Rekun Nataliia

У статті проаналізовано поняття навичок ХХІ століття у контексті фахових компетенцій та навичок працевлаштування випускників. Узагальнено групи інноваційних навичок в межах концептів творчість, критичне мислення, комунікація, співпраця. Обґрунтовано два шляхи інкорпорування гнучких кар'єрних навичок ХХІ століття у процес іншомовної професійної підготовки фахівців через зміст навчання та методи організації комунікації.

Ключові слова: професійна підготовка, навички працевлаштування, гнучкі навички, творчість, критичне мислення, комунікація, співпраця.

The article deals with the analysis of professional XXI century skills, employability skills of university graduates in particular. It has been grounded that within the foreign language instruction students must also learn the essential soft skills for success in their future workplace. The XXI century innovation skills have been systemized within the four broader concepts of creativity, critical thinking, communication, and collaboration. All the components are seen as fully interconnected in the process of the XXI century foreign language teaching and learning. The emphasis is made on written and oral communication skills, skills of information and communication technologies, creativity and self-confidence, self-control and time management skills, willingness to learn and take responsibility. The generalized structure of professional employability skills actualizes such groups of skills and competencies of graduates as the ability to cope with uncertainty, the ability to work under pressure, the ability to plan and think strategically, the ability to communicate and interact with others both in a team and online. In the article two ways to incorporate groups of XXI century skills into foreign language professional training of future employees have been substantiated. It has been concluded that they can be applied through content-based component and organizational methods of in-class communication.

Keywords: professional training, employability skills, soft skills, creativity, critical thinking, communication, collaboration.

Однією з сучасних тенденцій у вищій освіті в усьому світі є визнання того, що професійна підготовка має відповідати швидко зростаючим вимогам до робочих місць майбутнього. Вищі навчальні заклади змінюють традиційний

підхід до навчання, зосереджуючись на викладанні так званих «навичок XXI століття», акцентуючи особливу увагу на групі навичок працевлаштування та компетенцій для успішної зайнятості випускників. Здатність майбутніх фахівців застосовувати навички творчого вирішення проблем, прийняття нестандартних рішень, міжособистісного спілкування стає все більш затребуваною в робочому середовищі. Акцент на навичках успішного працевлаштування також має відігравати важливу роль і на сучасних заняттях з іноземних мов. Відтак місія викладачів іноземних мов полягає в тому, щоб допомогти студентам зрозуміти вимоги і отримати доступ до професій майбутнього, опанувавши відповідні навички XXI століття. Отже, щоб допомогти випускникам ЗВО краще підготуватися до професійного світу, викладачі повинні знайти способи включити навички працевлаштування в сучасні програми професійної підготовки, а іншомовна підготовка майбутніх фахівців має бути інтегрованою до такого комплексного навчання.

Сучасні дослідження щодо перспектив працевлаштування випускників також показали, що проблема досі актуальна і має глобальний характер. Наприклад, європейські університети усе частіше отримують запит на високомобільних випускників, здатних відповідати потребам сучасного робочого місця, що постійно змінюються. Після Болонської декларації 1999 року вища освіта в Європі стрімко розширилася, що призвело до виникнення питань щодо якості ринку праці випускників та здатності випускників задовольняти потреби роботодавців [1, с. 411-412]. Дійсно, було висловлено серйозне занепокоєння щодо дедалі більшого розриву між навичками та здібностями випускників, а також вимогами робочого середовища у все більш мобільному та глобалізованому суспільстві [2; 3; 4].

Актуальною залишається дискусія щодо визначення професійних навичок XXI століття у процесі підготовки фахівців, які охоплюють широку категорію професійно значущих гнучких навичок, особистих психологічних якостей людини, її соціальних ознак та комунікативних здібностей, необхідних для успіху в роботі. А. К. Тулумаκος проведено актуальний на сьогодні огляд

наукової літератури, який дає уявлення про ступінь вирішення проблематики професійно значущих навичок XXI століття [5]. Для прикладу, в наукових працях Дж. Ендрюз, Х. Хігсон, К. Саччи, М. Канові широкого обговорення набув такий аспект проблеми як класифікація професійно значущих навичок роботи в бізнес-середовищі для конкурентоздатних випускників на ринку праці, опанування ними гнучкими навичками у процесі підготовки фахівців з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, детальний огляд протиріч, які потребують усунення у процесі професійної підготовки фахівців. Питання професійних навичок XXI століття з точки зору як майбутніх фахівців, так і експертів-роботодавців також вивчається на рівні окремих професійних галузей та під кутом зору різних наукових областей. Відповідні результати дослідження представлені в роботах С. Азім, А. Гейл, Т. Лавлор-Райт, Р. Киркхам, А. Хан, М. Алам. Педагогічний та психологічний аспекти визначення оптимальної моделі підготовки майбутніх фахівців, яка ґрунтується на чітко окреслених компетенціях щодо працевлаштування та зайнятості, стали предметом вивчення британських учених Т. Шаморро-Премузич, А. Артеш, А. Дж. Бремнер, К. Гревен, А. Фурнхам. Аналізуючи вимоги роботодавців до випускників бізнес-шкіл, М. М. Роблес наводить дані досліджень щодо співвідношення професійно значущих навичок, які зумовлюють кар'єрний успіх фахівців та впливають на довгостроковий успіх в роботі.

Більшість дослідників дійшли висновку, що працевлаштування є надзвичайно складним і дещо розпливчастим поняттям, яке важко сформулювати та визначити. Проте, узагальнюючи доступну літературу, можна визначити ключові гнучкі навички та компетенції, невід'ємні для працевлаштування випускників, які групуються передусім під поняттями професіоналізм, надійність, креативність, впевненість, самоконтроль, тайм-менеджмент, відповідальність [3, с. 65]. Для визначення можливості успішного працевлаштування випускників експертами було окреслено надзвичайно важливе завдання, а саме необхідність виявити внутрішній зв'язок між навичками та компетенціями випускників і потребами ринку праці [1, с. 413].

Певні розбіжності у дефініціях та спробах класифікувати численні професійні характеристики фахівців на основі розробки моделі підготовки до успішної роботи і життя фахівців XXI століття, а також сталий інтерес наукової спільноти до цієї проблематики зумовив вибір напрямку дослідження цієї роботи. Таким чином, мету статті можемо сформулювати як аналіз та узагальнення тих професійно значущих навичок XXI століття, які варто інкорпорувати під час організації занять з іноземної мови, відтак розширити перелік фахових компетенцій майбутніх робітників засобами, що традиційно застосовуються у процесі іншомовної підготовки фахівців різних галузей.

Наразі за участю педагогів, експертів у галузі освіти та бізнесу лідерів, щоб визначити та проілюструвати навички, знання, досвід та системи підтримки, які необхідні студентам для успішної роботи, життя і соціалізації було запропоновано Рамкову програму навичок XXI століття. Ця практична розробка продовжує використовуватися тисячами педагогів і сотнями шкіл у США та за кордоном і обґрунтовує уніфіковану модель навчання для забезпечення майбутнього успіху студентів у світі, де зміни відбуваються постійно, і навчання ніколи не припиняється. Усі елементи Рамкової програми мають вирішальне значення для забезпечення готовності випускників XXI століття до процвітання в сучасному цифровому та глобально взаємопов'язаному світі [6].

Щоб допомогти практикам інтегрувати навички у викладанні ключових навчальних предметів, Партнерство для навчання XXI століття (P21) розробило уніфіковане колективне бачення навчання, яке описує навички, знання та досвід, якими студенти повинні оволодіти, щоб досягти успіху в роботі та житті. Відтак це поєднання змістовних знань, конкретних навичок, досвіду та грамотності. Будь-яке застосування навичок XXI століття вимагає розвитку ключових навчальних предметних знань і розуміння серед усіх студентів. Ті, хто вміє критично мислити та ефективно спілкуватися, повинні ґрунтуватися на ключових академічних предметних знаннях. У контексті викладання ключових знань студенти також повинні навчитися основним навичкам для успіху в

сучасному світі, таким як критичне мислення, вирішення проблем, спілкування та співпраця. а випускники краще підготуватись до успішного залучення в сучасну глобальну економіку. Усі компоненти маємо розглядати як повністю взаємопов'язані в процесі викладання та навчання XXI століття [7, с. 2-5]. Аналізуючи детальну структуру навичок працевлаштування, слід підкреслити, що це загальні навички, необхідні для успіху на ринку праці на всіх рівнях зайнятості та в усіх секторах. Для прикладу, американський закон про інновації та можливості для робочої сили від 2014 року включає навички працевлаштування як складову навчальних програм та ключовий компонент діяльності з підготовки робочого місця. Структура навичок працевлаштування описує набір із дев'яти ключових навичок, упорядкованих у три великі категорії: прикладні знання, ефективні стосунки та навички на робочому місці. Рамкову програму навичок працевлаштування було розроблено в 2012 році за фінансової підтримки Міністерства освіти США, щоб розширити об'єднаний набір навичок працевлаштування, які охоплюють сектори розвитку робочої сили та освіти. Розробники керувались дослідженнями в галузі професійної та технічної освіти, освіти дорослих, актуальними тенденціями розвитку робочої сили та практичними рекомендаціями зацікавлених бізнес-експертів. Відповідні ресурси були розроблені для підтримки впровадження навичок працевлаштування у релевантних навчальних програмах [8].

Таким чином, для того, щоб сприяти працевлаштуванню, готовності до роботи та мобільності, випускники як майбутні фахівці повинні мати більше, ніж жорсткі бізнес-орієнтовані навички та компетенції. Досвід роботи та вміння використовувати більш м'які та гнучкі навички та вміння, пов'язані з бізнесом, також життєво важливі [1, с. 420]. Модель навичок XXI століття добре вписується в організаційні моделі занять з іноземних мов, оскільки такий підхід заохочує студентів взаємодіяти з глобалізованим світом і працювати як висококваліфіковані, гнучкі та придатні для працевлаштування особистості.

Отже, широкі групи інноваційних навичок студентів, які готові до дедалі складнішого життя у робочому середовищі в сучасному світі, охоплюють такі

чотири традиційні концепти як *творчість та інновації, критичне мислення та вирішення проблем, комунікація, співпраця*. Розробники сучасних програм з іноземної мови також інкорпорують завдання щодо формування у студентів навичок XXI століття, ґрунтуючись на згаданих вище концептах. Більше з тим, іншомовна професійна підготовка фахівців передбачає формування таких груп життєвих та кар'єрних навичок як *гнучкість і адаптивність, ініціативність і саморозвиток, соціальна та міжкультурна взаємодія, продуктивність, лідерство та відповідальність* [6; 7; 8].

Узагальнена структура професійних навичок працевлаштування при цьому актуалізує такі групи гнучких навичок та компетенцій випускників як вміння справлятися з невизначеністю, вміння працювати під тиском, вміння планувати та стратегічно мислити, здатність спілкуватися та взаємодіяти з іншими як у команді, так і через мережу; навички письмового та усного спілкування; навички інформаційно-комунікаційних технологій; креативність і впевненість у собі; навички самоконтролю та тайм-менеджменту; готовність навчатися та брати на себе відповідальність [3, с. 66-67].

Наведені вище приклади дозволяють окреслити ті можливості для інтеграції навичок, інструментів і стратегій навчання XXI століття, які викладачі іноземної мови можуть реалізовувати у своїй педагогічній практиці. Відтак можемо сформулювати рекомендації щодо використання потенціалу предмета іноземна мова для покращення здатності студентів розв'язувати проблеми, критично мислити та набувати інші навички XXI століття. Передусім потрібно дати можливість студентам навчатися у відповідних реальних контекстах XXI століття через проєктно-орієнтовану або іншу прикладну роботу, забезпечити доступ до якісних навчальних інструментів та умови для групового, командного та індивідуального навчання [7, с. 8]. У процесі іншомовної підготовки маємо заохочувати студентів працювати позитивно та етично, ефективно керувати часом і проєктами, бути багатозадачними, бути активними, надійними і пунктуальними, подавати себе професійно та з належним етикетом, ефективно співпрацювати з командами, поважати та

цінувати різноманітність команди, відповідати за результати, використовувати сильні сторони інших для досягнення спільної мети, надихати інших досягати найкращих результатів своїм прикладом і самовідданістю, демонструвати чесність і етичну поведінку у використанні впливу та влади, бути відповідальним перед іншими, діяти відповідально з врахування інтересів широкої спільноти, розвивати свої здібності, використовувати різні стратегії.

У контексті методики навчання іноземної мови пріоритетним залишається поняття комунікаційного підходу. Такий підхід надає викладачам іноземних мов численні інструменти для одночасного розвитку професійних та міжособистісних компетенцій студентів. Діяльність, спрямована на оволодіння випускниками навичками працевлаштування, має бути включена до їхніх навчальних програм. Наведені нижче приклади ілюструють ті групи гнучких бізнес-навичок, які можна включити в практику вивчення іноземних мов.

У багатьох відношеннях загальною компетентністю, необхідною випускникам, є високий рівень усного та письмового спілкування, зокрема іноземною мовою. Саме іншомовна професійна підготовка має значну кількість засобів для покращення навичок усної ділової презентації студентів, необхідних у робочому середовищі. Інтенсивна практика публічних виступів перед аудиторією може дати студентам університету досвід роботи в групі та життєво важливі навички роботи в команді. Окрім навичок командної роботи та командоутворення, іншомовна підготовка є найактуальнішою платформою для опанування навичок міжособистісного спілкування. Соціальна сторона такої взаємодії на заняттях є особливо цінною для навчання контакту з людьми різного культурного, релігійного та етнічного походження. Можливість соціальної взаємодії та міжособистісного спілкування є ефективним моделюванням реального робочого середовища. Варто зазначити, що більш інтерактивні види діяльності у формі індивідуальних та групових проєктів, такі як створення відео блогів, аудіо щоденників, статей для Інтернет-сайтів, не лише дозволяють студентам практикувати іноземну мову, але й паралельно опановувати навички XXI століття.

Аналіз узагальнених професійних навичок ХХІ століття, а саме навичок та компетенцій для успішного працевлаштування випускників, дозволяє дійти висновку про те, що у процесі іншомовної підготовки фахівців існує можливість розширити фахові компетенції майбутніх робітників та інкорпорувати групи навичок працевлаштування у зміст навчання.

На нашу думку, під час організації занять з професійно орієнтованої іноземної мови існує можливість застосовувати два шляхи інкорпорування професійних навичок ХХІ століття у зміст іншомовної підготовки:

1) *змістовний бік* дозволяє створювати теоретичне підґрунтя для формування фонових знань про ці навички у процесі формування рецептивних видів мовленнєвої діяльності, а саме читання та аудіювання з цієї тематики та у процесі формування продуктивних мовленнєвих навичок та вмінь, тобто при виборі тематики для говоріння та писемного мовлення;

2) інкорпорувати практичні навички ХХІ століття у *процесуальний бік* змісту навчання іноземної мови, обираючи методи та засоби навчання для формування гнучких професійних навичок, а також при виборі типів тренувальних вправ та комунікативних завдань, при укладанні навчально-методичних комплексів.

Таким чином, специфіка іншомовної професійно орієнтованої підготовки полягає в тому, що як її змістовне наповнення, так і процесуальний бік організації процесу комунікації, мають необмежений потенціал для розширення загальної фахової компетентності випускників за рахунок варіативних груп навичок ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Andrews J., Higson H. Graduate Employability, 'Soft Skills' Versus 'Hard' Business Knowledge: A European Study, *Higher Education in Europe*. 2008. 33, 4, pp. 411-422. DOI: 10.1080/03797720802522627
2. King Z. "New or Traditional Careers? A Study of UK Graduates' Preferences", *Human Resource Management*. 2003. 13, 1, pp. 5-27.
3. Elias P., Purcell K. "Is Mass Higher Education Working? Evidence from the Labour Market Experiences of Recent Graduates", *National Institute Economic Review*. 2004. 1, 90, pp. 60-74.
4. Broadbridge A., Swanson V. "Earning and Learning: How Term-time Employment Impacts on Students' Adjustment to University Life", *Journal of Education and Work*. 2005. 18, 2, pp. 235-249.

5. [Touloumakos A. K. Expanded Yet Restricted: A Mini Review of the Soft Skills Literature. *Frontiers in Psychology*. 2020. Volume 11: 2207 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02207>](#)
6. Partnership for 21st Century Learning Frameworks & Resources. 2024. URL: [P21 Resources | 21st Century Learning Resources | Battelle for Kids](#) (дата звернення: 23.04.2024)
7. Framework for 21st century learning definitions. 2019. URL: [P21 Framework DefinitionsBFK.pdf \(battelleforkids.org\)](#) (дата звернення: 23.04.2024)
8. Overview of the Employability Skills Framework Resources. September 2020. URL: <https://lincs.ed.gov/sites/default/files/employability-skills-framework-overview-of-resources.pdf> (дата звернення: 23.04.2024)

References

1. Andrews, J. and Higson, H. 2008. Graduate Employability, 'Soft Skills' Versus 'Hard' Business Knowledge: A European Study, *Higher Education in Europe*, 33, 4, pp. 411-422, DOI: 10.1080/03797720802522627
2. King, Z. 2003. 'New or Traditional Careers? A Study of UK Graduates' Preferences'', *Human Resource Management*, 13, 1, pp. 5-27.
3. Elias, P. and Purcell, K. 2004. 'Is Mass Higher Education Working? Evidence from the Labour Market Experiences of Recent Graduates'', *National Institute Economic Review*, 1, 90, pp. 60-74.
4. Broadbridge, A. and Swanson, V. 2005. 'Earning and Learning: How Term-time Employment Impacts on Students' Adjustment to University Life'', *Journal of Education and Work*, 18, 2, pp. 235-249.
5. [Touloumakos, A. K. 2020. Expanded Yet Restricted: A Mini Review of the Soft Skills Literature. *Frontiers in Psychology*, 2020. Volume 11: 2207 <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02207>](#)
6. Partnership for 21st Century Learning Frameworks & Resources, 2024. Available at: [P21 Resources | 21st Century Learning Resources | Battelle for Kids](#)
7. Framework for 21st century learning definitions, 2019. Available at: [P21 Framework DefinitionsBFK.pdf \(battelleforkids.org\)](#)
8. Overview of the Employability Skills Framework Resources, September 2020. Available at: <https://lincs.ed.gov/sites/default/files/employability-skills-framework-overview-of-resources.pdf>

УДК 37.011.3-057.874:159.923.2(045)

СУСПІЛЬНО-КОРИСНА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розман І. І., Чубірка А. Ю.

SOCIALLY USEFUL LIFE ACTIVITY AS A NECESSARY FACTOR OF SELF-DEVELOPMENT PUPILS OF YOUNGER SCHOOL AGE

Rozman Iryna, Chubirka Antonina

У статті розглядається значення суспільно-корисної життєдіяльності для формування особистості. Закцентовано на важливості підходів сучасної педагогіки щодо активного впровадження суспільно-корисної праці у позакласні заходи. Зауважено на значенні виховання трудових та моральних якостей, які не є вродженими та потребують систематичного розвитку з раннього дитинства.

Ключові слова: суспільно-корисна життєдіяльність, розвиток, початкові класи

The article examines the significance of socially useful life activities for personality formation. Attention is focused on the importance of the approaches of modern pedagogy regarding the active implementation of socially useful work in extracurricular time. The importance of education of labor and moral qualities, which are not innate and require systematic development from early childhood, is noted.

Keywords: *socially useful life activity, development, primary classes*

У сучасній педагогічній науці велику увагу приділяється вивченню процесів соціалізації дітей, що є важливим аспектом їхнього повноцінного розвитку і виховання. Роботи таких авторів, як Г. Беленька, А. Богуш, Л. Варяниця, О. Вишневський, Н. Гавриш, С. Курінна, Н. Лисенко, Т. Логвиненко, Н. Побірченко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, С. Сайко та інших значно збагачують розуміння цього процесу через різноманітні дослідницькі підходи та методології. Аналіз наукових праць цих дослідників дозволяє виявити ключові аспекти і механізми соціалізації дітей в різних соціокультурних умовах [5].

Сучасні дослідження в області соціалізації дітей охоплюють широкий спектр питань, які зумовлюють розуміння комплексності цього процесу і важливість різноманітних підходів до вивчення його різних аспектів. Ці автори забезпечують важливий вклад у формування теоретичних та практичних основ виховання і розвитку молодшого покоління.

Сучасна педагогіка акцентує увагу на значенні виховання трудових та моральних якостей, знайомство з довкіллям, які не є вродженими та потребують систематичного розвитку з раннього дитинства.

У теорії та практиці педагогіки довкілля поширеною є класифікація Д. Ельконіна. Він класифікує сюжетно-рольові ігри за такими критеріями:

- 1) ігри з сюжетом на побутові теми;
- 2) ігри з виробничим сюжетом;
- 3) ігри з суспільно-політичним сюжетом.

Учений окремо виділяє ігри з правилами і виводить такі їх групи:

- 1) наслідувально-процесуальні;
- 2) ігри драматизації;

- 3) сюжетні ігри з нескладними правилами;
- 4) ігри з правилами без сюжету;
- 5) спортивні ігри [4].

Зародження і розвиток трудових навичок в молодшому шкільному віці відіграють вирішальну роль у формуванні соціально адаптованої особистості. Ці навички учні набувають через різні види діяльності, які включають самообслуговування, побутову та навчальну працю, а також через участь у суспільно-корисних проектах. Практична участь у побутових справах, таких як прибирання класної кімнати чи допомога в організації шкільних заходів, сприяє розвитку відповідальності та колективізму.

За словами Котелянець Н.В., трудове виховання підрастаючого покоління – один з основних складників формування особистості людини, оскільки вона розвивається духовно й фізично тільки в праці, а без праці деградує. У процесі фізичної праці в учнів розвивається координація рухів тіла, сила, витривалість, також відбувається їх розумовий розвиток [3, с.23].

Особливу увагу у формуванні соціально-корисних якостей у молодших школярів заслуговує методика інтеграції навчальної та трудової діяльності. Навчальні завдання, що передбачають практичне застосування здобутих знань у реальних життєвих ситуаціях, сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню компетентності.

Суспільно-корисна діяльність, яка проводиться регулярно є невід'ємною частиною освітнього процесу у молодшій школі, яка має на меті виховувати не тільки професійні навички, але й розвивати моральні якості, формуючи усвідомлену, активну та відповідальну особистість. Важливість такого підходу в освіті не може бути недооцінена, адже він закладає фундамент для майбутнього розвитку суспільства.

Особливу увагу необхідно звертати на процес виховання самостійності, як вказував М. Андрієвський, що є системою збудованих педагогом виховних дій, ефективність яких можлива лише за умов організації гуманістично-орієнтованої взаємодії («вихованець – вихователь» та «вихованець – виховна

група»); розвитку у школярів стійкої внутрішньої позиції; формування життєвої компетенції як засобу їх підготовки до самостійної життєдіяльності [1].

Суспільно-корисна робота є важливим засобом соціалізації школярів молодшого віку, сприяючи інтеграції індивідуальних інтересів з колективними цілями. Організація такої діяльності в позаурочний час відкриває широкі можливості для розвитку особистісних та соціальних навичок дітей. В рамках цієї статті аналізується роль суспільно-корисної роботи в ефективному вихованні школярів на прикладі конкретних освітніх ініціатив. Ініціативність та зацікавленість учнів у процесі суспільно-корисної роботи є ключовими факторами, що сприяють формуванню відповідальної поведінки та відчуття причетності до суспільного життя. Ці активності дозволяють школярам відчувати себе важливою частиною колективу, що вносить вагомий вклад у загальні справи. У процесі колективної праці діти навчаються взаємодії, дисципліні та самоорганізації.

Співпраця дорослих та дітей може бути надзвичайно корисною, оскільки вона допомагає розвивати навички комунікації та взаєморозуміння у молодшого покоління, а також дозволяє дорослим зануритися у світ дитячої фантазії та креативності.

В організації взаємодії школи та батьків Л. Вороніна пропонує у ролі домінуючого використовувати принцип комплексного підходу. Цей принцип передбачає поширення взаємодії на всі ланки педагогічного процесу – навчальну та позаурочну, тісний зв'язок із позашкільним соціальним середовищем, залучення якомога більшої кількості суб'єктів виховного впливу. Особливо важливе значення, зазначає Л. Вороніна, має безпосередня участь батьків у шкільних справах. Це підвищує інтерес дітей до заходів, надає їм особливого значення [2, с. 3-25].

Отже, суспільно-корисна життєдіяльність підкреслює значущість інтеграції молодших школярів щодо суспільно-корисних заходів. Залучення учнів до різноманітних форм суспільно-корисної діяльності сприяє не лише їхньому соціальному, але й інтелектуальному та емоційному розвитку. Через

активну участь у громадському житті діти вчать відповідальності, емпатії, навичкам комунікації та взаємодії з іншими, що є ключовими компетенціями для їхнього майбутнього.

Таким чином, суспільно-корисна життєдіяльність не просто допомагає формувати у молодших школярів навички необхідні для їх подальшого життя, але й сприяє розвитку відчуття їхньої приналежності до суспільства і важливості їхнього внеску в нього. Виховання активних, усвідомлених та самодостатніх особистостей має стати пріоритетом освітньої системи на шляху до сталого розвитку суспільства. Це не тільки виховує в них почуття відповідальності та солідарності, але й підтримує їхнє бажання до навчання та особистісного зросту.

Список використаних джерел

1. Андрієвський М. К., Павелко В. В. Прилучення до життя. Київ: Політвидав України, 1979. 102 с.
2. Вороніна Л. П. Взаємодія школи й сім'ї в екологічному вихованні. *Шкільний Світ*. 2005. №18/19(290/291). С. 3-25.
3. Котелянець Н. В. Методична система трудового навчання учнів початкової школи: дис.... д.пед.н.13.00.02. Кропивницький, 2017. 490 с.
4. Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 360 с.
5. Супрун М. О. Із історії становлення теоретичних та методичних основ корекційного навчання дітей із особливостями розумового розвитку (кінець XIX – початок XX ст.). *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* Київ: НМЦВО, 2004. Вип. 37. С. 95–103.

References

1. Andriievskiy, M. K., and Pavelko, V. V. 1979. *Pryluchennia do zhyttia [Joining life]*. Kyiv: Polityvydav of Ukraine.
2. Voronina, L. P. 2005. *Vzaiemodiia shkoly y sim'i v ekolohichnomu vykhovanni [Interaction of school and family in environmental education]*. *School World*, 18/19(290/291), pp. 3-25.
3. Kotelianets, N. V. 2017. *Metodychna systema trudovoho navchannia uchniv pochatkovoї shkoly [Methodical system of labor training of primary school pupils]*. Dissertation of Ph.D. of science. Kropyvnytskyi.
4. Kyrsta, N. R. 2010. *Pedahohika ukrainskoho doshkillia [Pedagogy of Ukrainian preschool]*. Kyiv: Slovo Publishing House.
5. Suprun, M. O. 2004. *Iz istorii stanovlennia teoretychnykh ta metodychnykh osnov korektsiinoho navchannia ditei iz osoblyvostiamy rozumovoho rozvytku (kinets XIX – pochatok XX st.) [From the history of the formation of theoretical and methodical foundations of correctional education of children with special mental development (end of the 19th - beginning of the 20th century)]*. *Problems of education*, 37, pp. 95–103.

УДК 373.3.016:028:159.943.7(045)

ЗНАЧЕННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Розман І. І., Шпиток А. В.

THE VALUE OF TEXT-CREATING SKILLS IN READING LESSONS IN PRIMARY GRADES

Rozman Iryna, Shpytok Anastasiia

У статті розкривається питання щодо значення текстотворчих умінь на уроках читання у молодших класах. Зазначено, що для результативності роботи з учнями потрібно використовувати систему вправ для розвитку як усного, так і писемного мовлення. Зауважено, що компетентнісний підхід у вивченні української мови передбачає акцентуацію на розвиток ключових компетентностей початкової школи.

Ключові слова: робота з текстом, вміння, розвиток мовлення.

The article examines the importance of text-making skills in reading lessons in junior grades. It is noted that for the effectiveness of work with elementary school students, it is necessary to use a system of exercises for the development of both oral and written speech.

Key words: work with the text, skills, speech development.

У сучасних дослідженнях процесу формування мовної особистості учня вивчення української мови набуває нового виміру, зокрема через імплементацію компетентнісного підходу, що орієнтує освітній процес на розвиток інтегрованих знань, умінь та навичок, які є необхідними для ефективної соціальної інтеграції та особистісного розвитку учнів. Вчені такі як Н. Голуб, О. Горошкіна, І. Гудзик, Л. Мамчур, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, І. Хом'як, Г. Шелехова вказують на значущість цього підходу у навчальному процесі [3].

Компетентнісний підхід у вивченні української мови передбачає акцентуацію на розвитку ключових компетентностей: комунікативної, мовної, соціокультурної, а також критичного мислення та здатності до самоосвіти. Така модель навчання сприяє не лише засвоєнню мовних структур і правил, але й формуванню здатності ефективно використовувати мову як засіб міжкультурної взаємодії та особистісного вираження.

Упродовж останніх десятиліть, значну увагу в академічних колах

привертає питання текстотвірної компетентності, що є ключовим аспектом у розвитку лінгвістичних та комунікативних навичок особистості.

Лінгвісти, психолінгвісти, фахівці з лінгводидактики, а також спеціалісти з спеціальної педагогіки активно досліджують це поняття, що знаходить різні визначення і інтерпретації у різних наукових школах.

Українські дослідники, такі як О. Кучерук, Г. Лещенко, Н. Голуб, Л. Кратасюк, В. Луценко, акцентують увагу на термін «текстотворча компетентність». Це вказує на полісемантичність та багатогранність концепції, яка враховує як здатність особистості до створення текстів різних жанрів, так і глибше розуміння мовних та стилістичних особливостей [4, с. 51–64].

Текстотвірна компетентність охоплює здатність до генерації ідей, планування структури тексту, його розробки та редагування. Цей процес включає критичне мислення, логічне структурування матеріалу, вміння адаптувати текст до конкретного комунікативного контексту та аудиторії. Значення текстотвірної компетентності в сучасному інформаційному суспільстві не може бути переоцінене, оскільки воно безпосередньо впливає на професійну успішність, соціальну інтеграцію та освітній процес.

Дослідження в цій області часто інтегрують інтердисциплінарний підхід, поєднуючи психологічні, педагогічні та лінгвістичні перспективи, що дозволяє більш повно розкрити феномен текстотворення та виявити ефективні стратегії його навчання та розвитку. Зростаюча цифровізація суспільства та посилення ролі писемної комунікації в сучасному світі посилюють актуальність даного напрямку наукових розробок, що спонукає до подальших досліджень у даній галузі.

Погоджуємося з думкою Н. Голуб: «виділення у складі ключових компетентностей комунікативної підкреслює важливість освітнього завдання сучасної школи – навчити учнів ефективного спілкування, яке не обмежується формулюванням окремих речень чи фраз, а передбачає обмін певним досвідом, інформацією, емоціями, почуттями й переживаннями, закладеними в текст. Отже, якість спілкування прямо залежить від володіння прийомами

текстотворення» [5].

Текстотворчі вміння на уроках читання в початкових класах відіграють ключову роль у розвитку навичок учнів, оскільки вони включають формування вмінь грамотного письма, критичного мислення та креативності.

Перш за все необхідно зазначити на розвиток комунікативних навичок учнів молодших класів. У процесі текстотворення вони навчаються виражати свої думки зрозуміло та логічно. Це допомагає удосконалювати їхню здатність до вербального та писемного спілкування. Аналогічно, практика у написанні текстів сприяє кращому засвоєнню правил орфографії, пунктуації та синтаксису, що призводить до вміння правильно писати та стає фундаментальним для всіх видів навчання. Так само, відбувається стимуляція критичного мислення, коли текстотворчі завдання змушують учнів аналізувати інформацію, вибирати головне, структурувати свої думки та робити висновки. Така діяльність розвиває логічне мислення та здатність до самостійних рішень. Спеціальні вміння текстотворення на рівні сприйняття, розуміння, відтворення, побудови й удосконалення текстів різних типів, стилів і жанрів формуються під час самостійної когнітивної й креативної текстотворчої діяльності, активізацію якої забезпечує особистісно-зорієнтоване навчання [5, с. 8].

Без сумніву, формування творчих здібностей шляхом написання власних текстів дозволяє учням висловлювати свої ідеї та емоції, що сприяє розвитку уяви і творчих здібностей. Як висновок, систематична робота з вправами творчого характеру сприяє підготовці до подальших академічних завдань: уміння створювати тексти є важливим для написання звітів, рефератів та інших видів академічних робіт у старших класах.

Не викликає жодних сумнівів важливість покращення навичок читання, яке допомагає учням краще розуміти структуру текстів, що, у свою чергу, – підвищує їхні читацькі навички.

У такий спосіб, через текстотворення учні мають можливість виразити свої почуття та переживання, що може слугувати засобом психологічної розрядки і самовираження.

Завдання вчителя на уроках читання в початкових класах полягає у тому, щоб організувати процес текстотворення таким чином, щоб він був цікавим і доступним, стимулюючи мотивацію та активність учнів. Важливо створити позитивне та підтримуюче середовище, де кожна дитина відчуває себе впевнено та здатною до творчого самовираження.

Основою компетентнісного підходу є інтеграція навчального матеріалу з реальними життєвими ситуаціями, що дозволяє учням краще розуміти і застосовувати мову у повсякденному житті. В рамках цього підходу особлива увага приділяється розвитку критичного мислення через аналіз текстів, формування аргументованих висновків та обґрунтування власних думок.

На думку Божко О.П. текстотвірна компетентність – це сформована особистісна якість як результат досвіду реалізації набутих теоретичних знань, а також умінь, навичок текстосприймання й текстотворення, що забезпечують успішність текстотвірної діяльності, і виявлення позитивного ставлення до її процесу та результату [1].

Сучасні наукові дослідження стосовно уроків читання у початковій школі підкреслюють важливість використання інтерактивних форм та методів навчання, що стимулюють активну участь учнів у навчальному процесі та сприяють глибшому засвоєнню мовних компетенцій.

Реалізація компетентнісного підходу, таким чином, відіграє ключову роль у формуванні мовної особистості та підготовці учнів до ефективної діяльності у мовному та культурному контексті сучасного соціуму.

Список використаних джерел

1. Божко О. П. Текстотвірні вміння й навички як основа формування текстотвірної компетентності учнів. URL: <http://surl.li/stnma>.
2. Голуб Н. Б. Особливості текстотвірної діяльності учнів 5-7 класів в умовах компетентнісного навчання української мови. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2013. Вип. 20. С. 72–76.
3. Карпалюк В. С. Формування текстотвірних умінь в учнів у початкових класах. URL: <http://surl.li/stlyp>.
4. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі: матеріали круглого столу. *Українська мова і література в школі*. 2012. № 4. С. 51–64.
5. Кратасюк Л. М. Інтерактивні методи в навчанні учнів 5-6 класів створювати тексти різних типів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2011. 20 с.

References

1. Bozhko, O. P. Tekstotvirni vminnia y navychky yak osnova formuvannia tekstotvirnoi kompetentnosti uchniv [Text-creating abilities and skills as a basis for the formation of students' text-creating competence]. Available at: <http://surl.li/stnma>.
2. Holub, N. B. 2013. Osoblyvosti tekstotvorchoi diialnosti uchniv 5-7 klasiv v umovakh kompetentnisnogo navchannia ukraïnskoi movy [Peculiarities of text-creating activity of 5th-7th grade students in the conditions of competency-based learning of the Ukrainian language]. *Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU. Series 16: Creative personality of the teacher: problems of theory and practice*, 20, pp. 72–76.
3. Karpaliuk, V. S. Formuvannia tekstotvorchykh umin v uchniv u pochatkovykh klasakh [Formation of text-creating skills in students in primary grades]. Available at: <http://surl.li/stlyp>.
4. Kompetentnisnyi pidkhid do navchannia ukraïnskoi movy v osnovnii shkoli [A competent approach to teaching the Ukrainian language in primary school]. 2012. *Ukrainian language and literature at school*, 4, pp. 51–64.
5. Kratasiuk, L. M. 2011. *Interaktyvni metody v navchanni uchniv 5-6 klasiv stvoriuvaty teksty riznykh typiv* [Interactive methods in teaching students of grades 5-6 to create texts of various types]. Abstract of the dissertation of the candidate ped. of science. Kyiv.

УДК [373.2.064.1:379.826]:373.22(045)

МАЙСТЕР-КЛАС ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ ЗДО

Русин Н.М., Черепаня Н.І., Мізун І.

MASTER CLASS AS AN EFFECTIVE FORM OF COOPERATION WITH PARENTS IN THE CONDITIONS OF SCHOOL

Rusin Nadija, Cherepanya Natalia, Mizun Ivanna

У статті висвітлено значення взаємодії вихователів закладу дошкільної освіти з батьками дітей, які відвідують ЗДО. Основна увага присвячена характеристиці і алгоритму роведення майстер-класів для батьків. Автори звертають увагу на значення способів взаємодії: залучення батьків до розвитку дошкільника, постійний зворотній зв'язок з родиною.

Ключові слова: діти дошкільного віку, всебічний розвиток дошкільника, форми взаємодії, майстер-клас.

Working with a family is hard work. The main goal is to teach parents to make their own decisions. The value of the master class is that after the master classes, parents can use the knowledge gained by organizing classes with their children at home on making various products. At the master class, parents take on the role of passive observers and become active participants in educational activities, together with the teacher they master certain forms of learning. In order to properly plan the master class, it is necessary to conduct questionnaires, personal interviews, study in detail the social composition of children's families, clarify the wishes of adults, expectations from the child's stay in preschool groups, identify active, anxious, passive parents. Such preliminary preparation will help plan work with parents, make it effective, and choose interesting forms of interaction with the family. task. Both the teacher and the parents are adults who have their own psychological characteristics, age and individual characteristics, their own life experience and vision of problems.

In the process of conducting master classes, it is important to combine the efforts of the participants, establish emotional support, create an atmosphere of mutual understanding and mutual assistance, and motivate to achieve the planned result. A teacher who conducts a master class should, in a short period of time, activate and enrich the educational skills of parents, support their confidence in their own pedagogical and creative abilities, and explain that today we work together and the joint result is important to us.

Keywords: children of preschool age, comprehensive development of preschoolers, forms of interaction, master class.

«Дошкільне дитинство» – унікальний період у житті людини, коли формується здоров'я, здійснюється розвиток особистості. У той же час це період, у плинні якого дитина перебуває в повній залежності від навколишніх дорослих - батьків, педагогів. Тому неналежний підхід, поведінкові, соціальні й емоційні проблеми, що виникають у цьому віці, приводять до важких наслідків у майбутньому. Відповідно до Закону «Про освіту» і Типовим положенням про дошкільний навчальний заклад одним з основних завдань, що стоять перед дитячим садом, є «взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини».

Можливість і успішність використання різноманітних форм роботи з батьками в умовах закладів дошкільної освіти доведено численними психологічними й педагогічними дослідженнями, проведеними Т. Ф. Алексеєнко, Л. В. Калуською, О. Л. Кононко, О. С. Поляковою[1].

Окремі аспекти загальної проблеми взаємозв'язку сім'ї та дошкільного закладу у формуванні особистості дитини висвітлено у працях Г.В. Боринфі Е. П. Арнаутова, Л. В. Загик, В.В. Іванова, В. Котирло, Т. Кравченко, Т. Кулікової, С. Ладивір, Н. Лисенко, та інших. Різні аспекти проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку досліджували психологи, психолінгвісти, дефектологи, педагоги, лінгводидакти, серед яких А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, І. І. Дичківська, Л. І. Айдарова, М. С. Вашуленко, О. М. Гвоздєв, Л. О. Калмикова, Г. І. Ніколайчук, В. К. Орфинська, Л. Г. Федоренко, М.І. Пентилюк, Л. Скуратівського, Г. Шелехової [2,3].

Мета: полягає у розкритті алгоритму проведення майстер-класів з батьками.

Робота з сім'єю – це кропітка праця. Основна мета – навчати батьків самостійно вирішувати життєві завдання. І вихователь, і батьки – дорослі люди, які мають свої психологічні особливості, вікові та індивідуальні риси, власний життєвий досвід і бачення проблем.

У педагогів і батьків єдині завдання: зробити все, щоб діти росли щасливими, активними, здоровими, життєрадісними, товариськими, щоб вони вирости гармонійно розвиненими особистостями. Сучасні дошкільні заклади багато роблять для того, щоб спілкування з батьками було насиченим і цікавим. З одного боку, педагоги зберігають усе краще, перевірене часом, а з іншого – шукають і прагнуть запроваджувати нові, ефективні форми взаємодії з родинами вихованців, основне завдання яких – досягнення реальної співпраці між дитячим садком і сім'єю.

Бажання піти на контакт, налагодити взаємини, допомогти одне одному, побачити в іншому право іншого на власну позицію і зрозуміти цю позицію. Спілкування буде успішним, якщо воно змістовне, засноване на загальних і важливих для обох сторін темах, якщо кожна з них у процесі спілкування збагачує свій інформаційний багаж.

Психолого-педагогічна освіта батьків з метою підвищення їх педагогічної культури - один з напрямів співробітництва дошкільного закладу з сім'єю

Майстер-клас є ефективною формою взаємодії ЗДО з батьками. Ця форма роботи дозволяє покращити якість співпраці педагогів та батьків у просторі ЗДО, дозволяє обмінюватися новими знаннями, емоціями, досвідом при спільній діяльності.

Кожна дитина за цілеспрямованого розвитку може стати творчою особистістю. Батьки та вихователі при спільній взаємодії спрямовують зусилля, щоб виховати всебічно розвинену, гармонійну особистість, розвинути у дошкільнят здатність нестандартно мислити.

Майстер-класи сприяють гармонізації внутрішньосімейних стосунків. У батьків не тільки проявляється інтерес до спільної освітньої діяльності з дітьми, а й можливість реалізувати їх у практичній діяльності.

Цінність майстер-класу в тому, що батьки після проведених майстер-класів можуть використовувати отримані знання, організовуючи з дітьми заняття в домашніх умовах з виготовлення різних виробів. На майстер-класі батьки виступають над ролі пасивних спостерігачів, а стають активними учасниками у освітній діяльності, разом із педагогом вони освоюють певні форми навчання. Для правильного планування майстер-класу потрібно провести анкетування, особисті бесіди, докладно вивчити соціальний склад сімей дітей, уточнити бажання дорослих, очікування від перебування дитини в дошкільних групах, виявити активних, тривожних, пасивних батьків. Така попередня підготовка допоможе спланувати роботу з батьками, зробити її ефективною, підібрати цікаві форми взаємодії з сім'єю.

У ході анкетування батьків, виявлення потреб сім'єю можна визначити інтереси дорослих учасників освітнього процесу до такої форми спільної роботи як майстер-клас для батьків та дітей. Виходячи із зібраних даних педагог, спілкуючись із батьками у процесі проведення майстер-класу, має застосовувати індивідуальний підхід.

Щоб заходи стали навчальними для батьків, пройшли успішно, потрібно розробити певний алгоритм дій педагогів до майстер-класу. У процесі проведення майстер-класів важливо поєднати зусилля учасників, встановити емоційну підтримку, створити атмосферу взаєморозуміння та взаємодопомоги, мотивувати до отримання запланованого результату. Педагог, який проводить майстер-клас, має за невеликий відрізок часу активізувати та збагатити виховні вміння батьків, підтримувати їхню впевненість у власних педагогічних та творчих можливостях, пояснити, що сьогодні ми працюємо разом і нам важливий спільний результат.

Організатор майстер-класу повинен точно визначити, як батьки спільно з дітьми створять цікавий продукт творчості. Батьки, вихователі, діти у процесі майстер – класу не лише активні учасники, а й найголовніше – партнери, організовані спільною справою та метою. Важливо, щоб дорослі намагалися просуватися етапами майстер-класу, набували нових умінь і досягли результату

разом зі своїми дітьми.

Така робота дозволяє підвищити психолого-педагогічну компетентність сучасних батьків у питаннях дитячо-батьківських відносин та відносини вихователів та батьків.

Тематика майстер-класів може бути такою:

1. Майстер-клас з батьками та дітьми з виготовлення народної ляльки - мотанки.
2. Творча лабораторія "Хочу все знати".
3. Майстер – клас «Подарунок татові» та «Букет для мами».
4. Квілінг та орігамі.
5. Спільні походи вихователів та батьків на кулінарні майстер-класи, що проводяться у різних кафе міста.
6. Майстер-клас з виготовлення жайворонків із солоного тіста.
7. Майстер-класи корекційної спрямованості, такі як «Нетрадиційні техніки малювання – використовуємо вдома!», «Пісочна казкотерапія», «Сенсорна коробочка – що це?», «Су-Джок терапія – практикуємо вдома!», «Зберігаємо зір , робимо зарядку».

Майстер-клас актуально проводити під час батьківських зборів, свят, семінарів-практикумів. Тематика майстер-класів визначається планом роботи вихователів, але найчастіше їх ініціаторами стають батьки і навіть діти.

Таким чином, досвід роботи з батьками показав, що в результаті використання майстер-класів взаємодія як батьків, так і вихователів стає гнучкішою. При цьому зазначимо, що у батьків підвищується рівень педагогічних знань, умінь, відповідальність батьків за виховання дітей у сім'ї, створюється атмосфера взаєморозуміння та довірчих відносин між батьками, освітянами та дітьми. Батьки навчаються нетрадиційним практичним навичкам взаємодії з дітьми. Більшість батьків почали цілеспрямовано опікуватися проблемами виховання своїх дітей.

Аналізуючи результати майстер-класів, відзначимо, що завдяки проведенню майстер-класів відбувається гармонізація внутрішньосімейних

відносин, у батьків проявляється інтерес до освітньої діяльності, до спільної діяльності з дітьми.

Список використаних джерел

1. Галицька Т. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною: сучас. підходи *Дошкільний навчальний заклад*. 2018. № 11. С. 11–13
2. Калуська Л. Родинне сонцеко: методичний порадник для роботи з батьками. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 140 с.
3. Марчук О. О., Абраменко Ю. Р. Сучасні напрями просвітницької діяльності вихователя серед батьків та громадськості. *Наукові та освітні трансформації в сучасному світі: збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції*, м. Чернігів, 15 липня 2021 року. Суми: ТОВ НВП "Росток А.В.Т.", 2021. С. 257–258.

References

1. Halytska, T. V. 2018. Vzaiemodiia zakladu doshkilnoi osvity z rodynoiu: suchas. Pidkhody [Interaction of the preschool education institution with the family: today. approaches]. *Preschool educational institution*, 11, pp. 11–13
2. Kaluska, L. 2010. Rodynne sontsekolo: metodychnyi poradnyk dlia roboty z batkamy [The family sun circle: a methodical guide for working with parents]. Ternopil: Mandrivets.
3. Marchuk, O. O., and Abramenko, Yu. R. 2021. Suchasni napriamy prosvitnytskoi diialnosti vykhovatelii sered batkiv ta hromadskosti [Modern directions of the educator's educational activity among parents and the public]. *Scientific and educational transformations in the modern world: collection of materials of the All-Ukrainian interdisciplinary scientific and practical conference*, Chernihiv, July 15, 2021. Amounts: LLC NVP "Rostok A.V.T."

УДК 373.2.015.31:794.8:373.2.011.3-053.4-042.65(045)

УМОВИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Русин Н.М., Черепаня Н.І., Арделан Я.О.

CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT PLAY ACTIVITIES IN PRESCHOOL CHILDREN

Rusin Nadija, Cherepanya Natalia, Ardelan Jana

В статті обґрунтовано роль самостійної ігрової діяльності в всебічному розвитку дітей дошкільного віку, розкрито сучасні дослідження вчених щодо впливу самостійної ігрової діяльності на розвиток особистісних якостей дошкільника. Виокремлено особливості і умови розвитку самостійної ігрової діяльності у дошкільників, а також складові розвиваючого середовища, яке сприяє формуванню ігрових умінь і навичок у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: самостійна ігрова діяльність, розвивальне середовище, ігрові вміння і навички.

Raising independence as a basic quality in preschool children is a complex and multifaceted

process that requires focused work. One of the means of raising independence is the game, which creates conditions for independent activities of children, their manifestation of purposefulness, initiative, independence, creativity, cognitive interest and other criteria of independence, and also consolidates in the child new behavioral skills and methods of interaction with peers, stimulates development verbal and non-verbal communication skills, intensifies the processes of development, education and training.

The game is a form of individual, creative reflection-reality, it is a means of comprehensive education (development of language, imagination, formation of children's interests, education of strong-willed character traits, a sense of collectivism).

Therefore, the purpose of the article is to determine the conditions for organizing independent play activities with preschoolers. Children, having crossed the threshold of the group, find themselves in new conditions for them. Both the success of the child's stay at the preschool and his development largely depend on what these conditions will be.

Under the developing environment, we understand a natural, comfortable and cozy environment, rationally organized, saturated with various sensory and game materials.

Play activities have great potential for educating preschool children. It contributes to the development of such components as: active knowledge of the environment and oneself in it, awareness of one's "I" and one's capabilities; the desire to apply acquired knowledge in various game situations, to be able to navigate in new conditions; purposefulness, perseverance and determination in the game, overcoming various obstacles; independence in the implementation of logical operations, prognostication and creativity; the ability to critically evaluate the obtained result, strive for its improvement, the ability to make one's own decisions; understanding of responsibility for one's own actions before the team, the ability to act according to the established rules and submit oneself to them on one's own initiative, and not under the guidance of an adult.

Keywords: *independent game activity, developmental environment, game skills and abilities.*

Соціально-політичні зміни в житті суспільства і необхідність підготовки до них дітей і молоді, починаючи з дошкільного віку, зумовили посилення інтересу до соціальних аспектів виховання дітей. Керування своєю поведінкою і способами спілкування, здатність вибору адекватної альтернативи поведінки, орієнтації у нових обставинах, відчуття свого місця в товаристві інших людей є важливим аспектом соціального розвитку дитини.

Самостійна, вільна діяльність – це специфічна форма організації життєдіяльності дітей, яка розгортається у час, вільний від організованих форм освітньої роботи, як правило, з ініціативи та за бажанням дітей старшого дошкільного віку: діти самі визначають цілі, завдання, засоби і план втілення свого задуму, самостійно контролюють, аналізують і оцінюють його виконання.

Виховання самостійності як базової якості в дітей дошкільного віку – складний і багатогранний процес, який потребує цілеспрямованої роботи. Одним із засобів виховання самостійності виступає гра, в якій створюються

умови для самостійної діяльності дітей, прояву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших критеріїв самостійності.

Гру трактують як природний мотиватор діяльності (З. Фрейд), як можливість набуття дитиною соціального досвіду (Е. Еріксон), як умову соціалізації (А. Валлон), як важливе джерело формування соціальної свідомості дитини, як спосіб активного засвоєння людської культури, як засіб розвитку базових засад особистості і національно-культурного і морального виховання.

Ігрова діяльність закріплює в малюка нові поведінкові навички і способи взаємодії з однолітками, стимулює розвиток вербальних та невербальних комунікативних навичок, інтенсифікує процеси розвитку, виховання та навчання. Коли дитина бере на себе роль у грі, вона діє не тільки відповідно до її характеристик, а постійно співвідносить з ігровою роллю свої риси, здібності та прагнення, учиться розуміти себе і свої бажання (С.І. Копилов). Труднощі, що виникають під час вирішення навчальної задачі, у грі долаються дітьми набагато легше, без напруги. Саме гра задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби дитини.

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей виділяємо самостійність як базову якість дитини дошкільного віку.

Дослідниками підкреслюється, що в грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання переборювати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність.

Автори (Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста) серед різних видів ігор, що мають найбільш самостійний характер, виділяють сюжетну гру. Ознакою вони називають її зміст. Сюжетна гра не може функціонувати в готовому вигляді, а

залежить від життєвого досвіду дітей. Вона має свої закони розвитку, залежить від світосприймання дійсності і виступає його відображенням. У процесі підготовки дітей до гри вихователь має планувати систему педагогічних заходів, а не сюжетну лінію гри, що може пригальмувати розвиток самостійності та ініціативності дітей у такому випадку. Крім того, дослідниці виділяють певні можливості дидактичних ігор для розвитку пізнавальної сторони самостійності. Їх використання привчає дітей до самостійного мислення, обмірковування, співвіднесення та співставлення на основі вже засвоєного досвіду, що виступає головним компонентом свідомого засвоєння ґрунтовних знань [1].

Самостійність розвивається в дошкільників у процесі самодіяльних ігор. Такі ігри розпочинаються з власної ініціативи дитини, її бажання програвати різні сюжети, без втручання дорослого. До них К.В. Карасьова, Т.О. Піроженко відносять сюжетно-рольові та режисерські ігри. При цьому, режисерські ігри дослідниці не виділяють як окремий вид ігор, а називають підготовчими до оволодіння сюжетно-рольовими [2].

З метою набуття дитиною самостійності, дослідниками рекомендується використовувати в ігровій діяльності проблемні ситуації, що спонукають дитину звертатися до отриманого раніше досвіду і сприяють пошуку нового (Н.Р. Кирста, Н.В. Лисенко). Відзначається значення правильно підібраного ігрового матеріалу для розгортання самостійної гри дошкільника.

Гра - це форма індивідуального, творчого відображення-дійсності, це засіб всебічного виховання (розвиток мови, уяви, формування інтересів дітей, виховання вольових рис характеру, почуття колективізму). Граючи, дитина вільно і із задоволенням освоює світ дорослих, творчо перетворюючи його, вчиться розуміти правила та норми поведінки у суспільстві. Вільна ігрова діяльність потребує підтримки з боку педагогів. При цьому роль дорослого у грі залежить від віку дітей, рівня розвитку ігрової діяльності, характеру ситуації. Вихователь може приймати участь у грі, як у ролі активного учасника, так і у ролі уважного спостерігача. Вихователь може підключитися до діяльності дітей

у випадках конфліктних ситуацій, які потребують втручання дорослого або за необхідності допомогти тій чи іншій дитині увійти до групи однолітків.

Гра – вільна, самостійна діяльність дітей, де використовують всі доступні їм ігрові засоби, вільно об'єднуються і взаємодіють між собою.

Вільна самостійна ігрова діяльність є важливим джерелом активності та саморозвитку дитини [3].

Суб'єктами організації самостійної ігрової діяльності дітей виступають: вихователі, помічники вихователів, інструктор із фізичного виховання, музичний керівник, педагог – психолог, батьки.

Багато вітчизняних і зарубіжних психологів вважають, що ніхто не розвине творчі здібності дитини краще, ніж вона сама. Тому насамперед дитині потрібно створити умови для вільної, самостійної, творчої гри.

Тому і **метою статті** є визначення умов, для організації самостійної ігрової діяльності з дошкільниками. Діти, переступивши поріг групи, опиняються у нових для них умовах. Від того, якими будуть ці умови, багато в чому залежить як успішність перебування дитини на дошкільному закладі, так і її розвиток.

Під розвиваючим середовищем ми розуміємо природну, комфортабельну затишну обстановку, раціонально організовану, насичену різноманітними сенсорними та ігровими матеріалами. У такому середовищі можливе одночасне включення до активної ігрової діяльності дітей усієї групи. Для розвитку вільної ігрової діяльності дітей необхідно створити умови предметно-ігрового середовища, яке має бути змістовно насиченим, трансформованим, поліфункціональним, варіативним, доступним і безпечним, відповідати віковим можливостям дітей та змісту програми.

У груповій кімнаті мають бути всі види ігор та іграшок: сюжетні, дидактичні, іграшки для хлопчиків та дівчаток; театралізовані, іграшки для спільних та самостійних ігор дітей. Іграшки-замінники та різні матеріали, що сприяють створенню задуму, спрямовують думку дитини у напрямі самостійної гри (ляльки, машинки, конструктори, фігурки людей та тварин, іграшки на

побутові теми, природний та різноманітний поліфункціональний матеріал: шишки, бруски та ін.). Все це забезпечує ігрову, рухову активність усіх категорій вихованців та емоційне благополуччя дітей у взаємодії з предметно-просторовим оточенням.

Ігрові зони потрібно організовувати таким чином, щоб у них було зручно грати. Ігрові зони мають містити у собі все необхідне для формування у дітей позитивних взаємин, моральних якостей та прищеплення інтересу до гри та нових знань. У групі необхідно створити такі ігрові зони, як: перукарня, Магазин, гараж, сім'я, кухня, лікарня, куточок образотворчого мистецтва, куточок книги, театральний, спортивний, пізнавальний.

В інтер'єрі не повинно бути нічого зайвого, всі ігрові засоби мають бути безпечними для дітей. Все обладнання зручно і легко трансформується, щоб діти могли самостійно обирати гру, змінювати центр, переходячи від однієї гри до іншої.

Розвивальне середовище повинно оновлюватися та поповнюватися, умови періодично змінюватися (міняються зони, виставляються нові іграшки). Потрібно стежити за тим, щоб був необхідний комплект предметів на певну тематику (наприклад, для гри в перукарню – дзеркало, ножиці, гребінець, накидки, парфумерні набори і т.д.).

У оснащенні ігрового середовища особливе місце з відводиться предметам-замінникам, які можуть заповнити відсутні сюжетні іграшки. Це контейнер, в якому зберігаються дерев'яні брусочки, стрічки і т.п. Також в ігровому куточку потрібно відвести місце, де знаходяться різні елементи одягу: спідниці, фартухи, сумки, кашкети, косинки. Доцільно залучати батьків до виготовлення атрибутів для ігор.

У розвитку самостійних ігор дошкільнят велику роль відіграють правильний підбір та розташування іграшок. У молодших групах найбільше доцільно зберігати іграшки так, щоб вони знаходилися в полі зору дитини – в ігрових куточках: адже іграшка стимулює ігровий задум малюка, тому вона повинна бути видна і доступна, і вільна у виборі. Важлива вимога - характер і

відповідність таким принципам, як реалізація дитиною права на гру (вільний вибір іграшки, теми, сюжету гри, місця та часу її проведення). Все це сприяє створенню бажання грати, спілкуватися, розширювати кругозір, поповнювати життєвий досвід, виховувати моральні якості, допомагає розвивати у дітей мовлення, дрібну моторику, дбайливе ставлення до іграшок, увагу, пам'ять, працьовитість.

Під час вільної ігрової діяльності діти по-справжньому переживають події, які лежать в основі їхньої гри, по-справжньому працюють уява, мислення, мовлення. Діти будують стосунки з партнерами (навіть якщо у їхній ролі виступають прості іграшки). Дорослим у цей момент важливо спостерігати за грою дітей та спрямовувати її, бути партнерами у грі.

Вихователі, керуючи грою, мають забезпечувати нагромадження позитивного досвіду соціальних відносин. Постійне розширення знань дітей про довкілля, збагачення вражень – одна з найважливіших умов розвитку повноцінної гри дітей.

Слід відмітити, що одним із ефективних прийомів формування ігрових умінь та навичок є спільні ігри дорослого та дітей. Як правило, вихователька спочатку сама виконує головну роль, потім доручає її комусь із дітей, допомагаючи дитині у скрутних випадках. В той же час продовжує брати участь у грі, взявши другорядну роль. Такий методичний прийом дозволяє дітям побачити цілісну ігрову діяльність дорослого, перейняти її та перенести у самостійну діяльність. В іграх, що виникають з ініціативи самих дітей, відображаються вміння, набуті дошкільнятами у спільних із дорослими іграх, у процесі спостережень за грою вихователя.

Також використовуємо непрямий метод впливу з дітьми (гра поруч, делікатне підключення до гри, питання, поради, звернення від імені персонажа та ін.). Вихователька допомагає вихованцям розвивати гру, використовуючи пораду, нагадування, ознайомлення з новою іграшкою, показ незнайомої дії. Якщо цього не робити, самостійна гра або швидко припиняється, або затримується на однакових діях з тією ж іграшкою. Підключаючись до дитячої

самостійної діяльності, вихователька звертає увагу вихованців на інші іграшки.

Спостерігаючи за іграми, вихователь оцінює ступінь розвитку самостійності та самоорганізації дітей у грі, їх уміння домовитися, створити ігрове середовище, справедливо вирішити конфлікти; намагається зрозуміти, які саме події дня відбиваються у грі; відзначає дітей з розвиненою ігровою діяльністю та тих, у кого гра розвинена слабо.

У процесі гри вихованці привчаються доброзичливо ставитись один до одного, не забирати іграшки, не руйнувати будівлі. Невміння дитини пояснити свої дії товаришу з гри, домовитися з нею часто призводить до конфліктів, які діти не в змозі самостійно вирішити. Тому спочатку потрібно, щоб вихователь брав участь у спільних іграх малюків. Педагоги підказують дітям, як треба домовитися, як разом грати однією іграшкою, як розподілити ролі, заохочують добрі вчинки та розмовляють про погані вчинки.

Діти дуже люблять настільні ігри: мозаїки, пазли, конструктори. Однак, перш ніж малюки навчаться грати самостійно, потрібно пояснити та показати способи дій. Важливо, щоб іграшки, з якими діти навчилися діяти, були у групі постійно і діти могли брати їх самі. Дидактичні іграшки змінюються тоді, коли діти втратили до них інтерес.

Зони будівельно-конструктивних ігор оснащуються кубиками, великим та дрібним будівельним матеріалом, який знаходиться у контейнерах та на спеціальних стелажах. Мета педагога активізувати дошкільнят на різні види будівництва, сприяти придбанню конструкторських навичок, використовуючи їх у самостійних будівельних іграх для створення нескладних будівель (гаража, будиночка, мосту тощо), обігравати їх. Будівельно-конструктивні зони улюблене місце дітей. У процесі вільної гри у дошкільнят з'являється можливість проявити самостійність, фантазію, за бажанням об'єднатися з однолітками, розвивати знання і здібності.

Підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що ігрова діяльність має великий потенціал для виховання дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку таких її компонентів, як: активному пізнанню навколишнього

середовища і себе в ньому, усвідомленню свого "Я" і своїх можливостей; прагненню застосовувати набуті знання в різних ігрових ситуаціях, уміти орієнтуватись у нових умовах; цілеспрямованості, наполегливості та рішучості в грі, долаючи різні перешкоди; самостійності у здійсненні логічних операцій, прогностичності та творчості; умінню критично оцінювати отриманий результат, прагнути до його вдосконалення, умінню приймати власні рішення; розумінню відповідальності за власні дії перед колективом, умінню діяти згідно встановлених правил і підпорядковувати себе їм за власною ініціативою, а не під керівництвом дорослого.

Список використаних джерел

1. Лисенко Н. В., Кирста Н. Р. Педагогіка українського дошкілля: навч. посіб. У 3-х частинах. Ч. 2. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 360 с.
2. Карасьова К. В., Піроженко Т. О. Самодіяльні ігри дитини. Київ: Шк. світ, 2011. 128 с.
3. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Слово, 2010. 408 с.

References

1. Lysenko, N. V., and Kyrsta, N. R. 2010. *Pedahohika ukrainskoho doshkillia. U 3-kh chastynakh. Ch. 2. [Pedagogy of Ukrainian preschool. In 3 parts. Part 2]*. Kyiv: Slovo Publishing House.
2. Karasova, K. V., and Pirozhenko, T. O. 2011. *Samodiialni ihry dytyny [Child's amateur games]*. Kyiv: Shk. world.
3. Bohush, A., and Havrysh, N. 2010. *Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkillnomu navchalnomu zakladi [Methods of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution]*. Kyiv: Slovo.

УДК [373.2.015.311:336-028.31]:373.2.011.3-053.4(045)

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ

Русин Н.М., Черепаня Н.І., Мішко М.

FORMATION OF FINANCIAL LITERACY IN PRESCHOOL CHILDREN IN DIFFERENT TYPES OF ACTIVITIES

Rusyn Nadija, Cherepanya Natalia, Mishko Milana

В статті розкрито значення формування фінансової грамотності у дітей дошкільного віку. Визначено актуальні дослідження з даного питання. Виокремлено основні

методи і засоби формування фінансової грамотності, розкрито значення ігрової діяльності в процесі формування економічних знань, умінь і навичок.

Ключові слова: *соціально-фінансова грамотність, навчальна та ігрова діяльність, форми і методи роботи.*

The implementation of the personally oriented model, declared a priority by the Basic component of preschool education at the current stage of the state's development, requires rethinking the child's position not only in the educational process, but also in building life relationships with others. In today's conditions, one of the main tasks of the educational process is not the accumulation of educational information from certain fields of knowledge, but primarily the formation of readiness to independently search for ways of cognitive information, the establishment of human relations, interaction, communication, and already on this basis, the enrichment of one's own stock of knowledge and experience . The peculiarities of life in modern society require lowering the age limits for starting economic education and socialization of children as a fundamental basis for further economic education, which is an integral condition for successful socialization in general.

Studies show that in preschool age, the formation of social and financial literacy is most effective in subject-practical, subject-game, communicative, economic-household, cognitive activities of the child, in the process of organizing various types of children's activities, in particular, games, fiction, communication with adults, various types of subject activities.

In the process of forming socio-financial literacy, children master basic economic concepts and skills of socio-economic behavior available to their age; they develop moral feelings and moral and economic qualities necessary for successful economic activity; interest in the economic sphere of life appears.

One of the most effective means of forming the social and financial literacy of preschool children is play - as a leading type of activity that provides the main lines of mental development. It is in the game that the child not only consolidates and implements the acquired knowledge, imitates the forms of social relations of people, but also gradually masters moral norms and begins to be guided by them in his relations with adults and other children.

Keywords: *social and financial literacy, educational and game activities, forms and methods of work.*

Реалізація особистісно орієнтованої моделі, проголошеної Базовим компонентом дошкільної освіти пріоритетною на сучасному етапі розвитку держави, вимагає переосмислення позиції дитини не лише в освітньому процесі, а й у побудові життєвих відносин з оточуючими. В умовах сьогодення одне з основних завдань освітнього процесу полягає не в накопиченні навчальної інформації з окремих галузей знань, а насамперед у формуванні готовності до самостійного пошуку способів пізнавальної інформації, налагодження людських стосунків, взаємодії, спілкування й уже на цій основі збагачення власного запасу знань і досвіду. Особливості життя в сучасному соціумі вимагають зниження вікових меж для початку економічного виховання й соціалізації дітей як фундаментальної бази для подальшої економічної освіти,

що є невід’ємною умовою успішної соціалізації взагалі.

Процес формування соціально-фінансової грамотності підростаючого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (І. Сасова, М. Стельмашук, В. Чічканов та ін.). Визначено, що фінансова грамотність – достатній рівень знань і навичок в області фінансів, який дозволяє правильно оцінювати ситуацію на ринку і приймати розумні рішення. Знання ключових фінансових понять і вміння їх використовувати на практиці дає можливість людині грамотно управляти своїми грошовими засобами [1, с. 87-91].

Новою редакцією Базового компоненту дошкільної освіти України (2021) вперше наголошено на необхідності формування соціально-фінансової грамотності дошкільників (прояву соціальної компетентності й навичок фінансової грамотності), що характеризується як здатність дитини усвідомити, хто вона є і як потрібно взаємодіяти з іншими людьми. Це надихає дитину вивчати свої права і обов’язки, планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, формує розвиток лідерських якостей [2].

Відповідно, у сучасній теорії та практиці дошкільної освіти активізувався науковий пошук ефективних освітніх технологій формування соціально-фінансової грамотності дошкільників (І. Ярига, Д. Нетребя). Здебільшого, наукові дослідження присвячено таким проблемам: формуванню економічної грамотності в дітей дошкільного віку, підготовці педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей (Н. Грама, А. Сазонова); формуванню бережливості в аспекті економічного виховання (Л. Нульман, Л. Островська, О. Парамонов); розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників (Т. Антонова, П. Апанасов, Л. Артемова, Н. Білова, О. Білоус, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Е. Карпова, О. Янківська). Дослідники П. Атутов, С. Батишев, Ю. Васильєв, Н. Кулакова та ін. розглядали соціально-фінансову грамотність дітей старшого дошкільного віку як одну з частин трудового виховання та відзначали, що економічна освіта й виховання

розпочинаються з підготовки дітей до школи, життя і праці, стають однією з необхідних умов їх громадянської, трудової і моральної зрілості [3, с. 5].

Дослідження свідчать, що в дошкільному віці формування соціально-фінансової грамотності найефективніше відбувається у предметно-практичній, предметно-ігровій, комунікативній, господарсько-побутовій, пізнавальній діяльності дитини [1, с.87-91], у процесі організації різноманітних видів діяльності дітей, зокрема, ігор, художньої літератури, спілкування з дорослими, різних видів предметної діяльності. Велику роль у формуванні соціально-фінансової грамотності старших дошкільників відіграє гра.

Фінансова грамотність – дуже важлива допоміжна навичка, яку необхідно розвивати з самого дитинства, закладаючи в голову дитини розуміння, як правильно та ефективно розпоряджатися особистими фінансами.

Нестача доступних та ясних навчальних програм та освітніх матеріалів для дітей та батьків, а також мала кваліфікованих викладачів, які здатні пояснити простою мовою непросту тему – все це спричиняє нестачу або відсутність навичок, які необхідні для грамотного управління особистими грошима, реалізації усвідомленого вибору фінансових послуг, а також взаємодії із фінансовими організаціями, які займаються захистом прав споживачів.

Дослідження останніх років свідчать про необхідність запровадження економічної освіти з дошкільного віку. Саме тому темою статті є формування фінансової грамотності у дітей дошкільного віку в різних видах діяльності.

Впровадження основ економічної грамотності для дітей дошкільного віку є актуальним питанням, адже нині діти дуже швидко вбирають атмосферу нової реальності, навчаються та освоюють сучасні технології.

Для побудови у дітей дошкільного віку фінансової грамотності та економічного мислення, правильного сприйняття користування грошима та розвитку гармонійної, допитливої, творчої особистості, що прагне успішної соціалізації в умовах безперервних соціально – економічних змін, потрібна соціалізація в умовах безперервних соціально – економічних змін, потрібен спеціальний підхід.

Зрозуміло, діти залишаються дітьми й у такому важливому питанні, як фінанси та вміння поводитися зі справжніми грошима важливо підібрати ті форми роботи, які цікаві дітям.

Що люблять усі діти без винятку? Звісно ж, ігри! Розробка методичних матеріалів та цікавих, розвиваючих ігор, спрямованих на формування основ фінансової грамотності – це не тільки корисні навчальні матеріали, а й цікаві освітні розваги, із якими легше зацікавити дітей складною темою.

Існує безліч методів, які допоможуть викликати у дошкільника інтерес до навчальної гри. Серед них такі як:

–Наочні: спостереження, демонстрація наочних посібників, інтерактивного матеріалу, візуальних образів, мультфільмів, відеороликів.

–Словесні: розповідь педагога, бесіда, читання художньої літератури, питання пошукового характеру, ведення діалогу у грі.

–Ігрові: сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри та вправи; практичні: програвання ситуацій, моделювання, вправи та ін.

Переслідуючи відразу кілька цілей – освітню, розвиваючу та виховну, можна не тільки досягти успіху в освоєнні фінансової грамотності, але й весело, з інтересом провести час з дитиною, збагатити її словниковий запас, закласти перші кроки до відповідальності, сформувати комунікативні здібності, навчити оцінювати свої бажання та можливості.

На допомогу педагогові чи батькам можуть прийти казки, інтерактивні матеріали, знайомі кожній дитині мультфільми (серії «Смішарики», присвячені фінансовій грамотності) та, звичайно ж, власна фантазія. Корисно буде влаштовувати ігри на природі, де валютою служитиме березовий листок або травинка, разом з дітьми вивчати рахунок і підвищувати власну фінансову компетентність, разом вирішувати складні питання і, нарешті, заохочувати до самостійності і вміння використовувати набуті знання, вміння і навички.

Навчальна та ігрова діяльність значно підвищує знання. Велике значення для формування фінансової грамотності мають інтерактивні технології: відео заняття, інтерактивні книги, питання пошукового характеру, завдання із

фінансової грамотності.

Новизна взаємодії з мережею Інтернет формує єдиний інформаційно-освітній простір, який поряд із традиційними формами викликає більший інтерес у дошкільнят і швидше формує необхідні навички.

Всі ці варіанти навчання дозволяють сформувати у дошкільнят розуміння про економічний світ, різні терміни, розширити нові фінансові знання, вміння та навички. Діти, роблячи багато нових для себе дій, вчаться реалізовувати їх у різних умовах, з різними об'єктами, що підвищує міцність і усвідомленість засвоєння знань.

У іграх, моделюються реальні життєві ситуації: операції купівлі-продажу, виробництва та збуту готової продукції та багато іншого. Поєднання навчально-ігрової та реальної діяльності найефективніше сприяють засвоєнню дошкільнятами складних економічних знань.

Знання засвоюються дошкільнятами у грі за умови ускладнення змісту інтелектуальних завдань. Ускладнення має якісний характер і вимагає створення проблемно-ігрових, проблемно-практичних, проблемно-пізнавальних ситуацій, що дозволяють виявити глибину розуміння дітьми тих чи інших економічних понять. Поступове ускладнення ігрових завдань підтримує дитячу діяльність у «зоні найближчого розвитку». Опанування економічними знаннями в привабливій для дитини ігровій ролі позитивно позначається і на їх засвоєнні.

Процес спілкування дітей один з одним і з дорослим у спільній ігровій діяльності супроводжується позитивними емоціями, що стимулює їхню пізнавальну активність, сприяє розвитку мислення. Поєднання навчально-ігрової та реальної діяльності найефективніше для засвоєння дошкільнятами складних економічних знань.

В процесі формування соціально-фінансової грамотності діти оволодівають доступними їхньому віку елементарними економічними поняттями та навичками соціально-економічної поведінки; у них формуються моральні почуття та морально-економічні якості, необхідних для успішної економічної діяльності; з'являється інтерес до економічної сфери життя.

Одним із найбільш ефективних засобів формування соціально- фінансової грамотності дітей дошкільного віку є гра - як провідний вид діяльності, що забезпечує головні лінії психічного розвитку. Саме в грі дитина не лише закріплює та впроваджує отримані знання, наслідують форми суспільних відносин людей, а й поступово опановує моральні норми та починає керуватися ними у своїх стосунках із дорослими й іншими дітьми.

Список використаних джерел

1. Нетребя Д. Роль гри у формуванні соціально-фінансової грамотності дітей старшого дошкільного віку. *Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти*: зб. матеріалів II Всеукр. Інтернет-конф. викладачів, студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Маріуполь, 30 листоп. 2021 р. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 87-91.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 №33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu.
3. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2007. 24 с.

References

1. Netreba, D. 2021. Rol hry u formuvanni sotsialno-finansovoi hramotnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [The role of play in the formation of social and financial literacy of older preschool children]. *Evolutionary processes in the field of preschool education*: coll. materials of the II All-Ukrainian Internet conf. of teachers, students, graduate students and young scientists, Mariupol, November 30. 2021. Mariupol: MSU.
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity). Nova redaktsiia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2021 №33 [Basic component of preschool education (State standard of preschool education). New edition: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated January 12, 2021 No. 33]. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu.
3. Sazonova, A. V. 2007. *Formuvannia pervynnoho ekonomichnoho dosvidu starshykh doshkilnykiv v ihrovii diialnosti* [Formation of the primary economic experience of older preschoolers in game activities]. Abstract of the dissertation of the candidate ped. of science. Odessa.

УДК 377.8.011.3:003-028.01(045)

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГУМАНІТАРНО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ**

Рязанова В. О., Ігнатолія А. А.

**FEATURES OF THE FORMATION OF READING COMPETENCES IN
STUDENTS OF THE HUMANITARIAN PEDAGOGICAL PROFESSIONAL
COLLEGE**

Riazanova Viktoriia, Ihnatolia Ahneta

У даній статті розглянуто основні змістові аспекти провідних дефініцій, що стосуються мети дослідження. Висвітлено концептуальні рамки, які становлять основу вивчення даної проблеми. Запропоновано систему розвитку читацької компетентності, що включає в себе читання різноманітних текстів, активні обговорення, використання стратегій читання, розвиток словникового запасу, використання аудіо та відео матеріалів, а також планування читацьких активностей. Подано приклади конкретних прийомів та стратегій, які можуть бути використані в педагогічній практиці для досягнення поставлених цілей.

Ключові слова: компетентність, читацька компетентність, гуманітарно-педагогічний фаховий коледж, стратегії та прийоми читання.

This article examines the main content aspects of leading definitions related to the research purpose. The conceptual framework that forms the basis of studying this issue is highlighted. Key aspects of developing reading competencies are analysed, and practical advice is provided for their improvement. The conditions and features of various methods and techniques for enhancing reading skills are outlined. A system for developing reading competence is proposed, which includes reading various texts, active discussions, the use of reading strategies, vocabulary development, the use of audio and video materials, as well as planning reading activities. The emphasis is placed on the need to integrate various pedagogical methods into the learning process to stimulate interest in reading and actively develop reading abilities. It is noted that the proposed approaches are a guarantee of the successful formation of reading competence and the development of critical thinking among future educators and representatives of humanities specialities. Examples of specific techniques and strategies that can be used in pedagogical practice to achieve the set goals are provided.

Keywords: competence, reading competence, humanities pedagogical college, reading strategies and techniques.

Формування читацьких компетентностей у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного фахового коледжу свідчить про актуальність дослідження в сучасній освітній парадигмі. Адже, такі заклади націлені на підготовку майбутніх педагогів та представників гуманітарних спеціальностей,

тому розвиток читацьких навичок та компетентностей є ключовим аспектом у їхньому професійному й особистісному зростанні. Проблема полягає в тому, що сучасний інформаційний простір заповнений різноманітними джерелами інформації, що вимагає від освітніх закладів підготовки здобувачі освіти до вміння аналізувати, критично оцінювати та ефективно використовувати цю інформацію. У цьому контексті важливо визначити особливості формування читацьких компетентностей оскільки їх подальша професійна діяльність буде пов'язана з роботою з текстами, в тому числі навчальними, науковими, художніми тощо. Дослідження авторитетних науковців свідчать про те, що читання є ключовим аспектом різностороннього розвитку особистості учасників освітнього процесу. Висвітленням проблем розвитку читання займалися такі вчені, як: Н. Волошина, Н. Дика, О. Глазова, В. Зайцев, К. Пономарьова, О. Савченко, В. Сухомлинський, Л. Фурсова, Т. Яценко та інші.

Мета статті – дослідити особливості формування читацьких компетентностей у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного фахового коледжу з метою визначення ефективних підходів та методів, спрямованих на покращення цього процесу.

Компетентність – це сукупність знань, вмінь, навичок, уявлень та особистісних якостей, які дозволяють особі ефективно вирішувати різноманітні завдання та справлятися з різними життєвими ситуаціями в певній сфері діяльності або професії. Компетентність передбачає не лише знання, але й уміння їх застосовувати у практичних ситуаціях, адаптувати до змін та виявляти гнучкість у вирішенні проблем. Це концепт, який відображає здатність особи до успішного функціонування у визначеній сфері, а також до постійного самовдосконалення і розвитку [1, с. 28].

Читацька компетентність – це здатність особи розуміти, аналізувати, оцінювати та інтерпретувати текстову інформацію. Вона включає в себе не лише здатність читати текст, а й розуміти його зміст, визначати основну думку, розрізняти факти від думок, аналізувати структуру тексту, виявляти його цілі та

аргументи, а також критично оцінювати інформацію, що міститься у тексті. Читацька компетентність також передбачає здатність до ефективного використання читацьких стратегій та технік для досягнення різноманітних цілей читання, від розваги до навчання та досліджень [2, с. 33].

Читацька компетентність складається з різних елементів, які допомагають особі ефективно розуміти, аналізувати та використовувати текстову інформацію. Розвиток читацької компетентності серед здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного фахового коледжу має важливе значення в контексті їхньої професійної підготовки та майбутньої діяльності у сфері освіти та гуманітарних наук. Основні складові їх читацької компетентності:

1. Здатність до ефективного читання – здобувачі освіти можуть швидко та ефективно читати різноманітні текстові матеріали, включаючи наукові статті, книги, методичні матеріали.

2. Розуміння текстів – здобувачі освіти можуть глибоко розуміти зміст текстів, аналізувати їх структуру, визначати головні ідеї та ключові концепції.

3. Критичне мислення – здобувачі освіти можуть критично оцінювати інформацію, яку вони читають, розпізнавати маніпуляції, а також аналізувати аргументи та докази, представлені у тексті.

4. Застосування інформації – здобувачі освіти можуть використовувати отриману з текстів інформацію у своїй навчальній та професійній діяльності, включаючи написання рефератів, викладання матеріалу, проведення наукових досліджень тощо.

5. Постійне самовдосконалення – здобувачі освіти розвивають свої читацькі навички, працюючи з різноманітними текстами, вивчаючи нові методи аналізу та оцінки інформації прагнучи до постійного самовдосконалення.

Методи розвитку читацької компетентності здобувачів освіти можуть включати наступні компоненти:

1. Спеціальні навчальні програми – розробка спеціалізованих курсів або навчальних програм з фокусом на розвиток читацької компетентності. Такі програми можуть включати різноманітні методи навчання та практичні

завдання для здобувачів освіти, зокрема: *дискусії та обговорення* (організація групових обговорень та дискусій навколо прочитаних творів, що сприяє формуванню навичок аргументації та вмінню висловлювати власну думку); *аналіз літературних творів* (завдання на аналіз текстів різних жанрів і напрямків, сприяючи розвитку навичок критичного мислення та розуміння тексту); *порівняльний аналіз* (завдання на порівняння та контрастування різних творів або авторів, що допомагає розвивати аналітичне мислення та уміння робити висновки); *створення творчих проєктів* (написання есе, творчих оповідань або аналіз літературно-критичних статей).

2. Використання інтерактивних методів – застосування інтерактивних методів навчання, таких як дискусії, групові обговорення, рольові ігри, що сприяють активній взаємодії та обміну ідеями між здобувачами освіти. Наприклад: *дискусії з обговоренням* (організація дискусійних сесій на базі прочитаних текстів або тем, що стосуються предмету, що допомагає стимулювати активний обмін думками та точками зору між здобувачами освіти); *групові обговорення та проєкти* (розділення здобувачів освіти на групи для спільного вирішення завдань або проєктів, що сприяє співпраці та обміну ідеями між ними); *рольові ігри та симуляції* (використання ситуацій з реального життя для проведення рольових ігор або симуляцій, що допомагає здобувачам освіти розуміти проблематику з різних точок зору та розвиває їхні аналітичні здібності); *використання технологій* (використання інтерактивних онлайн-ресурсів та платформ для спільного обговорення та співпраці між здобувачами освіти, що дозволяє їм ділитися інформацією та ідеями у віртуальному середовищі); *колективні проєкти та завдання* (залучення здобувачів освіти до колективного вирішення завдань та проєктів, що вимагають співпраці та обміну досвідом).

3. Використання різноманітних текстів – представлення здобувачам освіти широкого спектру текстів різних жанрів, рівнів складності та тематик для розвитку їхньої здатності адаптуватися до різноманітних читацьких ситуацій.

4. Розвиток критичного мислення – сприяння розвитку навичок критичного мислення через аналіз та обговорення текстів, виявлення маніпуляцій, а також встановлення фактів від думок.

5. Самостійна робота з текстами – залучення здобувачів освіти до самостійної роботи з різноманітними текстами, такими як читання, аналіз та обговорення текстів на позакласному часі.

6. Формування рефлексивних навичок – стимулювання рефлексії здобувачів освіти над їхнім власним читацьким процесом та вдосконаленням навичок через відбиття, аналіз та самооцінку.

7. Використання новітніх технологій – використання сучасних технологій, таких як комп'ютерні програми для читання, відео та аудіо матеріали, онлайн ресурси тощо, для стимулювання інтересу до читання та розвитку читацької компетентності.

Існує багато прийомів, які можуть впливати на розвиток читацької компетентності у студентів, зокрема:

1. Читання різноманітних текстів. Стимулювання читання різноманітних жанрів і типів текстів (від художньої літератури до наукових статей) допомагає здобувачам освіти розширювати свій словник, розвивати асоціативне мислення та вдосконалювати розуміння різних стилів письма. Через регулярне читання таких різноманітних текстів, вони можуть покращувати свої мовні навички, розуміння світу та культур, а також розвивати критичне мислення та аналітичні здібності. Здобувач освіти може регулярно читати різні види текстів, такі як:

- *Художня література*: романи, оповідання, вірші тощо. Читання романів різних жанрів, від пригодницьких до психологічних, допомагає здобувачам освіти розширити свій емоційний спектр та розвивати вміння аналізувати характери, сюжет та тематику творів.

- *Наукова література*: наукові статті, книги з педагогічної та психологічної галузей. Читання статей з педагогічних журналів допомагає

здобувачам освіти ознайомитися з останніми дослідженнями та тенденціями у сфері освіти.

- *Інформаційні ресурси*: статті, блоги, відео-лекції з новинами. Читання публікацій та аналіз їх змісту допомагає здобувачам освіти зрозуміти актуальні проблеми суспільства та їх вплив на сферу освіти.

- *Академічні тексти*: навчальні матеріали, наукові дослідження, методичні посібники. Читання методичних посібників з педагогічних дисциплін допомагає здобувачам освіти оволодіти необхідними методами та прийомами навчання та виховання.

2. Активне обговорення текстів – організація дискусійних груп або обговорень навколо прочитаних текстів сприяє розвитку критичного мислення, сприйняття різних точок зору та вміння аргументувати свої погляди. Здобувачі освіти можуть організувати дискусійні групи або обговорення навколо прочитаних текстів на такі теми:

- *Контроверсійні питання* – обговорення тем, які викликають суперечки або розбіжні думки, наприклад, етичні аспекти виховання, вплив технологій на освіту або роль вчителя у сучасному світі.

- *Аналіз ключових понять* – обговорення ключових понять або термінів з прочитаних текстів допомагає уточнити їхнє розуміння та застосування в практичній діяльності.

- *Порівняльний аналіз* – порівняння різних точок зору чи підходів до певної проблеми з різних джерел може допомогти здобувачам освіти розвивати критичне мислення та вміння аргументувати свої погляди.

- *Рольові ігри* – використання рольових ігор, де здобувачі освіти приймають різні ролі (вчителя, учня, батьків, адміністрації), допомагає їм краще розуміти різні сторони проблеми та розвивати співпрацю та комунікаційні навички.

- *Аналіз аргументації* – здобувачі освіти можуть обговорювати та аналізувати аргументацію, яка представлена в тексті, оцінювати її достовірність та ефективність.

Ці приклади допомагають активно застосовувати свої знання та розвивати навички критичного мислення через спільне обговорення текстів та висловлення власних думок і поглядів.

3. Використання стратегій читання – навчання здобувачів освіти різноманітним стратегіям читання (сканування, перегляд, детальне читання) допомагає їм ефективно керувати своїм часом та увагою під час читання. Здобувачі освіти можуть бути навчені наступним стратегіям читання:

- *Сканування* – швидке проглядання тексту для пошуку конкретної інформації, такої як: ключові слова або фрази. Наприклад, сканувати текст підручника, щоб знайти конкретну дату або факт.

- *Перегляд* – швидке проглядання тексту, щоб отримати загальне уявлення про його зміст та структуру. Наприклад, перегляд заголовків, підзаголовків та ключових слів, щоб зрозуміти основну ідею тексту.

- *Детальне читання* – уважне читання тексту, фокусуючись на кожному слові та деталях. Це може бути корисно для розуміння складних або технічних матеріалів. Наприклад, детально прочитати наукову статтю для розуміння методології та результатів дослідження.

Такі стратегії допомагають ефективно керувати своїм часом та увагою під час читання різних видів текстів, що дозволяє їм краще розуміти та запам'ятовувати інформацію.

4. Розвиток словникового запасу – посилення на незнайомі слова під час читання та використання різних стратегій для їх розуміння (наприклад, контекстуальний аналіз або використання словників) допомагає розширити словниковий запас та покращити розуміння тексту. Під час читання здобувачі освіти можуть використовувати наступні стратегії для розвитку свого словникового запасу:

- *Контекстуальний аналіз* – використання контексту тексту, в якому зустрічається незнайоме слово, для визначення його значення. Може аналізуватися решта речення або параграфу, щоб зрозуміти, як саме використовується це слово.

- *Використання словників* для визначення значення незнайомих слів та фраз, що дозволяє отримувати точне визначення та приклади вживання кожного слова.

- *Створення словникових карток*, де записуються нові слова разом з їхнім значенням, прикладами вживання та іншою корисною інформацією. Це допомагає активізувати свій словниковий запас та повторювати вивчені слова.

- *Використання слова у контексті*, щоб закріпити їхнє вивчення та збагатити свій словниковий запас. Можуть використовувати нові слова у власних письмових або усних висловлюваннях.

Ці стратегії допомагають здобувачам освіти активно займатися вивченням нових слів та розвивати їхній словниковий запас для кращого розуміння та сприйняття тексту.

5. Використання аудіо та відео матеріалів – допомагає розвивати аудіальне та візуальне сприйняття тексту, а також розвиває навички слухання та розуміння мовленого тексту. Здобувачі освіти можуть використовувати наступні методи для розвитку своєї читацької компетентності за допомогою аудіо та відео матеріалів:

- *Слухання аудіокниг*: здобувачі освіти можуть слухати аудіокниги з різних жанрів та тематик, що допомагає розвивати їхнє аудіальне сприйняття тексту, розуміння звуків та інтонацій.

- *Перегляд відео-лекцій*: здобувачі освіти можуть дивитися відео-лекції з різних предметів, що допомагає їм зрозуміти складні концепції та теми через візуальні приклади та пояснення.

- *Слухання аудіопідкастів*: здобувачі освіти можуть слухати аудіопідкасти на теми, що цікавлять їх. Це допомагає розширити їхні знання та розуміння різних аспектів сучасного світу.

- *Перегляд відеоуроків*: здобувачі освіти можуть дивитися відеоуроки з вивчення мови, літератури чи інших предметів, що допомагає їм покращити розуміння матеріалу та запам'ятовування інформації.

- *Використання мультимедійних презентацій з текстовою та графічною інформацією* допомагає здобувачам освіти краще зрозуміти матеріал та зберегти увагу під час навчання.

6. Планування читацьких активностей – планування часу для читання та встановлення реалістичних цілей щодо кількості та типу текстів, які здобувачі освіти хочуть прочитати. Для планування читацьких активностей можна використовувати наступні підходи:

- *Створення розкладу читання*. Визначається конкретний час на кожен день або на тиждень для читання, наприклад, можуть призначити певну кількість годин або певну частку свого дозвілля для читання книг або статей.

- *Визначення мети читання*. Здобувачі освіти можуть встановити конкретну мету або ціль для свого читання, наприклад, ознайомлення з певною темою, підготовка до занять або професійний розвиток. Це допомагає їм зосередитися на важливих текстах та матеріалах.

- *Вибір різноманітних текстів*. Здобувачі освіти можуть планувати читання різних типів текстів для розширення свого кругозору та розвитку різних навичок. Наприклад, можуть включити художню літературу, наукові статті, новини та академічні тексти.

- *Оцінка прогресу*. Здобувачі освіти можуть регулярно оцінювати свій прогрес у виконанні плану читання та вносити необхідні корективи. Наприклад, вони можуть використовувати журнал читання або списки, щоб відстежувати прочитані книги та статті.

- *Адаптація плану до змін.* Здобувачі освіти можуть враховувати можливі зміни в своєму розкладі та внесення коректив у план читання, якщо це необхідно. Наприклад, вони можуть переглядати свій розклад щотижня та адаптувати його відповідно до нових обставин чи пріоритетів.

Вище перераховані приклади допомагають здобувачам освіти ефективно планувати свої читацькі активності, встановлювати реалістичні цілі та досягати їх шляхом систематичного та організованого підходу до читання.

Практичні поради для здобувачів освіти гуманітарно-педагогічних фахових коледжів, які допоможуть удосконалити їхні читацькі компетентності:

1. Розширюйте свій спектр читання. Замість обмеження лише підручниками та навчальною літературою, спробуйте читати різноманітні жанри і типи текстів, включаючи художню літературу, наукові статті, журнали, блоги тощо. Це допоможе розвивати різні аспекти вашої мовної та культурної компетентності.

2. Визначайте цілі та плануйте свій час. Встановіть конкретні цілі щодо того, що ви хочете досягти в читанні, й створіть план, як ви будете досягати цих цілей. Планування часу для читання дозволить вам регулярно вдосконалювати свої навички.

3. Використовуйте активні стратегії читання. Навчіться використовувати різноманітні стратегії читання, такі як сканування, перегляд та детальне читання, щоб ефективно керувати своїм часом та увагою.

4. Дискутуйте та обговорюйте прочитане. Обговорюйте прочитане з однокурсниками або викладачами. Це допоможе вам краще зрозуміти текст, а також доповнити вашу перспективу через обмін думками та ідеями з іншими.

5. Зберігайте записи та робіть позначки. Робіть підкреслення, записи та коментарі під час читання, щоб зберігати інформацію та сприяти кращому засвоєнню матеріалу.

6. Розвивайте свої аналітичні та критичні навички. Намагайтеся аналізувати прочитане, ставити запитання до автора, виражати власні думки та обґрунтовувати свої позиції.

Такого плану поради допоможуть здобувачам освіти гуманітарно-педагогічних фахових коледжів активно розвивати свої читацькі навички та отримувати більше користі від читання.

Результати досліджень свідчать про важливість формування читацьких компетентностей у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного фахового коледжу, враховуючи їхні специфічні потреби та особливості. Навчальні програми цих закладів мають бути орієнтовані на розвиток здатності до критичного мислення через активне читання та аналіз текстів. Особливий акцент слід зробити на впливі сучасних методів, прийомів, стратегій при формуванні читацьких навичок. У зв'язку з цим, важливо впроваджувати інтерактивні методи навчання та стимулювати читацьку активність серед здобувачів освіти, зокрема шляхом використання цікавих інформаційних продуктів та інтерактивних форматів читання.

Отже, ефективна стратегія формування читацьких компетентностей у здобувачів освіти гуманітарно-педагогічного фахового коледжу повинна враховувати як загальні тенденції впливу сучасних технологій на читацькі навички, так і специфічні особливості цільової аудиторії, щоб забезпечити їхнє успішне професійне й особистісне зростання.

Результати такого дослідження можуть стати основою для подальшого вдосконалення навчальних програм та методичних підходів у гуманітарно-педагогічних фахових коледжах і сприяти підготовці кваліфікованих фахівців з глибокими читацькими компетентностями.

Список використаних джерел

1. Дика Н. М., Глазова О. П. Формування читацької компетентності учнів: міжнародний методичний досвід. *Теорія та методика навчання (з галузей знань)*. 2019. Вип. 12, Том 1. С. 27-31.
2. Фурсова Л. Літературна компетенція учнів у вимірі контекстних матеріалів. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 26. С. 31-36.

References

1. Dyka, N. M., Hlazova, O. P. 2019. Formuvannia chytatskoi kompetentnosti uchniv: mizhnarodnyi metodychnyi dosvid [Formation of students' reading competence: international methodical experience]. *Theory and teaching methods (from fields of knowledge)*, 12, 1, pp. 27-31.
2. Fursova, L. 2005. Literaturna kompetentsiia uchniv u vymiri kontekstnykh materialiv [Literary competence of students in the measurement of contextual materials]. *We study Ukrainian language and literature*, 26, pp. 31-36.

УДК [378:37.011.3-057.4:617:616-053.2]:37.018.43(045)

ІНОВАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ ДИТЯЧОЇ ХІРУРГІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Спахі О.В., Пахольчук О.П., Кокоркін О.Д.

INNOVATIONS IN THE TRAINING OF THE FUTURE FUTURE SPECIALISTS IN THE ISSUES OF PEDIATRIC SURGERY IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

Spakhi Oleh, Pakholchuk Oleksii, Kokorkin Oleksii

У статті аналізується роль сучасних цифрових технологій у педагогічному спілкуванні в сучасному освітньому середовищі. Було розглянуто ключові аспекти, такі як новітні інформаційні та мультимедійні технології, комунікативні навички, взаємодія, взаєморозуміння, мотивація та їх вплив на навчальний процес та формування майбутнього фахівця. Особлива увага приділяється двостороннім комунікаціям на заняттях студента та викладача в процесі у навчання. Стаття також включає аналіз набуття практичних навичок в умовах дистанційного навчання за рахунок інтерактивних ресурсів.

Ключові слова: дистанційне навчання, освітній процес, дитяча хірургія.

The modern educational process is a stage of the transition to the informatization of the entire society, which in turn recommends the education system to allow a completely new task in the training of specialists.

Improving the educational process through the introduction of modern information technologies is the goal of our work

Students are trained in the issues of diagnosis and the choice of treatment tactics during practical classes when analyzing the material for each topic of the class, discussing diagnostic and treatment measures for a child with a surgical disease. Distance classes in the format of "video communication" allow you to demonstrate the technique of surgery, manipulations in a live format and answer questions with comments, etc. They give the student the opportunity to acquire the necessary practical skills that he must learn; in turn, the teacher can quickly and objectively analyze the student's preparation and knowledge, clearly distinguish when the student has just memorized the material and when he is prepared with a deep understanding of the topic. This form of education contributes to the development of clinical thinking of future doctors, teaches to perceive and analyze information online. After all, the competence of a doctor consists in the ability to acquire and use knowledge, to structure it with the help of clinical thinking, to apply it in new,

non-standard situations, in particular in the conditions of distance learning.

The implementation of modern educational technologies in medical educational institutions requires new competencies. The latest information and multimedia technologies contribute to the effectiveness of the distance learning process in higher education medical institutions and its maximum approximation to stationary eye form, patient-oriented learning. Thanks to the effect of the originality of interactive methods with their correct organization, interest in the learning process grows, the study, analysis, generalization and creative use of the experience of implementing innovative educational technologies, which enrich pedagogical theory and practice with their unique contribution, become especially important.

No conflict of interests was declared by the authors.

Keywords: *distance learning, educational process, children's surgery.*

Сучасний освітній процес є етапом переходу до інформатизації всього суспільства, що в свою чергу рекомендує системі освіти дозвіл абсолютно нового завдання у підготовці фахівців [1]. У зв'язку з особливими обставинами, що обумовлені пандемією COVID-19 та воєнним станом, змінюється підхід до методів підготовки майбутнього лікаря. При цьому питання розвитку мотиваційної відповідності професійній діяльності залишаються неодмінною умовою формування цілісного освітнього процесу. Це обумовлює пошук різноманітних методів, які дозволять удосконалити специфіку та спрямованість навчання, забезпечити високу якість навчальних послуг, уникнути дисбалансу між теоретичною та практичною підготовкою.

Якість підготовки майбутніх фахових лікарів безпосередньо залежить від набуття та оволодіння студентами-медиками теоретичних знань і практичних навичок. Ця проблема особливо актуальна для майбутніх лікарів хірургічних спеціальностей. Оскільки для кваліфікованого хірурга надзвичайно важливо не лише безперервно поглиблювати теоретичні знання, а й удосконалювати мануальні навички.

Дистанційне навчання - це цілеспрямований процес взаємодії викладача та студента, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, які дозволяють здійснювати навчання на відстані, що актуально в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану [2].

Електронне навчання все частіше використовуються медичними навчальними закладами у всьому світі і включає навчальні посібники, аудіо-відео файли та віртуальні моделі [3;5]

Викладання питань хірургічних захворювань дитячого віку для студентів 5-6 курсів медичного факультету ґрунтується на формуванні їхньої соціально-особистісної та професійної компетенції, в основі якої лежать знання та вміння застосовувати методи діагностики та лікування хірургічної патології, що є актуальними не тільки в Україні, але й в усьому світі [4; 6].

На базі типових програм прийнятих у 2022 році для студентів медичного факультету на кафедрі дитячої хірургії були створені робочі програми. З метою підвищення теоретичних знань та практичних навичок студентів з вроджених та набутих хірургічних захворювань дитячого віку були виділені навчальні години на 5 курсі та на 6 курсі.

Навчання студентів 5 курсу з питань діагностики та вибору тактики лікування проводиться на практичних заняттях при розборі матеріалу за кожною темою заняття. А саме, при розборі кожної теми, обговорюються діагностичні та лікувальні заходи використані у дитини з ознаками набутої хірургічної хвороби. Викладач, підкреслює важливість визначення об'єму діагностики і обговорює особливості хірургічної тактики відносно кожної нозології з урахуванням віку пацієнта.

На 6 курсі на практичне заняття за темами вроджені вади розвитку дихальної системи, шлунково-кишкового тракту, сечовивідної системи та опорно-рухового апарату виділено 60 годин навчального процесу. На кожному занятті висвітлюють наступні питання: пренатальна діагностика вроджених вад; клінічна картина та рання діагностика патологій новонародженої дитини; вибір оптимальної хірургічної тактики та післяопераційне ведення пацієнтів.

Одним з недоліків дистанційного навчання в медичному виші є відсутність можливості роботи з пацієнтом та відпрацювання практичних навичок. На нашу думку, найбільш оптимальним рішенням для цього - є використання відео матеріалів з їх виконанням. Співробітниками кафедри створені відеоролики з різними оперативними втручаннями, які демонструються під час занять. Застосовується показ з наступним розбором використаних методик і навичок,

симптомів та постановкою топічного і клінічного діагнозу як альтернативою неможливого зараз реального обстеження та клінічного розбору пацієнта.

Дистанційні заняття у форматі «відео зв'язок» дозволяють демонструвати техніку операції, маніпуляції в живому форматі і з коментарями, відповідати на питання і т. ін. Вони дають можливість студенту отримати необхідні практичні навички, навчитись описувати та інтерпретувати виявлені патологічні процеси. В свою чергу, викладач може швидко та об'єктивно проаналізувати підготовленість та знання студента, чітко відмежувати, коли студент тільки завчив матеріал, а коли підготовлений з глибоким розумінням теми.

В умовах дистанційного навчання на практичних заняттях викладачі широко застосовують розбір профільних хворих за історіями хвороби. У відео режимі викладач демонструє історію хвороби дитини, обговорює суб'єктивні та об'єктивні дані обстеження, допомагає встановити попередній та клінічний діагнози, провести диференційний діагноз, скласти план обстеження та лікування дитини за методом обговорення.

Студентам 6 курсу пропонується провести аналіз додаткових методів дослідження, супутньої патології, тактики подальшого ведення пацієнта, прогнозу захворювання. Така форма навчання сприяє розвитку клінічного мислення майбутніх лікарів, вчить сприймати та аналізувати інформацію онлайн. Адже компетентність лікаря полягає в умінні здобувати та використовувати знання, структурувати їх за допомогою клінічного мислення, застосовувати в нових, нестандартних ситуаціях, зокрема в умовах дистанційного навчання.

1. Впровадження сучасних освітніх технологій в медичні освітні заклади потребує нових компетенцій.

2. Новітні інформаційні та мультимедійні технології сприяють ефективності дистанційного навчального процесу у вищих навчальних медичних закладах та його максимальному наближенню до стаціонарної очної форми, пацієнт-орієнтованого навчання.

3. Завдяки ефекту оригінальності інтерактивних методів при правильній їх організації зростає зацікавленість до процесу навчання, особливого значення набуває вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання досвіду втілення інноваційних освітніх технологій, які збагачують педагогічну теорію та практику своїм унікальним внеском.

Список використаних джерел

1. Лушня С. Л. Особливості проведення навчання студентів на кафедрі травматології та ортопедії. *Бесперервна освіта для сталого розвитку: філософсько-теоретичні контексти та педагогічна практика*: Матер. III Всеукраїнської науково-практичн. Конференції, 04 грудня 2020 р., м. Дніпро. Дніпро: СПД «Охотнік», 2021. 225 с.
2. Ткаченко О. І., Максимовський В. Є., Пирогов В. В. Навчально-методичне забезпечення при викладанні хірургічних дисциплін в умовах пандемії корона вірусу. *Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення*: матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams, Тернопіль, 20–21 трав. 2021 р. Тернопіль: ТНМУ, 2021. 458 с.
3. Нечитайло Д. Ю., Міхеєва Т. М., Годованець О. С. Актуальні питання організації неонатології та перинатальної медицини в Україні. *Дипломна та післядипломна підготовка лікарів. Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2022. Вип. XII, № 4(46). С. 5-8.
4. Антоненко А. М. Досвід проведення дистанційного викладання дисципліни «HYGIENE AND ECOLOGY» за цикловою системою студентам 6 курсу факультету підготовки іноземних громадян англomовної форми навчання. *Актуальні питання підвищення якості освітнього процесу*: матеріали конференції, 18 вересня 2020 р. Івано-Франківськ, 2020. С. 1-2.
5. Жукович І. І. Сучасні педагогічні технології в навчанні. *Сучасні концепції викладання природних дисциплін у медичних освітніх закладах*: матеріали XII Міжнародної науково-методичної інтернет-конференції, 5-6 грудня 2019 року. Харків, 2019. С. 16-17.
6. Коваленко М. М. Інформаційні технології в навчальному процесі. *Сучасні концепції викладання природних дисциплін у медичних освітніх закладах*: матеріали XII Міжнародної науково-методичної інтернет-конференції, 5-6 грудня 2019 року. Харків, 2019. С. 16-17.

References

1. Lushnya, S. L. 2021. Osoblyvosti provedennia navchannia studentiv na kafedri travmatolohii ta ortopedii [Peculiarities of student training at the department of traumatology and orthopedics]. *Continuous education for sustainable development: philosophical and theoretical contexts and pedagogical practice*: mater. III All-Ukrainian scientific and practical. conference, December 4, 2020. Dnipro: SPD Okhotnik.
2. Tkachenko, O. I., Maksimovskiy, V. E., and Pirogov, V. V. 2021. Navchalno-metodychne zabezpechennia pry vykladanni khirurhichnykh dystsyplin v umovakh pandemii koronavirusu [Educational and methodological support for teaching surgical disciplines in the conditions of the coronavirus pandemic]. *Current issues of higher medical (pharmaceutical) education: today's challenges and prospects for their solution*: materials of XVIII Vseukr. Scientific and practical conf. in online mode using the Microsoft Teams system, Ternopil, May 20-21, 2021. Ternopil: TNMU.
3. Nechytyaylo, D. Yu., Mikheeva, T. M., and Godovanets, O. S. 2022. Aktualni pytannia orhanizatsii neonatolohii ta perynatalnoi medytsyny v Ukraini. Dyplomna ta pislidyplomna pidhotovka likariv [Current issues of the organization of neonatology and perinatal medicine in Ukraine. Diploma and postgraduate training of doctors]. *Neonatology, surgery and perinatal medicine*, 12, 4(46), pp. 5-8.
4. Antonenko, A. M. 2020. Dosvid provedennia dystantsiinoho vykladannia dystsypliny «HYGIENE AND ECOLOGY» za tsyklovoiui systemoiu studentam 6 kursu fakultetu pidhotovky inozemnykh hromadian anhlomovnoi formy navchannia [The experience of remote teaching of the discipline "HYGIENE AND ECOLOGY" according to the cycle system to students of the 6th year of the faculty of training foreign citizens of the English-language form of education]. *Actual issues improving the quality of the educational process*: materials of the conference, September 18, 2020. Ivano-Frankivsk.

5. Zhukovich, I. I. 2019. Suchasni pedahohichni tekhnolohii v navchanni [Modern pedagogical technologies in education]. *Modern concepts of teaching natural disciplines in medical educational institutions*: materials XII of the international scientific and methodical internet conference, December 5-6, 2019. Kharkiv.

6. Kovalenko, M. M. 2019. Informatsiini tekhnolohii v navchalnomu protsesi [Information technologies in the educational process]. *Modern Concepts of Teaching Natural Sciences in Medical Educational Institutions*: materials of the 12th International Scientific and Methodical Internet Conference, December, 5-6, 2019. Kharkiv.

УДК 37.011.3(480):37.014.3(477)(045)

СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ФІНСЬКИХ ШКОЛАХ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стрілець Ю. Н., Скиба М.І.

CREATING A LEARNING ENVIRONMENT IN FINNISH SCHOOLS: PROSPECTS FOR THE TRANSFORMATION OF SCHOOL EDUCATION IN UKRAINE

Strilets Yulia, Skyba Myroslava

У статті проаналізовано систему освіти в Фінляндії і встановлено, що вона характеризується своєю гнучкістю, комплексним підходом, освітою на основі інклюзії та високою цінністю, покладеною на педагогів, що призводить до постійного розвитку знань.

Система освіти Фінляндії сприяє використанню різних методів і методів навчання, надає фінансову допомогу для освіти, забезпечує рівні можливості для студентів з особливими потребами та цінує професію вчителя, що призводить до сильного акценту на дослідження та просування знань.

Ключові слова: освітнє середовище, фінська система освіти, ступенева освіта

System in Finland exhibits a remarkable degree of adaptability, allowing for the cultivation of diverse pedagogical methods and techniques, while fostering a flexible apprehension of knowledge. Finland endeavors to provide comprehensive education to all its citizens, offering financial support from the government and free learning opportunities, with the ultimate aim of enhancing the quality of life for those in disadvantaged circumstances. In Finland, inclusive education is diligently practiced, ensuring that students with special needs are afforded the same educational opportunities and support as their peers. The teaching profession in Finland is held in high esteem, characterized by a demanding selection process that leads to commendable teaching performance. Finland is renowned for the research conducted by its students and other constituents of the education system, which contributes significantly to the ongoing advancement of knowledge.

Key words: educational environment, Finnish education system, step-by-step education

Освітній підхід Фінляндії характеризується прогресивними реформами та пропонує переконливу модель для інших країн. Завдяки відкладеному запровадженню обов'язкової освіти та зосередженню уваги на навчанні, а не на

стандартизованому тестуванні, Фінляндія надає пріоритет благополуччю учнів. Ці уроки є цінними вказівками для країн, які прагнуть покращити свої системи навчання, наголошуючи на інноваціях і правах дітей як основних елементах академічних досягнень і особистого зростання [2].

Даний підхід до організації системи освіти часто запозичають як приклад різні країни у різних регіонах. Зокрема, особлива увага приділяється питанням підготовки педагогічних кадрів в університетах та відображається на системі освіти в цілому, і на шкільному навчанні зокрема. Саме тому, дана проблематика є особливо актуальною, зокрема в сфері реформування української системи шкільної освіти.

Система освіти Фінляндії детально описана у статтях «Освітні мандри до Фінляндії» (Щур, 2017) та «Пахне Фінляндією. Чого українських вчителів можуть навчити у найкрутіших школах світу» українських вчених (Куклін, 2018), але також широко вивчається поза межами України, як у самій Фінляндії, так і у світовій педагогічній науці (Б. Понт, Л. Фразінееллі, А. Харгрівз та ін., Е. Ахо (2006), Е. Пекконен, К. Пітканен (2006), К. Сабель (2011), П. Салберг (2006) та ін. [1]. Незважаючи на наявні дослідження ця тема є доволі широкою та потребує подальшого розкриття, зокрема з боку перспективи використання ідей фінського досвіду для реорганізації системи освіти України та підготовки майбутніх вчителів в системі педагогічної освіти України.

Метою дослідження є ознайомлення та оцінка переваг фінської системи освіти та можливість адаптації її основ для української системи освіти у рамках загальної шкільної освіти та зокрема концепції Нової української школи (НУШ) (яка передбачає, зокрема різнобічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості учня), оскільки Міністерство освіти і науки України спільно з урядом Фінляндії у 2018 році розпочали роботу над проектом «Фінська підтримка реформи української школи», який був розрахований до 2021 р. Проект «Фінська підтримка реформи української школи» – це двостороння ініціатива Уряду Фінляндії і Міністерства освіти і науки України, що передбачав допомогу в підвищенні кваліфікації українських вчителів,

популяризацію освіти та покращення освітнього середовища шкіл у межах концепції «Нова українська школа».

Результати. Фінські школи відомі в усьому світі своїми успіхами, незважаючи на те, що Фінляндія зробила освіту обов'язковою відносно пізно, у 1921 році. Ця зміна була особливо важливою в минулому для сільських районів, де відвідування школи було обмеженим. У 1960-х роках систему навчання в країні було реформовано, щоб задовольнити потребу в професійно-технічних працівниках, які мали відновлювати країну після Другої світової війни. Ця реформа призвела до нової навчальної програми, яка прийняла новий підхід, охоплюючи як технічні, так і академічні дослідження [4].

Освітня система Фінляндії є однією з найкращих у світі згідно з Програмою оцінювання міжнародних студентів (PISA). Але країна стикається з тими ж проблемами, що й усі інші – скорочення концентрації уваги дітей, які вирости в цифровому світі, втрати в навчанні, накопичені під час пандемії, зростання кількості прогулів і перевантажені батьки, які намагаються встановити обмеження.

Освітня політика Фінляндії, базується на справедливості, гнучкості, креативності, професіоналізмі вчителя та довірі. Розуміння полягає в тому, що освітня політика Фінляндії, спрямована на підвищення успішності учнів, була побудована на ідеях сталого лідерства, яке приділяє значну увагу викладанню та навчанню, розумній підзвітності, заохочуючи школи створювати оптимальні навчальні середовища та впроваджувати освітній контент, який найкраще допомагає їхнім учням досягти загальні цілі шкільного навчання.

Традиційна фінська школа складається з двох рівнів: 1-6 класи (alakoulu) та 7-9 (ylakoulu) класи. Після цього школярі продовжують навчання у додатковому 10 класі, де можуть підвищити рівень своїх оцінок, а потім – вступають у професійні коледжі чи ліцеї, які можна порівняти з нашими 11-12 класами.

Фінська система освіти надає пріоритет навчанню над тестуванням. На відміну від багатьох країн, регулярних національних іспитів немає. Натомість

вчителі оцінюють учнів на основі цілей навчальної програми. Єдиний загальнонаціональний іспит, який називається іспитом на атестат зрілості, проводиться наприкінці середньої школи. Цей іспит служить для визначення допуску до підвищення кваліфікації [3]. Однією з причин, чому це так ефективно, є відсутність конкуренції, яка спостерігається протягом усього навчання дитини в школі.

Фінляндія фінансує більшу частину своєї шкільної підготовки, тобто немає плати за навчання на будь-якому рівні освіти. Навіть у перші роки навчання такі речі, як шкільні матеріали, харчування та транспорт, є безкоштовними. У середній школі учні оплачують підручники та транспорт. Існує також хороша система стипендій на навчання та позик, доступних для підтримки студентів у середній школі та коледжі.

Кандидати на професію вчителя у Фінляндії проходять складну п'ятирічну магістерську програму, де в умовах високої конкуренції серед потенційних кандидатів, до викладання в школах допускаються тільки студенти, які отримали магістерський ступінь. Фінських педагогів виокремлює їхня автономія у виборі методів навчання, що є відхиленням від норм багатьох інших країн, де домінують зовнішні вимоги, такі як стандартизоване тестування та державний контроль. Наприклад, якщо у класі 20 дітей, що, до речі, є особливістю фінських шкіл та відмінністю від українських, є можливість використати 20 різних шляхів навчання, оскільки освіта зосереджена на учневі та на можливості задовольнити потреби кожного учня зокрема.

Шкільна система Фінляндії може навчити інших важливих уроків. Наприклад, школярі тут мають коротші шкільні дні, немає домашніх завдань, і вони більше зосереджуються на навчанні. Вчителі також прагнуть отримати вищу кваліфікацію, що допомагає учням краще навчатися в школі.

Фінська система освіти заснована також на широкому використанні ІКТ та інформаційних мереж. Комп'ютери допомагають у зборі й аналізі інформації про стан справ у вчителів, учнів і системи в цілому, учителі можуть використовувати ІКТ (особливо Інтернет) для професійного росту, спілкування

з колегами, батьками, адміністрацією.

Показовим є той факт, що з 2015 року у Фінляндії скасували рукописне письмо у школах. Адже, на думку фінського міністерства освіти, школярі повинні більше часу проводити не над зошитами, а за комп'ютером, набираючи текст за допомогою клавіатури [1].

Зрозуміло одне, що у Фінляндії є освітня модель, яку світ повинен вивчати і вона працює, тому важливо намагатися адаптовувати таку систему освіти і в Україні, звичайно ж вона знайде тут своїх прихильників, але можуть виникати і окремі труднощі, зокрема з відмінними підходами до організації системи освіти, наповненням навчальних класів (зокрема в містах в умовах браку навчальних закладів), світоглядні проблеми тощо.

Українська система шкільної освіти нараховує низку внутрішніх проблем. Перелічимо деякі з них:

- низька заробітна плата та соціальна незахищеність вчителів можуть негативно впливають на якість освіти та часто не дозволяють підтримувати кваліфікацію вчителів на належному рівні;

- старі підручники, зміст і методика яких часто не відповідають сучасним вимогам до її якості в сучасному світі;

- навіть наявні обмежені ресурси (зокрема фінансові) на освіту витрачаються неефективно. Надто багато сил задіяно в освіті, різних предметах, і всі вони мають свої інтереси. Недосконалість системи управління призводить до браку коштів, а прозорість їх використання є недостатньою;

- якість навчання досі оцінюється за внутрішніми критеріями. Оцінки, необхідні для визнання ролі середньої загальної освіти для успішного життя людини, для економіки, відсутні і не застосовуються ні органами управління освітою, ні суспільством.

В контексті використання фінського досвіду організації системи освіти в українських реаліях та можливостях важливо переймати досвід опираючись на наступні дієві основи, що вже успішно себе зарекомендували:

- концепція навчання, де важливі власна активність учня та взаємодія з учителем, іншими учнями та навчальним середовищем;
- учень має справу з отриманою інформацією та інтерпретує її на основі своїх попередніх знань (підхід конструктивної педагогіки);
- консенсус щодо спільного навчання всіх дітей у спільній шкільній системі;
- очікування, що всі діти можуть досягти високих рівнів, незалежно від сімейного походження чи регіональних обставин;
- цілеспрямоване прагнення до досконалості в навчанні;
- колективна шкільна відповідальність за всіх учнів;
- фінансові ресурси, які тісно зосереджені на класі;
- атмосфера довіри між освітянами та громадою.

Інновації в системі освіти Фінляндії відрізняють її від багатьох інших світових моделей. Вона викликає довіру до вчителів, мінімізує стандартизоване тестування та забезпечує рівні можливості для всіх. Підхід Фінляндії до освіти допомагає учням розвиватися як в академічному, так і особистому плані.

Мінімальне стандартизоване тестування дозволяє учням зосередитися на глибшому навчанні та критичному мисленні, а не на запам'ятовуванні. Відданість Фінляндії інклюзивності та підтримці всіх студентів створює сприятливе навчальне середовище. Скорочення навчальних днів і обмеження домашніх завдань мають на меті зменшити стрес і сприяти збалансованому способу життя учнів.

Збалансована навчальна програма, високий престиж викладачів і орієнтація на професійний розвиток сприяють загальному успіху системи освіти Фінляндії, тому важливо впроваджувати таку навчальну програму в українські школи для досягнення найвищих результатів. Передусім, це стосується політики відкритості навчальних закладів до міжнародних спільнот, великої довіри до учнів та вчителів, впровадження індивідуальних навчальних планів для учнів та вчителів, наявності сучасної матеріально-технічної бази, практико-орієнтованого і дослідно-базованого навчання,

конкурентоспроможності, відповідної конкурентної заробітної плати. Ці чинники уможливають ефективність ведення навчального процесу у системі освіти різних рівнів та можуть бути використані в умовах концепції «Нової Української Школи».

Список використаних джерел

1. Формування ІКТ-компетентностей у фінській освіті як система: ступеневий аналіз. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/140> (дата звернення 20.02.24).
2. Finland's children-centric school system: a global model for success. URL: <https://www.humanium.org/en/finlands-children-centric-school-system-a-global-model-for-success/> (дата звернення 15.02.24).
3. Introduction to Finland Education. URL: <https://www.ccefinland.org/finedu> (дата звернення 23.02.24).
4. Political, social and economic background and trends. Retrieved from European Commission. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/historical-development> (дата звернення 20.02.24).

References

1. Formuvannia IKT-kompetentnostei u finskii osviti yak systema: stupenevyi analiz [Formation of ICT competences in Finnish education as a system: level analysis]. Available at: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/140> [Accessed 20.02.24].
2. Finland's children-centric school system: a global model for success. Available at: <https://www.humanium.org/en/finlands-children-centric-school-system-a-global-model-for-success/> [Accessed 15.02.24].
3. Introduction to Finland Education. Available at: <https://www.ccefinland.org/finedu>. [Accessed 23.02.24].
4. Political, social and economic background and trends. Retrieved from European Commission Available at: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/historical-development> [Accessed 20.02.24].

УДК 78.072:78.08-047.37:001.82(045)

РОЛЬ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-МУЗИКОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ СТУДІЙ

ТОВТИН Н. І.

THE ROLE OF SOURCE-SCIENCE-MUSICOLOGY ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC STUDIES

Tovtyn Nadiia

Сучасний розвиток музикознавчої науки в Україні неможливий без проведення джерелознавчо-археографічних досліджень в галузі музикознавства. В даній статті нами приділено увагу значенню музичного джерелознавства як спеціальної галузі українського музикознавства, визначено його теоретичні та практичні аспекти.

Ключові слова: жанр наукової статті, наукове дослідження, українське музичне джерелознавство, архівні фонди.

The modern development of musicology in Ukraine is impossible without source-archaeographic research in the field of musicology. In this article, we pay attention to the importance of musical source studies as a special branch of Ukrainian musicology, and define its theoretical and practical aspects.

Keywords: *genre of scientific article, scientific research, Ukrainian musical source studies, archival funds.*

На сьогоднішній день жанр наукової статті є важливим в науковій діяльності, оскільки він є оперативним жанром, який відповідає рекомендаціям та вимогам сучасного науково-дослідного процесу. Будь-яке джерелознавчо-музикознавче, культурологічне чи історико-текстологічне дослідження духовних надбань народу, створення об'єктивної думки про ті чи інші культурно-історичні події, які відбувалися в розвитку музичної культури в Україні неможливе без вивчення та опрацювання рукописів, скорописів чи нотного матеріалу, які були розповсюджені в певний історичний період.

Тривале нехтування джерельною базою протягом багатьох років призвело до значної обмеженості музичної інформації. Це стало причиною відсутності джерелознавчо-музикознавчих досліджень, присвячених вивченням розвитку української музичної культури, в основі яких лежить комплексний аналіз архівних документів.

Вивчення музичних пам'яток ставить перед науковцями різноманітні завдання, для розв'язання яких необхідна інформація про наявні рукописи, нотне видання чи нотні фонди.

Перш ніж приділити увагу в даній статті ролі джерелознавчо-музикознавчого аналізу в науковому студіюванні ми розглянемо такі терміни та поняття як наукова діяльність, наукове дослідження, науковий напрям, жанр наукової статті, типи і види наукових видань, оскільки на нашу думку це є важливим фактором для з'ясування теоретичних та практичних аспектів джерелознавчо-музикознавчого аналізу. Без попереднього вивчення і ознайомлення вищезазначених термінів та понять видання наукової статті буде малоефективним.

В умовах інтенсивного зростання обсягів наукової і науково-технічної інформації наукова діяльність є невід'ємною складовою наукового процесу.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань. Основними її формами є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [14, с. 58].

Наукове дослідження – діяльність у сфері науки. Науку найбільш вивчають як сферу людської діяльності, в якій відбувається вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про діяльність [14, с. 27].

Любе наукове дослідження виконується дослідником згідно визначеного ним наукового напрямку в межах якого проводяться дослідження. Науковий напрям може бути, наприклад, технічним, економічним, культурологічним, музикознавчим та ін. Тобто, в залежності від наукового напрямку (інтересу) науковець, який планує написати статтю, повинен визначитися з жанром наукової статті

Наукова стаття – це невеликого обсягу наукова робота, присвячена певній проблемі й розрахована на фахівців, які спеціалізуються на розв'язанні цієї проблеми. Її мета – всебічний аналіз фактів, спрямований на вирішення наукового питання. У статті дослідник репрезентує власні міркування щодо певної наукової проблеми для ознайомлення з ними наукової спільноти [4].

Наукові статті виконують декілька функцій: дослідницьку, презентаційну, оцінну та комунікативну. Статті розрізняють на статті за змістом і за галузевим призначенням, за кількістю авторів, за науковим завданням, за способом розкриття проблеми [9].

Що стосується наукових видань, до яких звертається дослідник з своєю статтею, то наукові видання можуть бути двох типів: науково-дослідні та джерелознавчі.

До числа першочергових джерелознавчих завдань належить поповнення джерельної бази української історії. Пріоритетним тут є два канали: перший стосується своєрідної ревізії наших власних джерел, насамперед Національного архівного фонду, включення в науковий обіг штучно приховуваних тоталітарним режимом документів і матеріалів, або спотворених джерел. Другий канал охоплює цілий комплекс заходів щодо виявлення і освоєння

джерел з історії України, що зберігаються в архівах Австрії, Великобританії, Канади, Німеччини, Польщі, росії, США, Туреччини, Угорщини та інших державах [6, с. 7].

Історичне джерелознавство – це спеціальна галузь наукових історичних знань, наука про історичні джерела, теорію й практику їх використання в історичних дослідженнях. На її думку І. С. Міронової, – джерелознавство займає одне з центральних місць у системі професійної історичної підготовки, оскільки забезпечує формування основних професійних навичок роботи з різноманітними історичними джерелами [11, с. 5-6].

Сучасний розвиток музикознавчої науки в Україні неможливий без проведення науково-прикладних досліджень в галузі джерелознавства. Тривале нехтування джерельною базою протягом багатьох років призвело до значної обмеженості інформативного поля, внаслідок чого творча спадщина багатьох українських композиторів на джерельному рівні вивчена вкрай слабо. Це у свою чергу стало причиною відсутності музикознавчих досліджень, присвячених діячам української музичної культури, в основі яких лежить комплексний аналіз архівних документів. Недооцінкою документальних даних пояснюються і численні неточності навіть у серйозних працях, а також нотних виданнях. Тимчасом архіви діячів музичного мистецтва – воістину безцінне джерело для об'єктивного дослідження мислення, творчого методу, стилю композитора, для наукової та виконавської інтерпретації конкретних творів, а особливо для висвітлення досі невідомих фактів біографії чи важелів формування ідейних переконань. Адже специфіка радянської доби визначила своєрідний, «вибірковий» підхід до архівної справи, що пояснювався необхідністю суворого дотримання засад панівної ідеології [3, с. 3].

Українське музичне джерелознавство позначене впливами російського джерелознавства, архівістики та медієвістики. Російське музичне джерелознавство та археографія почала формуватися ще з середини – кінця XIX століття. Це був період, коли все українське піддавалось забороні і знищенню російською імперією. Більшість архівних документів, розшуканих внаслідок

археографічних експедицій, в тому числі і в Україні, осідали зазвичай в московських та Санкт-Петербурзьких архівах. Тому внаслідок цих чи інших причин музичне джерелознавство почало формуватися набагато пізніше, в порівнянні з російським джерелознавством.

У XIX ст. сформувався український музичний романтизм. Протягом першої половини XIX ст. поступово формувалися ознаки української національної моделі романтичного музичного стилю [7, с. 15]. В історії української музики це один з найважливіших періодів, в якому сформувалася українська музична класика з виразною національною специфікою, представлена творчістю М. В. Лисенка – класика української музики, фундатора національної композиторської школи. В середовищі українських інтелектуалів почав простежуватися інтерес до національної музичної культури.

Наукові основи українського музикознавства заклав І. Франко, якому належить близько 20 спеціальних музикознавчих праць різних жанрів [цит. за: 7, с. 149]. У 90-х роках XIX ст. І. Франко та М. Грушевський проводили агітаційну роботу в питанні пошуку та археографічного опрацювання рукописних співаників. Не зважаючи на політичні репресії та національне гноблення, які були характерними для цього періоду і всі ці історико-політичні ситуації, які накладали негативний відпечаток на пошукові роботи, все таки вдалося зібрати велику кількість рукописних пам'яток, переважна більшість яких не потрапила до Росії, а залишилася в архівах приватних осіб або в архівних інституціях України.

Уявлення про те, що саме є музичним документом, почало складатися ще у середині XIX ст., вважає Бездрабко В. Тоді з'являються одні з перших праць, присвячені вивченню пам'яток музичної писемності [1, с. 168].

В. Гнатюк, М. Возняк, Ю. Яворський, Ф. Колесса, Ф. Тіхи та ін. – відомі дослідники, яким все-таки вдалося нагромадити велику кількість українських рукописних матеріалів.

Так звана «Теорія безконфліктності» радянського мистецтва, яка пропагувала заборону на трагічні теми та образи, які нібито суперечили радянському оптимізму й гуманізму, а також відсутність непримиренних протиріч наклала теж свій відпечаток. Її негативний вплив на розвиток музичної культури особливо простежувався в 40-50-х рр. XX століття. Відокремлення у радянські часи нотографії від музичної бібліографії, всупереч світовій практиці, призвело до браку фахівців з цієї надзвичайно важливої науково-допоміжної дисципліни і розвинутої системи вивчення історії, теорії, методики опису та класифікації старовинних нотних видань та нотних рукописів. Специфіка радянської доби визначила своєрідний, «вибірковий» підхід до архівних матеріалів, що пояснювався необхідністю суворого дотримання засад панівної ідеології.

Але 60-90-ті рр. XX ст. характеризуються як новий етап культурного розвитку України із значним стильовим оновленням композиторської творчості. В цей період відбуваються якісно нові зрушення в розширенні обсягу матеріалів з історії українського музичного мистецтва завдяки проведенню великої «реставраційної» роботи з рукописами, їх розшифровкою, дослідженням і виданням.

Праці «старателів» історії, палеографії музичного письма, палеографії музичного письма заклали підвалини майбутніх студій особливого джерелознавчого напрямку, які відчутно пожвавились у 1960-1970-х рр. [1, с. 169].

Джерелознавчі студії музичної культури України відіграють важливу роль в розвитку сучасного світового музикознавства. Саме завдяки джерелознавчо-музикознавчим дослідженням науковцям вдається отримувати необхідну інформацію. Вивчення музичних пам'яток ставить перед науковцями різноманітні завдання, які спонукають їх до пошуку та всебічного наукового аналізу збережених давніх пам'яток, як рукописних, так і друкованих. Нотні бібліотеки приватних осіб чи установ, архіви є найбільш вдалим об'єктом у

пошуках та дослідженнях матеріалу, які стосуються маловідомих або призабутих сторінок з історії української музики.

Поява фундаментальних наукових ретроспективних нотних каталогів, анотованих покажчиків, персональних бібліографій Н. О. Герасимової-Персидської, О. С. Цалай-Якименко, Л. А. Дубровіної, Л. П. Корній, Ю. П. Ясіновського, В. Д. Шульгіної, Ю. Є. Медведика, О. Л. Зосім, Е. С. Клименко та ін. дослідників підкреслила новий етап в контексті студіювань музичного матеріалу загалом.

На сучасному етапі виникла необхідність заповнення прогалин, виправлення помилок або перекручень, подолання упереджених підходів та фальсифікацій щодо вивчення й оцінки окремих мистецьких явищ, ролі в мистецькому процесі певного історичного періоду.

На думку відомого українського науковця, медієвіста, професора, доктора мистецтвознавства, члена Національної спілки композиторів України Ю. Є. Медведика «на сьогоднішній день в українському історичному музикознавстві фактично сформовані дві джерелознавчі школи: київська та львівська зі своїми традиціями, пріоритетами, методологіями, творчими доробками, тісними контактами з музикологами східнослов'янських та західноєвропейських країн. В даний час завдяки новому перспективному поколінню джерелознавців з'являються нові зацікавлення, значно глибше вивчаються маловідомі або з ідеологічних причин заборонені сторінки давньої музики» [10].

Ю. Є. Медведик вважає джерелознавство допоміжною історичною дисципліною, яка необхідна не тільки при суспільно-історичних студіях, але й музично-історичних. «Усвідомлення необхідності розвитку музичного джерелознавства, музичної бібліографії стало на сучасному етапі одним з актуальних і практичних завдань української науки і українського музикознавства» наголошує вчений [10].

Щоб не простежувалося прогалин під час джерелознавчо-музикознавчого, джерелознавчо-археографічного, культурологічного аналізів варто виробити

централізований підхід до вивчення музичного джерелознавства та археографії» [10].

Треба сказати, що поступові кроки у розв'язанні цієї назрілої проблеми вже зроблено, але, як видається, далеко недостатньо і не системно. Відомо, що в музичних закладах Києва та Львова започатковано викладання спецкурсів з питань джерелознавства, текстології, музичної палеографії тощо. Наприклад, в 2001 році для здобувачів другого (магістерського) рівня професором Медведиком Ю. Є. розроблено та запроваджено до навчального процесу курс «Основи музичного джерелознавства» на музично-педагогічному факультеті Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Згодом, на сайті Львівського національного університету ім. І. Франка була розміщена інформація про впровадження в навчальний процес такої ж дисципліни під такою ж назвою.

Як показує досвід 20-річної праці в цьому напрямку така навчальна Програма вимагає постійного оновлення, оскільки, на щастя, українське музикознавство активно збагачується новими джерелознавчими працями, археографічними публікаціями, науково-методичними розробками в царині джерелознавства тощо. Також бажано, щоб викладанням цієї дисципліни займалися джерелознавці-практики, практичні заняття якомога частіше проводилися в архівних інституціях.

Успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації. Ці знання потрібні студентам, аспірантам, докторантам, співробітникам наукових підрозділів факультетів – всім тим, хто бере участь у навчальному й науковому процесі [13, с. 310].

Своєрідним орієнтиром, методологічним підґрунтям у цій праці може слугувати навчальний підручник за редакцією відомого українського історика, джерелознавця Ярослава Калакури «Історичне джерелознавство» (Київ: Либідь, 2002), де знайшлося місце й матеріалам з української музичної творчості.

В 2019 р. відомою українською музикознавицею, істориком української музичної культури, музичною джерелознавицею, докторкою мистецтвознавства

Л. П. Корній видано монографію «Джерелознавство історії української музичної культури», розглянуто музичне джерелознавство як спеціальну галузь українського музикознавства, визначено її теоретичні та практичні аспекти, розкрито специфіку використання музично-історичних джерел в українській музичній культурі від Середньовіччя до Бароко [8, с. 8].

На завершення статті варто процитувати висновок Л. Корній, з яким не можна не погодитися: «Музично-історичне джерелознавство повинне стати пріоритетною галуззю музикознавства, що сприятиме вдосконаленню українського історичного музикознавства. Світова, зокрема, й українська історична наука має великі досягнення в галузі історичного джерелознавства, які необхідно адаптувати до сфери музично-історичного джерелознавства з урахуванням специфіки історичного музикознавства» [8, с. 7].

Проведення таких наукових студій для видання статті без попереднього ознайомлення з усім комплексом спеціальних історичних дисциплін (археографія, кодикологія, палеографія, в тому числі музична текстологія, філігранологія та інші) буде малоефективним. З огляду на це, дуже важливо, щоб майбутній автор наукової публікації (дослідник) був якомога краще обізнаний з методикою музичного джерелознавства, а також отримав необхідний досвід практичної роботи в архівних інституціях – архівах, бібліотеках, музеях, приватних колекціях. Головними аспектами та метою досліджень архівних матеріалів має бути також підготовка до друку і вивчення оригінальності історії української музики та запровадження матеріалів у науковий обіг.

Отже, – надбання української музичної культури неможливо вивчати без пошуку та всебічного наукового аналізу збережених давніх пам'яток, як рукописних, так і друкованих. Серед завдань, що стоять перед дослідниками, які займаються вивченням музичної культури і надалі актуальним залишаються питання теологічної, музикознавчої, текстологічної та літературознавчої оцінок джерелознавчого характеру.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Сучасні історичні студіювання документа: en bloc et en détail. Український іст. журн. 2009. № 3. С. 158-184.
2. Вернигора Н. М. Жанри наукової періодики: методичні рекомендації щодо формування структури і рубрикації текстів. Інтегровані комунікації. 2016. Вип. 2. С. 46-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/integcommu_2016_2_10 (дата звернення: 27.11.2023).
3. Гнатишин О. Є. Джерелознавчий аспект дослідження творчої лабораторії Анатолія Кос-Анатольського (на матеріалах архіву композитора): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво». Київ, 2001. 20 с.
4. Жанри наукового дискурсу. URL: http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Chapter%202/Part_1.htm (дата звернення: 28.12.2023).
5. Івченко Л. В. Нотна колекція О. К. Розумовського як об'єкт музичного джерелознавства: дисертація ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2000.
6. Калакура Я. С. Джерелознавство історії України: довідник / ред. кол.: М. Я. Варшавчик (гол.), Я. С. Калакур (заст. гол.) та ін. Київ, 1998. 212 с.
7. Корній Л. Історія української музики. Частина третя (XIX ст.). Київ-Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 2001. 480 с.
8. Корній Л. П. Джерелознавство історії української музичної культури: монографія. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України; Ніжин: Лисенко М. М., 2019. 312 с.
9. Методологія та організація наукових досліджень. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/mod/book/view.php?id=1853> (дата звернення: 30. 12. 2023).
10. Медведик Ю. Є. Теоретико-практичні питання археографії та текстології в контексті навчальних дисциплін музично-джерелознавчого циклу (за матеріалами рукописів XVI–XIX століть). URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/api/2011_26/44.pdf (дата звернення: 10. 01. 2024).
11. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія: спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посібник. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.
12. Наукова публікація: поняття, функції, основні види. Основи наукових досліджень. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-3042.html> (дата звернення: 15. 01. 2024).
13. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
14. Кишакевич Ю., Блашків В., Блистів О. Словник термінів освітньої діяльності вищого навчального закладу. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 104 с.

References

1. Bezdrabko, V. V. 2009. Suchasni istorychni studiuvannia dokumenta: en bloc et en détail [Modern historical studies of the document: en bloc et en détail]. *Ukraine history journal*, 3, pp. 158-184.
2. Vernyhora, N. M. 2016. Zhanry naukovoi periodyky: Metodichni rekomendatsii shchodo formuvannia struktury i rubrykatsii tekstiv [Genres of scientific periodicals: Methodological recommendations for the formation of the structure and classification of texts]. *Integrated communications*, 2, pp. 46-52. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/integcommu_2016_2_10 [Accessed 27.11.2023].
3. Hnatyshyn, O. Ye. 2001. *Dzhereloznavchyi aspekt doslidzhennia tvorchoi laboratorii Anatoliia Kos-Anatolskoho (na materialakh arkhivu kompozytora)* [Source-scientific aspect of the research of the creative laboratory of Anatoly Kos-Anatolskyi (based on the materials of the composer's archive)]. Autoref. thesis for the acquisition of sciences candidate's degree art studies. Kyiv.
4. Zhanry naukovooho dyskursu [Genres of scientific discourse]. Available at: http://library.gnpu.edu.ua/books/Scientific%20language/Chapter%202/Part_1.htm [Accessed 28.12.2023].
5. Ivchenko, L. V. 2000. *Notna kolektsiia O. K. Rozumovskoho yak ob'iekt muzychnoho dzhereloznavstva* [Sheet music collection of O. K. Razumovsky as an object of musical source studies]. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of art history by specialty. Kyiv.
6. Kalakura, Ya. S.; Varshavchyk, M. Ya., Kalakur, Ya. S. eds., 1998. *Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy* [Source studies of the history of Ukraine]. Kyiv.

7. Kornii, L. 2001. *Istoriia ukrainskoi muzyky. Chastyna tretia (XIX st.) [History of Ukrainian music. Part three (XIX century)]*. Kyiv-New York: M. P. Kots Publishing House.
8. Kornii, L. P. 2019. *Dzhereloznavstvo istorii ukrainskoi muzychnoi kultury [Source studies of the history of Ukrainian musical culture]*. Kyiv: IMFE named after M. T. Rylsky National Academy of Sciences of Ukraine; Nizhin: Lysenko M. M.
9. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific research]. Available at: <http://moodle.mdu.in.ua/mod/book/view.php?id=1853> [Accessed 30. 12. 2023].
10. Medvedyk, Yu. Ye. Teoretyko-praktychni pytannia arkeohrafii ta tekstolohii v konteksti navchalnykh dystsyplin muzychno-dzhereloznavchoho tsyклу (za materialamy rukopysiv XVI–XIX stolit) [Theoretical and practical issues of archeography and textology in the context of educational disciplines of the musical and source studies cycle (based on the materials of manuscripts of the 16th–19th centuries)]. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/api/2011_26/44.pdf [Accessed 10. 01. 2024].
11. Mironova, I. S. 2017. *Istorychne dzhereloznavstvo ta ukrainska arkeohrafiia: spetskurs z dzhereloznavstva, istoriografii ta metodyky vykladannia istorii [Historical source studies and Ukrainian archeography: special course on source studies, historiography and methods of teaching history]*. Mykolaiv: Publishing house of ChNU named after Peter's Tomb.
12. Naukova publikatsiia: poniattia, funktsii, osnovni vydy. Osnovy naukovykh doslidzhen [Scientific publication: concepts, functions, main types. Basics of the scientific research]. Available at: <http://www.info-library.com.ua/books-text-3042.html> [Accessed 15. 01. 2024].
13. Konverskyi, A. Ye. ed., 2010. *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]*. Kyiv: Center for educational literature.
14. Kyshakevych, Yu., Blashkiv, V., and Blystiv, O. 2012. *Slovnyk terminiv osvithoi diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu [Dictionary of terms of educational activity of a higher educational institution]*. Drohobych: Editorial and publishing department of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University.

УДК 373.3.091.33:007:004.738.5:373.3.011.3-052(045)

ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Томинець М.П., Горват М.В.

FORMATION OF MEDIA COMPETENCE OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITIES

Tomynets Myroslava, Horvat Marianna

У статті розглянуто підходи до формування медіакомпетентності здобувачів початкової школи. Схарактеризовано особливості використання медіа технологій як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів у початковій школі. Обґрунтовано педагогічні умови формування медіакомпетентності молодших школярів в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: медіакомпетентність, медіаосвіта, медіаграмотність, засоби масової комунікації.

The article discusses approaches to the formation of media competence of students in junior

high school. The peculiarities of the use of media technologies as a means of activating the cognitive activity of students in primary school are characterized. The pedagogical conditions for the formation of media competence of younger schoolchildren in the process of educational and cognitive activity are justified.

Keywords: media competence, media education, media literacy, means of mass communication.

У XXI столітті сучасний світ визначають нано- та комп'ютерні технології. Сьогодні для фахівців будь-якої галузі важливо не лише мати спеціалізовані знання, але й вміти знаходити інформацію у засобах масової комунікації. Освіта орієнтується на особистість дитини, наголошуючи на розвитку медіакомпетентності, ініціативності та самостійності.

Важливість формування медіакомпетентності здобувачів початкової школи відображено в законодавстві та концепціях освіти, такими як: Закон України «Про освіту»[6], Концепція «Нова українська школа»[4], Державний стандарт початкової освіти[2], Концепція впровадження медіаосвіти в Україні[3], які ставлять за мету розвиток учнівських здібностей вчитися самостійно та ефективно користуватися різними інформаційними ресурсами.

За останнє десятиліття спостерігається значне зростання наукових досліджень та публікацій, які фокусуються на медіаосвіті учнів початкових класів, що підкреслює важливість та актуальність даної тематики. Цей напрямок вивчення набуває все більшої перспективності, що засвідчується внесками провідних науковців, серед яких Олена Волошенюк, Віталій Іванов, Тетяна Іванова, Лариса Кульчинська, Юрій Мірошніченко, Франсуа Рогоу та Себастьян Шейбе.

Особливості впровадження медіаосвіти в шкільну практику досліджують Людмила Найдьонова, Михайло Слюсаревський, Олександр Янкович та інші. Вчені, такі як Володимир Байдик, Світлана Гордієнко, Анастасія Гуріна, Наталія Крупеніна, Ольга Проніна та інші, обговорюють методи формування медіакомпетентності учнів початкової школи, вкладаючи особливий акцент на навчально-пізнавальну діяльність учнів.

В документах міжнародних організацій, «медіаосвіта розглянута як навчання навикам опанування медіа. Фахівці ЮНЕСКО вважають, що

медіаосвіта як частина прав на самовираження та інформацію належить до основних прав і свобод людини. Також загальновизнано, що медіаосвіта має тривати все життя людини»[5].

Аналіз наукових джерел підтверджує, що через процес медіа освіти особистість набуває медіакомпетентності, що робить її свідомим і активним користувачем медіа.

Медіаграмотність включає в себе низку навичок і здібностей особистості:

1. Вміння знаходити необхідну інформацію.
2. Здатність захищати власну точку зору.
3. Розвинуте критичне мислення і стійкість до маніпуляцій.
4. Розуміння ролі медіа в сучасному суспільстві.

5. Навички оцінки та аналізу медійних повідомлень різних жанрів на наявність пропаганди, цензури тощо.

6. Здатність взаємодіяти з медіа та створювати власний контент.

Під час процесу навчання важливо навчити дітей критично аналізувати інформацію, яку вони отримують через медійні канали. Потрібно розвивати їх навички розуміння різних медійних жанрів і виявлення маніпуляцій у медійних повідомленнях.

Доречно зауважити, що уроки можуть відігравати важливу роль у формуванні учнів у розрізненні об'єктивних фактів від суб'єктивних думок або авторських поглядів. Важливо навчити їх аналізувати інформацію з різних джерел і встановлювати, яка з них є фактом, а яка – думкою.

Учні вчаться розрізняти різницю між аудіовізуальними засобами, які створюють ілюзію або маніпуляцію, і тими, які передають об'єктивну інформацію. Навчання критичного мислення у молодших школярів є ключовим елементом їхнього розвитку, який допомагає їм краще розуміти світ, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення.

Варто зазначити ще один важливий метод формування медіакомпетентності у молодших школярів це створення власних медійних продуктів. Цей процес дає їм можливість висловити свої думки, розвинути

творчість і вміння працювати з різними медійними інструментами. Подивимось на деякі ідеї для створення медійних продуктів учнями початкової школи:

- програмне забезпечення, таке як PowerPoint або GoogleSlides, для створення мультимедійних презентацій, де діти можуть поєднувати текст, зображення, відео та аудіо для розповіді про тему, яку вони вивчають;
- створення цифрових історій або мультфільмів за допомогою спеціальних програм або онлайн-інструментів, вибираючи тему та створюючи персонажі та сюжет;
- аудіопрезентації, аудіокниги або подкасти можуть бути іншим способом висловлення думок та ідей учнів;
- ведення блогів або створення веб-сайтів, де вони діляться своїми дослідженнями, творчими роботами та розповідями;
- фото або відеодокументація навчальних проєктів, експериментів або подій в школі дозволяє дітям демонструвати свою активність та досягнення;
- віртуальні тури можуть бути створені за допомогою фотографій, відео та інших медійних елементів, дозволяючи дітям досліджувати світ навколо себе.

Використання медіа технологій у роботі з учнями початкової школи стимулює їх активну пізнавальну діяльність, оскільки вони можуть більш інтерактивно сприймати і опрацьовувати навчальний матеріал. Це означає, що замість пасивного споживання інформації здобувачі активно взаємодіють з відео, аудіо, графічними матеріалами тощо, що полегшує їх засвоєння матеріалу і сприяє кращому розумінню. Наприклад, використання інтерактивних вправ та ігор на медіаплатформах дозволяє дітям більш активно залучатися до навчального процесу. Вони можуть вирішувати завдання, відповідати на питання та взаємодіяти з відео- та аудіоматеріалами. Це робить процес навчання цікавішим і захоплюючим, що збільшує їхню мотивацію до вивчення предметів.

Крім того, медіа технології дозволяють вчителям створювати уроки на високому естетичному та емоційному рівні, що робить навчання більш

привабливим. Зокрема, у роботі з молодшими школярами використовуються наступні засоби:

- обладнання для проектування, яке дозволяє відтворювати великі зображення, відео та інші мультимедійні ресурси;
- спеціалізовані навчальні програми та веб-ресурси, які створені для додаткового матеріалу, завдань, тестування та інтерактивного навчання;
- відеоуроки та презентації, які підсилюють засвоєння матеріалу та полегшують розуміння;
- застосування ігрових технологій. Ці засоби сприяють створенню стимулюючого навчального середовища та сприяють розвитку важливих навичок, які молодші школярі зможуть використовувати в подальшому.

Всі перераховані вище інструменти – важливі та ефективні у використанні. Однак, варто не забувати про вивчення етичних аспектів використання медіа, а саме:

- учні мають опанувати навички ефективного пошуку інформації через різноманітні джерела, такі як пошукові системи та бібліотеки, та вчитися використовувати ключові слова та фільтри для знаходження корисної і точної інформації;
- потрібно також навчити їх розрізняти відповідальне спілкування в інтернеті та уникати шкідливого контенту;
- поважати авторські права та правила цитування, що сприятиме уникненню плагіату та формуванню культури віртуальної поведінки [1].

Підсумовуючи вищесказане, можна впевнитися, що використання мультимедійних засобів у процесі навчання початкової школи є важливим чинником для стимулювання активності учнів та розвитку їхніх пізнавальних можливостей. Однак, зважаючи на те, що перед сучасною освітою відкривається широкий вибір інновацій, важливо засвоїти навички усвідомленого користування різноманітними засобами, щоб стати дійсно освіченою та медіакомпетентною особистістю.

Список використаних джерел

1. Білоусова Л. І., Андрієвська В. М. Інноваційні застосування ІКТ в освітній практиці початкової школи. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2018. 82 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 19.03.2024).
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні : нова редакція / за ред. Л.А. Найдьонової, М.М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
4. Концепція «Нова українська школа» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 03.04.2024).
5. Сінді Шейбе, Фейз Рогоу. Медіаграмотність: підручник для вчителів / перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ: Центр Вільної Преси, Академія Української Преси, 2017. 319 с.
6. Про освіту: Закон України (зі змінами) від 8 грудня 2023 року N 3504-IX URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T200463?an=1242> (дата звернення: 26.02.2024).

References

1. Bilousova, L. I., and Andriievska, V. M. 2018. *Innovatsiini zastosuvannia IKT v osvitnii praktytsi pochatkovoї shkoly* [Innovative applications of ICT in the educational practice of primary school]. Kharkiv: H.S. Skovoroda KhnPU.
2. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 № 87 [State standard of primary education. Approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21, 2018 No. 87]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> [Accessed 19.03.2024].
3. Naidonova, L.A., Sliusarevskiy, M.M. eds., 2016. *Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini: nova redaksiia* [Concept of implementation of media education in Ukraine: new edition]. Kyiv.
4. Nova ukrainska shkola: Kontsepsiia [New Ukrainian school: Concept]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [Accessed 03.04.2024].
5. Sindi Sheibe, Feiz Rohou; Doma, S. trans.; Ivanova, V. F., and Volosheniuk O. V. Eds., 2017. *Mediahramotnist* [Media literacy]. Kyiv: Free Press Center, Academy of the Ukrainian Press.
6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy (zi zminamy) vid 8 hrudnia 2023 roku N 3504-IX [On education: Law of Ukraine (as amended) of December 8, 2023 N 3504-IX]. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/T200463?an=1242> [Accessed 26.02.2024].

УДК 373.3.013.74:373.3.091.2(48)(045)**ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В СКАНДИНАВСЬКИХ
КРАЇНАХ**

Фізеші О.Й., Шепань Ганна, Фізеші Йосип

FEATURES OF PRIMARY EDUCATION IN SCANDINAVIAN COUNTRIES
Fizeshi Oktaviia, Shepa Hanna, Fizeshi Yosyp

У статті проаналізовано особливості початкової освіти в країнах Скандинавії – Данії, Норвегії, Швеції. З'ясовано особливості здобуття початкової освіти та її місця в структурі системи освіти, початок навчання та терміни навчання в початковій школі.

Звернено увагу на процеси реформування початкової освіти (New Nordic School (2012), Knowledge Promotion (2020)). Відстежено особливості управління в сфері початкової освіти та з'ясовано тенденції в здійсненні управління, зокрема децентралізації. Визначено, що початкова освіта є безкоштовною та здійснюється за кошти державного, регіонального та муніципальних бюджетів.

Ключові слова: *початкова освіта, управління закладами освіти, фінансування початкової освіти, Данія, Норвегія, Швеція.*

The article analyzes the features of primary education (place in the structure of the education system, age and duration of education, main reforms, management and financing) in the Scandinavian countries - Denmark, Norway, Sweden.

Purpose: To identify and analyze the features of primary education in Denmark, Norway and Sweden.

Methods: Content analysis of scientific studies aimed at highlighting the features of primary education in the Scandinavian countries (place in the structure of the education system, age and duration of education, main reforms, management and financing).

Results and conclusions. The study revealed the features of primary education and its place in the structure of the education system, the starting age and duration of education in primary school. Attention is paid to the processes of primary education reform (New Nordic School (2012), Knowledge Promotion (2020)). The management of primary education institutions is characterized by processes of decentralization, when state administration is regulated at the regional and municipal levels depending on the specific administrative and territorial structure of the country. Features of primary education in the Scandinavian countries include:

Structural: Primary schools operate as part of basic secondary education institutions.

Property: There are both public and private schools.

Starting age and duration of education: Education begins at the age of 6 (7) and lasts for seven years.

Governance: decentralization with school-level financial management.

Funding: Primary education is completely free and financed from the state, regional and city budgets. In addition, private primary education institutions receive state co-financing.

Key words: *primary education, management of educational institutions, financing of primary education, Denmark, Norway, Sweden.*

Постановка проблеми: актуальність, аналіз останніх досліджень, мета. Сучасний етап розвитку українського суспільства тісно пов'язаний зі світовими тенденціями розвитку демократичних процесів у всіх сферах, у тому числі й в освітній. Зокрема, освітні трансформації, які мають місце в системі вітчизняної початкової освіти орієнтовані на впровадження ефективних моделей початкової освіти країн Європейського Союзу, на що вказує також Комюніке, прийняте за підсумками Форуму міністрів освіти Європи «Школа ХХІ століття: Київські ініціативи» (2011), що «утверджує позицію держави щодо створення єдиного європейського освітнього простору «від дитячого садка до університету» [7, с. 3]. На етапі розробки Концепції «Нова українська школа» серед систем початкової освіти європейських країн особлива увага

приділялася досвіду скандинавських країн, а саме: Данії, Норвегії, Швеції, зокрема про це наголошується і на Веб-ресурсі «Нова українська школа», на якому представлено низку аналітичних публікацій, присвячених скандинавській освіті. Так, зокрема, наголошується, що в роботі всіх їхніх закладів освіти застосовується «скандинавський закон Янте, який передбачає, що ніхто не є ані кращим, ані гіршим за інших», основи розуміння якого та відповідної йому поведінки закладаються в учнів ще в початковій школі [1].

Освітні практики організації освіти, в тому числі й початкової, у країнах Скандинавії є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців-компаративістів. Особливості організації початкової освіти в Данії вивчалися Т. Безвіконною, Л. Бережною, С. Риком, А. Розсохою, О. Яровою та ін.; Швеції – О. Савченко, О. Сілютіною, І. Шульгою, О. Яровою та ін.; Норвегії – Н. Андрійчук, О. Оржеховською та ін. Питання трансформаційних процесів у початковій освіті країн Європейського Союзу досліджувала О. Локшина, яка зауважує, що трансформації ХХІ століття спрямовані «на задоволення потреб економіки, суспільства та особистості» і, відповідно, «така комплексність місії початкової освіти на сучасному етапі, – зауважує науковець, – формує багатовимірний сценарій змін як структурного, так і змістового характеру». На думку О. Локшини, сучасній педагогічній спільноті України варто звернути увагу на запровадження досвіду реалізації «передшкільної підготовки як важливої компоненти освіти впродовж життя та в умовах подовженої тривалості початкової освіти поділ та цикли/етапи, що уможлиблює ефективніше врахування вікових особливостей дитини» [3, с. 37, 39].

Актуальним у контексті вивчення особливостей початкової освіти в Скандинавських країнах є дослідження І. Шульги щодо реалізації інклюзивної освіти. Зокрема, дослідниця підкреслює, що «демократичні цінності та інклюзія є важливими ознаками шведського суспільства, наріжним каменем та фундаментальною цінністю шведських навчальних планів і законодавства про освіту, а виховання громадян у дусі демократії – головна функція шкіл» [8, с. 183], а цей підхід та його реалізація, на її думку, є актуальними до адаптації в

українській освітній практиці.

Важливими є дослідження, присвячені питанням фінансування освіти в Європейських країнах, серед яких науковці: К. Балабанов, О. Глушко, А. Джурило, О. Локшина та ін., а також довідниково-інформаційні матеріали (аналізи, звіти, статистичні дані), що уможливають проведення контент-аналізу та виокремлення основних тенденцій початкової освіти зокрема.

Проведений аналіз наукових праць не вичерпує повноту наявних досліджень з питань розвитку початкової освіти в Скандинавських країнах та слугує джерельною базою нашої наукової роботи, мета якої полягає в проведенні аналізу особливостей початкової освіти Данії, Норвегії та Швеції.

Результати дослідження. Скандинавські країни кінця XX – початку XXI століття є уособленням сучасного, безпечного середовища для розвитку людини. Цей стереотип розповсюджується і на розуміння їх системи освіти як найбільш комфортної та максимально доступної для всіх груп населення. Зокрема, початкова школа Данії в своєму становленні пройшла шлях від «школи церкви» і «школи держави» до «школи батьків», що засновується на засадах гуманізму, демократії та педагогічного оптимізму, основним завданням якої є «підготувати учнів до активної участі в житті суспільства, сформувати спільну відповідальність, ознайомити з правами та обов'язками громадянина суспільства, ґрунтованого на принципах свободи і демократії. Навчання в школі та повсякденне шкільне життя повинні ґрунтуватися на інтелектуальній свободі, рівності та демократії» [9, с. 208]. У Данії найбільш поширеним типом закладів початкової освіти є громадська муніципальна школа (*Folkeskole*), до якої також входить і середня ланка освіти, що у відповідності до Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО) відносяться до 1 та 2 рівнів. Так, «функціонування початкової школи в рамках єдиного навчального закладу та єдиного навчального циклу з основною школою, – зазначають Л. Бережна та А. Розсоха, – забезпечує єдність і системність освітніх послуг, що надаються школярам різного віку» [5, с. 106]. Зазначимо, що до початкової школи діти вступають з шести років і здобувають загальну освіту, яка в Данії є

обов'язковою, впродовж 10 років. Як вказують науковці (Л. Бережна, А.. Розсоха, О. Ярова та ін.), згідно законодавства Данії, обов'язковою є саме ОСВІТА, а не – шкільне навчання [5, с. 107], що, на нашу думку, створює передумови для розвитку як формальної, так і неформальної та інформальної, початкової освіти.

Важливим аспектом у нашій публікації є питання фінансування початкової освіти. Як ми вже зазначали вище, в Данії функціонують громадські муніципальні та приватні школи, що враховується при здійсненні фінансування закладів освіти. Так, фінансування діяльності державних закладів освіти на 100% забезпечується державою, тоді як фінансування приватних закладів освіти з державного бюджету становить 85%. Як зауважує О. Ярова: «Уряд Данії планує ввести національну школу до п'ятірки кращих у світі до 2020 р.», задля чого данським Міністерством у справах дітей та освіти ще в 2012 році був упроваджений унікальний проєкт Нової скандинавської школи (New Nordic School 2012), який спрямовувався на «обмін знаннями з іншими країнами світу та Європи і, таким чином, подальший розвиток цінностей та інноваційного потенціалу скандинавської моделі освіти, а також проведення конкретних реформ у системі освіти, починаючи від денних центрів до старших класів середньої школи» [9, с. 209]. Упровадження проєкту Нової скандинавської школи також передбачає оновлення системи управління освітніми процесами, насамперед, у посиленні децентралізації управління. Зокрема, Т. Кристопчук та С. Сисоєва зазначають, що «зміні філософії контролю за освітнім процесом у напрямі децентралізації компетенції та відповідальності за функціонування датської освітньої системи» передували такі суспільно значущі чинники, як: «перехід від ідеології детального регулювання функціонування освітньої системи до управління нею за форматом її відповідності певним цілям соціального змісту; розширення масштабів ефективної кореспонденції освітніх завдань з мінливістю вимог й параметрів ринку праці; підвищення орієнтації на свободу вибору освітніх закладів; створення навчальних програм, зміст яких зорієнтовано на прагматику їх відповідності кращим перспективам

працевлаштування; заміна векторів стратегії планування освітнього процесу на вектори стратегії контролю за підвищенням рівня якості системи освіти та соціально обґрунтованим спрямуванням її завдань» [6, с. 57].

Початкова освіта, як і загалом уся освітня система Швеції, займає гідне місце за низкою показників серед країн Європейського Союзу. Функціонування освітньої системи Швеції регламентується Законом «Про освіту» (2011 р.). В структурі системи освіти Швеції початкова освіта здобувається учнями в дев'ятирічній обов'язковій (середній) школі з 6 (7) до 16 років. Як зазначає С. Сисоева, основна освіта включає шестирічну початкову та трирічну нижчу середню освіту, після завершення якої учні складають тестування та отримують свідоцтво» [6, с. 174]. Зазначимо, що наприкінці другого класу учні також складають тести з читання та математики, а наприкінці п'ятого і дев'ятого класів – тести з шведської, англійської мов та математики [6, с. 178]. Навчання учнів у початкових класах забезпечує один вчитель, разом з тим, у залежності від особливостей кадрового забезпечення школи та індивідуальних потреб учнів, заклади початкової освіти «зобов'язані пропонувати курси французькою, німецькою та іспанською мовами, а другою іноземною може бути інша» [5, с. 140]. Особливістю шведської освітньої системи є те, що система державних шкіл складається з обов'язкової (включає в себе: універсальні громадські (державні) школи, школи етнічних меншин, і спеціальні програми шкіл для учнів з обмеженими можливостями) і додаткової (дошкільна освіта, школи після закінчення середньої освіти, школи після закінчення середньої освіти для учнів із обмеженими можливостями, освіта для дорослих і освіта для дорослих із обмеженими можливостями) освіти, а навчання у всіх типах шкіл є безкоштовним, що включає користування шкільним обладнанням, шкільне харчування, медичне обслуговування та транспортування дітей до шкіл. У контексті управління шведська система освіти належить до децентралізованих освітніх систем, що характеризується такою організаційно-педагогічною особливістю, як «стандартизація початкової освіти», що «пов'язана з підвищенням освітніх вимог, пошуком єдиних критеріїв добору та

впровадження змісту навчальних програм, оновленням підручників і посібників, удосконаленням системи оцінювання тощо» [9, с. 223-224].

Ми вже зазначали, що початкова освіта, яка інтегрована в обов'язкову середню освіту є безкоштовною. Згідно зі статистичними даними, станом на 2019 р. шведським урядом на розвиток освіти було виділено 6,9% ВВП, що майже 1,5 рази більше, ніж середній показник таких витрат у країнах Європейського Союзу (4,7%) [2].

Початкова освіта в Норвегії, подібно як і в Данії та Швеції, структурно входить до обов'язкової середньої освіти. Так, з досягненням 6-річного віку діти навчаються в початковій школі з 1 по 7 клас, а потім упродовж трьох років навчання у 8-10 класах, де вони здобувають неповну середню освіту. Управління освітою Норвегії здійснюється на таких рівнях: центральному або державному (Норвезький парламент та уряд Міністерство освіти та досліджень), регіональному (фюльке, області Норвегії), муніципальному (муніципалітети), що, як зауважує О. Максименко, повністю збігається з адміністративним поділом королівства [4, с. 80]. Разом з тим, зауважимо, що управління закладами дошкільної освіти і доглядом за дітьми, початковою і середньою школою забезпечується власне муніципалітетами. Для сфери управління освітньою галуззю на муніципальному рівні, як і на державному та регіональному, характерними є децентралізаційні процеси, зокрема: «багато муніципалітетів (комун), – зазначає О. Максименко, – передали завдання щодо розподілу бюджетних асигнувань, зарахуванню учнів, комплектування штату, педагогічне планування на рівень шкіл» [4, с. 81]. Щодо змісту освіти, то в Норвегії ще 2017 р. розпочато роботу над його оновленням через залучення Директоратом з освіти до обговорення вчителів і спеціалістів освітньої галузі. Наслідком цієї роботи стало прийняття в 2020 р. нового курикулуму для початкової та середньої школи – «Поширення знань» (Knowledge Promotion 2020), який вже в 2020-2021 рр. був упроваджений в освітній процес. Основна мета оновленого курикулума полягала в зменшенні перенавантаження школярів і реагуванні на зміни та виклики в сучасному суспільстві. Фінансування

освітньої галузі Норвегії, подібно до інших країн Скандинавії, є важливою складовою державної політики та одним із найвищих у Європейському Союзі. Так, станом на 2016 р. «витрати на ланки від початкової до вищої освіти складали 6,5% від ВВП (при середньому 5%)» [4, с. 84]. Витрати на учнів початкової та середньої освіти (державна початкова та середня освіта у школах є безкоштовною) щорічно зростають на 9%. Приватні заклади початкової та базової середньої освіти, в яких навчається близько 3,3%, також співфінансуються державою. Зокрема, школи фінансуються з регіональних та місцевих бюджетів за рахунок дохідної частини з місцевих податків та перерозподільної грантової системи. Зазначимо, що в початковій та середній освіті більшість областей та муніципалітетів передали фінансове управління на рівень шкіл – «школи отримують блокову субсидію на зарплати та експлуатаційні витрати, а матеріально-технічне забезпечення залишається у муніципалітетів» [4, с. 84]. Отже, розвиток початкової освіти є надзвичайно важливим та стратегічним напрямком, що потребує широкої підтримки на державному, регіональному та місцевому рівнях. На наше переконання, для вітчизняної освіти важливим є вивчення та запровадження актуального досвіду країн Скандинавії в питаннях децентралізації управління, в тому числі й у питаннях фінансування закладів початкової освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз особливостей початкової освіти в країнах Скандинавії дозволяє констатувати наступне: забезпечення ефективного функціонування закладів початкової освіти є важливим напрямом освітньої політики Данії, Норвегії, Швеції. У досліджуваних країнах початкова освіта входить у структуру та є першою ланкою базової середньої освіти, до якої вступають діти переважно з 6 (Данія, Норвегія) та 7-річного віку (Швеція) й навчаються впродовж семи років. Управління закладами початкової освіти характеризується децентралізаційними процесами, в умовах яких державне управління регулюється на регіональному та муніципальному рівнях залежно від специфіки адміністративно-територіального устрою держави. В усіх розглянутих нами країнах початкова

освіта є безкоштовною. Фінансування освітніх витрат у країнах Скандинавії є одним із найвищих у Європі та в світі загалом (6,5-6,9% ВВП). Серед особливостей початкової освіти Скандинавських країн можемо виокремити такі: структурні (функціонують у складі закладів базової середньої освіти), форма власності (державні, приватні), початок і тривалість навчання (з 6 (7)-річного віку впродовж семи років), управління (децентралізація, фінансове управління на рівні шкіл), фінансування (початкова освіта є повністю безкоштовною та фінансується з державного, регіонального та муніципального бюджетів, у тому числі приватні заклади початкової освіти мають державне співфінансування) тощо.

Список використаних джерел

1. Зразкове освітнє середовище: європейський досвід URL: <https://nus.org.ua/articles/zrazkove-osvitnye-seredovyshhe-yevropejskyj-dosvid/> Дата звернення: 13.05.2024 р.
2. Інвестиції в освіту в країнах Європи. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9282-investycii-v-osvitu-v-krainakh-yevropy.html> Дата звернення: 13.05.2024 р.
3. Локшина О. Трансформаційні процеси в початковій освіті країн Євросоюзу: перспективні ідеї для України. *Початкова школа*. 2015. № 5. С. 37-39.
4. Максименко О. Децентралізація в освіті європейських країн: досвід Норвегії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 77-87. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730377/1/UPJ_2021_04_web-78-88.pdf Дата звернення: 13.05.2024 р.
5. Реформування і модернізація освітніх систем країн світу XXI століття: монографія / за наук. ред. О.І. Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2018. 344 с.
6. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник. Рівне: Овід, 2012. 352 с.
7. Фізеші О. Й. Початкова школа Закарпаття в системних освітніх трансформаціях другої половини XIX – початку XXI ст.: автореферат дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / наук. кер. Н.М. Дем'яненко; М-во освіти і науки України; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2016. 40 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12231>. Дата звернення: 13.05.2024 р.
8. Шульга І. Реалізація інклюзивної освіти за кордоном (на прикладі Скандинавських країн). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань: Візаві. 2021. № 3. С. 180–187.
9. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2018. 531 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Dysertatsiia_YArova-O.B..pdf. Дата звернення: 20.10.2024 р.

References

1. Zrazkove osvitnie seredovyshche: yevropeyskyi dosvid [Exemplary educational environment: European experience]. Available at: <https://nus.org.ua/articles/zrazkove-osvitnye-seredovyshhe-yevropejskyj-dosvid/> [Accessed 13 May 2024].

2. Investytsii v osvitu v krainakh Yevropy [Investments in education in European countries]. Available at: <https://pon.org.ua/novyny/9282-investycii-v-osvitu-v-krainakh-yevropy.html> [Accessed 13 May 2024].
3. Lokshyna, O. 2015. Transformatsiini protsesy v pochatkovii osviti krain Yevrosoiuzu: perspektyvni idei dlia Ukrainy [Transformational processes in primary education in EU countries: promising ideas for Ukraine]. *Elementary School*, 5, pp. 37-39.
4. Maksymenko, O. 2021. Detsentralizatsiia v osviti yevropeiskyykh krain: dosvid Norvehii [Decentralization in the education of European countries: experience of Norway]. *Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, pp. 77-87. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/730377/1/UPJ_2021_04_web-78-88.pdf [Accessed 13 May 2024].
5. Shapran, O. I. Ed., 2018. *Reformuvannia i modernizatsiia osvitnikh system krain svitu XXI stolittia* [Reforming and modernization of educational systems of countries of the 21st century]. Pereyaslav-Khmelnytskyi: Dombrovska Y. M.
6. Sysoieva, S. O. and Krystopchuk, T. Ye. 2012. *Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka* [Educational systems of the countries of the European Union: general description]. Rivne: Ovid.
7. Fizeshi, O. Y., 2016. *Pochatkova shkola Zakarpattia v systemnykh osvitnikh transformatsiakh druhoi polovyny XX – pochatku XXI st.* [Primary school of Transcarpathia in systemic educational transformations of the second half of the 19th - beginning of the 21st century]. Dissertation abstract. dr. ped. of science National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova. Kyiv. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12231> [Accessed 13 May 2024].
8. Shulha, I. 2021. Realizatsiia inkliuzyvnoi osvity za kordonom (na prykladi Skandinavskykh krain) [Implementation of inclusive education abroad (on the example of Scandinavian countries)]. *Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, 3, pp. 180–187.
9. Yarova, O. B. 2018. *Tendentsii rozvytku pochatkovoї osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu* [Trends in the development of primary education in the countries of the European Union]. Diss. dr. ped. of science. Kyiv. Available at: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Dysertatsiia_YArova-O.B..pdf [Accessed 13 May 2024].

УДК [37.064:316.362]:613.8-053.5(045)

ВЗАЄМОДІЯ З СІМ'ЄЮ: БАТЬКІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДОРОВ'Я ЗБАГАЧЕННЯ ДІТЕЙ

Черепаня Н. І., Русин Н. М.

INTERACTION WITH THE FAMILY: PARENT CONFERENCE AS A MEANS OF FORMING A SYSTEM OF CHILDREN'S HEALTH ENRICHMENT

Cherepania Nataliia, Rusyn Nadiya

У статті розглянуто співпраця всіх учасників освітнього процесу при проведенні батьківських конференцій з метою формування у дітей ціннісного ставлення до свого

здоров'я та створення системи щодо його збереження та збагачення.

Проаналізовано як можна мотивувати батьків та членів сім'ї на участь у конференціях та за яких умов її проводити. Розглянуто ознаки перевтоми, які дорослі повинні знати та вміти вчасно помітити у дитини та їх причини; профілактичні заходи, які допоможуть стати дітям здоровішими. Наведено тезовий приклад організації однієї з батьківських конференцій.

Ключові слова: здоров'язберігаючі технології, збереження здоров'я, організація освітнього процесу.

The article examines the cooperation of all participants in the educational process in holding parent conferences in order to form children's valuable attitude to their health and create a system for its preservation and enrichment.

Analyzed how parents and family members can be motivated to participate in conferences and under what conditions they should be held. Considered the signs of overtiredness, which adults should know and be able to notice in time in a child and their causes; preventive measures that will help children become healthier. A theoretical example of the organization of one of the parent conferences is presented.

Keywords: health-saving technologies, health preservation, educational process organization.

Постановка проблеми. Здоров'я – справа громадська, але ставитись до неї треба, як до приватної власності.

Дуже складно сьогодні в умовах гострої нестачі часу будувати взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. Безумовно, педагоги та діти тісно спілкуються під час навчання, додаткових занять тощо. А от спілкування з батьками часто обмежується батьківськими зборами. Тому постає питання про ефективні форми роботи із сім'єю.

Не є новою формою взаємодії проведення батьківських конференцій. Але, пропонуємо розглянути батьківську конференцію не як форму, а як засіб надання допомоги сім'ї, батькам з формування системи не лише збереження, а й збагачення здоров'я дітей. Запорукою якісного та результативного формування такої системи може стати спільна робота педагогів, адміністрації, психолога, соціального психолога, медичного працівника освітньої установи, батьків, служб психологічної підтримки та ін.[1].

Як можна мотивувати батьків та членів сім'ї на участь у конференціях? Необхідні такі умови:

- чітка періодичність проведення;
- висока професійна інформативність;

- конкретність інформації, що подається;
- проведення коротких практичних занять, майстер-класів тощо;
- наочність досвіду (презентації, відеоролики, пам'ятки, розміщення на сайті ЗДО, використання інформаційного простору інтернету);
- можливість обміну досвідом між учасниками;
- аналіз досягнутих результатів конкретною дитиною (за допомогою зворотного зв'язку з сім'єю).

Захворюваність дітей та підлітків за останні п'ять років різко збільшилася. При цьому відсоткове збільшення захворюваності відмічено за всіма класами хвороб: соматичних, інфекційних, психосоматичних. Низький рівень фізичної підготовки.

Здоров'я – справа не тільки особиста, а й громадська. Виходячи з цього, діти повинні навчитися правильно планувати своє трудове, сімейне та особисте життя, нести особисту відповідальність за все, включаючи власне фізичне, психічне та соціальне здоров'я. Кожен має сам у собі подолати психологічний стереотип як споживача свого здоров'я і почати піклуватися про себе. Завдання батьків прищепити дітям таку корисну та необхідну звичку, як турбота про власне здоров'я.

На що слід звертати увагу, щоб вчасно коригувати насамперед режим дня, своєчасну зміну навчання, активного відпочинку та сну.

Ознаки перевтоми, які батьки повинні знати та вміти вчасно помітити у дитини, є:

- різке та тривале зниження розумової та фізичної працездатності, зниження пам'яті та уваги;
- розлади невротичного характеру (порушення сну, почуття страху, плаксивість, дратівливість тощо);
- стійкі зміни регуляції вегетативних функцій (аритмія, вегето-судинна дистонія, різні функціональні розлади);
- стану соматичного дискомфорту (нездужання, носові кровотечі, першіння в горлі, різи в очах тощо);

- зниження імунітету[3].

Причини перевтоми, які, начебто, перебувають на поверхні, не завжди правильно оцінюються батьками. Найчастішими є:

- навчальні навантаження, тобто необхідність у обмежений час засвоїти, запам'ятати значний обсяг інформації з різних галузей знань, що часто перевищує можливості дитячого організму та психіки;

- неможливість чи обмеженість можливості створення умов для індивідуального розподілу інтенсивності та якісних характеристик навантаження на дитину з урахуванням її індивідуальних особливостей, здібностей, можливостей, стану здоров'я;

- недостатня тривалість змін, під час яких не відбувається повноцінного відновлення працездатності дошкільників;

- відсутність динамічних пауз;

- велике психоемоційне навантаження;

- неповноцінне та нераціональне харчування.

У всіх закладах дошкільної освіти освітній процес здійснюється з дотриманням відповідних вимог і організовано таким чином:

- заняття проводяться згідно з затвердженим планом, складеним відповідно до нормативних документів про організацію освітнього процесу;

- використовується оптимальний режим дня для кожної вікової групи;

- здійснюється організоване харчування;

- проводяться динамічні паузи ;

- робота служб супроводу (медичної, психологічної);

- чергування пози та положення тіла з урахуванням зміни видів діяльності;

- проведення фізкультхвилинки, дихальної гімнастики, гімнастики для очей;

- наявність емоційних розрядок під час занять, оскільки дуже важливим

фактором є зовнішня мотивація: оцінка, похвала, підтримка, змагальний момент; ніколи не буде зайвим вчасний промовистий жарт, гумористичний або

повчальний малюнок, приказка, афоризм, музична хвилинка, прочитане чотиривірш або просто посмішка [3].

Звичайно, без допомоги сім'ї, батьків багато моментів у навчальному та соціальному житті дітей можуть стати нездійсненними.

Що залежить лише від батьків? Багато чого:

- дотримання режиму дня;
- повноцінний сон (не менше 8 годин);
- заборона перегляду перед сном агресивних фільмів, передач, які згубно відбиваються на психіці дитини;
- прищеплення елементарних правил гігієни, основним з яких є ретельне миття рук: після прогулянки, перед відвідуванням та після відвідування туалету, перед прийомом та після їди;
- зібраність (підготовка до наступного дня з вечора, своєчасний підйом вранці, щоб не поспішати і не нервувати через страх запізнитися);
- організація здорового харчування;
- суворо нормоване спілкування з різного роду гаджетами.

Звичайно, важливими є й інші профілактичні заходи, які допоможуть стати дітям здоровішими:

- 1) своєчасно проводити перевірку та коригування зору;
- 2) своєчасна санація ротової порожнини, лікування зубів;
- 3) забезпечення рухової активності;
- 4) вітамінізація, загартовування, гімнастика;
- 5) дотримання чергування періодів активності та відпочинку;
- 6) спільне проведення дозвілля у родинному колі;
- 7) усвідомлене планування батьками додаткової зайнятості дитини з урахуванням вікових навантажень[4].

Далі наводимо тезовий приклад організації однієї з батьківських конференцій.

У ході конференцій обов'язковими є теоретична та практична частини. Наприклад, тема «Від здоров'язбереження до здоров'язбагачення: взаємодія

ЗДО та сім'ї з метою прищеплення дітям звички піклуватися про своє здоров'я».

1. *Теоретична частина* (виступи та повідомлення спеціалістів психолого-педагогічного складу ЗДО):

- Захворюваність дітей та підлітків за останні п'ять років різко збільшилася. Адже це майбутні покоління України, а отже, здоров'я – справа не лише особиста, а й суспільна.

- У дитини має бути своєчасно сформоване ставлення до свого здоров'я, як до приватної власності, від заощадження якого залежить життя та її благополуччя.

- Слід звертати увагу на ознаки перевтоми дитини, розуміти її причини та вчасно коригувати, щоб не лише зберегти, а й зміцнити здоров'я (розкриття кожного з пунктів відповідним фахівцем).

- Які технології допоможуть збагатити здоров'я дітей і, як результат, зробити їхнє життя більш яскравим і щасливим? (називним порядком перерахування технологій, що використовуються, з демонстрацією відеоряду занять з їх застосуванням).

2. *Практична частина.*

Докладне пояснення та виконання з батьками комплексної гімнастики «Я здоровий!», яку можна і потрібно проводити разом з дітьми, що складається з кількох частин, спрямованих на:

1) правильне формування та функціонування систем організму (протяжна вимова голосних звуків);

2) зняття м'язового напруження на обличчі, шиї, руках (самомасаж);

3) оптимізацію дихання (рухові вправи з діафрагмальним диханням);

4) релаксація (зняття напруги, нормалізація діяльності нервової системи).

3. *Обов'язкова організація зворотного зв'язку між учасниками конференції.*

Таким чином, метою виховання дітей та об'єднання зусиль дорослого оточення (вдома та у закладах дошкільної освіти) стає: своєчасне, і максимально раннє формування ціннісного ставлення до свого здоров'я, як до приватної власності, від збереження якої залежить життя та благополуччя

дитини [2].

Список використаних джерел

1. Лохвицька Л. В., Андрущенко Т. К. Дошкільникам про основи здоров'я: навч. метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 176 с.
2. Лохвицька Л. В. Сім'я – берегиня здоров'я дитини: навч. метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 248 с.
3. Носко М. О. Формування здорового способу життя: навчальний посібник. Київ: МП «Леся», 2013. 160 с.
4. Смольникова Г. З. Здоров'язбережувальні та здоров'яформувальні технології. *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. С. 23-26.

References

1. Lohvytska, L.V., and Andryushchenko, T.K. 2012. *Doshkilnykam pro osnovy zdorov'ia* [Preschoolers about the basics of health]. Ternopil: Mandrivets.
2. Lohvytska, L. V. 2014. *Sim'ia – berehynia zdorov'ia dytyny* [The family is the protector of the child's health]. Ternopil: Mandrivets.
3. Nosko, M. O. 2013. *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia* [Formation of a healthy lifestyle]. Kyiv: MP "Lesya".
4. Smolnikova, G. Z. 2013. *Zdorov'iazberezhuvalni ta zdorov'iaformuvalni tekhnolohii* [Health-preserving and health-forming technologies]. *Preschool education*, 7, pp. 23-26.

УДК 343.359.3:339.168(045)

КОНТРАБАНДА ЯК ПРОЯВ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ

Чеусова В. О.

SMUGGLING AS A MANIFESTATION OF VIOLATIONS OF CUSTOMS RULES

Cheusova Valeriya

У статті розглянуто питання порушень митних правил, зокрема контрабанди; визначено основні види контрабанди згідно з ККУ; зазначено основні чинники, які обумовлюють існування контрабандної діяльності; проаналізовано кількість випадків контрабанди протягом визначеного періоду; згадано питання «сірого імпорту» та його вплив на економіку та досліджено кількість випадків «сірого імпорту» за сектором економіки в 2022 році.

Ключові слова: порушення митних правил, митна справа, контрабанда, митне право, сірий імпорт.

The article addresses issues concerning violations of customs regulations, particularly smuggling. It identifies the main types of smuggling according to the Criminal Code of Ukraine (CCU), outlines the primary factors contributing to the existence of smuggling activities, analyzes the quantity of smuggling cases during a specified period, mentions the issue of "grey imports," and investigates the quantity of «grey imports» by economic sector in 2022.

Key words: violation of customs rules, customs affairs, smuggling, customs law, grey imports.

На сьогоднішній день порушення митних правил, зокрема контрабанда, є серйозною проблемою як на внутрішньому рівні в межах однієї країни, так і на міжнародній арені. Для подолання негативних наслідків цих явищ всі країни здійснюють великі зусилля. Вони впроваджують окремі завдання та програми, удосконалюють своє законодавство та практику боротьби з порушеннями. Україна, подібно іншим країнам, стикається з великими розмірами порушень митних норм та контрабанди, які вражають своєю складністю та різноманітністю. Ці широкі масштаби порушень змушують силові структури та органи центральної виконавчої влади активно розробляти та впроваджувати нові методи протидії цим явищам.

Актуальність теми зумовлена зростанням масштабів та складності митних порушень, зокрема контрабанди, у сучасному світі та Україні.

Згідно з визначенням ККУ контрабанда (статті 201¹, 201³, 201⁴ ККУ) - переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [3].

Контрабанда є серйозним фактором, що сприяє нестабільності економічної системи України. Перевезення незаконних товарів на територію країни призводить до неконтрольованого насичення внутрішнього ринку іноземною продукцією, що конкурує з українськими товарами. Це ставить під загрозу місцеві підприємства, які зазнають значних збитків через втрату споживчого попиту.

Основними чинниками, які обумовлюють існування контрабандної діяльності є економічні стимули, різниця у цінах, недоліки у законодавстві та контролі, попит на незаконні товари та ін. [4].

Основними сферами діяльності організованої злочинності стали галузі економіки, які мають високу рентабельність, такі як торгівля нафтопродуктами,

алкогольні та тютюнові товари, електроенергетика та зовнішньоекономічні операції. Ці галузі привертають увагу злочинних угруповань через кілька об'єктивних причин [2].

Для оцінки ефективності митних органів у боротьбі з контрабандою проведемо аналіз кількості випадків контрабанди культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів, частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів протягом 2019 - 2023 років згідно з єдиними звітами про кримінальні правопорушення за визначений період (рис. 1) [6].

Цей аналіз дозволить визначити динаміку змін у кількості виявлених випадків контрабанди, що може свідчити про ефективність або неефективність заходів, вжитих митними органами.

Рис. 1. Кількість випадків контрабанди протягом 2019 - 2023 років

Таким чином на рис. 1 бачимо, що в обох категоріях контрабанди спостерігається загальна тенденція до коливань у кількості виявлених випадків протягом звітного періоду. Спад в кількості виявлених випадків контрабанди культурних цінностей у 2022 році може бути пов'язаний зі змінами в стратегіях

правоохоронних органів або збільшенням ефективності запобігання контрабанді. Щодо контрабанди наркотичних засобів, спад у 2022 році може відображати складніші фактори, такі як зміни в торговельних маршрутах або впровадження нових методів контролю.

Деякі підприємства в Україні використовують таку практику, яку називають "сірий бізнес". У "сірому бізнесі" використовують "сірий імпорт", щоб знизити витрати, видаючи один товар за інший, щоб платити менше мита. Це дозволяє знизити вартість товарів порівняно з їхньою легальною імпортованою альтернативою.

У 2022 році учасникам опитування з галузі експорту та імпорту було задано питання про розмір товарної контрабанди та "сірого імпорту". Конкретно, представників підприємств опитували про їхню думку щодо частки нелегальних або недеklarованих товарів на галузевому ринку, де діють їхні компанії.

Проведемо аналіз отриманих результатів опитувань за 2022 рік відносно рівня товарної контрабанди та «сірого імпорту» на своєму ринку за сектором (рис. 2) [1].

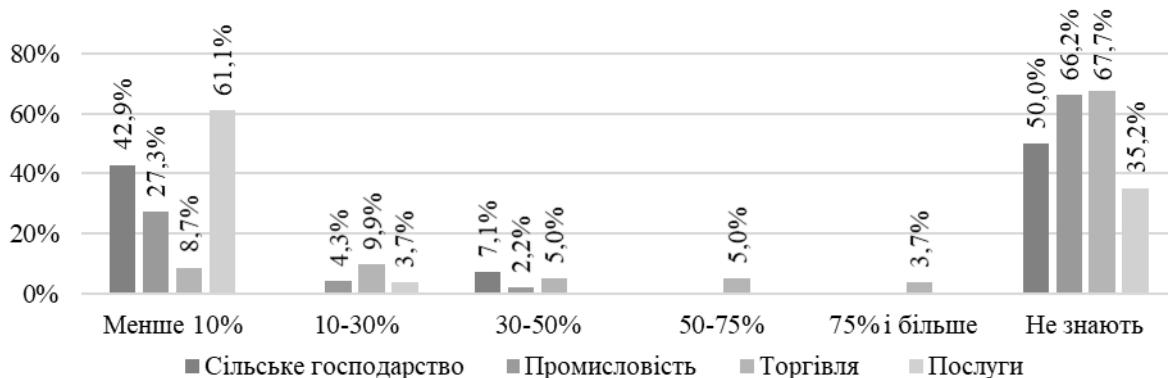

Рис. 2. Оцінка частки «товарної контрабанди»/«сірого імпорту» на своєму ринку у 2022 році, за сектором

Отже, відповідно до рис. 2 у сфері послуг респонденти частіше за інших можуть оцінити відсоток "сірого імпорту". Зокрема, 61,1% представників цієї сфери вважають, що рівень "сірого імпорту" менше 10%. У той же час, серед

респондентів з галузей сільського господарства, промисловості та торгівлі від 50% до 67,7% не можуть оцінити цей рівень на своєму ринку. Зауважено, що серед підприємств у сфері послуг цей показник становить 35,2%. Також варто відзначити, що 13,7% представників галузі торгівлі вважають рівень "товарної контрабанди" або "сірого імпорту" вищим за 30%, що є значно вищим показником порівняно з іншими галузями, де так думають менше 10% опитаних.

«Сірий імпорт» позбавляє державний бюджет значних надходжень у вигляді митних зборів та податків. До того ж, це явище може викликати збільшення безробіття в тих галузях, де виробники не можуть конкурувати з дешевим імпортом. Це може мати серйозні соціальні наслідки, зокрема зростання бідності та зниження якості життя. Загалом, «сірий імпорт» є серйозною загрозою для економіки України. Для боротьби з цим явищем необхідні ефективні заходи контролю з боку держави.

Таким чином, зменшення контрабанди в країні є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу і впровадження різноманітних заходів.

Перш за все необхідно покращити соціальну ситуацію в суспільстві. Це включає підвищення матеріального рівня життя, підвищення правової культури та свідомості громадян, і підвищення вимог до державних службовців. Основна мета загальносоціальних заходів запобігання злочинності, які визначаються державою, полягає в розв'язанні загальних економічних і соціальних проблем суспільства. Ці заходи спрямовані на створення ефективної соціально-економічної політики для зменшення соціальних напруг, таких як безробіття та конфлікти, підвищення якості життя населення, покращення соціальних стандартів та забезпечення належного рівня соціального та культурного розвитку громадян [5].

Подальшим кроком є зміцнення митного контролю на кордонах, використовуючи сучасні технології, які дозволять ефективно виявляти контрабандні товари. Також важливо підвищити відповідальність митних служб та урядових чиновників за пропуск нелегальних товарів через кордон.

Паралельно з цим важливо зміцнити правову базу, що регулює боротьбу з контрабандою. Важливо прийняти строгі закони, які передбачають суворі покарання для контрабандистів і замовників контрабанди. Необхідно також забезпечити ефективне розслідування та судове переслідування таких злочинів.

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт за результатами VII хвилі опитування українських експортерів та імпортерів. Моніторинг роботи митниці очима бізнесу - 2022. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/ FTC long report 2022 FINAL.pdf>.
2. Кириченко І. Контрабанда алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні: кримінологічний аспект. *Право України*. 2011. Вип. 2. С. 78–82.
3. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Лук'яненко О. В. Економічний зміст контрабанди: теоретичні аспекти. Наукові записки. 2007. Вип. 2. С. 422–427.
5. Нетяга В. В. Контрабанда в Україні: кримінально-правова та кримінологічна характеристика: дис. ... доктора філософії: 081. Ірпінь, 2023. 264 с.
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://cutt.ly/3w9F1bHU>.

References

1. Analitichnyi zvit za rezultatamy VII khvyli opytuvannia ukrainskykh eksporteriv ta importeriv. Monitorynh roboty mytnytsi ochyma biznesu – 2022 [Analytical report based on the results of the VII wave of the survey of Ukrainian exporters and importers. Monitoring the work of customs through the eyes of business – 2022]. Available at: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/ FTC long report 2022 FINAL.pdf>.
2. Kyrychenko, I. 2011. Kontrabanda alkoholnykh napoiv i tiutunovykh vyrobiv v Ukraini: kryminolohichnyi aspekt [Smuggling of alcoholic beverages and tobacco products in Ukraine: criminological aspect]. *Law of Ukraine*, 2, pp. 78-82.
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy № 2341-III vid 01.01.2024 r [Criminal Code of Ukraine No. 2341-III dated January 1, 2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Lukyanenko, O. V. 2007. Ekonomichnyi zmist kontrabandy: teoretychni aspekty [The economic meaning of smuggling: theoretical aspects]. *Scientific notes*, 2, pp. 422-427.
5. Netyaga, V. V. 2023. *Kontrabanda v Ukraini: kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka* [Smuggling in Ukraine: criminal-legal and criminological characteristics]. Dissertation doctor of Philosophy. Irpin.
6. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Available at: <https://cutt.ly/3w9F1bHU>.

УДК 004:005.336.2:37.011.3051

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ

Щербан Т. Д., Хома П. П.

TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE

Shcherban Tetiana, Khoma Petro

Дослідження присвячено проблемі формування цифрової компетентності вчителя. Основні її компоненти є: планування та реалізація; оцінка та зворотній зв'язок; персоналізація; професійний розвиток; цифрова етика та безпека; інноваційність. Цифрова компетентність ґрунтується на навичках: технічних; інформаційних; комунікативних; педагогічних. Розуміння психологічних аспектів цих навичок допомагає вчителям успішно адаптуватися до цифрових інновацій.

Ключові слова: цифрова компетентність, цифрова компетентність вчителя, компоненти цифрової компетентності, навички цифрової компетентності, психологічні особливості навичок професійної компетентності.

A teacher's digital competence is an integral part of modern education. The digital competence of a teacher includes not only general digital skills, but also specific skills related to pedagogical activity, adapted to the needs of students and educational goals. The main components of a teacher's digital competence: planning and implementation of the educational process; assessment and feedback; personalization of training; professional development and cooperation; digital ethics and security; innovation and creativity. A teacher's digital competence is critically important for adapting to modern challenges in education, ensuring high-quality education, and preparing students for life in the digital world. A teacher's digital competence is based on the following skills: technical; information literacy; communicative; pedagogical. Understanding the psychological aspects of these skills helps teachers successfully adapt to digital innovations and use them to improve learning.

A teacher's digital competence provides the possibility of digital technologies effective use in the educational process, which contributes to the improvement of the quality of education and the preparation of students for life in the digital world. The development of this competence should be a priority in the professional growth of teachers, which requires both individual efforts and support from educational institutions.

Keywords: digital competence, teacher's digital competence, components of digital competence, digital competence skills, psychological features of professional competence skills.

Актуальність проблеми. У сучасному світі цифрові технології проникають у всі сфери життя, включаючи освіту. Інтеграція цифрових технологій у навчальний процес стає не просто бажаною, а необхідною умовою для ефективного навчання та викладання. Цифрова компетентність є важливою саме для вчителя з причин, які пов'язані з сучасними вимогами до освітнього процесу: розвиток цифрової освіти в цілому та підвищення її якості; адаптація до потреб сучасних учнів; підготовка школярів до майбутнього; ефективна комунікація; професійний розвиток; оцінка та аналіз успішності. Всі ці аспекти демонструють, що цифрова компетентність є не лише корисною, а й необхідною для сучасного педагога. Вона забезпечує можливість ефективно адаптуватися до змін у сфері освіти та забезпечувати високий рівень навчання,

що відповідає вимогам сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Останні дослідження вказують на значне зростання важливості цифрової освіти. Науковці вивчають проблеми:

- розширення функцій цифрових технологій взагалі, штучного інтелекту зокрема [1];
- розвиток автентичних умов навчання у будь-якому закладі освіти [2];
- створення вебсторінки або вебдодатку, який «використовує контент з більш ніж одного джерела для створення єдиної нової служби, зареєстрованої в єдиному графічному інтерфейсі» [3];
- використання програмних комплексів для підвищення цифрової компетентності педагогів [4].

Узагальнення наукових публікацій вказує, що існує прогалина щодо вивчення впливу цифрової грамотності як на педагогічну діяльність так і на взаємодію з учнями. Отже, актуальність окресленої проблеми та практична потреба визначили мету дослідження.

Мета дослідження. Метою даної статті є визначення значення цифрової компетентності для вчителя, а також окреслення основних компонентів цієї компетентності та шляхів її розвитку. Особливу увагу приділено тому, як цифрова грамотність впливає на якість освіти та навчальний процес загалом.

Результати дослідження. Цифрова компетентність – це сукупність знань, навичок і ставлень, необхідних для впевненого, критичного та етичного використання цифрових технологій в особистому, суспільному, освітньому та професійному житті. Ця компетентність включає здатність працювати з інформацією, комунікувати, створювати контент, забезпечувати безпеку та розв'язувати технічні проблеми, пов'язані з використанням цифрових пристроїв та інтернет-ресурсів. Основні компоненти цифрової компетентності: інформаційна грамотність, комунікація, створення цифрового контенту, цифрова етика та кібербезпека, розв'язання технічних проблем.

Цифрова компетентність вчителя – це спеціалізована сукупність знань, навичок і ставлень, яка дозволяє педагогам ефективно використовувати

цифрові технології у навчальному процесі. Цифрова компетентність сучасного вчителя є надзвичайно важливою. Цифрові технології надають вчителям доступ до широкого спектру навчальних ресурсів, які можна використовувати для створення різноманітних і цікавих уроків. Використання цифрових інструментів дозволяє зробити навчання більш інтерактивним і персоналізованим, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу учнями.

Сучасні учні виростають в оточенні цифрових технологій. Вони звикли до швидкого доступу до інформації та інтерактивних форм навчання. Вчитель, який володіє цифровими навичками, може краще розуміти і задовольняти потреби цих учнів, використовуючи знайомі їм методи навчання.

Цифрова компетентність важлива не лише для вчителя, але й для учнів, яких він навчає. Володіючи цифровими навичками, вчитель готує своїх учнів до життя в сучасному світі, де цифрова грамотність є необхідною для успішної кар'єри та особистого розвитку.

Цифрові інструменти дозволяють вчителям ефективно комунікувати з учнями, батьками та колегами. Наприклад, електронна пошта, онлайн-платформи для навчання та соціальні мережі забезпечують швидкий і зручний обмін інформацією, що сприяє кращій взаємодії та підтримці навчального процесу.

Цифрові технології надають вчителям можливості для безперервного професійного розвитку. Онлайн-курси, вебінари, освітні платформи та спільноти дозволяють педагогам підвищувати свою кваліфікацію, обмінюватися досвідом і бути в курсі новітніх педагогічних методик та інструментів. Завдяки цифровим навичкам вчителі можуть бути більш інноваційними та креативними у своїй роботі. Використання новітніх технологій для створення інтерактивних презентацій, віртуальних екскурсій, освітніх ігор та інших методів роблять навчання захопливим і ефективним.

Цифрові інструменти дозволяють вчителям ефективно оцінювати та аналізувати успішність учнів. Використання електронних журналів, тестових платформ та інших програм для оцінювання допомагає педагогам швидко

отримувати зворотний зв'язок та коригувати навчальний процес відповідно до потреб учнів.

Цифрова компетентність педагога включає не лише загальні цифрові навички, але й конкретні вміння, пов'язані з педагогічною діяльністю, адаптовані до потреб учнів та освітніх цілей. Основні компоненти цифрової компетентності вчителя:

1. Планування та реалізація навчального процесу: застосування цифрових технологій для планування уроків, розробка навчальних матеріалів, створення інтерактивного контенту і проведення онлайн-занять.

2. Оцінка та зворотний зв'язок: застосування цифрових інструментів для моніторингу та оцінювання навчальних досягнень учнів, надання зворотного зв'язку та аналізу результатів.

3. Персоналізація навчання: використання технологій для адаптації навчальних матеріалів до індивідуальних потреб і рівня знань учнів.

4. Професійний розвиток і співпраця: участь у професійних онлайн-спільнотах, вебінарах, курсах підвищення кваліфікації.

5. Цифрова етика та безпека: забезпечення безпеки учнів в онлайн-середовищі, управління персональними даними та цифровими ідентичностями.

6. Інноваційність та творчість: застосування новітніх технологій і методик для стимулювання творчого підходу до навчання.

Цифрова компетентність вчителя є критично важливою для адаптації до сучасних викликів в освіті, забезпечення високої якості навчання та підготовки учнів до життя у цифровому світі. Цифрова компетентність вчителя ґрунтується на відповідних навичках: технічних; інформаційних; комунікативних; педагогічних. Розвиток цих навичок вимагає постійного навчання та професійного розвитку.

Технічні навички включають здатність використовувати цифрові пристрої, програмне забезпечення та інші технологічні засоби. Це може охоплювати налаштування обладнання, встановлення та оновлення програм, використання спеціалізованих освітніх платформ і додатків. Психологічні

особливості формування технічних навичок є наступними:

- **упевненість у використанні технологій.** Потрібна здатність подолати страх перед новими технологіями та відчувати впевненість у своїх технічних здібностях;

- **гнучкість і адаптивність.** Вчителі повинні бути готовими до постійних змін у технологічному середовищі та вміти швидко адаптуватися до нових інструментів;

- **розв'язання проблем.** Спроможність самостійно знаходити рішення для технічних проблем і труднощів.

Інформаційні навички включають здатність знаходити, оцінювати, використовувати та створювати інформацію з використанням цифрових ресурсів. Це також стосується розуміння авторського права та етики використання інформації. Психологічні особливості формування інформаційних навичок:

- **критичне мислення.** Уміння аналізувати та оцінювати якість та достовірність інформації, а також розпізнавати фейки та маніпуляції;

- **організованість.** Здатність систематизувати інформацію, ефективно її зберігати та використовувати;

- **етична свідомість.** Розуміння важливості етичного використання інформації, повага до інтелектуальної власності.

Комунікативні навички охоплюють здатність ефективно спілкуватися за допомогою цифрових засобів, включаючи електронну пошту, форуми, відеоконференції, соціальні мережі та освітні платформи. Психологічні особливості їх формування:

- **емпатія.** Розуміння потреб та емоцій учнів, навіть через цифрові канали комунікації;

- **вміння слухати.** Здатність уважно слухати та реагувати на повідомлення від учнів та колег;

- **чіткість та ясність.** Вміння зрозуміло передавати інформацію в цифровому форматі.

Педагогічні навички включають здатність використовувати цифрові технології для планування, реалізації та оцінювання навчального процесу. Це включає створення інтерактивних уроків, використання цифрових інструментів для оцінки знань учнів та забезпечення індивідуалізованого підходу. Психологічні особливості їх формування:

- **креативність.** Здатність використовувати цифрові технології для створення цікавих та інноваційних навчальних матеріалів;
- **мотивація.** Вміння заохочувати і мотивувати учнів за допомогою інтерактивних та гейміфікованих підходів;
- **спостережливість.** Відстеження прогресу учнів та вчасне реагування на їхні потреби за допомогою цифрових інструментів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цифрова компетентність вчителя є невід'ємною складовою сучасної освіти. Цифрова компетентність педагога включає не лише загальні цифрові навички, але й конкретні вміння, пов'язані з педагогічною діяльністю, адаптовані до потреб учнів та освітніх цілей. Основні компоненти цифрової компетентності вчителя: планування та реалізація навчального процесу; оцінка та зворотній зв'язок; персоналізація навчання; професійний розвиток та співпраця; цифрова етика та безпека; інноваційність та творчість. Цифрова компетентність вчителя є критично важливою для адаптації до сучасних викликів в освіті, забезпечення високої якості навчання та підготовки учнів до життя у цифровому світі. Цифрова компетентність вчителя ґрунтується на відповідних навичках: технічних; інформаційних; комунікативних; педагогічних. Розуміння психологічних аспектів цих навичок допомагає вчителям успішно адаптуватися до цифрових інновацій і використовувати їх для покращення навчання.

Цифрова компетентність вчителя забезпечує можливість ефективного використання цифрових технологій у навчальному процесі, що сприяє підвищенню якості освіти та підготовці учнів до життя в цифровому світі.

Розвиток цієї компетентності має бути пріоритетним напрямом у професійному зростанні вчителів, що вимагає як індивідуальних зусиль, так і підтримки з боку освітніх інституцій.

Перспектива подальших досліджень – вивчення психолого-педагогічних особливостей формування готовності майбутніх вчителів до роботи з цифровими технологіями.

Список використаної літератури

1. Карташова, Л.А. Цифрові технології для створення навчального середовища нового покоління як екосистеми. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи*: зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару, м. Київ, 3 березня 2022 р. Київ, 2022, С. 28-31.
2. Карташова Л.А. Цифровий порядок денний розвитку освіти: спрямованість на формування цифрових компетентностей /Л. А. Карташова, І. В. Плїш // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». – 2020. - Вип. 1 (11). – С. 135-139.
3. Кравчина О. Методи кібергігієни для організації безпечного дистанційного навчання у школі. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи*: зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару, м. Київ, 3 березня 2022 р. Київ, 2022, С. 42-48
4. Крамар С. Використання програмно-апаратного комплексу ARDUINO для підвищення цифрової компетентності вчителів. *Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи*: зб. матеріалів всеукр.наук.-практ. семінару, м. Київ, 3 березня 2022 р. Київ, 2022, С. 48-52.

References

1. Kartashova, L.A. (2022) Tsyfrovi tekhnolohii dlia stvorennia navchalnoho seredovyschcha novoho pokolinnia yak ekosystemy. [Digital technologies for creating a new generation learning environment as an ecosystem] Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: zb. materialiv vseukr.nauk.-prakt. seminaru, m. Kyiv, 3 bereznia 2022 r. Kyiv, pp. 28-31.
2. Kartashova L.A., Plish I.V. (2020) Tsyfrovyi poriadok denniy rozvytku osvity: spriamovanist na formuvannia tsyfrovykh kompetentnostei. [Digital agenda for education development: focus on developing digital competencies] Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika ta psykholohiia». Vyp. 1 (11). pp. 135-139.
3. Kravchyna O. (2022) Metody kiberhihiieny dlia orhanizatsii bezpechnoho dystantsiinoho navchannia u shkoli. [Cyber hygiene techniques to ensure safe distance learning in school] Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: zb. materialiv vseukr.nauk.-prakt. seminaru, m. Kyiv, 3 bereznia 2022 r. Kyiv, pp. 42-48.
4. Kramar S. (2022) Vykorystannia prohranno-aparatnoho kompleksu ARDUINO dlia pidvyshchennia tsyfrovoi kompetentnosti vchyteliv. [Using the ARDUINO hardware and software system to improve the digital competence of teachers] Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: zb. materialiv vseukr.nauk.-prakt. seminaru, m. Kyiv, 3 bereznia 2022 r. Kyiv, pp. 48-52.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**ECONOMIC SCIENCE****УДК 005.21:334.72:658.1(045)****КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ**

Кулініч Т. В., Тимчина Ю. А.

COMPETITIVE STRATEGY OF THE ENTERPRISE: COMPLEX APPROACH TO FORMATION

Kulinich Tetiana, Tymchyna Yurii

Зміст різних трактувань конкурентної стратегії підприємства можна класифікувати за різними ознаками та виокремити відповідні наукові підходи. Підхід планово-цільовий – це науковий підхід, що ґрунтується на плануванні заходів конкурентного розвитку, способів і механізмів управління ресурсами та процесами, визначенні цільових орієнтирів діяльності. Підхід конкурентних переваг – це науковий підхід, що ґрунтується на створенні стійких довготривалих конкурентних переваг на основі відмінностей бізнес-процесів. Підхід результативний – це науковий підхід, що ґрунтується на тотальному управлінні ефективністю розвитку. Запропоновано універсальний підхід, який враховує ознаки вище вказаних підходів. Обґрунтовано, що конкурентна стратегія підприємства – це динамічний довгостроковий цілеспрямований планований комплекс взаємопов'язаних заходів, підпорядкованих загальній меті підприємства. Ці заходи ґрунтуються на внутрішніх можливостях підприємства та спрямовані на досягнення й утримання бажаного рівня конкурентоспроможності, конкурентних переваг, стійкої конкурентної позиції, високих фінансово-економічних результатів підприємства та здатні нейтралізувати вплив конкурентних сил. Зазначено, що найбільш оптимальним для формування конкурентної стратегії підприємства є комплексний підхід, який ґрунтується на позиціонуванні конкурентної стратегії в загальній стратегії розвитку підприємства, формуванні параметрів її впровадження – показниках внутрішніх можливостей підприємства, перспектив постійно змінного навколишнього середовища та зовнішніх факторів впливу, ринковій кон'юнктурі, встановленій на прогностичний період. Сформульовано авторський підхід до схеми можливостей вибору конкурентних стратегій, що ґрунтується на положеннях теорії розвитку підприємств, ознак локальності та комплексності стратегій, їх інноваційності. Представлена схема має практичну цінність, оскільки може бути використана на практиці при здійсненні даної процедури залежно від стану розвитку суб'єктів.

Ключові слова: стратегія, конкурентна стратегія (стратегія конкуренції), конкурентна політика, принципи формування конкурентної стратегії підприємства, система конкурентних стратегій підприємства, комплексний підхід.

The content of various interpretations of the company's competitive strategy can be classified according to various characteristics and the corresponding scientific approaches can be distinguished. The planned-target approach is a scientific approach based on the planning of competitive development measures, methods and mechanisms of managing resources and processes, and determining the target orientations of activity. The approach of competitive advantages is a scientific approach based on the creation of sustainable long-term competitive advantages based on differences in business processes. The effective approach is a scientific

approach based on the total management of development efficiency. A universal approach is proposed, which takes into account the features of the above-mentioned approaches. It is substantiated that the competitive strategy of the enterprise is a dynamic, long-term, purposeful, planned complex of interrelated measures subordinated to the general purpose of the enterprise. These measures are based on the internal capabilities of the enterprise and are aimed at achieving and maintaining the desired level of competitiveness, competitive advantages, stable competitive position, high financial and economic results of the enterprise and are capable of neutralizing the influence of competitive forces. It is noted that the most optimal for the formation of the competitive strategy of the enterprise is a comprehensive approach, which is based on the positioning of the competitive strategy in the general strategy of the development of the enterprise, the formation of the parameters of its implementation - indicators of the internal capabilities of the enterprise, perspectives of the constantly changing environment and external influencing factors, market conditions, established for the forecast period. The author's approach to the scheme of possibilities for choosing competitive strategies is formulated, which is based on the provisions of the theory of enterprise development, signs of locality and complexity of strategies, and their innovativeness. The scheme presented has practical value, as it can be used in practice when carrying out this procedure depending on the state of development of the subjects.

Keywords: strategy, competitive strategy (competition strategy), competitive policy, principles of forming a company's competitive strategy, system of company's competitive strategies, complex approach.

В сучасних ринкових умовах розвитку підприємства потребують формування нової моделі економічного зростання. Це зумовлене посиленням конкуренції – поєднанням складних і суперечливих процесів глобалізації бізнесу, динамічним розвитком конкуренції, обмеженими ресурсами, прискоренням технологічних інновацій, появою нових прийомів і методів організації виробництва, скороченням життєвих циклів товарів тощо. Завдяки вище наведеному, лише ті підприємства, які можуть розробити та реалізувати власну стратегію, яка дозволить зосередитись на пріоритетах управління – використовувати гнучкі форми організації та мотивації й ефективно використовувати наявні ресурси, можуть бути успішними.

Слід зазначити, що конкурентна стратегія, за своєю природою, створюється для пошуку чіткого визначення того, як підприємство буде стабільно розвиватися – якою має бути його стратегічна ціль, якими мають бути його оперативні цілі, засоби та дії, необхідні для їх досягнення тощо.

Проте, на практиці розробка та впровадження стратегії реалізації конкурентних переваг пов'язані з низкою проблем. На нашу думку, це спричинено невідповідністю самої стратегічної моделі й інструментів для її реалізації, невизначеністю шляхів підвищення конкурентоспроможності,

відсутністю чіткої ідентифікації конкурентних переваг, правильного вибору поточної конкурентної стратегії, спрямованої на досягнення довгострокової конкурентної переваги підприємства в постійно змінному середовищі.

Враховуючи вище викладене, ми вважаємо, що аналіз теоретичних аспектів і практичне значення конкурентної стратегії підприємства є основною складовою конкурентної його політики та вкрай актуальні для сучасного високо динамічного і досить агресивного середовища.

Чимала кількість вітчизняних і закордонних економістів присвятили свої наукові праці питанням розробки та впровадженню конкурентних стратегій. Так, методологічні та методичні аспекти стратегічного розвитку підприємств досліджували багато вчених, серед яких Г. Азоєв, І. Ансофф, Г. Ассель, Ф. Буккерель, О. Віханський, І. Герчикова, Є. Голубков, Г.Я. Голдштейн, А. Діан, П. Діксон, Б. Карлофф, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, А. Марченко, Х. Мінцберг, М. Портер, Д. Рікардо, А. Дж. Стрікланд, А. Томпсон, Р. Вотермен, П. Фатхутдінов, Л. Балабанова, В. Геєць, В. Герасимчук, С. Кваша, В. Немцов, І. Решетников, П. Саблук, М. Саєнко, Р. Фатхутдінов, А. Юданов та інші.

Проте, незважаючи на численні наукові дослідження, вчені не дають чіткого однозначного підходу до розроблення і реалізації стратегії, яка дозволить підприємству забезпечити власну конкурентоспроможність.

Кожен з авторів вкладає в ці терміни власну інтерпретацію, яка стає зрозумілою лише з контексту самого твору. Крім того, занадто мало уваги приділяється особливостям окремого підприємства, які впливають на раціональний вибір конкурентної стратегії.

Метою даного дослідження є систематизація наукових теоретичних і практичних підходів до трактування поняття «конкурентної стратегії підприємства» та визначення основних аспектів її формування та забезпечення ефективності в сучасних постійно змінних ринкових умовах.

Систематизацію наукових підходів до тлумачення поняття «конкурентної стратегії підприємства» здійснено за допомогою таких методів:

- метод системного підходу – дозволяє визначити основні системні погляди на дане питання та висвітлити основні характеристики, обґрунтовані авторами;
- метод узагальнення – допомагає сформулювати загальне визначення поняття та висвітлити його характеристики, що відповідають трактуванню більшості авторів;
- метод порівняльного аналізу – порівнює погляди на визначення поняття «конкурентної стратегії підприємства».

Напрямок визначення та основні аспекти формування досліджено за методом факторного аналізу (встановлення узагальненого переліку факторів, що визначають створення певних стратегій у цій категорії). Крім того, для встановлення особливостей формування «конкурентної стратегії підприємства» використано метод припущення (гіпотез), на основі суджень, сформульованих на певних твердженнях, визначених не на основі доказів, а на основі відповідного масиву інформації та прикладних даних.

В історії економічної науки термін «стратегія» має велику кількість значень. Сам термін з'явився в Стародавній Греції, як частина військової термінології. Сучасними словниками «стратегія» тлумачиться як мистецтво – наука ведення війни, загальний план бойових дій, мистецтво керівництва суспільно-політичною боротьбою, мистецтво планування – керівництво на основі правильних і довгострокових прогнозів.

Сьогодні «стратегію» можна визначити як:

- довгостроковий змістовний план підприємства, спрямований на зміцнення своїх позицій на ринку та досягнення поставлених цілей;
- змістовні плани керівників підприємств у сфері маркетингу, фінансів, комерційно-виробничої діяльності, персоналу, інновацій та інвестицій.

Тому узагальнення значень цього терміну, як і його загальновідоме тлумачення, не дають повної відповіді на питання, що таке «стратегія» як наукова категорія економічної теорії конкуренції, і не допомагають побачити поєднання наукових змістів цих термінів [1].

На нашу думку, відповіді на ці запитання слід шукати в аналізі та

узагальненні практики вживання цього терміну економістами, а також у змісті, який ці вчені вкласти в термін «конкурентна стратегія підприємства».

Сьогодні існують різні тлумачення для визначення сутності поняття «конкурентної стратегії підприємства». Зміст положень цих формулювань можна класифікувати за різними ознаками та виділити відповідні наукові підходи.

Розглянемо передусім науковий підхід, заснований на ознаці планування заходів конкурентоспроможного розвитку, способів і механізму управління ресурсами, процесами, ознаці цільових орієнтирів діяльності. У рамках цього напрямку дослідження, тлумачення такого підходу подано у працях І. Ансоффа, Г. Мінцберга, Б. Альстрєнда [2]. Встановлено, що ці автори розглядали «конкурентну стратегію підприємства» у трьох площинах: як сукупність способів і правил досягнення цілей підприємства; як прямий план, що визначає цілі суб'єкта господарювання щодо подальшого розвитку; як прогноз розвитку організації в конкурентному середовищі.

Узагальнюючи вище вказане, можна виділити розуміння конкурентної стратегії як комплексного плану управління, який забезпечує реалізацію цілей щодо зміцнення позицій на ринку, координацію дій щодо залучення та задоволення вимог і потреби споживачів. Зокрема Н. Трен'єв зазначає, що «конкурентна стратегія підприємств» є якісною послідовністю дій, станів, необхідних для забезпечення досягнення цілі цих суб'єктів [2, с. 118].

Другий науковий підхід пов'язаний із створенням конкурентних переваг, реалізація яких забезпечує появу певних конкурентних переваг на ринку. Слід зазначити, що підхід М. Портера до визначення цього поняття певною мірою відповідає положенням так званого «підходу конкурентної переваги» [3]. Зокрема автор наголошує, що це стратегія, яка орієнтована на забезпечення стабільного та прибуткового становища, яке сприятиме ринковій конкуренції та конкуренції в галузі. Відповідно до цього дослідник звертається до створення стійких і прибуткових позицій, як «конкурентна перевага підприємства».

У рамках другого наукового підходу ми можемо звернути увагу на

тлумачення, подане у праці П. Смоленюка [4, с.132]. Автор зазначає, що «конкурентна стратегія підприємства» є способом отримання стійкої конкурентної переваги підприємства шляхом задоволення різних мінливих потреб клієнтів краще, ніж у конкурентів. Відповідно до положень цього другого підходу, у своєму дослідженні Ю. Ковальська, автор зазначає, що «конкурентна стратегія підприємства» являє собою сукупність окремих взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів, об'єднаних єдиною глобальною метою – створити та підтримувати високий рівень сталого розвитку конкурентних переваг підприємства [4, с.134].

У контексті вище вказаного наукового підходу, представляє інтерес формулювання сутності поняття «конкурентної стратегії підприємства» в працях М. Саєнка. А саме, автор зазначає, що «конкурентна стратегія підприємства» є способом отримання стійкої конкурентної переваги в кожному із стратегічних напрямків діяльності підприємства через конкуренцію, зустрічаючи різноманітні та мінливі потреби клієнтів, задовольняючи їх краще, ніж конкуренти [5].

Виділимо третій науковий підхід, який характеризує еталон формування стратегії конкуренції за ознакою ефективності розвитку. У рамках цього підходу можна навести трактування в дослідженні Г. Клейнера, який розглядає «конкурентну стратегію підприємства», як процес розробки та використання найперспективніших ресурсів, спрямованих на досягнення ефективного розвитку [6]. У цьому визначенні автор посиляється на здатність забезпечити результативність функціонування підприємства.

Враховуючи вище викладене, ми пропонуємо власне визначення цього поняття з урахуванням виділених основних аспектів їх змісту. А саме, «конкурентна стратегія підприємства» є динамічним довгостроковим цілеспрямованим плановим комплексом взаємопов'язаних заходів, підпорядкованих загальній меті підприємства, виходячи з його внутрішніх можливостей підприємства, що спрямовані на досягнення та підтримання стабільного бажаного рівня конкурентоспроможності, конкурентної переваги,

стійкої конкурентної позиції, високих фінансово-економічних результатів діяльності підприємства та здатні нейтралізувати вплив конкурентних сил.

Маємо відзначити, що конкурентна стратегія в управлінні бізнес-процесами підприємства має якісний характер, а її сутність розкривається через форму організації людської взаємодії з урахуванням можливостей, перспектив, ресурсів та компетенції, засобів діяльності, а також проблем, труднощів, конфліктів, які перешкоджають реалізації цих взаємодій. При цьому варто пам'ятати, що незважаючи на те, що «конкурентна стратегія підприємства» орієнтована на формування власного ринкового простору, основним її завданням є ефективно використовувати конкурентні переваги для створення споживчої цінності потенційним покупцям [7].

Успіх підприємства залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. На основі їх аналізу й розробляється «конкурентна стратегія підприємства» - системний набір методів, бізнес-процесів і ресурсів, взаємодія яких синергічно підвищує конкурентоспроможність підприємства у стратегічній перспективі. Динамічний підхід до формування та реалізації конкурентної стратегії вимагає внутрішнього середовища що, з одного боку, забезпечило б високу стабільність, і з іншого, забезпечить високий ступінь гнучкості щодо реагування на зміни [8].

З огляду на вищевикладене, на нашу думку, «конкурентна стратегія підприємства» повинна бути розроблена відповідно до певної методології, що забезпечить конкурентну політику та керованість внутрішніх конкурентних факторів таких, як: інформаційні, ресурсні, фінансові, технічні та технологічні, маркетингові, організаційно-структурні. Слід зазначити, що підприємства все частіше змушені динамічно адаптуватися до вимог середовищ, що постійно змінюються [9]. Як наслідок, їх стратегія та стратегічні можливості також змінюються.

Узагальнюючи погляди вчених-дослідників на формування «конкурентної стратегії підприємства», можна сказати, що найбільш прийнятним є комплексний підхід, що ґрунтується на:

- позиціонуванні конкурентної стратегії в загальній стратегії розвитку;
- формуванні параметрів її реалізації за показниками внутрішніх можливостей, перспектив і зовнішніх факторів впливу.
- встановленні ринкових умов для вибраного прогностного періоду.

Але при цьому ми не пропонуємо відходити від аксіоматичного положення про те, що процес формування «конкурентної стратегії підприємства» повинен бути невіддільним від загального процесу стратегічного управління [10].

В даній роботі було проаналізовано різні аспекти і підходи до терміну «конкурентна стратегія підприємства», як складової стратегічної конкурентної політики підприємства.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що визначено єдиний підхід до визначення сутності концепції «конкурентна стратегія підприємства», яка пропонує враховувати основну сукупність суттєвих ознак цього терміну, а саме врахувати й акцентувати увагу на таких ознаках, як: планові заходи конкурентного розвитку; шляхи та механізм управління ресурсами та процесами; визначення цільових орієнтирів діяльності (планово-цільовий підхід); визначення еталонних конкурентних переваг або критеріїв відмінностей від результатів конкурентів (конкурентна перевага підхід); визначення критеріїв ефективності розвитку та їх числових даних.

Щодо даного питання можливі подальші наукові дослідження, фокус яких, на наш погляд, повинен бути зосередженим на побудові алгоритму вибору конкурентної стратегії в залежності від запропонованої схеми, яка враховує аспекти розвитку підприємства, а також на висвітленні сучасних підходів до оцінки ефективності різних видів стратегії конкурентної боротьби.

Список використаних джерел

1. Адаменко А. А. Особливості зміни моделі зростання на мезо-рівні стосовно малого та середнього бізнесу. Бізнес у законі. *Економіко-юридичний журнал*. 2016. № 4. С. 13-16. URL: https://economic&legal/article/n/osoblyvosti_zminy_modeli_zrostannia_na_mezo-rivni_stosovno_maloho_ta_serednoho_biznesu.
2. Романенко О. О. Еволюція підходів до стратегічного управління розвитком підприємства. *Управління розвитком*. 2016. № 4. С. 117–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_4_19.

3. Ракоцило О. Ресурсні стратегії управління: аналіз сучасних концепцій. *Актуальні проблеми державного управління*. 2010. № 2. С. 56-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_2_18.
4. Хоменко О. І. Види стратегій та інструментарій формування стратегії розвитку підприємства. *Управління розвитком*. 2015. № 3. С. 131-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2015_3_23.
5. Свірідова С. С., Стойловська О. М. Стратегічне управління як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 216-218. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_3\(3\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_3(3)_48).
6. Чорна Л. О., Чорна Н. Ю. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства – система взаємозв'язку якісних та кількісних показників розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 15-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_5.
7. Чан Кім В., Моборн Р. Стратегія Блакитного Океану. Як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції (пер. з англ.). Київ: Бізнес і підприємництво, 2016. 256 с.
8. Sherman W.R., Craig A.B. Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design. Morgan Kaufmann, Elsevier. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1016/C2013-0-18583-2>.
9. Girvan C. What is a virtual world? Definition and classification. *Educational Technology Research and Development*. 2018. Iss. 66(5). P. 1087-1100. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11423-018-9577-y>.
10. Фостолович В., Боцян Т. Імерсивні технології як інструмент інноваційного маркетингу в сфері організації бізнесу. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 2(29). DOI: [https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2021-2\(29\)-8](https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2021-2(29)-8).

References

1. Adamenko, A. A. 2016. "Osoblyvosti zminy modeli zrostannia na mezo-rivni stosovno maloho ta serednoho biznesu. Biznes u zakoni [Peculiarities of the change in the growth model at the meso-level in relation to small and medium-sized businesses. Business in law]". *Economic and legal journal* 4: 13-16. https://economic&legal/article/n/osoblyvosti_zminy_modeli_zrostannia_na_mezo-rivni_stosovno_maloho_ta_serednoho_biznesu.
2. Romanenko, O. O. 2016. "Evolutsiia pidkhodiv do stratehichnoho upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Evolution of approaches to strategic management of enterprise development]". *Development management* 4: 117-123. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2016_4_19.
3. Rakotsylo O. 2010. "Resursni stratehii upravlinnia: analiz suchasnykh kontseptsii [Resource management strategies: analysis of modern concepts]". *Actual problems of public administration* 2: 56-58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_2_18.
4. Khomenko, O. I. 2015. "Vydy stratehii ta instrumentarii formuvannia stratehii rozvytku pidpriemstva [Types of strategies and tools for the formation of enterprise development strategy]". *Development management* 3: 131-137. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2015_3_23.
5. Sviridova, S. S., and Stoilovska, O. M. 2014. "Stratehichne upravlinnia yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Strategic management as a factor in increasing the competitiveness of enterprises]". *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences* 3: 216-218. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_3\(3\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2014_3(3)_48).
6. Chorna, L. O., and Chorna, N. Yu. 2015. "Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva – systema vzaiemozviazku yakisnykh ta kilkisnykh pokaznykiv rozvytku [Strategic management of an enterprise's competitiveness as a system of interconnection of qualitative and quantitative indicators of development]". *Investments: practice and experience* 3: 15-18. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2015_3_5.
7. Chan, Kim W, and Mauborgne, R. 2016. "Stratehiia Blakytneho Okeanu. Yak stvoryty bezkhmarnyi rynkovyi prostir i pozbutysia konkurentsii [Blue Ocean Strategy: How to create a cloudless market space and get rid of competition]". Kyiv: Business and entrepreneurship.
8. Sherman, W. R., and Craig, A. B. 2018. *Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design*. Morgan Kaufmann, Elsevier, Waltham. <https://doi.org/10.1016/C2013-0-18583-2>.
9. Girvan, C. 2018. "What is a virtual world? Definition and classification". *Educational Technology Research and Development* 66(5): 1087-1100. <https://doi.org/10.1007/s11423-018-9577-y>.
10. Fostolovych, V., and Botsian, T. 2021. "Imersivni tekhnolohii yak instrument innovatsiinoho marketynhu v sferi orhanizatsii biznesu [Immersive technologies as a tool of innovative marketing in the field of business organization]". *Economy. Management. Innovations. Series: Economic Sciences* 2(29). [https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2021-2\(29\)-8](https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2021-2(29)-8).

УДК 005.591.6-021.414:330-044.55(045)

РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗРОСТАННІ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Сарахман М.І.

THE ROLE OF INNOVATION IN ECONOMIC GROWTH: THEORY AND PRACTICE

Sarakhman Mariia

Інновації вважаються одним із ключових факторів для стимулювання економічного зростання в сучасному світі. Ця стаття розглядає теоретичні основи та практичний вплив інновацій на економічний розвиток. Через детальний аналіз економічної теорії, стаття розкриває механізми, за допомогою яких інновації сприяють зростанню виробництва, підвищенню продуктивності та розвитку нових ринків. Крім того, розглядається вплив інновацій на розподіл доходів та конкурентоспроможність економіки. Нарешті, стаття аналізує роль державного регулювання у стимулюванні інновацій та надає пропозиції для політики, спрямованої на підтримку інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, економічний розвиток, зростання, державне регулювання, конкурентоспроможність.

Innovation is considered a key factor for economic growth in today's world. This article explores the theoretical basis and practical impact of innovation on economic development. Through an analysis of academic papers and empirical data, the article identifies various types of innovation, their impact on production, consumption and labor markets. The role of state regulation and institutional environment in stimulating innovative activity is also investigated. Finally, the article examines the practical experience of countries with a high level of innovation and provides recommendations for countries seeking to increase their innovation activity.

Through a detailed analysis of economic theory, the article reveals the mechanisms by which innovation contributes to increased production, increased productivity, and the development of new markets. In addition, the impact of innovations on income distribution and the competitiveness of the economy is considered. Finally, the article analyzes the role of government regulation in stimulating innovation and provides policy proposals aimed at supporting innovation.

Key words: innovation, economic development, growth, state regulation, competitiveness.

Інновації, охоплюючи нововведення в технологіях, продуктах, процесах та управлінні, є основним джерелом економічного зростання та конкурентоспроможності сучасних економік. Однією з ключових концепцій в економічній теорії є теорія ендогенного зростання, яка стверджує, що інновації є важливим джерелом економічного зростання. За цією теорією, інновації стимулюють інвестиції, підвищують продуктивність праці та сприяють накопиченню людського та фізичного капіталу. Крім того, вони створюють зовнішні ефекти, які розширюють межі можливого для економічного зростання.

Перш ніж розглядати практичний вплив інновацій на економіку, важливо зрозуміти їхню теоретичну суть та механізми дії. Інновації можна класифікувати за різними критеріями, такими як технологічний рівень, напрямок розвитку, впровадження тощо. Вони можуть включати в себе впровадження нових технологій, методів виробництва, продуктів або послуг. Через підвищення продуктивності та конкурентоспроможності, інновації стимулюють економічне зростання та сприяють підвищенню якості життя. Наприклад, впровадження автоматизованих систем виробництва може збільшити швидкість та ефективність виробництва, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність підприємства на ринку[1].

На практиці, інновації мають значний вплив на різні аспекти економіки. Наприклад, вони можуть підвищити ефективність виробництва через впровадження нових технологій, зменшити витрати та підвищити якість продукції. Крім того, інновації можуть створювати нові ринки та розвивати існуючі, що сприяє збільшенню обсягів споживання та зростанню ВВП. З іншого боку, інновації можуть мати й негативні наслідки, такі як втрата робочих місць у зв'язку з автоматизацією процесів або нерівномірний розподіл вигод від інновацій між різними сегментами суспільства.

Однією з ключових сфер, де інновації мають великий вплив, є технології. Нові технології можуть дозволити підприємствам підвищити продуктивність, зменшити витрати та виробляти більш якісні продукти або послуги. Наприклад, впровадження автоматизованих систем виробництва може збільшити швидкість та ефективність виробництва, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність підприємства на ринку. Не менш важливим є інновації в процесах виробництва. Вдосконалення та оптимізація виробничих процесів може призвести до зниження витрат на виробництво, скорочення часу виготовлення продукції та підвищення загальної ефективності підприємства.

Крім технологій та продуктів, інновації в управлінні можуть також мати велике значення для економічного зростання. Нові підходи до управління ресурсами, організаційної структури та стратегічного планування можуть

допомогти підприємствам ефективніше використовувати свої ресурси та реагувати на зміни в економічному середовищі[2].

Державне регулювання може відігравати важливу роль у стимулюванні інноваційної діяльності. Зокрема, правильно спрямовані державні програми, субсидії для досліджень та розвитку, а також податкові стимули можуть збільшити інвестиції в інноваційні проекти. Крім того, створення сприятливого інституційного середовища, що сприяє захисту прав власності, забезпеченню доступу до фінансових ресурсів та зменшенню бюрократичних перешкод, може збільшити інноваційну активність в країні.

Країни, такі як США, Японія, Німеччина та Швеція, відомі своїм високим рівнем інноваційності та успішними інноваційними екосистемами. Їх досвід може бути корисним для інших країн, які прагнуть збільшити свою інноваційну активність. Наприклад, Швеція активно інвестує у дослідження та розвиток, стимулюючи співпрацю між університетами, дослідницькими інститутами та приватним сектором. Японія славиться своєю інноваційною культурою та здатністю до технологічних переваг, що допомагає їй підтримувати своє глобальне лідерство у багатьох галузях.

Отже, інновації відіграють ключову роль у зростанні економіки, але успішна реалізація інноваційних ідей вимагає глибокого розуміння не лише технічних аспектів, а й урахування соціальних та економічних факторів. Одним з важливих чинників є державне регулювання та створення сприятливого інституційного середовища, що сприяє розвитку інноваційної діяльності.

Досвід країн з високим рівнем інноваційності може слугувати важливим джерелом для інших країн у розробці своїх власних стратегій стимулювання інновацій та забезпечення стійкого економічного зростання. Це включає в себе аналіз успішних програм підтримки інновацій, законодавчих та фінансових інструментів, а також механізмів комерціалізації інноваційних продуктів.

Зокрема, важливою складовою інноваційної політики є створення механізмів фінансування досліджень і розвитку, підтримка стартапів та малого та середнього бізнесу, а також сприяння взаємодії між галузями,

університетами та промисловістю. Крім того, важливою є забезпечення прозорості та ефективності системи інтелектуальної власності, що сприяє збереженню інноваційного потенціалу країни.

Інноваційна політика також повинна враховувати соціальні аспекти, такі як доступність та використання інноваційних технологій для всіх шарів населення, створення нових робочих місць та забезпечення сталого розвитку. Такий комплексний підхід допомагає забезпечити ефективне використання інноваційного потенціалу країни та сприяє стійкому економічному зростанню.

Список використаних джерел

1. Отрошко О. В. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 325 с.
2. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. О. В. Носової. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 512 с.

References

1. Otroshko, O. V. 2011. *Osnovy ekonomichnoi teorii [Foundations of economic theory]*. Kyiv: Knowledge.
2. Nosova, O. V. ed., 2013. *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Center for Educational Literature.

УДК 005.2/.21:334.012.23(045)

ЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМНИЦТВА: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА СТРАТЕГІЇ

Стахурська С.В.

EFFECTIVE BUSINESS MANAGEMENT: KEY ASPECTS AND STRATEGIES

Stakhurska Svitlana

Ця стаття розглядає важливі аспекти та стратегії ефективного менеджменту підприємництва в сучасних умовах. Автор обговорює значення управління людськими ресурсами, стратегічного планування та інноваційного підходу як основних складових успішного керівництва. Стаття закликає підприємців до збалансованого підходу до управління, що дозволить досягти стійкого розвитку та успіху у сучасному бізнес-середовищі.

Ключові слова: менеджмент, підприємництво, управління, інвестування, персонал.

In today's world, where competition is becoming increasingly fierce, the success of any business is determined by its ability to effectively manage. This article examines the key aspects and strategies of effective business management based on recent trends and research.

The first important aspect is the management of human resources. An effective leader must create a motivating environment for his team, promoting the development of their abilities and talents. Investments in staff training and development allow companies to create a competitive advantage through highly qualified and motivated staff.

The second aspect is strategic planning. An entrepreneur must have a clear vision of his mission and goals, as well as develop strategies to achieve their success. Analysis of internal and external factors, determination of the company's strengths and weaknesses, help create an effective strategy aimed at achieving competitive advantages.

No less important is an innovative approach to management. The rapid pace of changes in the modern business environment requires entrepreneurs to constantly search for new market opportunities and implement innovative approaches in their activities. Encouraging the creativity and initiative of staff, as well as the development of unique products or services, can be the key to success in the face of change.

Overall, this article calls for entrepreneurs to adopt a comprehensive and balanced approach to management that includes human resource management, strategic planning and innovation approaches. Only such an approach will allow to achieve sustainable development and success in the modern business environment.

Keywords: management, entrepreneurship, management, investment, personnel.

Враховуючи динамічний розвиток суспільства (як правило швидкі зміни), особливо гострим є питання реалізації ефективного менеджменту на підприємстві та прогнозування подій. Перед керуючою системою підприємства постійно постають виклики і завдання, які потребують негайної реакції і вирішення. Це вимагає використання і адаптацію всіх елементів менеджменту у кожній конкретній ситуації[1].

Менеджмент (англ. Management) – вид управління; діяльність, спрямована на перетворення вихідної ситуації в бажану; сукупність принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом з метою підвищення його ефективності та збільшення прибутку. Вміння добиватися поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей. Менеджмент – функція, вид діяльності з керівництва людьми в різних організаціях, а також галузь людських знань, які допомагають здійснити цю функцію [2].

У сучасному бізнес-середовищі ефективний менеджмент підприємництва визначає успіх або невдачу бізнесу. Підприємництво стає все більш динамічним та складним, що вимагає від керівників не лише вміння бачити можливості, але й ефективно їх використовувати. У цій статті розглянемо ключові аспекти та

стратегії ефективного менеджменту підприємництва, які допоможуть підприємству досягти успіху в конкурентному бізнес-середовищі.

В сучасному світі, де конкуренція надзвичайно жорстка, ефективний менеджмент підприємництва стає невід'ємною складовою успіху будь-якого бізнесу. Щоб забезпечити стійкий розвиток та збільшення конкурентоспроможності, підприємцям необхідно володіти комплексом ключових аспектів та стратегій управління.

Один із головних аспектів успішного менеджменту підприємництва - це управління людськими ресурсами. Ефективний лідер повинен знаходити баланс між мотивацією персоналу, створенням сприятливого робочого середовища та розвитком командного духу. Інвестування у навчання та розвиток персоналу дозволяє створити внутрішню команду, яка готова до викликів зовнішнього середовища.

Ще одним ключовим аспектом є стратегічне планування. Підприємець повинен мати чітке бачення своєї місії, цілей та стратегій досягнення. Розробка стратегій, які враховують сильні та слабкі сторони компанії, аналізують можливості та загрози зовнішнього середовища, дозволяє забезпечити стійкий конкурентний плюс та успішне впровадження бізнес-ідей.

Не менш важливим є інноваційний підхід до управління. В умовах постійних змін та швидкого розвитку технологій, підприємець повинен бути готовий до постійного вдосконалення та впровадження нововведень. Сприяння креативності та ініціативі персоналу, пошук нових ринкових можливостей та розвиток унікальних продуктів або послуг - ось основні аспекти інноваційного менеджменту.

Завершуючи, ефективний менеджмент підприємництва - це складний та багатогранний процес, який вимагає поєднання різноманітних аспектів, таких як управління людськими ресурсами, стратегічне планування та інноваційний підхід. Лише збалансований підхід до цих питань дозволить підприємству досягти стійкого розвитку та успіху у сучасному бізнес-середовищі.

Лідерство відіграє ключову роль у створенні ефективного менеджменту

підприємництва. Лідери повинні бути віддані бізнесу, мати чітке бачення мети компанії та вміти мотивувати свою команду до досягнення цілей. Крім того, ефективна комунікація в компанії сприяє розумінню стратегічних завдань, розподілу відповідальностей та вирішенню конфліктів.

Ефективне управління ресурсами, такими як людські, фінансові та матеріальні, є ключовим для успішного підприємства. Компанії повинні максимізувати використання ресурсів, забезпечуючи їх ефективне розподіл та оптимізацію.

Швидкий темп змін у сучасному бізнес-середовищі створює виклик, але й відкриває безліч нових можливостей для підприємств. Зміни в технологіях, ринкові тенденції, а також соціальні та культурні фактори створюють постійно змінюючий ландшафт для бізнесу. У таких умовах підприємці повинні бути гнучкими та готовими до швидкого реагування.

Постійний пошук нових ринкових можливостей є одним із найважливіших аспектів успішного бізнесу. Підприємства, які успішно адаптуються до змін у попиті та умовах споживання, мають можливість розширювати свої ринки та залучати нових клієнтів. Це може включати розвиток нових товарів або послуг, або знаходження нішевих ринків, де попит на продукцію або послуги є недостатнім або недооціненим.

Однак пошук нових ринкових можливостей не завжди означає створення чогось з нуля. Іноді варто звернутися до вже існуючих ринків з новим підходом або продуктом, щоб привернути увагу аудиторії. Наприклад, перепакування або перепрофілювання товарів може зробити їх більш привабливими для нових сегментів ринку.

Крім того, інноваційний підхід до діяльності є ключем до успіху в умовах змін. Підтримка креативності та ініціативи серед персоналу може призвести до винайдення нових продуктів, процесів або послуг, які можуть змінити гру на ринку. Інновації також можуть включати удосконалення вже існуючих продуктів або послуг, адаптацію до нових технологій, або зміну бізнес-моделі для кращого відповідання потребам клієнтів.

Керівники в ході здійснення управлінської діяльності можуть використовувати різноманітні стилі управління, які полягають у налагодженні взаємовідносин з партнерами та розв'язанні організаційно-управлінських завдань. Залежно від обраного стилю керівником можуть використовуватись різні методи.

Методи менеджменту – це способи впливу керівної системи на керовану для досягнення завдань і цілей, що стоять перед організацією [3]. Виділяють економічні, організаційно-розпорядчі і соціально-психологічні методи менеджменту, кожен з яких передбачає ряд важелів впливу на керовану систему підприємства. Поєднання і раціональне використання всіх елементів менеджменту в сталих або кризових умовах забезпечить підприємству можливість акумулювати всі необхідні ресурси і як наслідок забезпечить йому ефективне функціонування.

Список використаних джерел

1. Феєр О. В., Петричко С. І. Ефективний менеджмент – ефективний розвиток підприємства. *Актуальні питання економіки, управління та права: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 9–10 лютого 2018 р. У 2-х частинах. Київ: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. Ч. 1. С. 66-67.
2. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf.
3. Кузьмін О. Є., Мала Н. Т., Мельник О. Г., Процик І. С. Керівництво організацією: навч. посібник. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. 50 с.

References

1. Feier, O. V., and Petrychko, S. I. 2018. "Efektyvnyi menedzhment – efektyvnyi rozvytok pidpriemstva [Effective management – effective development of the enterprise]". Current issues of economics, management and law: materials of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv, February 9–10, 2018. Kyiv: NGO "Institute of Innovative Education". Part 1. 66-67.
2. Zavadskyi, Y. S., Osovska, and T. V., Yushkevych, O. O. Ekonomichnyi slovnyk [Economic dictionary]. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/KONDOR/EKONOMIC_SL_2006.pdf.
3. Kuzmin, O. Ye., Mala, N. T., Melnyk, O. H., and Protsyk, I. S. 2008. *Kerivnytstvo orhanizatsiiei* [Management of the organization]. Lviv: View of the National Lviv Polytechnic University.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ COLLECTIVE OF THE AUTHORS

Арделан Яна Оттілівна <i>Ardelan Jana</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Бабинець Мирослава Миколаївна <i>Babinets Miroslava</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування Ужгородського торговельно-економічний інституту Державного торговельно-економічного університету (Ужгород, Україна) <i>Candidate of Pedagogic Science, Associate Professor, Docent of academic department of Finance, Accounting and Taxation Uzhhorod Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics (UITE SUTE) (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Барчі Беата Василівна <i>Barchi Beata</i>	Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of psychology, associate professor, associate Professor of Psychology Department Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Блистів Василь Іванович <i>Blistiv Vasily</i>	Кандидат сільськогосподарських наук, директор Державна організація «Український лісовий селекційний центр» Укрдержлісагентства (Київ, Україна) <i>Candidate of Agricultural Sciences, Director State Organization "Ukrainian Forest Breeding Center" Ukrderzhlisagentstva (Kyiv, Ukraine)</i>
Бродович Владана Юріївна <i>Brodovych Vladana</i>	Учениця 10-Б класу, Мукачівський ліцей №8 Мукачівської міської ради Закарпатської області(Мукачево, Україна) <i>Student of the 10-B class, Mukachevo Lyceum No. 8 of the Mukachevo City Council of the Transcarpathian Region (Mukachevo, Ukraine)</i>

Бродович Юрій Романович <i>Brodovych Yurii</i>	Кандидат сільськогосподарських наук, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Agricultural Sciences, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Гавришко Сергій Гаврилович <i>Havryshko Serhii</i>	Кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Ph.D. in Physical Education and Sports, Associate Professor Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Головаш Ігор Юрійович <i>Golovash Ihor</i>	Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, кафедра іноземних мов, старший викладач (Харків, Україна) <i>Ivan Kozhedub Kharkiv University of Air Force, Department of Foreign Languages, senior lecturer (Kharkiv, Ukraine)</i>
Горват Маріанна Василівна <i>Horvat Marianna</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Данилов Вячеслав Олегович <i>Danylov Viacheslav</i>	Приватний підприємець (Мукачево, Україна) <i>Self employed (Mukachevo, Ukraine)</i>
Джус Діана <i>Dzhus Diana</i>	Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальність 012 Дошкільна освіта, Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>Is a student of the second (master's) level of higher education, speciality 012 Preschool Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Делеган Іван Іванович <i>Delegan Ivan</i>	Кандидат сільсько-господарських наук, доцент, Національний лісотехнічний університет України (Львів, Україна) <i>Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor National Forestry University of Ukraine (Lviv, Ukraine)</i>
Дерев'янко Світлана Петрівна	Канд. психол. наук, доцент, доцент

<i>Derevyanko Svitlana</i>	кафедри загальної, вікової та соціальної психології, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна) <i>Candidate of psychological sciences, associate professor of the department of general, developmental & social psychology T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv, Ukraine)</i>
Деркач Оксана Олексіївна <i>Derkach Oksana</i>	Викладач історії та права, викладач вищої категорії, Самбірський фаховий коледж економіки та інформаційних технологій (Самбір, Україна) <i>Lecturer of history and law, teacher of the highest category, Sambir Appliet College of Economics and Information Technologies (Sambir, Ukraine)</i>
Іванова Вікторія Вікторівна <i>Ivanova Victoria</i>	Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Special Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Ігнатоля Агнета Августинівна <i>Ihnatolia Ahneta</i>	Викладач філологічних дисциплін ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету» (Мукачево, Україна) <i>Teacher of philological disciplines Separate Structural Unit «Humanitarian Pedagogical Professional College of Mukachevo State University» (Mukachevo, Ukraine)</i>
Кабацій Василь Миколайович <i>Kabatsiy Vasyl</i>	Кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри машинобудування, природничих дисциплін та інформаційних технологій, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Department of Mechanical Engineering, Natural Sciences and Information Technologies. Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>

Кас'яненко Оксана Миколаївна <i>Kasyanenko Oksana</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the departments of preschool and special education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Кобяков Сергій Васильович <i>Kobiakov Serhiy</i>	Доцент, кафедра іноземних мов, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна) <i>Department of Foreign Languages, associate professor, Ivan Kozhedub Kharkiv University of Air Force (Kharkiv, Ukraine)</i>
Кокоркін Олексій Дмитрович <i>Kokorkin Oleksii</i>	Кандидат медичних наук, асистент кафедри дитячої хірургії Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (Запоріжжя, Україна) <i>Candidate of Medical Sciences, assistant of the department of pediatric surgery of the Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University (Zaporizhia, Ukraine)</i>
Кузьма Михайло Вікторович <i>Kuzma Mykhailo</i>	Юрист Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>lawyer at Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Кузьма-Качур Марія Іванівна <i>Kuzma-Kachur Mariia</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Кулініч Тетяна Володимирівна <i>Kulinich Tetiana</i>	Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна) <i>PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Organizations Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)</i>
Магдюк Ольга Вікторівна	Кандидат педагогічних наук, доцент,

<i>Mahdiuk Olha</i>	доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет (Хмельницьк, Україна) <i>PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnyskyi National University (Khmelnysk, Ukraine)</i>
Максютова Олена Володимирівна <i>Maksyutova Olena</i>	Доктор філософії, провідний фахівець відділу науково-технічної діяльності, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Philosophy, Leading specialist of the Department of scientific and technical activity, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Малець Олександр Омелянович <i>Malets Oleksandr</i>	Доктор історичних наук, професор, професор кафедри готельно-ресторанної та музейної справи Мукачівського державного університету (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Hotel, Restaurant and Museum Business Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Малець Наталія Богданівна <i>Natalia Malets</i>	Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я і гуманітарних дисциплін, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна) <i>Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Public Health and Humanities Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Мейсар Андрій Андрійович <i>Meisar Andrii</i>	Юрист-консульт ПрАТ «Закарпаттяобленерго» (Ужгород, Україна) <i>lawyer-consultant of PJSC "Zakarpattiaoblenergo(Uzhhorod, Ukraine)</i>
Мізун Іванна Володимирівна <i>Mizun Ivanna</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Applicant for higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>

Мішко Мілана Василівна <i>Mishko Milana</i>	Здобувач вищої освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Applicant for higher education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Микуліна Антоніна Костянтинівна <i>Mykulina Antonina</i>	Старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior lecturer of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Мовчан Катерина Миколаївна <i>Movchan Kateryna</i>	Директор Наукової бібліотеки, старший викладач, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Director of the Scientific Library, senior Lecturer, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Мороз Федір Васильович <i>Moroz Fedor</i>	Старший викладач, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior lecturer, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Паук Марина Михайлівна <i>Pauk Maryna</i>	Кандидат філологічних наук, доцент, заступник директора з виховної роботи, викладач філологічних дисциплін; ВСП «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету» (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Deputy Director for Educational Work, teacher of philological disciplines; Separate Structural Unit «Humanitarian Pedagogical Professional College of Mukachevo State University» (Mukachevo, Ukraine)</i>
Пахольчук Олексій Петрович <i>Rakholchuk Oleksii</i>	Кандидат медичних наук, асистент кафедри дитячої хірургії Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (Запоріжжя, Україна) <i>Candidate of Medical Sciences, assistant of the department of pediatric surgery of the Zaporizhzhia State Medical and</i>

	<i>Pharmaceutical University (Zaporizhia, Ukraine)</i>
Питьовка Оксана Юріївна <i>Pitovka Oksana</i>	Кандидат фізико-математичних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Physical-Mathematical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Петруняк Леся Богданівна <i>Petrunyak Lesya</i>	Викладач української мови та літератури, викладач вищої категорії, Самбірський фаховий коледж економіки та інформаційних технологій (Самбір, Україна) <i>Lecturer of Ukrainian language and literature, teacher of the highest category, Sambir Vocational College of Economics and Information Technologies (Sambir, Ukraine))</i>
Рейс Тіберій Тіберійович <i>ReisTiberiy</i>	Старший викладач, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior lecturer, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Рекун Наталія Михайлівна <i>Nataliia Rekun</i>	Національний університет фізичного виховання і спорту України, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри туризму <i>National University of Ukraine on Physical Education and Sport, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of Tourism Department</i>
Рогульська Оксана Олександрівна <i>Rogulska Oksana</i>	Доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри іншомовної освіти та міжкультурної комунікації, Хмельницький національний університет (Хмельницьк, Україна) <i>Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytskyi National University (Khmelnytsk, Ukraine)</i>
Русин Надія Михайлівна <i>Rusyn Nadiya</i>	Старший викладач Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Senior Lecturer Mukachevo State University</i>

	<i>(Mukachevo, Ukraine)</i>
Розман Ірина Іллівна <i>Rozman Iryna</i>	Доктор педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Рязанова Вікторія Олександрівна <i>Riazanova Viktoriia</i>	Викладач зарубіжної та дитячої літератури; Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж (Мукачево, Україна) <i>Lecturer in Foreign and Children's Literature; Humanities and Pedagogical Professional College (Mukachevo, Ukraine)</i>
Сорокосз Ірена <i>Sorokosz Irena</i>	Доктор гуманітарних наук, професор Педагогічно-мовного інституту. Академія прикладних наук в Ельблонгу (Ельблонг, Польща) <i>Doktor nauk humanistycznych Profesor uczelni Instytut Pedagogiczno-Językowy Akademia Nauk Stosowanych w Elblągu (Elblong, Poland)</i>
Сарахман Марія Іванівна <i>Sarakhman Mariia</i>	Заступник директора коледжу з навчальної роботи, виконувач обов'язків директора, викладач економічної теорії, викладач вищої категорії, Самбірський фаховий коледж економіки та інформаційних технологій (Самбір, Україна) <i>Deputy director of the college for educational work, acting director, teacher of economic theory, teacher of the highest category, Sambir Vocational College of Economics and Information Technologies (Sambir, Ukraine)</i>
Скиба Мирослава Іванівна <i>Skyba Myroslava</i>	Вчитель англійської мови, Ліцей №1 Зимноводівської сільської ради (с. Зимна Вода, Львівська область, Україна) <i>English teacher, Lyceum No. 1 of the Zimnovodov village council (Zymna Voda village, Lviv region, Ukraine)</i>
Спахі Олег Володимирович <i>Spakhi Oleh</i>	Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дитячої хірургії Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (Запоріжжя, Україна) <i>Doctor of Medical Sciences, Professor, Head</i>

	<i>of the Department of Pediatric Surgery of the Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University (Zaporizhia, Ukraine)</i>
Стахурська Світлана Василівна <i>Stakhurska Svitlana</i>	Доктор філософії, асистент, Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна) <i>Doctor of Philosophy, assistant, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)</i>
Стрілець Юлія Ніловна <i>Strilets Yulia</i>	Вчитель англійської мови, Ліцей №1 Зимноводівської сільської ради (с. Зимна Вода, Львівська область, Україна) <i>English teacher, Lyceum No. 1 of the Zimnovodov village council (Zymna Voda village, Lviv region, Ukraine)</i>
Тимчина Юрій Андрійович <i>Tymchyna Yurii</i>	Аспірант кафедри менеджменту організацій Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна) <i>Graduate Student of the Department of Management of Organizations Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)</i>
Товтин Надія Іванівна <i>Tovtyn Nadiya</i>	Старша викладачка кафедри музичного мистецтва. Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради (Ужгород, Україна) <i>Senior teacher of the department of musical art. Communal institution of higher education "Academy of Culture and Arts" of the Transcarpathian Regional Council (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Томинець Мирослава Петрівна <i>Tomynets Myroslava</i>	Здобувач вищої освіти ОС Магістр, спеціальність 013 Початкова освіта, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate of higher education OS Master, specialty 013 Elementary education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Фізеши Октавія Йосипівна <i>Fizeshi Oktaviia</i>	Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього

	менеджменту Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy of Preschool and Primary Education and educational management, Mukachevo State University(Mukachevo, Ukraine)</i>
Фізеші Йосип <i>Fizeshi Yosyp</i>	Магістрант 1 курсу спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна) <i>Graduate student in specialty 292 International Economic Relations Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)</i>
Фордзюн Юрій Іванович <i>Fordzyun Yuriy</i>	Кандидат технічних наук, доцент кафедри легкої промисловості і професійної освіти, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Department of Light Industry and Vocational Education, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Хайнас Зорян Володимирович <i>Khainas Zoran</i>	Приватний підприємець(Мукачево, Україна) <i>Self employed(Mukachevo, Ukraine)</i>
Хома Петро Петрович <i>Khoma Petro</i>	Аспірант, Мукачівський державний університет(Мукачево, Україна) <i>PhD Student, Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Черепаня Наталія Іванівна <i>Cherepania Natalia</i>	Кандидат педагогічних наук, доцент, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Ph.D in Pedagogy, Associate Professor Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Чеусова Валерія Олександрівна <i>Cheusova Valeriya</i>	Студентка Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця (Харків, Україна) <i>A student of the Kharkiv National University of Economics named after S. Kuznetsa (Kharkiv, Ukraine)</i>
Чубірка Антоніна Юріївна <i>Chubirka Antonina</i>	Здобувач 2 (магістерського) рівня вищої освіти Мукачівський державний

	університет (Мукачево, Україна) <i>Winner 2 (master's degree) of higher education Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Шелея Евеліна Михайлівна <i>Sheleia Evelina</i>	Здобувачка вищої освіти ОС Магістр, спеціальність 014 Середня освіта (мова і література (англійська), Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Master's degree student, specialty 014 Secondary education (language and literature (English), Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Шпиток Анастасія Василівна <i>Shpytok Anastasiia</i>	Здобувач 2 (магістерського) рівня вищої освіти Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Winner 2 (master's degree) of higher education Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Шепа Ганна <i>Shepa Hanna</i>	Магістрантка 1 курсу спеціальності 013 Початкова освіта, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Graduate student in specialty 013 Primary education Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>
Щербан Тетяна Дмитрівна <i>Shcherban Tatiana</i>	Доктор психологічних наук, професор, ректор, Мукачівський державний університет (Мукачево, Україна) <i>Doctor of Psychology, Professor, Rector of Mukachevo State University (Mukachevo, Ukraine)</i>

ЗМІСТ

ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ	
ПРАВОВЕ ВНОРМУВАННЯ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ ГІРСЬКОЇ ЕКОСИСТЕМИ КАРПАТСЬКИХ ЛІСІВ Блистів В. І., Малець О. О., Малець Н. Б., Бабинець М. М.	3
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖКЛІТИННОГО СИГНАЛІНГУ В РОСЛИНАХ ТА ЛЮДСЬКОЇ ФІЗІОЛОГІЇ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЙ БІОЛОГІЇ ТА АНАТОМІЇ Бродович Ю.Р., Делеган І.І., Бродович В.Ю.	13
ОПТИКО-ЕЛЕКТРОННИЙ СЕНСОР НА ОСНОВІ ШАРУВАТИХ КРИСТАЛІВ МОНОСУЛЬФІДУ ГЕРМАНІЮ ЛЕГОВАНИХ СУРЬМОЮ Кабацій В.М., Фордзюн Ю.І., Максютлова О.В., Питьовка О.Ю.	20
БАГАТОГРАННІСТЬ СПАДЩИНИ Ф. ПОТУШНЯКА В ДОСЛІДЖЕННІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ Малець О. О., Малець Н. Б., Бабинець М. М.	29
ЗАКАРПАТТЯ: СПЛЕТЕНІСТЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ Деркач О.О., Мовчан К.М.	40
ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ	
АНАЛІЗ І ПОРІВНЯННЯ СУЧАСНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ РАЗОМ З ЇХ ПЕРСПЕКТИВАМИ В МЕТОДАХ ВИВЧЕННЯ МОВИ Кобяков С. В., Головаш І. Ю.	44
SPECYFICZNE TRUDNOŚCI U UCZENIU SIĘ MATEMATYKI - DYSKALKULIA Irena Sorokosz	55
ТОЛЕРАНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ Барчі Б.В., Шелея Е.М.	62
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ Гавришко С. Г., Мороз Ф. В.	69
ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЕМОЦІЙНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ТА СТАВЛЕННЯМ ДО СВОГО ЗДОРОВ'Я Дерев'янко С. П.	79
ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯК ЦІННІСНА ОСНОВА ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	84

Іванова В. В.	
СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	92
Кас'яненко О. М.	
РАННЄ ВИЯВЛЕННЯ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОФІЛАКТИКИ МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ В ПЕРШІ РОКИ ЖИТТЯ ДИТИНИ	98
Кас'яненко О.М., Джус Д.	
КРАЄЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У ЗМІСТІ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	112
Кузьма-Качур М. І.	
СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗНАНЬ	116
Магдюк О. В., Рогульська О. О.	
СВІТОВА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)	123
Мейсар А. А., Данилов В. О., Кузьма М. В.	
ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ	129
Мейсар А. А., Данилов В. О., Хайнас З. В.	
АПЛІКАЦІЯ З РІЗНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ	136
Микуліна А. К.	
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ ТА ПОШУК ІДЕНТИЧНОСТІ	145
Мовчан К.М., Петруняк Л.	
ЕФЕКТИВНІ КОМУНІКАЦІЇ (SOFT SKILLS) В ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ	150
Паук М.М.	
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ: ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	160
Рейс Т.Т., Максютіова О. В.	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК ХХІ СТОЛІТТЯ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	171
Рекун Н. М.	
СУСПІЛЬНО-КОРИСНА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	179
Розман І. І., Чубірка А. Ю.	
ЗНАЧЕННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ НА УРОКАХ	184

ЧИТАННЯ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ Розман І. І., Шпиток А. В.	
МАЙСТЕР-КЛАС ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ ЗДО Русин Н.М., Черепаня Н.І., Мізун І.	188
УМОВИ РОЗВИТКУ САМОСТІЙНОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ Русин Н.М., Черепаня Н.І., Арделан Я.О.	193
ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В РІЗНИХ ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ Русин Н.М., Черепаня Н.І., Мішко М.	201
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ Рязанова В. О., Ігнатоля А. А.	208
ІНОВАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ ДИТЯЧОЇ ХІРУРГІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ Спахі О.В., Пахольчук О.П., Кокоркін О.Д.	219
СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ФІНСЬКИХ ШКОЛАХ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ Стрілець Ю. Н., Скиба М.І.	224
РОЛЬ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧО-МУЗИКОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ СТУДІЙ Товтин Н. І.	230
ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Томинець М.П., Горват М.В.	240
ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ Фізеші О. Й., Шепа Г., Фізеші Й.	245
ВЗАЄМОДІЯ З СІМ'ЄЮ: БАТЬКІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗДОРОВ'Я ЗБАГАЧЕННЯ ДІТЕЙ Черепаня Н. І., Русин Н. М.	254
КОНТРАБАНДА ЯК ПРОЯВ ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ Чеусова В. О.	260
ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ Щербан Т. Д., Хома П. П.	265
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	
КОНКУРЕНТНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА:	273

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ Кулініч Т. В., Тимчина Ю. А.	
РОЛЬ ІННОВАЦІЙ У ЗРОСТАННІ ЕКОНОМІКИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА Сарахман М.І.	282
ЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМНИЦТВА: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ТА СТРАТЕГІЇ Стахурська С.В.	285
АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	290

COLLECTIVE OF THE AUTHORS

NATURAL AND TECHNICAL SCIENCES	
LEGAL REGULATION OF FOREST MANAGEMENT FOR THE MOUNTAIN ECOSYSTEM OF CARPATHIAN FORESTS Blistiv Vasily, Oleksandr Malets, Natalia Malets, Miroslava Babinets	3
INTERCELLULAR SIGNALING IN PLANTS AND HUMAN PHYSIOLOGY: A VIEW FROM THE PERSPECTIVE OF BIOLOGY AND ANATOMY Brodovych Yuriy, Delegan Ivan, Brodovych Vladana	13
OPTOELECTRONIC SENSOR BASED ON LAYERED CRYSTALS OF GERMANIUM MONOSULFIDE DOPED WITH ANTIMONY Kabatsiy Vasyl, Fordziun Yurii, Maksyutova Olena, Pytovka Oksana	20
THE VERSATILITY OF F. POTUSHNIAK'S HERITAGE IN THE STUDY OF THE TRADITIONAL CULTURE OF UKRAINIANS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION Malets Oleksandr, Malets Natalia, Babinets Miroslava	29
TRANSCARPATIA: THE INTEGRATION OF HISTORY AND CULTURAL TRADITIONS Derkach Oksana, Movchan Kateryna	40
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	
ANALYSIS AND COMPARISON OF MODERN LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS ALONG WITH THEIR PERSPECTIVES IN LANGUAGE LEARNING METHODS Kobiakov Serhiy, Golovash Ihor	44
SPECYFICZNE TRUDNOŚCI U UCZENIU SIĘ MATEMATYKI - DYSKALKULIA Irena Sorokosz	55
TOLERANCE OF THE TEACHER AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL INTERACTION WITH STUDENTS Barchi Beata , Sheleia Evelina	62
FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE PHYSICAL EDUCATION SYSTEM OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN MODERN CONDITIONS Havryshko Serhii, Moroz Fedor	69
THE CONNECTION BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ATTITUDE TO YOUR HEALTH Derevyanko Svitlana	79
PSYCHOPHYSIOLOGICAL FEATURES AS A VALUE BASIS OF THE PRESCHOOLER'S PERSONALITY Ivanova Victoria	84
STRATEGIES OF THE EUROPEAN EXPERIENCE IN THE	92

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION Kasyanenko Oksana	
EARLY DETECTION AND MAIN DIRECTIONS OF PREVENTION OF SPEECH DISORDERS IN THE FIRST YEARS OF A CHILD'S LIFE Kasianenko Oksana, Dzhus Diana	98
LOCAL HISTORY COMPONENT IN THE CONTENT OF THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD" Kuzma-Kachur Mariia	112
PROMOTING THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF STUDENTS USING PEDAGOGICAL KNOWLEDGE CONTENT Mahdiuk Olha, Rogulska Oksana	116
WORLD ECONOMY IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES (THEORETICAL ASPECT) Meisar Andrii, Danylov Viacheslav, Kuzma Mykhailo	123
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A FACTOR OF MODERN STUDENTS PERSONAL CHANGES Meisar Andrii, Danylov Viacheslav, Khainas Zoran	129
THE APPLICATION FROM DIFFERENT MATERIALS AS THE MEANS OF DEVELOPING CREATIVITY Mikulina Antonina	136
CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE: REFLECTION OF MODERN REALITIES AND SEARCH FOR IDENTITY Movchan Kateryna, Petrunyak Lesya	145
EFFECTIVE COMMUNICATION (SOFT SKILLS) IN THE EDUCATIONAL PRACTICE OF PROFESSIONAL PRE-HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Pauk Maryna	150
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION: IMPLEMENTATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS Reis Tyberii, Maksyutova Olena	160
FORMING PROFESSIONAL XXI CENTURY SKILLS WITHIN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE EMPLOYEES Rekun Nataliia	171
SOCIALLY USEFUL LIFE ACTIVITY AS A NECESSARY FACTOR OF SELF-DEVELOPMENT PUPILS OF YOUNGER SCHOOL AGE	179

Rozman Iryna, Chubirka Antonina	
THE VALUE OF TEXT-CREATING SKILLS IN READING LESSONS IN PRIMARY GRADES Rozman Iryna, Shpytok Anastasiia	184
MASTER CLASS AS AN EFFECTIVE FORM OF COOPERATION WITH PARENTS IN THE CONDITIONS OF SCHOOL Rusin Nadija, Cherepanya Natalia, Mizun Ivanna	188
CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT PLAY ACTIVITIES IN PRESCHOOL CHILDREN Rusin Nadija, Cherepanya Natalia, Ardelan Jana	193
FORMATION OF FINANCIAL LITERACY IN PRESCHOOL CHILDREN IN DIFFERENT TYPES OF ACTIVITIES Rusyn Nadija, Cherepanya Natalia, Mishko M.	201
FEATURES OF THE FORMATION OF READING COMPETENCES IN STUDENTS OF THE HUMANITARIAN PEDAGOGICAL PROFESSIONAL COLLEGE Riazanova Viktoriia, Ihnatolia Ahneta	208
INNOVATIONS IN THE TRAINING OF THE FUTURE FUTURE SPECIALISTS IN THE ISSUES OF PEDIATRIC SURGERY IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION Spakhi Oleh, Pakholchuk Oleksii, Kokorkin Oleksii	219
CREATING A LEARNING ENVIRONMENT IN FINNISH SCHOOLS: PROSPECTS FOR THE TRANSFORMATION OF SCHOOL EDUCATION IN UKRAINE Strilets Yulia, Skyba Myroslava	224
THE ROLE OF SOURCE-SCIENCE-MUSICOLOGY ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC STUDIES Tovtyn Nadiia	230
FORMATION OF MEDIA COMPETENCE OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITIES Томинець М.П., Горват М.В.	240
FEATURES OF PRIMARY EDUCATION IN SCANDINAVIAN COUNTRIES Fizeshi Oktaviia, Shepa Hanna, Fizeshi Yosyp	245
INTERACTION WITH THE FAMILY: PARENT CONFERENCE AS A MEANS OF FORMING A SYSTEM OF CHILDREN'S HEALTH ENRICHMENT Cherepania Nataliia, Rusyn Nadiya	254
SMUGGLING AS A MANIFESTATION OF VIOLATIONS OF CUSTOMS RULES Cheusova Valeriya	260
TEACHER'S DIGITAL COMPETENCE	265

Shcherban Tetiana, Khoma Petro	
ECONOMIC SCIENCE	
COMPETITIVE STRATEGY OF THE ENTERPRISE: COMPLEX APPROACH TO FORMATION Kulinich Tetiana, Tymchyna Yurii	273
THE ROLE OF INNOVATION IN ECONOMIC GROWTH: THEORY AND PRACTICE Sarakhman Mariia	282
EFFECTIVE BUSINESS MANAGEMENT: KEY ASPECTS AND STRATEGIES Stakhurska Svitlana	285
COLLECTIVE OF THE AUTHORS	290

Науковий журнал

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»
№ 1(36), 2024**

Scientific journal

**International scientific journal
«EDUCATION AND SCIENCE»
№ 1(36), 2024**

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ №23077-12917ПП
Certificate of state registration of the printed mass media KV №23077-12917PR
Переєстрований у 2024 році, ідентифікатор медіа R30-04572
Registered in 2024, media identifier R30-04572*

Співзасновники і видавці журналу:

Мукачівський державний університет (Україна) та Академія ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Польща)

Co-founders and publishers of the journal:

Mukachevo State University (Ukraine) and the Academy of Jan Długosz University in Częstochowa (Poland)

Комп'ютерна верстка та коректура – Мовчан К.М.
Computer layout and correction – Movchan Kateryna

Підписано до друку 20.12.2022 р. Формат 60*84/8
Умовн. друк. арк. 25. Зам. № 88. Тираж 100 примірників

Signed for print 20.12.2022 p. Format 60*84/8
Convent. print. sheet. 25. Зам. № 88. Circulation 100 copies

Адреса видавництва:

Мукачівський державний університет, вул. Ужгородська, 26,
м. Мукачево, Закарпатська обл. 89600,

Тел./факс(03131)3-13-43,2-11-09. E-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4916 ВІД 16.06.2015р.

Publishing address:

Mukachevo State University, Uzhgorodska str., 26 Mukachevo, Transcarpathian region. 89600,
Tel. / Fax (03131)3-13-43, 2-11-09. E-mail: rvc@mail.msu.edu.ua

Certificate of inclusion a subject of a publishing business to the State Register of Publishers,
manufacturers and distributors of publishing products DK №4916 FROM 16.06.2015

